بۇلاق

1981 2

AltunOq

بۇلاق

(ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە خەلق ئېغىز
ئەدەبىياتىنىڭ مەجمۇئەسى)

2

www.uyghurkitap.com
AltunOq

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
1981 - يىل، ئۈرۈمچى

تىتوللارنى ۋاڭ زىڭيۇەن، ۋاڭ جىنئەنلەر ئىشلىگەن
رەسىملەرنى ئەكبەر سىزغان

بۇلاق

(1981 - يىل 2 - سان)

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى تارقىتىدۇ
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
1981 - يىل 12 - ئاي 1 - نەشرى
1982 - يىل 3 - ئاي 1 - بېسىلىشى
كىتاب نومۇرى: M10098·524
باھاسى: 0.85 يۈەن

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىگانە ئىلتىرىسى

مۇندەرىجە

ئىدىقۇت پادىشالىقى دەۋرىدىكى شېئىرلاردىن نەمۇ-
نىلەر 1
نەشرگە تەييارلىغۇچىلار: **گېڭشىمەن**
تۇرسۇن ئايۇپ 1
«چاشتانى ئىلىك بەگ»تىن پارچە..............
نەشرگە تەييارلىغۇچى: **ماخمۇت زەيدى** 38
سەككاكى غەزەللىرىدىن تاللانما.....................
- نەشرگە تەييارلىغۇچى: **قۇربان بارات** 58
مەشرەپ شېئىرلىرىدىن تاللانما.....................
نەشرگە تەييارلىغۇچى: **غوجەخمەت يۇنۇس** 104
مەھزۇن ۋە گۇلنىسا (داستان)...**ئابدۇرېھىم نىزارى**
نەشرگەتەييارلىغۇچى: **مەھەممەت تۇرسۇنباھاۋىدىن** 152
چاقموزا يۇسۇپخان ....
.... **موللا بىلال بىننى موللا يۇسۇپ**
نەشرگە تەييارلىغۇچى: **ئۆمەر ئوسمان** 263
«كوللىيات مەسنىۋى خاراباتى»دىن تاللانمىلار...
نەشرگە تەييارلىغۇچى: **ئىبىز ساۋۇت** 280
ئىسمايىل هاجى ۋە ئۇنىڭ شېئىرلىرى...............
نەشرگە تەييارلىغۇچى: **مەھەممەت چاۋار** 307

«رەۋزەتىلزوھرا»دىن پارچە..................

نەشرگە تەييارلىغۇچى: **ئىمىن سەيپۇللا** 314

ئۇيغۇر شائىرى سېيىت مۇھەممەت ۋە ئۇنىڭ

«شەرھى شىكەستە» ناملىق ئەسىرى ھەققىدە.........

.... **ھەبىبۇللا ئىبنى ھېلىم ھاجى ئوغلى** 329

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر شېئىرلىرىدىن تاللانمىلار.......

نەشرگە تەييارلىغۇچى: **پەتتارجان مۇھەممەدى** 341

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن

ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ۋە ئۇنىڭ تارد-

خى ھەققىدە........................**ئەرشىدىن تاتلىق** 403

ئادىل پادىشا (چۆچەك)............................ 442

ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرىدىن............................ 462

AltunOq

ئىدىقۇت پادىشالىغى دەۋرىدىكى شېئىرلاردىن نەمۇنىلەر

نەشرگە تەييارلىغۇچىلار:

گېڭ شىمىن، تۇرسۇن ئايۇپ

نەشرگە تەييارلىغۇچىلاردىن:

ئىدىقۇت پادىشالىغى غەربىي - جەنۇبىي ئۇيغۇرلار مىلادى 9 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا تۇرپان ئويمانلىقىنى مەركەز قىلغان ھالدا قۇرغان دۆلەت بولۇپ، ئۇنىڭ ھاكىمىيەت ھاياتى 13 - ئەسىرنىڭ باشلىرىغا قەدەر داۋام قىلغان. پادىشالىق ئەڭ گۈللەنگەن دەۋرلەردە ئۇنىڭ تەسىر دائىرىسى قارا شەھەر، كۇچارلارغا قەدەر كېڭەيگەن.

ئىدىقۇت پادىشالىغى دەۋرىدە شانلىق ئىدىقۇت ئۇيغۇر مەدەنىيىتى شەكىللەنگەن. ئىدىقۇت شېئىرلىرى مانا شۇ دەۋردە بارلىققا كەلگەن بولۇپ، بۇ شېئىرلار جۇڭگو مىللەتلىرىنىڭ مەدەنىيەت غەزىنىسىدە نۇر چاقناپ تۇرىدىغان مىللىي مىراسلارنىڭ مۇھىم بىر تەركىبى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئىدىقۇت شېئىرلىرى سان جەھەتتىن كۆپ بولۇپ، ئۇلارنى ئىخلاس بىلەن رەتلەشكە توغرا كېلىدۇ. شېئىرلارنىڭ كۆپ قىسمى

ئەينى زاماندىكى شائىرلار تەرىپىدىن ئىجات قىلىنغان ياكى رەتـ-لەنگەن، بىر قىسمى بولسا باشقا تىللاردىن تەرجىمە قىلىنغان.

بۇ شېئىرلار ئاساسەن باش قاپىيىدە يېزىلىپ، ئاياق قا-پىيە ۋە بوغۇم تۇراقلىرى ئانچە ئېتىۋارغا ئېلىنمىغان. شېئىرلار يېزىلغان دەۋرى، تۈرلىرى ۋە ئۇسلۇبى يېقىدىن ئالغاندا ناھايىتى قىممەتلىك ماتېرىيال بولۇپ، ئۇ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ تەرەق-قىيات تارىخىنى ئۆگىنىش، ئۇيغۇر يازما ئەدەبىيات تىلىنىڭ ئۆزگىرىش، تەرەققىي قىلىش جەريانىنى تەتقىق قىلىش ھەمدە ئۇيغۇر تارىخىغا دائىر بەزى تەپسىلاتلارنى يورۇتۇشتا ئىشەنچلىك ئاساس بولۇپ خىزمەت قىلىدۇ.

بىز خەلق مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى خەلق بىلەن يۈز كورۇشتۇرۇش مەقسىدىدە، شۇنداقلا كەڭ ئىجتىمائىي پەن خا-دىملىرى تەتقىقاتتا پايدىلانسۇن ئۈچۈن، نەچچە ئون يىللاردىن بۇيان چەتئەل ژۇرناللىرىدا ئېلان قىلىنغان ئىدىقۇت شېئىرلىرد-نىڭ بىر قىسمىنى تاللاپ، بۇ شېئىرلارنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيـ-غۇر تىلىدىكى نەسرى تەرجىمىسىنى ئىشلەپ چىقتۇق.

1. دالا ناخشىسى

شۇنداق ئورۇنلاردا

ئەسلىسى:

1. ئالقۇزۇ تۇرۇر قات ـ قات تاغدا

ئامىل ئاغلاق ئارانىياتاندا

www.uyghurkitap.com

ئارتۇچ سوگۈت (sөgüt) ئالتىنتا
ئاقار سۇۋلۇقتا
ئامرانچىغىن ئۇچداچى قۇشقىئالار
تىرىنلىك قۇۋراغلىقتا
ئاتقاغىسىزىن مەنگى تەگىنگۈلۈگ ئول
ئانى تەگ ئورۇنلارتا

تەرجىمىسى:

قاتار كەتكەن قات ـ قات تاغدا،
تىنىچ راھەت ئارانياتاندا①
قارىغاي، ئارچا ئالدىدا،
(شاقىراپ) ئاققان سۇ بويىدا،
شاتلىقتا ئۇچقۇچى قۇشلار،
يىغىلىدىغان قورۇقلۇقتا،
غەم ـ ئەندىشىسىز (كىشنى) شاتلاندۇرىدىغان
شۇنداق ئورۇنلاردا؛

ئەسلىسى:

2 . ئۈچ تەرىك قات بۆك تاغدا
ئىركەكى سوكى (sөki) ئارانياتاندا
ئىدىزتىكىن قايالىق باسقۇقلۇغ ئەرىپ
ئىدىز تىكسىزدە
ئىمرت چوغۇرت سوگۈت (sөgüt) ئاراسىنتا

① ئارانياتان ـــ سانسكرىت تىلىدىن كىرگەن سوز بولۇپ، ئور ـ مان دىگەن مەنىدە.

ئىچكە ـ كىشە سۇۋ قىدىغىندا
ئىلنمەكسىزىن ديان ئولۇرغۇلۇغ ئول
ئانى تەگ ئورۇنلارتا

تەرجىمىسى:

كەتكەن قات ـ قات بۇك تاغدا،
قەدىمىي ئارانياتاندا،
ئىگىز، تىك قىيا ئاستىدا،
(ھەممە يېرى) جىمجىتلىقتا چوككەن،
ئىرماش ـ چىرماش ئورمانلىقتا،
يىڭىچكە سۇ قىرىدا،
تىنچ، خاتىرجەم ئولتۇراقلىششقا لايىق
ئاشۇنداق ئورۇنلاردا؛

ئەسلىسى:

3. سەلىك بۇلۇك تەرىك تاغدا
سەۋىگىلىگ ئارانياتاندا
سەۋرەلىت ئاقار سۇۋلۇغ ئەرىپ
سەپ سەم ئاغلاقتا
سەكىز تۇرلۇگ يىشلەر ئۆزە تەپرەمەدىن
سەرىلىپ ئانتا
سەرە يالكۇزىن نوم مەڭسىن تەگىنگۇلۇگ ئول
ئانى تەگ ئورۇنلارتا

تەرجىمىسى:

يىراق جىلغا، ئىچكىرى تاغدا،
سۇيۇملۇك ئارانياتاندا،

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىگانە ئادرېسى

زۇمرەت سۇلۇق ئارسىدا،
جىم - جىت بوز يەردە،
ھەر قانداق شامال تەگمەيدىغان
(ئۇ) سۇرلۇك جايىدا،
تەنھا ئولتۇرۇپ پەيزى سۇرىدىغان
شۇنداق ئورۇنلاردا؛

4 . ئەسلىسى:

كوكەرىپ تۇرۇر كوركلۇگ تاغدا
كوڭۇل (kəngül) ياراشى ئاغلاق ئورۇنتا
كوپ (kəp) يىگى تەلىم سۇگۇتلۇگ ئەرىپ
كوپىرىپ تۇرۇر كولمەن (kəlmən) سۇۋلۇقـتا
كوز (kəz) باشلاپ قاچىغلارىن يىغىنىپ
كوزۇنمىش بىلىنمىشچە ئورۇنلارتا
كۇسەنچىگىسـزىن مەڭى تەگىنگۇلۇگ ئول
ئانى تەگ ئورۇنلارتا

تەرجىمىسى:

دائىم كوكىرىپ تورىدىغان كوركەم تاغدا،
كوڭۇلنىڭ زوقىنى قوزغايدىغان جايدا،
بوك - باراقسان ئورمانلىقتا،
سۇيى ئوركەشلەپ ئاقىدىغان جىلغىلىقتا،
ئالتە ئوغرىنىڭ① تەھدىدىدىن خالى،
(ھەممە يېرى) بىلەن پىششىق تونۇش،

---

① ئالتە ئوغرى — بۇددا ئاتالغۇسى بولۇپ، ئادەمنىڭ 6 سەزگۇ ئەزاسى، كوز—قۇلاق، بۇرۇن، تىل، بەدەن، تەپەككۇرنى كورسىتىدۇ.

AltunOq

غەمسىز، كۆڭۈللۈك
شۇنداق ئورۇنلاردا؛

بۇ شېئىر پارچىسى ھازىر ئەنگلىيەدىكى ئۇلۇغ بىرىتانىيە مۇزېيىدا ساقلىنىۋاتىدۇ، ستەيىن دۇڭخۇاڭدىن قولغا چۈشۈرۈۋالغان قەدىمقى ئۇيغۇر تىل - يېزىقىدىكى شېئىرلار توپلىمىدىن ئېلىندى. نومۇرى ئور.(or) 8212 (108)، 1 - بەت.

2. مەدھىيىدىن پارچە①

1. ئەسلىسى:

كوك (kθk) بورىتەگ سىنى بىرلە يورىيىن
قارا قۇزغۇندەك تۇپراق ئۇزە قالايىن •
ئىگكە كومۇرى
بىلەگۈ كە يارىتەگ بولايىن

تەرجىمىسى:

كوك بورىدەك② سەن بىلەن بىللە ماڭاي،
قارا قۇزغۇندەك تۇپراق ئۈستىدە قالاي،

① بۇ مەدھىيە پارچىسى مانى يېزىقىدا يېزىلغان بولسىمۇ، لېكىن بېسىمنىڭ ئېيتقىنىدەك مانى دىنىغا دائىر شېئىر ئەمەس.

② كوك بورە تۈركى مىللەتلەرنىڭ ئەجدادى دىگەنگە دائىر ئەپسانىلار ئېلىمىزنىڭ تارىخنامىلىرىدا خاتىرىلەنگەن. قەدىمقى ئۇيغۇر تىل - يېزىقىدا يېزىلغان «ئوغۇزنامە» دىكى كوك بورىنىڭ يول باشلىشىغا دائىر ۋەقەلىككە سېلىشتۇرۇڭ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىرىكى ئادرىسى

ئاغرىقىقا داۋا كومۈردەك (؟)
بىلەيگە سۈرمە بولاي.

2 . ئەسلىسى:

ئەركلىگە ئۇلۇغ ئىلىگىمىز ئەرۈرسىز
ئالتۇنچا تومىش
تومىلۇنچا تومىش
قۇتلۇغ بىلگە بەگۈمۈز ئەرۈرسىز

تەرجىمىسى:

سىز بىزنىڭ قۇدرەتلىك پادىشايىمىز،
سىز ئالتۇندەك پاكىز،
مەرۋايىتتىن ساپ،
قۇتلۇق دانا بېگىمىز سىز.

3 . ئەسلىسى:

يمە قالىن قارا بودۇنۇڭۇزنى
كىك قويۇڭۇزدا
ئۇزۇن ئەتەكىڭدە
كۆيۈ كۈزەدۇ تۇتۇپ ئاچىنۇ ئىگدۈرسىز

تەرجىمىسى:

سىز بارلىق پۇقرالىرىڭىزنى،
كەڭ قوينىڭىزدا

ئۇزۇن ئېتىڭىزدە،
مېھرىۋانلىق بىلەن باقتىڭىز.

(بېسىمنىڭ «تۈركلەرنىڭ مانى دىنىغا دائىر بىر شېئىرى» دىن ئېلىندى. تۈركىيىدىكى «تۈركولوگىيە تەتقىقاتى يىللىغى» دىگەن ژورنالنىڭ 1968 - يىللىق سانىنىڭ 39 - 44 - بەتلىرىدە ئېلان قىلىنغان.)

3. مەرسىيە①

1. ئەسلىسى:

نەئادا ئەردى ئاتايىن
كوركلەكىمە ئۆگۆكۆم (ɵgüküm)
ئولمەك (ɵlmək) ئەمگەڭ نەچۆكىن
ئۆگرە (ɵngrə) كەلىپ ئەرتتۆردى

تەرجىمىسى:

ئوغلۇم، بۇ نىمە بالا
چىرايلىقىنە قوزام،
نىمە ئۈچۈن ئۆلۈمنىڭ زۇلمى
ئالدى بىلەن ساڭا كەلدى؟!

① بۇ 10 - ئەسىردىكى ئۇيغۇر ئالىمى سىڭقۇ - سەلىنىڭ شېئىرىنىڭ خەنزۇچە نۇسخىسىغا ئاساسەن 7 بوغۇملۇق شېئىر شەكلى بويىچە قايتىدىن ئىجات قىلغان شېئىرى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

2. ئەسلىسى:

سىنتىدە ئۆڭرە (əngrə) ئۆلمەكىگ (əlməkig)
بولايىن ئاي كۈن - كىئەم
كورمەيىن ئەرتى مۇنتەگ
ئۈلۈغ ئاچىغ ئەمگەكىگ

تەرجىمىسى:

سەندىن بۇرۇن ئۆلۈشكە
رازى ئىدىم، ئەي مېنىڭ قۇياشىم!
مۇنداق قاتتىق ئازاپنى،
ئەندى مەن زادى كورمەي.

(«ئالتۇن يارۇق»نىڭ رادلوف ئېلان قىلغان باسما نۇسخىسىنىڭ 607 - بېتىدىن ئېلىندى.)

4. مۇھەببەتنامە①

1. ئەسلىسى:

ئا..............................②
ئادىنچىغ ئامراق...
ئامراق ئۆز (əz) - كىئەم...

---

① بۇ شېئىر پارچىسىنىڭ ئاخىرىدىكى "تۆكەدى ئاپرىنچورتىكىن... [ئاپرىنچورتىكىنىڭ (ناخشىسى) تۈگەدى] دىگەن سوزلەردىن قارىغاندا بۇ شېئىرنى ئاپرىنچورتىكىن يازغان بولۇشى مۇمكىن.
② چېكىت قويۇلغان ئورۇنلاردىكى سوزلەر ئەسلى تېكىستتە ئۆچۈپ كەتكەن.

تەرجىمىسى:

ئا..............................

بەكمۇ ئامراق...

ئامراق ئايالىم...

2 . ئەسلىسى:

قاسىنچىغىمىن ئويۇ (ɵyü) قادغۇرار مەن

قادغۇردۇقچە قاشى كورتلەم

قاۋشىغسايۇر مەن

تەرجىمىسى:

يايرىمنى ئويلىسام، قايغۇغا چوكىمەن،

قايغۇرغانسېرى، ئەھ، قارا قاشلىغىم،

دىدارلىشىشقا شۇنچە ئىنتىزار بولىمەن.

3 . ئەسلىسى:

ئوز (ɵz) ئامراقىمىن ئو(ɵ)يۇرمەن

ئو(ɵ)يۇ ئەۋىدۇرمەن ئو(ɵ)دۇ...چۇن

ئوز (ɵz) ئامراقىمىن ئوپۇكسەيۇر مەن

تەرجىمىسى:

ئوز ئامرىغىمنى ئويلىسام،

ئويلاپ، ئويلاپ........

ئۇنى قايتىلاپ ـ قايتىلاپ سۆيۈشكە ئىنتىلىمەن.

Altun0q

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

4. ئەسلىسى:

بارايىن تىسەر باچ ئامراقىم
بارۇيىسە ئۇماز مەن
باغىرساقىم

تەرجىمىسى:

ئامرىغىم، مەن سېنىڭ يېنىڭغا باراي دېسەم
بېرىش ئىمكانىيىتىم يوق،
مېنىڭ باغرىم.

5. ئەسلىسى:

كىرەيىن تىسەر كىچىكىئەم
كىرۇ(kirü) يىمە ئۇمازمەن
كىن يىپار يىدلىغىم

تەرجىمىسى:

ئامرىغىم، مەن سېنىڭكىگە كىرەي دېسەم،
كىرىشكىمۇ ئىمكانىيىتىم يوق،
ئىپاردەك پۇراقلىغىم.

6. ئەسلىسى:

يارۇق تەڭرىلەر يارلىقازۇن
ياۋاشىم بىرلە
ياقىشىپان ئادرىلمالىم

تەرجىمىسى:

يورۇق تەگرى ساقلىسۇن،
ئايالىم بىلەن مېنى، ئايرىلماي بىرگە تۇرايلى.

7 . ئەسلىسى:

كۆچلۈك پىرشتىلەر كۆچ بىرزۇن
كوزى قارام بىرلە
كۆلۈشۈگىن ئولۇرالىم

تەرجىمىسى:

كۆچلۈك پەرىشتىلەر كۆچ بەرسۇن،
قارا كوزلۇگۇم بىلەن ماڭا،
بىللە كۆلۈشۈپ ئۆتەيلى!

(لېكوكنىڭ 1919 - يىلى «گېرمانىيە پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ توپلىمى»دا ئېلان قىلىنغان «تۇرپاندىن قېزىپ تېپىلغان تۈرك تىلىدىكى مانى دىنىغا دائىر يادىكارلىقلار» دېگەن ماقالىسىدىن ئېلىندى، 2 - توپلام، 8 - 9 - بەتلەر.)

5 . پەندى - نەسىھەتلەر

بىلىم ئۆگىنىش توغرىسىدا

ئەسلىسى:

بىلىگ بىلىك يا بەگىم
بىلىگ ساڭا ئەش بولۇر

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكىتى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

بىلىگ بىلگەن ئۇل ئەركە
بىر كۈن دەۋلەت تۇش بولۇر

تەرجىمىسى:

بىلىم ئۆگىنىڭ، ئەي بېگىم.
بىلىم سىزگە ھەمرا بولىدۇ.
بىلىم ئۆگەنگەن ئەرگە،
دوۋلەت ئاخىر يار بولىدۇ.

ئەسلىسى:

بىلىگ ئەر بىلىنگە
تاش قۇرسانسا قاش بولۇر
بىلىگسىزنىڭ يانىغا
ئالتۇن قويسا تاش بولۇر

تەرجىمىسى:

بىلىملىك ئەر بىلىگە قىستۇرۇۋالغان تاش،
قاش تېشىغا ئايلىنىدۇ.
بىلىمسىزدىكى ئالتۇن،
تاشقا ئايلىنىپ كېتىدۇ.

(گابائىن بىلەن راخماتىنىڭ 1933 - يىلى ئەنگلىيىدىكى «ئۇلۇغ ئاسىيا» دىگەن ژورنالدا ئېلان قىلغان «قەدىمقى تۇرپان خەلق قوشاقلىرى» دىن تاللاندى.)

6. ئاتىلار سوزى

ئەسلىسى:

قىلماغۇ قىلىقلارنى
ئاشنۇچا سانىمىش كەرەك
سانىمادىن قىلمىشتا كىن
نەتىگىن تانىمىش كەرەك

تەرجىمىسى:

قىلماسلىقتا تېگىشلىك قىلىقلارنى،
ئالدى بىلەن ئويلاش كېرەك.
ئويلىماي قىلغاندىن كېيىن،
ئۇنىڭدىن تانماسلىق كېرەك.

ئەسلىسى:

كىرىككەن تونلەر كىرىن
سۇۋ ئۇزە يۇمۇش كەرەك
سوزكىرى كەتمەس يۇسا
نەتىگىن قىلمىش كەرەك

تەرجىمىسى:

كىر باسقان كىيىمنىڭ كىرىنى،
سۇ بىلەن يۇسا چىقىپ كېتىدۇ.

سوز كىرىنى يۇيۇپ چىقىرىشنىڭ،
ھىچقانداق ئامالى يوق.

ئەسلىسى:

ئايىپسىز تىشىكە ئەر
بويۇنىن سۇنمىش كەرەك
ئول ئانىتاغ تۇزۇن (tüzün) بىرلە
تىرىگلىك قىلمىش كەرەك

تەرجىمىسى:

ئەيىپسىز ئاياللارغا،
ئەرلەر بويىنىنى ئېگىشى كېرەك.
ئۇنداق ھەققانى (ئايال) بىلەن،
(ئومۇر بويى) بىرگە تىرىكچىلىك قىلىش كېرەك.

ئەسلىسى:

ئاقىقات بولسا تۇزۇن (tüzün)
ئاڭا جان بەرىش كەرەك
مەڭى چىن ئول مەڭى ئوق
تاقى نە ئايمىش كەرەك

تەرجىمىسى:

ھەقىقەت توغرا بولسا،
ئاڭا جانىنى بېرىش كېرەك.
پاكىت بەربىر پاكىت،

Altun0q

ئۇنىڭغا يەنە نىمە دىيىشنىڭ ھاجىتى بار؟!

ئەسلىسى:

ئىش قىلغۇ ئەدگۇ (ədgü) ئىشنى
كوركىتۇر كونى يولنى
كەسمەڭلەر ئەگرى تالنى
توبەسىنتە مىڭە بار

تەرجىمىسى:

دوست بولساڭ ياخشى بىلەن دوست بول،
ئۇ ساڭا توغرا يولنى كورسىتىپ بېرىدۇ.
ئەگرى تال دەپ كېسىۋەتمەڭلار،
ئۇنىڭ شاخلىرىدا مىۋىسى بار.

(گاباڭىن بىلەن راخماتىنىڭ يۇقۇرىدا كورسىتىلگەن
ئەسىرىدىن ئېلىندى.)

× ×

ئەسلىسى:

ئەردەملىگ كىشى ئەردىن بىرلە تۇز ئول
ئەردەمسىز كىشى ئوتۇك ئىچىندەكى ئولياق بىرلە تۇز ئول

تەرجىمىسى:

پەزىلەتلىك كىشى گوھەر،
پەزىلەتسىز كىشى پېتەك.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئەسلىسى:

بۇيانلىغ كىشى بۇرقانلار بىرلە تۈز ئول
بۇيانسىز كىشى بۇق باقىر بىرلە تۈز ئول

تەرجىمىسى:

ساۋاپلىق ئىش قىلغۇچى بۇرخاندۇر،
ئىنساپسىز كىشى ئەسكى مىستۇر.

ئەسلىسى:

بەگىمسىنمەيۈك بەگ بولسا بەلتىر سايۇ بەلگە سالۇر
ئاتاقىمسىنمايۇق ئاتىغ بولسار ئارت سايۇر ماياقا يۇر

تەرجىمىسى:

ئەمەل تۇتمىغان كىشى ئەمەل تۇتسا، ھەر دوخمۇشقا
قامچا قويۇر،
ئاتىغى چىقمىغاننىڭ نامى چىقسا، ھە، بىر تاغ ئوتكىلىگە
بەلگە سالۇر①.

ئەسلىسى:

ياغمۇر ياغسا قارۇك بولسۇن ياپىنغۇ كەرگەك
ياۋۇز كىشى ياقىن كەلسە ئابىنغۇ كەرگەك

① — "ماياقلا" دىگەن پىئىلنىڭ مەنىسى ئېنىق ئەمەس، بىز ـ ۋاقىتىنچە "بەلگە سالماق" دەپ تەرجىمە قىلىپ تۇردۇق.

تەرجىمىسى:

يامغۇر ياققاندا يېپىنچاڭ بولسا، يېپىنىۋال،
ياۋۇز ئادەم يېقىنلاشسا، ئۇنىڭدىن ئېھتىيات قىل.

ئەسلىسى:

قوچو تاغىنتا قاپلان يوق،
قۇدۇق سۇيىدە بېلىق يوق.

تەرجىمىسى:

قوچو (تۇرپان) تېغىدا قاپلان يوق،
قۇدۇق سۇيىدە بېلىق يوق.

ئەسلىسى:

ئەر قۇتى بەلىك
سۇۋ قۇتى تەرىك

تەرجىمىسى:

ئەرنىڭ قۇتى قورقماسلىقتا،
سۇنىڭ قۇتى چوڭقۇرلۇقتا.

(راخماتنىڭ «گېرمانىيە پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ توپلىمى»دا ئېلان قىلغان «تۇرپاندىكى تۈركچە يازما يادىكارلىقلار» دىگەن ئەسىردىن ئېلىندى، 7 - توپلام، 54 - بەت.)

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

7 . مانىغا① مەدھىيە

(مانى دىنىغا دائىر)

ئەسلىسى:

1 . ئالقۇ بەش ئاجۇنلارنىڭ ئۇمۇغى
ئارىيايىشار تۆز (tɵz) نوم ...…چى
ئايانچاڭ كوڭۈلىن يۈكۈگۈ (yükügü)
ئاياغلىغ ئاتلىغ قاڭىم مانى بۇرخانىم

تەرجىمىسى:

بەش ئالەمنىڭ ئۈمىدى،
ئارىيايىشار② يىلتىز نوم......
ئىتائەتمەن قەلبىمىزدىن (ساڭا) ئېھتىرام،
ھۆرمەتلىك ئاتىمىز — مانى.

ئەسلىسى:

2 . ئانۇنتۇمۇز سىزىگە

① مانى— پېرسىيىلىك، مىلادىدىن كېيىنكى 276 — 216 - يىللار - دا ئۆتكەن زات بولۇپ، مانى دىنىنىڭ ئىجاتچىسى. مانى دىنى — مانى ئىجات قىلغان دىن. ئۇنىڭدا "يورۇقلۇق" بىلەن "قاراڭغۇلۇق" تىن ئىبارەت ئىككى خىل كۈچ تەكىتلىنىپ، "يورۇقلۇق"قا ئېتىقات قىلىنىدۇ. مانى دىنى مىلادى 7 - ئەسىردە ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە تارقىلىپ كىرگەن. 763 - يىلى ئۇيغۇرلار رايونىغا تارقالغان.

② "ئارىيايىشار"نىڭ مەنىسى ئېنىق ئەمەس.

ئاسرا كوكۈلىن يۈكۈكەلى
ئالىلىڭ ئامتى ئۈموغ ئىناغ
ئالقۇنۇك بارچا يۈكۈگىن

تەرجىمىسى:
سىزگە ئېھتىرام بىلدۈرۈش ئۈچۈن،
(بىز سىزنىڭ) ئالدىڭىزغا يىغىلدۇق.
ھەي، بىزنىڭ ئۈمىتىمىز ۋە ئىشەنچىمىز،
ئەمدى سىز جامائەتنىڭ ئېھتىرامىنى قوبۇل قىلىڭ!

ئەسلىسى:
3. تۈتچى ئۈزۈكسۈز مۈنى تەگ
توغۇمۇغ ئاجۇنۇغ ئۈنىتماقلىغ
توز توپراققا باتىلىپ
تۇرقارۇ مونقۇل ئەرتىلەر

تەرجىمىسى:
ئىنسانلار دائىم دىگۈدەك،
قايتىدىن دۇنياغا كېلىدىغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالىدۇ.
ئۇلار تۇپراق ئىچىگە كىرگىنىدە،
(ھېچنىمىنى) بىلمەيدۇ ۋە سەزمەيدۇ.

ئەسلىسى:
4. ئاز نىزۋانىقا ئاغۇقۇپ
ئارتايۇ يوقادتۇرۇرتا

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئامۋارد شىنلىغ ئوت ئۈزە (üzə)
ئاڭا يۈرۈن (yürün) تەگ قىلتىڭىز

تەرجىمىسى:

(ئۇلار) ئاچ كوزلۇگىدىن زەھەرلىنىپ،
ئوزلىرىنى مەھكۇم قىلماقتا.
سىز ئامۋاردىشىنىڭ① چوپىدىن،
ئۇلارغا شىپالىق دورا ياساپ بەردىڭىز.

ئەسلىسى:

5. ئۆۋكە (əwkə) نىزۋانى ئۈزە قۇتۇرۇپ
ئۆگسىز (əgsiz) كوڭۇلسىز ئەرتىلەر
ئوز (əz) توزلەرىن (təzlərin) ئاقىتىپ
ئوگلەرىن كوڭۇللەرىن يىغتىڭىز

تەرجىمىسى:

ئۇلار ئاچ كوزلۇك ئوتىدىن قۇتراپ،
ئەس - ھۇشىنى يوقىتىپ قويدى.
(سىز ئۇلارغا) ئەسلىنى ئەسلىتىپ،
ئۇلارنى ئەس - ھۇشىغا كەلتۈردىڭىز.

---

① "ئامۋاردىشىن" — قەدىمقى پارس تىلىدىكى "ئامۋاردىشىن" دىن كەلگەن. گابائىن ئۇنى "توپلانماق" دەپ تەرجىمە قىلىدۇ. («قەدىمقى تۈرك تىلى گىراماتىكىسى» 294 - بەتكە قاراڭ.)

ئەسلىسى:

6. بەش ئاجۇنتاقى تىنلىغلارىغ
بىلىگسىز بىلىگدىن ئوڭى (ɵngi) ئۆدۈرتۈڭۈز (ɵdürtüngüz)

بىلىگسىز بىلىگدا ياراتدىڭىز
فارىنىبرانكە سانلىغ قىلتىڭىز

تەرجىمىسى:

سىز بەش ئالەمدىكى جانلىقلارنى،
بىلىمسىزلىكتىن قۇتۇلدۇردىڭىز.
ئۇلارنى بىلىملىك قىلىپ يارىتىپ،
فارىنىبرانغا① يەتكۈزدىڭىز.

ئەسلىسى:

7. ئۈزتە (üztə) بۇزتە ئۇلاتى
ئوكۇش (ɵküx) تەلىم نىزۋانىلار
ئوگىن (ɵgin) كوڭۇلىن ئازىتىپ
ئورلەتۇر ئەرتى تىنلىغلارىغ

---

① قەدىمقى ئۇيغۇر تىل - يېزىغىدىكى مانى دىنىغا دائىر يازما يادىكارلىقلاردا بۇددا ئىبارىلىرى كوپ ئۇچرايدۇ. بۇ، ئىككى خىل دىنىنىڭ قەدىمقى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا قوشۇلۇپ كەتكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. "فارىنىبران" سانسكرىت تىلىدىكى "فارىنىۋانا"دىن كەلگەن بولۇپ، مەنىسى "نىرۋانە" بىلەن ئوخشاش، يەنى "غايىۋى مەنزىل" دىگەن مەنىدە.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

تەرجىمىسى:

رەزىل نىيەتلىك
ۋە نۇرغۇن نىزۋانىلار،
ئۇلارنى ئېقىل ـ ھۇشىدىن ئازدۇرۇپ،
ئۇلارغا نۇرغۇن ئازاپ كەلتۈرۈپ بەردى.

ئەسلىسى:

8. ئالتى قاچىغ ئۆزە ئازمىشلارقا
ئاغماق ئىنمەك ئاجۇنلارىغ كورتىتىگىز
ئاۋىش تامۇ ئەمگەكىن بىلتۈرتۈكۈز
ئالقاتمىش بىر قات تەڭرى يىرىنتە توغۇرتۇكۇز

تەرجىمىسى:

سىز ئالتە ئوغرى ئازدۇرغانلارغا،
چىقىپ ـ چۈشىدىغان دۇنيانى كورسەتتىڭىز
ئاۋۇش دوزىخنىڭ زۇلمىنى چۈشەندۇرۇپ،
گۈگەل بەش قات ئاسمان ئىلكىگە ياراتتىڭىز.

ئەسلىسى:

9. قۇترۇلغۇ يول يىڭاقلارىغ تىلەيۈ (tiləyü)
قورتىن سىڭار ئىل ئۇلۇشلارىغ كەزتىگىز
قۇتقارغۇ تىنلىغلارىغ تاپتۇقتا
قودمادىن قامۇغىنى قۇتقارتىگىز

تەرجىمىسى:

سىز قۇتقۇزۇش يولىنى ئىزلەپ،
پۈتۈن جاھاننىڭ بۇلۇڭ ـ پۇشقاقلىرىنى كەزدىڭىز.

قۇتقۇزۇشقا تېكىشلىك جانلىقلارغا يولۇققىنىڭىزدا،
بىرىنى قويماي قۇتۇلدۇرىدىكەنسىز.

ئەسلىسى:

10. ئۇغاتىپ كەلمىش بىز نىتەگ تىنلىغلارقا
ئەۋاكلىئۇن نوم رەتنىگ نوملار قودتۇكۇز
ئوزغۇ قۇترۇلغۇ يول يىڭاقىغ
ئول نومتا ئەشتىپ ئۇقاربىز

تەرجىمىسى:

بىزگە ئوخشاش يولدىن ئاداشقانلارغا،
ئەۋاكلىئۇن① نومى — بەختىيارنامىنى كەلتۇرىدىكەنسىز.
بىز بۇ گوهەر نومدىن،
ئوزىمىزنى قۇتۇلدۇرۇشنىڭ يولىنى بىلىۋالدۇق.

ئەسلىسى:

11. ئارام بىروك (birøk) مۇنىتەگ
ئارىغ نومۇغ نوملار قودماسار
ئامتىقا تەگى يىرتىنچۇ
ئالقىنماز مۇ ئەركى تىنلىغلار

تەرجىمىسى:

ئەگەر سىز بىزگە،

---

① بۇ كۇپلېتتىكى باش قاپىيىگە ئاساسەن، بۇ يەردىكى سوز "ئەۋاكلىئۇن" ئەمەس، "ئوكلىئۇن" بولۇشى كېرەك، «ئوكلىئۇن» مانىنىڭ مۇھىم ئەسەرلىرىنىڭ بىرى.

ئاشۇ گوھەر نومنى ئەۋەتىپ بىزنى قۇتۇلدۇرمىغان بولسىڭىز،
(ئۇ ھالدا) بۇ تۇپراق ۋە ئىنسانىيەت
پۈتۈنلەي گۇمران بولماسمىدى؟!

ئەسلىسى:

12. تۈرك بۇرخانلارتا كىن ئىنتىڭىز
توزكەرىنچىسىز بۇرخان قۇتىن بۇلتۇڭۇز
تۇك (tük) تۇمەن تىنلىغلارىغ قۇتقارتىڭىز
تۇنەرىگ تامۇتىن تۇزۇنى ئۇزغۇرتۇڭۇز

تەرجىمىسى:

سىز قۇدرەتلىك بۇرخاندىن كېيىن بۇ ئالەمگە چۈشتىڭىز،
مىسلىسىز بۇرخان قۇتىغا ئېرىشتىڭىز.
تۈرلۈك - تۈمەن جانلىقلارنى
دوزاقتىن قۇتۇلدۇردىڭىز.

ئەسلىسى:

13. ئال ئالتاغ ئۇزانماقلارىن تاشقارىپ
ئادىنلارقا ئاسىغلىغ ئىشىگ ئىشلەتتىڭىز
ئازمىشلارقا يولچى يىرچى بولتۇڭۇز
ئايىغ قىلىنچلىغ شمنۇ ئىلگىنتىن ئۇزغۇرتۇڭۇز

تەرجىمىسى:

سىز ھىلىگەر، ئۇششۇقلارنى ئايرىپ چىقىپ،
باشقىلارغا پايدىلىق ئىش قىلىشقا سالدىڭىز.

ئازغانلارغا يولچى - يېتەكچى بولۇپ،
(ئۇلارنى) رەزىل ئاۋاستىلار ئىلكىدىن قۇتۇلدۇردىڭىز.

ئەسلىسى:
14. ئالقىش باشىك سوزلەگۈگ
ئايىغ قىلىنچىغ ئولۇڭۇگ (ölüngüg)
ئامىراردىشىم قىلىپ يىغىنىغۇغ
ئايۇ يارلىقادىڭىز ئولارقا

تەرجىمىسى:
سىز (جانلىقلارغا) ئالقىش - مەدھىيە ئوقۇتتىڭىز،
ئۇلارنى ئوز گۇمانلىرىغا توۋە قىلدۇردىڭىز.
ئۇلارنى يىغىپ، دۇئا - تىلاۋەت قىلدۇردىڭىز،
بۇلارنىڭ ھەممىسى سىزنىڭ ئىرادىڭىزدىن بولغان.

ئەسلىسى:
15. بۇلغانىيۇق كوڭۇللۇگ تىنلىغلار
بۇ يارلىغىڭىزنى ئەشىتىپ
بۇ يانلىغ تالۇي ئوگۇزۇگ (ögüzüg) ئاقتىپ
بۇرخانلار ئۇلۇشىنتا توغتىلار

تەرجىمىسى:
دىلى بۇلغانغان جانلىقلار،
بۇ يارلىقىڭىزنى ئاڭلاپ،
ساۋاپلىق دەرياسىنى ئاققۇزۇپ،
قايتىدىن دۇنياغا كەلدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىگانە ئادرېسى

ئەسلىسى:

16. ئادىن تۇمكە كوڭۇللەر
ئارىغ يوللارتا يورىپ
ئامۋازدىشن قىلتىلار
ئانوشاگان ئوردۇتا توغتىلار

تەرجىمىسى:

بىلىمسىز غەيرى نىيەتتىكلەر،
ساپلىق يولغا مېڭىپ،
يىغىلىپ تاۋاپ - ئىبتىقات قىلىپ،
ئادەم ئۆلمەيدىغان ئورددا قايتىدىن تۇغۇلدۇ.

ئەسلىسى:

17. يىنچۈرۈ توپىن (topin) يۈكۈنۈر بىز
يىگ ئۈستۈگى تەڭرىمىز سىزىگە
يىر تىنچۈدەكى تىنلىغلار
يىنتەم نىربانتا توزغۇنلار

تەرجىمىسى:

بىز سىزگە — ئالى ئىلاھىمىزغا،
باش ئۇرۇپ سەجدە قىلىمىز
بۇ جاھاندىكى بارلىق جانلىقلار،
قايتىدىن نىرۋاندا تۇغۇلدۇ.

ئەسلىسى:

18. ئايانچاڭ كوڭۈلىن يۈكۈنۈر بىز
ئالقۇ يىرتىنچۇدەكى تىنلىغلار
ئالىپ ئادالارىنتىن ئوززۇنلار
ئامرىلمىش نىرۋانىغ توپزۇنلار

تەرجىمىسى:

بۇ جاھاندىكى بارلىق جانلىقلار،
چوقۇنۇش ھىسسىياتى بىلەن سىزگە باش ئۇرىدۇ.
ئۇلار بالا - قازادىن قۇتۇلۇپ،
تىنچ نىرۋانىغا مەڭگۇ ئىگە بولسۇن!

(بۇ شېئىر باڭ بىلەن گابائىن 1930 - يىلى «گېرمانىيە پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مۇھىم خاتىرىسى»دا ئېلان قىلغان «مانىغا مەدھىيە» دىن ئېلىندى. بۇ مەدھىيە جەمى 123 كۇپلېت، بىز 18 كۇپلېتىنىلا تاللىدۇق.)

7. ئون ساۋاپلىق ئىشقا مەدھىيە

(بۇددا دىنىغا دائىر)

ئەسلىسى:

1. بۇدا ئاۋاتانساكا ئاتلىغ سۇدۇر ئىچىندە
بۇزۇلماقسىز نوم ئوغۇشقا كىرمەك بولۇكتە

بۇلاڭ يىنغاق سايۇ كەلمىش بودساتۋالار
بولىتچىلايو يىغىلمىش توي قوۋراغ ئارا
بۇرخان ئوغلى تولپى تۇزۇن (tüzün) ئۇغان ئارزىنىڭ
بۇلۇنچسۇز يىغ ئەدگۈلەرىن ئوگمىش شلوكدا
بۇرق شارك قىلىپ ئۇن ئەدگۈسىن مەن ئاتساڭ ئۇزۇم،
بۇيان كۇسۇش ئۇزە قوشمىش تاقشۇت باشلادى

تەرجىمىسى:

ئاۋاتانساكا① ئاتلىق بۇددا نومىنىڭ،
بۇزۇلمايدىغان نوملار ئىچىگە كىرىش دېگەن بولىگىدە،
تەرەپ - تەرەپتىن كەلگەن بۇدساتۋالار
ۋە بۇلۇتتەك يىغىلغان ئەل - جامائەت ئارىسىدا
بۇرخان ئوغلىنىڭ بارلىق ياخشىلىغى ۋە ئەقىل - پاراستىنى
مەدھىيىلىگۈچى پەرىشتىنىڭ،
ئېرىشكىلى بولمايدىغان مەدھىيىسىگە ئوخشىتىپ،
مەنكى ئاتساڭ بەخت تىلەپ،
بۇ ئۇن ساۋاپلىق ئىشقا مەدھىيە ئوقۇپ بۇ شېئىرنى باشلايمەن.

ئەسلىسى:

2. ئاياغۇلۇغ ئۇمۇغۇمۇز بىرەر تۇشلاردا

---

① "ئاۋاتانساكا"— بۇددا ماخايانا [ئۇلۇغ كولۇگ (kølüg) (قەدىمقى ئۇيغۇرچىدا)] مەزھىبىنىڭ مۇھىم نوملىرىدىن بىرى، خەنزۇچە 华严经 تولۇق ئاتىلىشى (大方广佛华严经) دەپ ئاتىلىدۇ. قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىدا «لىنخۋا چەچەك ئۇزەكى ئىتىگى ياراتىغى ئاتلىغ سۇدۇر نوم بىتىگ» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئادىنلارنىڭ ئاسىغى ئۈچۈن كۈئۈكەلگ ئۈزە
ئانچۇلايۇ قالتى سۈمۈر تاغلار قانى تەگ
ئايى ئۈلۈغ ئارتۇق كوركلە ئەتئۈز بەلگۈردۈر
ئازۇ يمە ئول قاڭىمىز باغلاشىنۇ
ئامرىلىپ ئىنج تەررەمەدىن ئولۇرمىش ئودتە
ئارىتى نەڭ سىمەكسىزىن ئالقۇتىن سىڭار
ئاڭسىز ئوكۇش ئۈلۈشلاردا تولۇ كوزۈنۈر

تەرجىمىسى:

ھورمەتلىك پاسىبانىمىز كارامىتىنى كورسىتىپ،
باشقىلار ئۈچۈن بەخت ئىزلىگەندە،
گويا ئاسمانغا تاقاشقان سۈمۈر تېغىدەك،
بەستلىك ۋە قامەتلىك تۇرقىنى كورسىتىدۇ.
يەنە ئۇ ئاتىمىز شۇك ۋە جىمجىت،
چازا قۇرۇپ تەۋرىمەي ئولتۇرغىنىدا،
ئۇنى ھەر تەرەپتىن ئىزلەش ھاجەتسىز،
ئۇ ھەرقايسى دولەتلەرنىڭ ئالدىدا كورۈنىدۇ.

ئەسلىسى:

3. قۇت بۇيانلار ئىلىگىنىڭ قۇتلۇق بودىنقا
قۇلاچچا ئەرىپ تەگىرمى پراۋشى ئەرۈر
قۇرشاتىلۇ يۈز مىڭ كولتى سانىنچە يوچان
قۇدۇلۇشۇ ئاغىلىشۇ يارۇقلار ئونەر
قۇتغارغۇلۇغ ۋايىنكلەر ياراغى ئىيىن
قۇرۇغسۇز يىگى ئاسىغلارىغ بۇتۇرگۇ ئۈچۈن

AltunOq

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىرىكى ئادرېسى

قۇدى ئۆزە تەگزىندۇرۇ تواپتىن سىڭار
قۇم سانىنچا يىرتىنچۇلەر سايۇ دادىاۇر

تەرجىمىسى:

قۇت ئىگىسىنىڭ قۇتاۋۇق بەستىدە،
ئون مىڭ جىڭچە يوچان① بىلەن زىننەتلەنگەن،
ئۆزۈن ۋە يۇمۇلاق پىراۋشى② بار،
ئۇ كوزنى چاقنىتىدىغان نۇر چېچىپ تۇرىدۇ.
ئېتقاتچىلىرىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن،
پۈتكۈل جانلىقلارنىڭ ئالى مەنپەئەتى ئۈچۈن،
ھەممە ئەتراپتا ھەركەتلىنىپ
ھەتتا قۇمدەك سانسىز ئالەمنى كېزىدۇ.

ئەسلىسى:

4. سارۋار تاسىد تىگىن ئاتى ئۇڭدۇنلۇگ
سەكىز ئون ياش ياشامىشىن كوركىتمىش ئەرۇر
سارتاۋاخى يولچى يىرچى ئاشۇچە يىمە
سانى يۈز مىڭ كولتى يىل ئاي ياشايۇر
ساقىنىپ نەڭ تۇكەتىنگىز سوزلۇگ يىلتىنچىسىز
سانسىز ئوكوش كالپ ئود ئۆزە ئۇر چىك سەرىلۇر
ساشمىسىز يارىپ قۇت كۆسۈشلۈگ كۆچى بارىنتىن
سانسار ئۆچى تۇپۇكچىنچە بەك مەڭگۈ تۇرۇر

① يوچان — مەنىسى ئېنىق ئەمەس.
② پىراۋشى — سانسكرىت تىلىدىكى "پارۋېشا" دىن كەلگەن بولۇپ، "نۇر چەمبىرىكى" دىگەن مەنىدە.

تەرجىمىسى:

ئۇ بۇرۇن سارۋارتاسىد① دېگەن نام بىلەن،
سەكسەن يىل ياشىغان ئىدى.
يەنە سارتاۋاخنىڭ② قىياپىتىدە،
مىڭلارچە يىللار ياشىغان ئىدى.
ئۇنىڭ سوزلەپ تۈگەتكۈسىز توھپىسى
بۇ چەكسىز زاماندا مەڭگۈ ياشنايدۇ.
ئۇنىڭ سان ـ ساناقسىز پەزىلەتلىرى،
سانسارنىڭ③ ئەڭ ئاخىرقى چېكىگىچە ياشنايدۇ.

ئەسلىسى:

5. تۇرقارۇ ئودۇن (ödün) كوڭۇل بىلىگ باسۇتچىلىغىن
تۇدچى يىستەم ئەرتەر ئىدىگلىگ نوملار
توغىماق ئوچمەك تورۇلۇگ ئول ئۇرلۇكسۇز تىنتىر
تۇتياقلانغۇلۇغ ياپشىنغۇلۇغ ئوز توزى يوق تىپ
تۇيۇنمىشلار ئىلىگىنىڭ بىلگە بىلگىسى
تۇرۇم ئارا ئەرتە قىسقا بىركشان ئودتە (ödtə)

① سارۋارتاسىد ــ سانسكرىت تىلىدىكى "سارۋارتخاسىددخا" دېن كەلگەن بولۇپ، ساكيامۇنى (ئەسلى ئىسمى ساۋارتاسىد) نىڭ بۇرخان بولۇشتىن ئىلگىرىكى ئىسمى.

② سارتاۋاخى ــ سانسكرىت تىلىدىكى "سارتخاۋاخا" دېن كەلگەن بولۇپ، "كارۋان ئىگىسى، سودىگەرلەر خوجايىنى" دېگەن مەنىدە.

③ سانسار ــ سانسكرىت تىلىدىكى "سامسارا" دېن كەلگەن بولۇپ، ئەسلى "تارقىتىش، ئاققۇزۇش" دېگەن مەنىدە. كېيىن بۇددا دىنىدا بۇ سوز "ئايلىنىپ يۇرۇش" مەنىسىدە قوللىنىلغان.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

تولپ ئۈچ ئودكى ئالقۇ نومنۇك توززۇن بەلگۈسىن
تۇيۇ يۇمقى بىر قالىسىز تۇيار ئوتكۇرۇر

تەرجىمىسى:

ئۇ ھەمىشە يۇمشاق كوڭۇل بىلەن باشقىلارغا ياردەم بېرىدۇ،
نوم — قائىدىلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ (شۇنداقلا) تورىلىش -
ئۇلۇشنىڭ يولىنى بىلىدۇ.

ھەممىنى سېزەر قابىلىيىتى بىلەن
(نومـدىن باشقا) تايىنىدىغان تايانچ يوق دەپ ھىساپلايدۇ.
ئويغانغانلارنىڭ خانى ۋە دانىشمەنى
ئۇ كوزنى يۇمۇپ - ئاچقىچە بولغان ئارىلىقتا،
ئۈچ زاماندىكى بارلىق نوملارنىڭ مەنىسىنى
ئۇزۇل - كېسىل بىلىپ ئالالايدۇ.

ئەسلىسى:

6. بىر ئۇلۇشتا يىرتىنچۇنىڭ ياروق يۇلاسى
بىلگۇلۇگچە قاماغ نومتا تۇيۇمۇش ئود تە
بىرلە يانا ئادىن ئالقۇ ئۇلۇشلار سايۇ
بىر تەگ ياكلىغ بۇرخان بولمىش كوركى كورۇنۇر
بىر گەرۇ ئول ئائىقۇلارنى بىركە سىغۇرۇر
بىرنى ئالقۇقا كىرگۇرمەكى ئانتاغ ئوق ئەرۇر
بىلۇ ئۇغۇسۇز ئىنترا چال تۇئورقا ئوقشاتى
بىرتەملەدى تىدىلشماز كۇئۇگەلىگ قىلۇر

تەرجىمىسى:

ئۇ — دۇنيادىكى بىر نۇرلۇق چىراق،
بىلىشكە تېگىشلىك بارلىق نوملارنى پىششىق بىلىدۇ.

ھەمدە باشقا بارلىق جايلاردا،
ئوخشاشلا بۇرخان قىياپىتىدە كورۇنەلەيدۇ.
ئۇ بارلىق نەرسىلەرنى بىردىگە سىڭدۇرالايدۇ،
شۇنداقلا بىر (نەرسىنى) ھەممىگە سىڭدۇرالايدۇ.
ئۇ خاسىيەتلىك ئىنتىرا چول تاۋىرىدەك،
چەكسىز كارامىتىنى كورسىتەلەيدۇ.

ئەسلىسى:

7. ئودۇنمىشلارنىڭ ئىلىگى ئوز قۇترۇلمىش
ئوزۇپ ئۇزەلىكسىز يولتا ئورنانىپ تۇرۇپ
ئون ئۇلۇغ كۈچ ئورت قورقىنچىسىز ئەڭرە يۈك باشلاپ
ئوخشاتىنچىسىز يىگ نوملارقا تۆكەللىگ بولۇپ
ئوڭ تەگزىنچلىگ يولتىرىدۇر تۇترۇغ تىگىمە
ئۇتقۇراق چىن ئارىش ئارىغ ئۈچ نوم تىلگەنىن
ئول تىدىغسىز تولۇن بىلگە بىلىگى ئۇزە
ئوڭاي (ongay) ئىلكەي قۇۋراغ ئارا ئوڭارۇ ئەۋىرۈر

تەرجىمىسى:

ئۇ ئۇزۇل-كېسىل قۇتۇلۇپ ئويغانغانلارنىڭ خانى،
ئۇزۇلمەس يولدا تەۋرىمەي ماڭىدۇ.
ئۇ ئون چوڭ قۇدرەت، تورت قورقماسلىقتا ئىگە،
ئۇنىڭدا تەڭداشسىز بارلىق ياخشى نوملار بار.
ئۇ ئوزىنىڭ يېتەرلىك بىلىمى بىلەن،
بارلىق جانلىقلارنىڭ ئاق كوڭۇل بولۇشى ئۈچۈن،
دائىم ئالتۇن نۇر چاچرىتىپ تۇرىدىغان

www.uyghurkitap.com

ھەقىقى ۋە ساپ ئۈچ نومنىڭ نۇرىنى (ھەممە يەرگە) چىپ-
چىپ تۇرىدۇ.

ئەسلىسى:

8. يىرتىنچۇنۇڭ ئۆمۆغىنىڭ ئۆزىنتە ئۆنەر
يىگ يورۇگلى يىلايولى تورت (ئۈچ) كىرتۆلەر
يىلۋي ياڭلىغ ئۆلالىشۇر پىراتىمتسا يانبۇدپەد
يىگ ئۆستۈنكى پارامىتتا ئۆلاتى نوملار
يىرچىلەيۆ بۇ سانسارتىن تارتىپ تاشقارىپ
يىنتىسكىمەكسىز يىگ مەڭىكە يىتكۈرگۈ ئۈچۈن
يىنىك ئاغىر ئاشنۇ قىلمىش تىلداغى ئىيىن
يىتە ئۆدۆزۈ كوڭۈللەر يولىنچا ئىلدۇر

تەرجىمىسى:

(ئۆنىڭدا) يەر-جاھانىنىڭ ئۈمىت ئۆنىدىن،
بىباھا سوزلەر بىلەن تولغان تۆت ئىشەنچ①،
(ۋە) شىپالىق دورىدەك پىراتىتيا سانبۇدپەد②،
يەنە ئالى پارامىتتا نوملىرى بار.
ئۇ بارلىق جانلىقلارنى سانساردىن قۇتقۇزۇپ،
مەڭگۈلۈك شاتلىققا يەتكۈزۈش ئۈچۈن،

---

① "تۆت ئىشەنچ" — تۆت ئىرادىنى، يەنى چىن ھەقىقەت ۋە ئۈچ گوھەر (بۇرخان، نوم، پۇسار) نى كورسىتىدۇ.

② پىراتىتيا سانبۇدپەر — سانسكرىت تىلىدىن كىرگەن سۆز بولۇپ، "ئون ئىككى سەۋەپ" دىگەن مەنىدە. ئون ئىككى سەۋەپ بۇددا ئاتالغۇسى بولۇپ، خەنزۇچە نوملاردا 十二因缘 دەپ ئاتىلىدۇ.

رىسقىنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى بويىچە،
توپ ھارۋىنى چوڭ يولدا يېتەكلەپ ماڭىدۇ.

ئەسلىسى:

9. يۇمچىڭسىزىن تىترۇ باقا كورۇپ قانغا سۇز
يۇكۇنچ ئاياغ تاپىغ ئۇدۇغ ياڭى بولغۇسۇ
يۇدە ئىلتىنۇ توپۇدە ئۇرۇپ ئولتى قىلغۇسۇز
يۇزمىڭ سانسىز كالىپ ئود (ød) ئۇزە ئوگۇپ ئەرتگۇسۇز
يۇرۇڭ (yüŗüng) ئارىغ ئەدگۇ نوملار ئارىلىقىڭا
يۇرەكىمدە ئىچتىن بارمىش تىرتگۇڭۇم ئۇزە
يۇكنۇر مەن قوپ كوڭۇلىن ئالۇ يارلىقاڭ
يۇگۇرۇ تەسىزنى كورگۇكۇسۇ شۇم قانسۇن

تەرجىمىسى:

مەڭگۇ قاراپ قانمايدىغان،
چەكسىز ھورمەتكە ۋە ئىززەتكە ئىگە،
بېشىمىزغا ئېلىپ كوتەرسەكمۇ ئارتۇق كەتمەيدىغان،
تۇمەنلىگەن ناخشا بىلەن كۇيلەپ تۇگىتەلمەيدىغان
پاك ۋە ياخشى نوملارغا،
يۇرەك قاتلىمىدىن چىققان،
ساداقەتلىك ئېھتىرامىمنى بىلدۇرىمەن، ئۇنى قوبۇل قىلغايسىز،
ھازىرلا سىزنى كورۇش ئارزۇيۇم قانسىكەن.

(بۇ شېئىر يۇقۇرىدا كورسىتىلگەن ئۇلۇغ ئەنگلىيە مۇزېيىدىكى
قەدىمقى ئۇيغۇر تىل - يېزىقىدىكى شېئىرلار توپلىمىنىڭ 37 - 36 -

بەتلىرىدىن ئىبلىندى. شېئىر ئەسلى 14 كۇپلېت، بىز 9 كۇپلېتىنى تاللاپ ئىشلىدۇق. شېئىرنىڭ ئاپتورى ئاتساك دىگەن ئۇيغۇر شائىر. شېئىردا ئاساسەن بۇددا ماخايانا مەزھەبىنىڭ ئاساسلىق نومى بولغان ئاراتامساكا سۇتراغا مەدھىيە ئوقۇلغان، بىز شېئىرنىڭ ماۋ-زۇسىنى ۋاقتىنچە «ئون ساۋاپلىق ئىشقا مەدھىيە» دەپ ئاتاپ تۇردۇق.)

«چاشتانى ئىلىك بەگ» تىن پارچە

نەشرگە تەييارلىغۇچى: **ماخمۇت زەيىدى**

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن:

«چاشتانى ئىلىك بەگ» قىسسىسى جامائەت ئۇرۇقچىلىق دەۋرىدىكى قەدىمقى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ يادىكارلىقلىرىدىن بىزگىچە يېتىپ كەلگەنلىرىدىن بىرى. بۇ قىسسە ئۇيغۇرلار تېخى پولتىزىم (ھەر خىل نەرسىلەرگە ئېتىقات قىلىش) دەۋرىدە ياشى-غان ناھايىتى قەدىمقى زامانلاردا ۋۇجۇتقا كەلگەن بولسا كېرەك.

«چاشتانى ئىلىك بەگ» ئەسلىدە بۇددا دىنى رىۋايەت-لىرىگە دائىر ئەدەبىي ئەسەر بولۇپ، بۇنىڭ ئۇيغۇر تىلىدىكى نۇسخىسى 1914 — 1913 - يىللىرى تۇرپاندىن تېپىلغان. بۇ رىۋايەتنىڭ قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىدا ئىشلىنىشى تاسادىپى بىر ئىش ئەمەس. تارىخىي يازما يادىكارلىقلار ۋە ھازىرقى زامان ئارخېئولوگىيە ئىلمىنىڭ ئىسپاتلىشىچە، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇزاق ئەسىرلىك يازما تارىخىدا بۇددىزىم تارىخى ۋە بۇددىزىم مەدەنىيىتى مىڭ يىلدىن بىر مىڭ بەشيۈز يىلدەك ۋاقىتنى ئىگەللەيدۇ. كۇچار ۋە تۇرپان رايونلىرىدا بۇددىزىم مەدەنىيىتىنىڭ تەسىرى

ئۇزۇن ۋە چوڭقۇر بولغان.

«چاشتانى ئىلىك بەگ» نىڭ ئاساسىي تېمىسى — قەھرىمانلىقنى، قەھرىمان خەلقىنىڭ پىداكارلىقىنى تەسۋىرلەشتىن ئىبارەت. ئەسەردە چاشتانى ئىلىك بەگنىڭ قەھرىمانلىق ئوبرازى ئارقىلىق ئادەم قەھرىمانى ئىدىيىسى ئىلگىرى سۈرۈلگەن بولۇپ، بالايى - ئاپەتلەر ئۈستىدىن غەلىبە قىلغۇچى ئادەمدىن ئىبارەت قەھرىمانغا مەدھىيە ئوقۇلغان. ئىلىك بەگ — بىر باتۇر شەخس. ئۇ ئۆز خەلقىنى دەھشەتلىك ۋابا كېسەللىدىن قۇتۇلدۇرۇپ قېلىش ئۈچۈن موجىزىلىك ئىشلارنى قىلىدۇ. ئىلىك بەگنىڭ ئۆز خەلقى يولىدا قىلغان پىداكارلىق ئىشلىرى ئۇنىڭ ئىنسانپەرۋەرلىكىنى، ئالىجاناپ غايىلىك كىشى ئىكەنلىگىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ ئۆز يۇرتىنىڭ ۋەتەنپەرۋەرى، ئۆز خەلقىنىڭ باتۇرى. ئۇ ئۆز خەلقىنى قۇتقۇزۇپ قېلىش ئۈچۈن دەھشەتلىك ۋابا تارقىتىۋاتقان يامان ”يەك“ لەرگە، دەھشەتلىك ”رەكشەس“ لەرگە قارشى جەڭگە ئاتلىنىدۇ. ئۇ ئۆزى يالغۇز ئۇلارنى يېڭىپ چىقىدۇ.

«چاشتانى ئىلىك بەگ» قىسسىسى — ئۆز ئىستىقبالىغا ئۈمىت - ئىشەنچ بىلەن قارىغان خەلقىنىڭ بەدىئى قابىلىيىتىنى ئىپادىلەيدىغان شېئىرىي ھىسسىياتقا باي ئەسەر. گەرچە «چاشتانى ئىلىك بەگ"نىڭ ئۇيغۇرچە نۇسخىسىنىڭ ئاپتورى (ياكى تەرجىمانى) كىم ئىكەنلىگى نامەلۇم بولسىمۇ، لېكىن ئەسەر تىلىنىڭ گۈزەللىگىدىن بۇ شەخسىنىڭ ئۆز زامانىسىدا ئۇزىنىڭ مىللى تىلىغا پىششىق، بەدىئى ئىپادىلەش سەۋىيىسىمۇ يۇقۇرى، باشقا تىللارنىمۇ ئوبدان بىلىدىغان قابىلىيەتلىك ئەدىپلەردىن ئىكەنلىگىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ئەسەر قەدىمقى ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخىنى، قەدىمقى تىلنى تەتقىق قىلىشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

www.uyghurkitap.com

توۋەندە مەن «چاشتانى ئىلىك بەگ» نىڭ پىروفېسسور لىكوك تەرىپىدىن ئەرەپ ئېلىپبەسى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىغىدا خاتىرىلەنگەن نۇسخىسىدىن قولىمىزدا بار بولغان پارچىسىنى تو-نۇشتۇردۇم.

ئەسلى:

1. ئارسلانلارنىڭ يورىغىن يورىب ئوچايان بالىق نىڭ كىدنىنتە تۇرۇب ئىنارۇ بەرۇ يوريدى (.)

مەنىسى:

1. ئارسلان مېڭىشى بىلەن يۇرۇپ "ئۇچايان بېلىق" شەھرىنىڭ كەينىدە تۇرۇپ، ئۇياق-بۇياققا ماڭدى.

ئەسلى:

2. ئوترۇ ئىلىك بەك تورت بەلتىر يولتا يوريىۇ ئانىڭ ئاراسىنتا سانسىز ئوكۇش يەكلەرنىگ كوردى.

مەنىسى:

2. ئاندىن كېيىن ئىلىك بەگ تۆت كوچا دوقمۇشىغا يۇرۇپ كېتىۋېتىپ، شۇ تۆت يولدا سانسىز كۆپ جىنلارنى كوردى.

ئەسلى:

3. ئول يەمەيەكلەر يالڭۇق لارنىڭ ئەتىن يەيىو، قانىن ئىچىپ باغارسوقلارىن ئەت-ئۇزلەرىگە يورگەيۇرلەر ئەردى.

AltunOq

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

مەنىسى:

3. بۇ جىنلار كىشىلەرنىڭ گۆشىنى يەپ، قېنىنى ئىچىپ ئۈچەيلىرىنى ئۆزلىرىنىڭ گەۋدىلىرىگە ئوراپ ئېلىشاتتى.

ئەسلى:

4. قورقغۇ ـ تەك كورك مەڭسىز تۈتۈپ ياۋلاق قاتىغ ئۈنىن قىقىرۇ سو، درزۇل، بادرۇق ئىلىگلەرىنتە تۈتۈب قاپقارا ئولۇغ، بەدۈك تاغ تەگ ئەت ـ ئۆزىن ئونەيۇ ئو ئوت ئوڭلۈگ ئىشىن ساجلارنى ئىنكىنلەرىنتە تۈشۈرۈب ئاغۇلغ يىلانىن ئەت ـ ئۆزلىرىن ئىتىنىپ يىراتىنىپ قاي بەلتىر سايۇ يۈرىيۈرلار ئەردى.

مەنىسى:

4. قورقۇنچلۇق چىرايلىرىنى بۇزۇشۇپ، ناھايىتى قاتتىق ئاۋاز بىلەن ۋاقىرىشىپ، ياراقلىرىنى قوللىرىغا ئېلىپ، قاپقارا، ئۇلۇغ، ئېگىز تاغدەك گەۋدىلىرىنى يۇقۇرى كوتىرىپ، ئوتتەك چاچ ـ لىرىنى ئارقىلىرىغا چۈشۈرۈپ، زەھەر ئىلاندەك گەۋدىلىرى بىلەن زىننەتلىنىپ، كوچا دوقمۇشلىرىنى بويلاپ يۈرۈشەتتى.

ئەسلى:

5. ئانى كورۈب چاشتانى ئىلىك بەك يۈرەكىن قاتۇرۇ ـ نۇب توڭالار بەكتەك كىشا تىرىك بەكلەر مەڭىز مەڭلاپ قور ـ قۇنچسىز ئايانچسىز كوڭلىن ئول يەكلەر ئاراسىنا كىرىب باردى.

مەنىسى:

5. ئۇلارنى كورۇپ چاشتانى ئىلىك بەك يۈرىگىنى

مەھكەم تۇتۇپ، باتۇرلارنىڭ بېگىگە ئوخشاش خەۋپسىز، يۈزنى تىپچ تۇتۇپ، قورقماس، ئايىماس كوڭۈل بىلەن جىنلارنىڭ ئىچىگە كىرىپ باردى.

ئەسلى:

6. ئۇترۇ ئول يەكلەر چاشتانى ئىلىك بەكىك كورۇپ سىگىر كەلىر ئۇسۇغلۇغ قىلىنىپ تەگىرلەيۈ ئاۋلاپ ئىنچەتىپ تىدىلەر: (1) ئاي، كىم سەن؟ نە گۈلۈك كەتتۈ ئوزۈك ئوك(.) بىزنىڭ ئۈستۈن ـ ئالتىن تاغ تىشمىزكە يوقى بولغالى كىلتىڭ.

مەنىسى:

6. ئاندىن كېيىن جىنلار چاشتانى ئىلىك بەگنى كو- رۇپ، ئۇنىڭ يالغۇزلۇغىدىن پايدىلىنىپ، ئۇنى يۇتۇۋېتىدىغاندەك تەشنالىق بىلەن قاپساپ تۇرۇپ شۇنداق دېيىشتى: (1) هاي كىم سەن؟ سەن نىمىشقا يالغۇز تۇرىسەن؟ بىزنىڭ تاغ- دەك ئاستىن ـ ئۈستۈن چىشلىرىمىزدا چاينىلىپ، يوق بولۇش ئۈچۈن كەلدىڭمۇ؟

ئەسلى:

7. بۇ ساۋاغ ئەشتىپ چاشتانى ئىلىك بەك يۈرەكنى قانۇنۇپ ئانچە قىيايمە قورقمادىن ئول يەكلەركە ئىنچە نىب تىدى: (1) ئاي، يەكلەر. تەركىن ماڭا سوزلەڭلەر، مەنىڭ بالىقىستاغى بۇدۇنۇغ نەگۈلۈك ئۆلۈرۈرسىزلەر؟ سىزلىرگە بۇ بالىقا كىرگۈلۈك كۈچ كۈسۈن كىم بىردى؟ (2) بۇ مەنىڭ يىتتى قىلىچىمى كورۇڭلەر، ئەت ـ ئۆزۈڭىزلەرنى بىچىپ ئوگى

ئۆگى كەمشەيدۇ. (3) بالىقىم نىلق، ئۈلتۈرۈشۈمنىڭ بۇ مۇنتاغ
تۇت ئۈچۈز ساۋلارىن كورۈپ سەرگۈم تەگ ئەرمەز.

مەنىسى:

7. بۇ سوزلەرنى ئىشتكەن چاشتانى ئىلىك بەك يۇرد-
گىنى قاتۇرۇپ قىلچىسۇ قورقماستىن، ئۇ جىنلارغا مۇنداق دىدى:
(1) هاي، جىنلار، ماڭا چاپسان ئېيتىڭلار: مېنىڭ شەهرىمدىكى
ئەل-جامائەتنى نىمشقا ئولتۈرۈسلەر؟ سىلەرگە شەهەرگە كى-
رىشنىڭ شۇنچە كۈچ-قۇدرىتىنى كىم بەردى؟ (2) بۇ مېنىڭ
ئوتكۈر قىلىچىمنى كورۈڭلار، تەنلىرىڭلارنى پارچىلاپ، باشقا-
باشقا تەرەپلەرگە تاشلايمەن! (3) شەهرىمنىڭ، ئۇلۇسۇمنىڭ
مۇنداق يامان خەۋەرلىرىنى ئاڭلاپ، كورۈپ، سەۋرى قىلغۇم
كەلمەيدۇ.

ئەسلى:

8. ئوترۇ ئول يەكلەر چاشتانى ئىلىك بەكنىڭ مۇنچۇ-
لەيۇ كۈچلۈك ياۋلاق ساۋىن ئەشتىپ ئۈۋكەلەرىنتە ئوتكۈرۈ ئار-
تۇغراق بولغانىب ئانىتا ئوق يەكلەر ئوتىن ئۇنتەيۇ كۈدەيۇ
يرلايو ئايالارىن ياپىنىپ، سچىناقلارىن تۇتۇنۇپ، ئوت ئوڭ-
لۈگ قىپ-قىزىل ساچلارنى ئارتلارىنتا ئىتىب ئورت يالىن
تالىن تەگ دىزول بادرۇق ۋىجىرلىق، توقىماق ئىلىكلەرىنتە
تۇتا، چاشتانى ئىلىك بەگ اك سانجىغالى ئۇرغالى قىلىنىپ بىر
ئىكىنتى سىگە ئىنجەتىب تىمشتىلەر: (1) تاقى نەگۇ كودەر
سىزلەر؟ تەركىن مۇنى سانچىڭلار، بىچىڭلەر، ئىسىك ئوزىن
ئۈزۈب ئادىن ئاۋۇن قا ئىدىڭلار!

مەنىسى:

8 . ئاندىن كېيىن جىنلار چاشتانى ئىلىك بەكنىڭ مۇنداق
كۆچلۈك، پاقۇنلۇق سوزلىرىنى ئاڭلاپ، ئاچچىغى كەلگەنلىكتىن
ئارتۇقچە جىددىيلىشىپ، شۇ ھامان خىرىس قىلىپ، قوللىرىنى
تۈگۈپ، مۇشتۇملىرىنى چىڭگىتىپ، ئوتتەك قىزىل چاچلىرىنى
ئارقىلىرىغا تاشلاپ، لاۋۇلداپ تۇرغان ئوتتەك ئۈچ ئاچىماق
ئالماستەك قاتتىق توقماقلىرىنى قوللىرىدا تۇتۇپ چاشتانى ئىلىك
بەككە سانچىش، ئۇرۇش ئۈچۈن ھەركەت قىلىپ بىر بىردەك
شۇنداق دېيىشتى: (1) يەنە نىمىنى كۈتۈپ تۇرىسىلەر؟ چاقـ
قان بۇنى سانچىڭلار، توغراڭلار، ئىسسىق جېنىنى ئۈزۈپ ئۇ
دۇنياغا تاشلاڭلار!

ئەسلى:

9 . ئانتا ئوترو چاشتانى ئىلىك بەك بار كۆچىنى ئۆزـ
تۈرۈپ، تولۇكىن سىكرىيۇ، بارىپ "ئۆرۈمسكى" ئاتلىغ يەكنىڭ
تۇپۇسىنتەكى ساچىسىن تارتا تۇتۇب قىلىچىن ئۇرە كۆتۈرۈپ،
باشىن بىچغالى ئوغرادى.

مەنىسى:

9 . كېيىن چاشتانى ئىلىك بەك بار كۈچىنى توپلاپ
كۆچەپ سەكرەپ باردى-دە "ئۆرۈمسكى" ئاتلىق بىر جىننى
تۇتۇپ، بېشىدىكى چاچلىرىدىن تارتىپ، قىلىچىنى ئېگىز كوتىرـ
رىپ، بېشىنى توغرىماق ئۈچۈن تەمشەلدى.

ئەسلى:

10 . ئانتا ئوق ئول يەكلەر چاشتانى ئىلىك بەكىنىڭ

كۆچىن كۈسۈنىن چوغىن يالى نىن قۇتىن قىۋىن كورۈپ ئارتۇقراق قورقتىلار.

مەنىسى:

10. خۇددى شۇ ۋاقىتتا جىنلار چاشتانى ئىلىك بەگنىڭ كۈچ-قۇۋۋىتىنى، ھەيۋەت-سۈرىنى، بەخت-سائادىتىنى كورۈپ ئارتۇقچە قورقۇشتى

ئەسلى:

11. ئۇنلەرىن ئوسۇزۇب ئىلىك بەككە ئىنجەتىپ تىتتىلەر: (1) يالگۇقلارنىڭ ئارسلانى، ئىلىكلەر بەكلەرنىڭ قۇت تەڭرىسى ئە، يارلىقانچۇئى كوڭىل ئورتىب كوڭلۇڭىن سوزگىل. (2) بىرۈك بىزنى ئولۇر سەرسان يىمانەڭ، سەنىڭ بالقىڭتاقى ئىگ توغا كىتگۇسى يوق! (3) ئەمتى بىزنىڭ ئىسىك ئۇزۇ مۇزكە ئەدگۇ كوڭىل تۇرغۇزۇپ، ئومۇغ، ئىناق بولغىل!

مەنىسى:

11. ئاۋازلىرىنى پەسەيتىپ، ئىلىك بەككە شۇنداق دېيىشتى: (1) ئىنسانلارنىڭ ئارسلانى، ئىلىكلەر بەگلىرىنىڭ بەخت خۇداسى، مېھرىۋانلارچە كوڭلۇڭ بىلەن قەلبىڭنى مەرھەمەت قىل! (2) ناۋادا بىزنى ئولتۇرۇۋەتسەڭمۇ، شەھرىڭدىكى بالايى-ئاپەت يەنىلا تۈگىمەيدۇ. (3) ئەمدى بىزنىڭ ئىسسىق جېنىمىزغا ياخشى كوڭلۇڭ بىلەن پايدا يەتكۈزسەڭ.

Altunoq

ئەسلى:

12. ئىلىك بەگ ئىنجەتىپ تىدى: (1) هاي، يەكلەر: تەركىن سوزلەڭلەر نچۈكلەدى: مەنىڭ بالىقىمتاقى، ئولۇسومتاقى ئىگ توغا كتمەز؟

مەنىسى:

12. ئىلىك بەگ شۇنداق دىدى: (1) هەي، جىنلار! چاپسان ئېيتىڭلار: نىمە ئۈچۈن مېنىڭ شەھرىمدىكى، ئولۇسۇمدىكى بالايى-ئاپەت كەتمەيدۇ؟

ئەسلى:

13. يەكلەر ئىنجەتىپ تىدىلەر: (1) ئۇلۇغ ئىلىك. بۇ ئوق سىنىڭ بالىقىڭتا كۈنتىن، يىڭاق بىر ئۇلۇغ بەدۈك سوكوت بار. ئانتا ياۋلاق ساقىنچلىغ راكشاس بولۇر. (2) ئوچ بەدۈك كوزلەرى (بار)، ئوت ئۆڭلوگ ساچى ئارقاشىنتا يادىلۇ تۇرۇپ، تامتورمىش يۇلا يالىنى تەك كوزى قاراقى يالىنايۇ تەگزىنى تۇرۇر، (3) ئۇزۇن تورقارۇ يارلىقانچسىز كوڭلىن سانسىز ئۇكۈش تىنلىغلارىغ ئازىغلاندى. ئۇزە تانچىقالايۇ ئۇلۇرۇب تۇرۇدچىسۇز قانىنچسىز......

مەنىسى:

13. جىنلار شۇنداق دىيىشتى: (1) ئۇلۇغ ئىلىك! بۇ سېنىڭ شەھرىڭنىڭ غەرپ تەرىپىدە بىر يوغان ئىگىز سوگەت دەرىخى بار. شۇنىڭدا ياۋۇز نىيەتلىك "راكشاس" دىگەن ئالۋاستى بار. (2) ئۈچ يوغان كوزلىرى، ئوتتەك چاچلىرى ئارقىسىدا يېيىلىپ تۇرۇپ، يانغان چىراق يالقۇنىغا ئوخشاش، كوز قارىسى

ياشناپ ئايلىنىپ تۇردى. (3) دائىم رەھىمسىز كوڭلى بىلەن
سانسىز نۇرغۇن ھاياتلىقنى يوغان ۋە ئوتكۈر ئىغىز چىشلىرى
بىلەن قىما-چىما قىلىپ ئولتۇرۇپ (مۇ) يەنە تويماي، قانائەتلەن-
مەي تېخى......

ئەسلى: ......

14 ......ئەرتىڭگۇ قاتىغلانماقلىق بىلگە بىلىگكە تۇگەللىگ
ياغىز يىر ئەركلىگى چاشتانى ئىلىك بەگ مەن ئەرۈرمەن.

مەنىسى:

14 ......ئىنتايىن جاسارەتلىك، ئەقىل-پاراسەتكە تولغان
قوڭۇر يەر ئىگىسى چاشتانى ئىلىك بەگ مەن بولىمەن.

ئەسلى:

15. قاتىغ كوڭلى ئورتىنىپ قورقۇنچۇسۇز ئايىنچىسىز
كوڭلىن سىزلەرنى بىرلە سوڭۈشكەلى كەلىۈكمەن. ئەي يەكلەر—
ئە (.) چىن كىرتۇ ئالپ-قاتىغ ئەرسەر سىزلەر، مىنى بىرلە
سوڭۈشكەلى ئانۇق تۇرۇڭلار.

مەنىسى:

15. قەتئىي نىيەتكە كېلىپ، قورقماستىن، ئەيمەنمەستىن
سىلەر بىلەن جەڭ قىلغىلى كەلدىم. ھەي، جىنلار، ھەقىقى
قۇدرەتلىك باتۇر بولساڭلار مەن بىلەن جەڭ قىلىشقا تەييارلىنىڭلار.

ئەسلى:

16. ئەمتى بىر ئىككىنتىكە سىناشالىم. قايۇسى كۆچلۈگ

ئەرمش بىز. ئانچە سوزلەپ ئورت يالىن تەگ يىتى قىلىچىن ئىلىگىن تە تۇتا يەكلەر تاپا ياقىن سىكرىپ ئىچىگەرۇ كىردى (٠) ئالڭ ئۇلۇغى كالاشۇتارى ئاتلىغ يەكىنىڭ تىوبۇسۇنىتەكى ساچىن تۇتۇپ قىلىچىن پىچغالى سانچغالى قىلىن......

مەنىسى:

16 . ئەمدى بىر بىرسىمىز بىلەن سىنىشىپ باقايلى. قايسىمىز كۈچلۈك ئىكەنىمىز. شۇنىداق سوزلەرنى (قىلىپ) ئوت يالقۇنىدەك ئوتكۇر قىلىچىنى قولىدا كوتەرگىنىچە جىنلار تەرەپ- كە ئىتىلىپ بىرىپ (ئۇلارنىڭ) ئارىسىغا كىرىپ كەتتى. ئەڭ بۇيۇك كالا شۇتارى ئاتلىق جىننىڭ چىوققىسىدىكى چىچىدىن تارتىپ قىلىچى بىلەن ئۇنى چىپىشقا، سانچىشقا تەمشەلدى......

ئەسلى:

17 - ۋە 18 - پارچىلىرى ئەسلى ئوچۇپ كەتكەن بولغان- لىقتىن قالدۇرۇلدى.

ئەسلى:

19 . يالنىن...... ماتىن ئاغار ئاياغىن......تەگىپ ئايا- لارىن قوۋۇشورۇپ، ئىلىگ بەگكە ئىنجەتىپ تىدىلەر ئىلىگلەر ئىلىگى ئۇم نەيىرلىغلىڭ ئەرسەر ئۇپ يىرلىغىن چىن بۇتگەلى ئانۇق تۇرۇر — بىز.

مەنىسى:

پەقەت...... چوڭ ھورمەت بىلەن ئالىقانلىرىنى جۇپ- لەپ، ئىلىگ بەككە مۇنىداق دىدى: ھەي، ئىلىكلەر ئىلىگى، قانداقلىكى ئەمرى - پەرمانلىرىڭ بولسا، ئۇ ئەمىر - پەرمانلىرىڭنى بىجىرىشكە تەق تەييارمىز.

ئەسلى:

٢٠. ......ئىلىگ بەگ ئىنچەتىپ تىدى: بالىق ئىمداقى ئۇلوشوم داقى ئاداسىن كورۇپ بو مەنىڭ قىلىچىم سىز ـ لەرنىڭ قانىڭىز ـ لارنى ئىچگەلى تاپىم ئول. يەكلەر ئىنچەتىپ تىدىلەر. ئۇلوغ ئىلىگ مونتا ئىنارو.

مەنىسى:

ئىلىكبەك مۇنداق دىدى: شەھرىمىدىكى ۋە ئېلىمىدىكى بۇ بالايى ـ ئاپەتلەرنى قىلىچىم كورۇپ، سىلەرنىڭ قېنىڭلارنى ئىچەي دەپ ئويلىدى. جىن ئالۋاستىلار مۇنداق دىدى: ھەي، ئۇلۇغ ئىلىك بەگ. بۇ جاينىڭ ئۇ تەرىپىدە يوغان ئىككى ياۋۇز راكشاسلار① بار.

ئەسلى:

٢١. ئىكى ئەرتىنگۈ ياۋلاق راكشاسلار بار. بىرى ئۇرۇ ئاتلىغ. ئىكىنتى ئەگىنكىشى ئاتلىغ بىز ي///② گۇ ئۇلار قاسانلىغ ئەرۇر — بىز. ئۇلارنى ئۇتغالى يىگەدگەلى ئۇسار ـ سىن. دو ـ ڭۇلوگتەگى نەقەس — ئۇشۇك ئەرسەر كوگۇل ئىيىن قانغاي. ئوترۇ.

مەنىسى:

ناھايىتى ياۋۇز ئىككى راكشاس بار.
بىرىنچىسى ئۇرۇ ئاتلىق. ئىككىنچىسى ئوت چاچلىق

① راكشاس — بىر خىل جىننىڭ ئاتىلىشى.

② /// بۇ يەردە "ئوچەگو" (ئۇچەيلەن) دىگەن سوز بار بولسا كېرەك.

(بولۇپ)، بىز ئۇچىمىز ئۇلارغا تەۋە. ئۇلارنى يېڭەلەيدىغانلا بولساڭ، كوڭلۇڭدىكى قانداقلىكى ئارزۇيۇڭ بولسا، كوڭلۇڭدىكىدەك قاندۇرۇلىدۇ. ئاندىن كېيىن

ئەسلى.

22. چاشتانى ئىلىگ بەگ ئۆز كوڭلۇلۇمگە ئىنچە...... يىتىنچىسىز يىتىز ياغىز......ئاس ـ لاربولسار......تۇرۇپ قورقغۇم...... مازمىن......قاچان......سوزلەپ......كىردى......بەگىگ...... قور.......س.

مەنىسى:

چاشتانى ئىلىگ بەك ئۆز كوڭلىگە مۇنداق......چەكسىز بىپايان قوڭۇر.........ئاسلار بولسا.........تورۇپ قورقىۋم......... ماسىەن.........قاچان.........سوزلەپ.........كىردى.........بەگنى... قور.........

ئەسلى:

23. ....راكشاس بار (.) ئول راكشاس بارىپ ئەدگۇ يۇمساق ساۋلار سوزلەپ ئەرۇش ـ ئوكوش تىنلىغ ـ لارىغ ئولۇرۇر. ئانىن ئەمتى يالىڭۇق ـ لار ئىلىگ ـ ئە، مەنىڭ ئىسىگ ئوزۇمىن ساڭا ئۇزۇنچاق ئۇرۇرمىن. مىن ئول راكشاسقا سانلىغ مىن.

مەنىسى:

..................................راكشاس بار (.) ئۇ راكشاس بېرىپ ياخشى، يۇمشاق سوزلەرنى قىلىپ، نۇرغۇنلىغان جانلىقلارنى ئولتۇردى. ھەي، جانلىقلار پادىشاسى، مەن ئوزەمنىڭ ئىسسىق جېنىمنى گوروگە قويۇمەنكى، مەن ئۇ راكشاسقا تەۋە.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئەسلى:

24. ئول يمه راكشاس ئەدگۈ ساۋلار سوزلەپ تەك
تەك ئوڭى كورگەلى كورتلە كورك مەڭز بەلگور تۇپ بىلتىز
مەتىن ئوكوش تىنلغلارىغ ئولۇدۇر. ئۇلۇغ ئىلىك ئانى ئوت-
غالى يىگەدگەلى قاتىغلان (.)

مەنىسى:

ئۇ راكشاس ياخشى سوزلەرنى قىلىپ، خىلمۇ - خىل
قىياپەتلەرگە كىرىۋېلىپ، ئۆزىنى پەدەزلەپ، ئۆزىنىڭ بەلگىسىنى
بىلدۈرمەستىن نۇرغۇنلىغان جانلىقلارنى ئولتۇرگۈزدى. ھەي ئۇ-
لۇغ ئىلىگ بەك، ئۇنى ئۇتۇشقا تىرىشقىن (.)

ئەسلىسى:

25. تىنمىن ئوك كوسۇشۇك ساقىنچىك بۇتىگەي. ئوترۇ
ئىلىگ بەگ تىركىن ئوك ئول راكشاسىغ تىلەگەلى باردى.
ئول يمه دۇشتا ئاتلىغ راكشاس ئىلىگ بەگگە يىراقتىن كورۇپ
ئوك ئوز كوركىن تەگشۇرۇپ چاشتا ئىلىكنىڭ يىگ ئۇستۇنكى

مەنىسى:

دەرھال ئارزۇلىرىڭ ئەمەلگە ئاشىدۇ. ئاندىن كېيىن
ئىلىگ بەك تېزلىك بىلەن ئۇ راكشاسنى تىلىگىلى باردى.
يەنە دۇشتا ناملىق راكشاس ئىلىگ بەكنى يىراقتىن كورۇپلا
ئۆزىنىڭ قىياپىتىنى ئۆزگەرتىپ چاشتانى ئىلىكنىڭ ئەڭ ياخشى
كورىدىغان

ئەسلى:

26. ئەمراق قاتۇنى نىڭ كوركىن بەلگۈرتىپ ئىلىگ بەگ
باسا سىنتايورىيۇ ئوغلاغۇ ئۇنىن ئۇنتەيۇ ئىلىگ بەگ كە ئىنچە-

تىپ تىدى. ئەمراق بەگم مىنى ئورۇتتا ياتغورو قودۇپ قاتچا بارغالى ساقىنورسىز.

مەنسى:

ئامراق خوتۇننىڭ قىياپەت بەلگىلىرىنى بىلدۇرۇپ ئىلىك بەكنىڭ ئارقىسىدىن يۈرۈپ، نازۇك ئۈن بىلەن ئۈنلەپ ئىلىككە مۇنداق دىدى: ئامراق بېگىم، مېنى بۇ جايدا يالغۇز تاشلاپ قويۇپ قەيەرگە بېرىشنى ئويلاۋاتىسىز؟

ئەسلى:

27. ئاز-ئۈيمە ئادىن سەۋەر ئەمراقىڭىز بار ئەركى(.) ئانى ئۈچۈن مىنى قودۇپ باردىرسىز. تىركىن ماڭا سوزلەڭ. ئەمراق بىگم-ئە. بىرەك سوزلەمەسەر سىز مونا ئىسىگ ئۆزۈم ئۈز ئۆلگەلى تۇرۇر. بۇ ساۋغا ئەشىدىپ چاشتانى ئىلىك بەك...

مەنسى:

سىزنىڭ ئەجەپ يەنە باشقا سۆيۈملۈك ئامرىغىڭىز بارمۇ؟ ئۇنىڭ ئۈچۈن مېنى تاشلاپ كېتەمسىز؟ ھەي ئامراق بېگىم، چاپسان ماڭا سوزلەپ بېرىڭچۇ؟ ئەگەر جاۋاپ بەرمىسىڭىز ئىسسىق جېنىم چىقىپ كېتىدۇ. بۇ سوزنى ئاڭلاپ چىستانى ئىلىك بەك...

ئەسلى:

28. ئىرغاقىن... ئوترۇ دۇشتا ئاتلىغ راكشاس ئەرتىنگۇ قورقوپ ئۈز راكشاس كوركىن ئوك ئىلىگ بەگ-نەڭ ئادا-قىن-تا باغارىن سۇنا ياتىپ ئىنچە تىپ تىدى: ئۇلۇغ ئىلىك ئەمتى مىن ساڭا سانلىغ ئەرۇرمىن (.)

مەنسى:

يىراقتىن... شۇنداق قىلىپ دۇشتا ئاتلىق راكشاس ناھا-

يىتى قورقۇپ، ئۆز راكشاس قىياپىتى بىلەن ئىلىك بەگنىڭ پۇتىغا يىقىلىپ، باغرىنى يەرگە يېقىپ مۇنداق دېدى: ئەي، ئۇلۇغ ئىلىك بەك، ئەمدى مەن ساڭا تەۋەدۇرمەن.

ئەسلى:

29. نەتەگ يىرلىقاسار ئانى بوتۇرگەلى ئانۇق تۇرۇر مىن. مۇنتا ئىنارۇ ئاي - ئى ئىراق ئەرمەز تارىچانتا ئاتلىغ ياۋلاق راكشاس بار. سەنىڭ ئول ئۇشۇڭداقى ئىگ ئەمگەكنىڭ توز ئى ئىلتىز ئى قول ئەرور.

مەنىسى:

قانداقلىكى ئەمرى - پەرمانلىرىڭ بولسا، ئۇنى پۈتتۈرۈشكە تەييارمەن. بۇ ياقىنىڭ ئۇ تەرىپىدە ئانچە يىراق بولمىغان (جايدا) تارىچانتا① ناملىق ياۋۇز راكشاس بار. سىنىڭ دولىتىڭدىكى بالايى - ئاپەتلەرنىڭ يىلتىزى ئاشۇدۇر.

ئەسلى:

30. تانىڭ يىرلىقىنغا ئەركسىز - ئىن من بۇ مۇنتاغ ياۋلاق ئادا قىلغۇر من. ئانتا ئوترۇ چاشتانى ئىلىك بەك ئەلپ قاتىغ يۈرەكىن ئول راكشا! سىغ تىلەگەلى باردى. ئانچە يوربيۇ ئىراقتىن قوڭقىمۇ② ئۇنى يىر ئۇنى ئىشىدىلتى.

مەنىسى:

ئۇنىڭ بۇيرۇغى بىلەن (مەن ئىلاجسىز) بۇمۇ شۇنداق يامان ئىشلارنى قىلدىم. شۇنىڭدىن كېيىن چاشتانى ئىلىك بەگ قورقماس يۈرىكى بىلەن ئۇ راكشاسنى ئىزلەپ كەتتى. ئاشۇنـ

① ئۈچ تال توقۇلغان چىچى بار جىننى بىلدۈرىدۇ.

② بىر خىل چالغۇنىڭ ئىسمى بولسا كېرەك.

داق يۇرۇپ يىراقتىن قوڭغۇقنىڭ ئۈنى بىلەن ناخشا ئاۋازى ئاڭلاندى.

ئەسلى:

31. ئوق ئىلىك بەك قاپقارا تۈنلە تاۋش تىلىڭ-سايۇ بىر ئەدۈن-كى-ئە تۈردى. ئول يىر ئۈنى ئىشتىمىش تە ئوك بودىستۇ① لار نەڭ بىلگە بىلگىن ئۆتغۇراق بىلتى. يەكلەرنىڭ ئالىن ئالتاغىن تەۋىن كورىن بەلگۈرتمىش يىر ئويۇن.

مەنىسى:

ئۇ يەردە ئىلىك بەگ قاپقاراڭغۇ تۈندە ئۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ بىر ھازاغىچە تۇردى. ئۇ ناخشا ئاۋازنى ئاڭلاپلا بۇددىستلارنىڭ زىرەكلىك بىلەن قىلغان بەلگىسىنى چوقۇم بىلدى: جىنلارنىڭ تۈرلۈك ھىلە-مىكىر، سېھىرگەرلىك بىلەن چىقارغان ناخشا ئاۋازى مۇشۇدۇر.

ئەسلى:

32. ئۈنى ئول تىپ ئانچە تۇرۇپ تەركىن ئوك ئول تارىچانتا ئاتلىغ راكشاستا ياقىن كەلىپ ئىنچەتىپ تىدى. بىلتىم سەنىڭ ئۆتۈن راكشاس-ئا تەۋىن كورىن بىلگۈرتمىش قىلىڭچىڭ-ئىن...... قا نەڭ مىن.

مەنىسى:

ئاشۇنداق تۇرۇپ چاپسانلىق بىلەن ئۇ تارىچانتا ئاتلىق راكشاستا يېقىن كېلىپ مۇنداق دېدى: ھەي، راكشاس. سېنىڭ

① بودددىست مەنىسىدە.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

قىلمىش ـ ئەتمىشلىرىدىك ھىيلە ـ مىكىرنى ۋاستە قىلغانلىقىنى بىلدىم.

ئەسلى:

.... 33، ....

....

يالىنتەگ كوز ـ ئى قاراقى يالنايۇ تەگىز ـ ئىن تۇرۇپ ئۇلۇر-
ماز ـ مۇ. ۋرونى تكرى ئىنچەتىپ تىدى (٠)

مەنىسى: ....

....

كوز قارىچۇغى (خۇددى) مەشئەلدەك يالتىراپ تىنىماي
ئايلىناتتى. ۋىرونى (جىننىڭ ئىسمى) تەڭرى مۇنداق دېدى:

ئەسلى:*

.... 34، ....

....

ئەسلى:

40. ئارۇسىنچىلار بەگى تۇز ئۇن كامراككىتى ئا. ئەمتى
چاشتانى ئىلىك بەك كوز ئۇنمەز بولۇپ باردى. قالىن يەكلەر
تەگىرمىلەيۇ ئاۋلاپ ئىتىلەر ئەرگەي، ئانچا سوزلەيۇ تۇرۇر ئەر-
كەن. ئانىڭ ئاراسىنتا چاشتانى ئىلىككە

مەنىسى:

سېھرىگەرلەر بېگى ھەي جانابى كامراككىتى، ئەمدى
چاشتانى ئىلىك بەك كوزگە كورۇنمەس بولۇپ بېرىپ، نۇرغۇن-
لىغان جىنلارنىڭ قورشاۋى ئىچىگە باردى. (ئۇلار) ئاشۇنداق

* موشۇ يەردىن باشلاپ 6 پارچىنىڭ قەدىمقى ئۇيغۇرچە نۇسخىسى
ئانچە ئېنىق ئەمەس. ئوچۇپ كەتكەنلىكتىن قىسقارتىلدى.

سوزلشىپ تۇرۇپتىكەن. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا چاشتانى ئىلىك بەككە

ئەسلى:

41· ياقىن بەلگۈتەگ ياۋلاق ئۇن ياڭقۇ تەگ ئەشتىلدى. يەكلەر ترز ئۇل بادرۇق چكىر بىنتىپال ـ تا ئۇلاتى بى بىچغۇ ـ لەرى بىر ئىكىنتى كە سالمىش توقمىش ئۇنۇنگە مىڭ ئەرتۇق كوۋرۇكلەر ئۇنىنتە ئۇس تونرەك ياۋلاق ئۇن تۇردى.

مەنىسى:

يېقىنلا بىر يەردە يامان بىر ئەكس سادا ئاڭلاندى. جىنلار ئۇچ ئاچماق نەيزە، بايراق، قالقانلىرىنى ھازىرلاپ ھەمدە قىلىچلىرىنى كوتىرىشىپ، ئوز ئارا سانچىشقان، ئۇرۇشـ ـقاندا پەيدا بولغان ئاۋازلىرى مىڭ خىل چالغۇ ئەسۋابىنىڭ ئاۋازىدىنمۇ ھەيۋەتلىك ئاڭلىناتتى.

ئەسلى:

42· ئانتا ئوق قورموز تاتگىرنىڭ چىتراۋىرى ئاتلىغ ئوغلى تىگرىدەم تونىن بىلگە يورگەيۇ ئالىپ ئىنتىرادانۇ ئوغياسىن ئىلگىنتە تۇتۇپ چاشتانى ئىلىك ـ نىڭ تەگرەسىنتە كەزئە يوريدى.

مەنىسى:

ئۇ يەردە قورمۇزدا تەگرىنىڭ چىتراۋىرى نامىلىق ئوغلى تەگرىلىك تونىنى بىلگە يوگەپ ئېلىپ، ئىنتىردانۇ نامىلىق ئوقـ ـياسىنى قولىدا تۇتۇپ چاشتانى ئىلىكنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۇرۇپ سەپىالدى.

ئەسلى:

43· ئانتا ئوترۇ يىرتىنچو يىرسۇۋ تەبرە ـ مىشىن كورۇپ مايترى بودىستۇ ياشۇ مايترى بودىستۋ بىرلە كوك قالىغ يو ـ

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

لىنچا يورىيۇ كىلىتى لەر. ئۇترۇ مايتىرى ـ بۇددىستىۋ ئىنچە تىنىپ تىدى: تۈز ئۇن ياشۇ مايتىرى ـ ئا بۇ چاشتانى ئىلىك بەك سىز ئىكسىز بۇتۇن ئوك ئالقۇ. يەكلەرىگ بارچا بولۇڭ يىڭاق ساچغاي.

مەنىسى:

شۇنداق قىلىپ جاھاندىكى بارلىق نەرسىلەرنىڭ تەۋرەپ كەتكەنلىكىنى كورۇپ، مايىترى بودىستىۋ بىلەن ياشۇ مايىترى بودىستىۋ بىرلىكتە كوك ئاسمان يولىدىن كەلدى. ئاندىن مايترى بودىستىۋ مۇنداق دىدى: ھە، جانابى ياشۇ مايترى، بۇ چاشتانى ئىلىك بەك شەك ـ شۇبھىسىزكى، شۇ كۇنلەردە بارلىق جىنلارنى تەرەپ ـ تەرەپكە تارقىتىۋاتىدۇ.

44. ئەسلى:

بۇ تگرىلەر يوقسۇز ئەمگەنۇر ـ لەر بىرەك ياغىز يىر ئارقاسىنتاقى تۇپراقنىڭ پىرمانۇ قوغ قىچمىق سانى نەچە ئەرسە. يانايمە ئالقوتىنلىغ لارنىڭ سانى ساقشى نەچە تەڭلىگ بولسار، نەچە تەڭلىگ قالىن كۇچلۇگ ياۋلىق يەك ئىچكەك بولسار ـ لار، بۇدىستىۋ ئوغۇشلۇغ ئىلىك بەكنىڭ ئاڭ مىنتىن ئەت ئۇز ئىن تەكى بىر ئەۋىن تۇسىنگەيمە ئادا تۇدا تەگۇرگەلى ئۇغۇلۇغ ئەرمەزلەر.

مەنىسى:

بۇ تەڭرىلەر بىكاردىن ـ بىكارغا جاپا چېكىۋاتىدۇ. ئەگەرده قوڭۇر يەر ئاستىدىكى تۇپراق زەررىچىلىرىنىڭ سانى قانچە بولسا، شۇنداقلا يەنە بارلىق جىنلارنىڭ سانى نەچچە ھەسسە بولسا، كۇچ جەھەتتىن نەچچە ھەسسە كوپ، كۇچلۇك ياۋۇز جىن ـ ئالۋاستىلار بولسىمۇ، بۇدىستۇغا ئوخشاش ئىلىك بەكنىڭ تېنىدىكى بىر تال موينىمۇ زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزەلمەيدۇ.

سەككاكى غەزەللىرىدىن تاللانما

نەشرگە تەييارلىغۇچى: **قۇربان بارات**

بويۇڭنىڭ بۇتمەدى سەرۋى راۋان، ئي جان،
يۈزۈڭنىڭ ھەم ئاچىلمادى چەمەندە گۈلىستان، ئي جان.
ئۇقۇڭۇزنىڭ باشاقىنغا كوڭۇل مۇشتاق، كوز ئاشىق،
بۇلار تالاشماقىن بولدى ئۇل ئىككى ئارا قان، ئي جان.
ئەگەر رۇم ئەھلىنە زۇلفۇڭ ھەبەشنىڭ لەشكەرىن سالسا،
كوڭۇل مۇلكىندە ئۇل سائەت تاپىلماس ھىچ ئامان، ئي جان.
سىنىڭ لەئلىڭدىن ئوختانىپ قىزارۇر لەئل قان ئىچرە،
ھەسەد ئەلتۇر مىنىڭ يۈزىم كورۇبان زەئفىران، ئي جان.
يۈزۈمنۈڭ سارىغىن بىلمەس باقىپ دۇشمەن، بىھەمدىللاھ،
بۇ ئەشكىم ھىممەتى قىلدى ئىپتاگىم ئارغۇۋان، ئي جان.
يۈزۈڭ دەۋرىندە كوزلەرىم گاھى لەئلۇ، گاھى لۇئلۇئ،
چىقارۇر كورسە بۇ سەنئەت ئۇيالۇر بەھرۇكان، ئي جان.
فەلەك سەككاكىگە بۇكۇن قۇلۇڭ مىن دىر جىھەت زاھىر
تۇن ئاخشام ئىتلارىڭ بىرلە ئۇتۇرمىش بىر زامان، ئي جان.

× ×

يۈزۈڭنى كورسە قىلۇر گۈل ئۇزىنى يۈز پارە،
خوتەن يازىسىدا ئاھۇ كوزىڭدىن ئاۋۋارە.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

كۆڭۈل شەكەربىكىن ئاغزىڭ كورىب ئەدەم بولدى،
ئايتمادىڭ بىر ئاغىز، ئى فەقىرى ھىچ كارە.
بەلي، بۇ رەنجۇ بالانى مېن ئىختىيار ئەتدىم،
ئۇزۇمگە ئىشنى ئۇزۇم قىلدىم، ئەمدى نې چارە.
كوزۇم ياشىنغە نەزەر قىل، كوڭۇل بولۇر رەۋشەن،
ئې سەۋرى ناز، ئاقار سوۋغا قىلسا نەززارە.
بۇ ياش قەترەلەرىن كور يۇزۇم ئۇزە غەلتان،
مۇنۇڭ بىكىن يورۇماس ھىچ فەلەكتە سەييارە.
كېچەئو كۇندۇز ئىشىم يىغلاماق كۇچۇم زارى،
غەمىڭدىن ئۇزگە كىشى يوق قاشىمدا غەمخارە.
كوزۇڭ بەلاسى بىلە جانگە تېگدى، سەككاكى
داغى نې قىلغۇسى بىلىمان ئاخىر بۇ مەككارە.

× ×

مەسجىد بۇلۇڭۇڭدە تۇرۇب، ئەي يارى يەگانە،
مېھراب بىكىن قاشىڭگە ئۇتالى دۇگانە.
مېن بىر قۇل ئەرۇرمەن سېنگە دۇنيادە باھاسىز،
يېدۇرغالى ئەسرى داغى ئىزدامە باھانە.
مەجرۇھ بولۇر غەمزەڭ ئوقى بىرلە دەمۇ ـ دەم،
باغرىمىكىم ئەرۇر تىرى مالامەتغە نىشانە.
ئىشىگىڭ ئىتى ئۇنى ياقار خۇش قۇلاغىمغە،
ئاشىق كىشىگە ياقمانتېك چاڭۇ، چەغانە.
ئايتېك يۇزۇڭۇ بىر قارا تۇنتېك ئىكى زۇلفۇڭ،
ۋەجھى بۇ يۇزۇڭگە دېدىلەر ماھى شەبانە.

قۇرتتى تاماقىمنى رەقىب جەۋرى بىلەن ئاھ،
بوغزىنى بىچىب ئىچسەم ئانىڭ قانىنى قانە.
قۇم سانىمۇ سەككاكى غەمى كوپمۇ دىمىشسىن،
كېل، قۇم يېرىنە غەم سانىنىڭ ئۆزىنى سانە.

× ×

قارا كوز بىرلە بىر غەمزە قىلىپ يۈز مىڭ جافا قىلما،
كەرەشمە بىرلە ئالەمنى مېنىڭتېك مۇبتالا قىلما.
مېنىڭ بۇ خەستە جانىمگە سېنىڭ دەردىڭ ئەرۇر مەرھەم،
قىيامەتقە تېكى ھەرگىز بۇ دەردىمگە داۋا قىلما.
مېنى، ئەي ئاي، قورقامېن قىلىپ دۇنيادە سەرگەشتە، -
ئىشىگىڭ تۇپراقىن كوزگە تاپىلماس تۇتىيا قىلما.
فىراقىڭ بوتاسى ئىچرە تەنىمنى سىزغىزۇر ھەر دەم،
يۈزۈمنى ئالتۇن ئەتقالى غەمىڭنى كىميا قىلما.
ئاخىر نېگانە تېب گىريان ئىشىگىڭدىن قوۋار بولساڭ،
كۆلەر يۈز كورگۈزۈپ ئاۋۋال كىشىنى ئاشنا قىلما.
باغىر قان ئەيلەدىڭ جەۋرۇ جافا بىرلە ئەي سولتانىم،
كوزۇم ياشى بىلەن ھەر دەم يۈزۈمدە ماجارا قىلما.
ئەي سەككاكى، بۇ شاھ قابىقىن، غەنىمەت تۇت چۇ زۇلفىنىغە،
ئازاقىن باغلاغان قۇشسىن، ئۇچارگە ھېچ ھاۋا قىلما.

× ×

ساچىڭدىن نەفا دائىم كىن ئىچىندە،
خاتاسىن كورگىل ئانىڭ چىن ئىچىندە.

AltunOq

ساچلىق چىمىنغا گاھ - گاھ شانە ئۇرساڭ،
چىقار بىر تارى يۈز مىڭ چىن ئىچىندە.
يۈزۈڭ خورشىدۇ ئاغزىڭ، تىشىڭ، ئەي جان،
ئەرۇر بىر زەررەئى پەرۋىن ئىچىندە.
كۆزۈڭنى كۆرسە زاھىد يولدىن ئازغاي،
نېچە كىم بولسە مەھكەم دىن ئىچىندە.
ئاغىز ئاچماققا يوقتۇر زەھرە، لېكىن
نېلەر يوقتۇر مەنى مىسكىن ئىچىندە.
قىلىچىڭنى چىقار، چاپ ساك ئاتىڭگە،
مېنى تۇتقۇنچە مۇنداق قىن ئىچىندە.
ھەلا سەككاكىي نىم جان زەھمەتىدىن،
خالاس تاپقۇڭ بۇ كۆن يارىن ئىچىندە.

× ×

ئال ئېلگە ئايىنە يۈز كۆر رەسمۇ ئايىندە،
تەراۋەتمۇ كۆرۈنگەي پەرى چىرايىندە.
كىم ئاي كوردى سەنىڭتېك باشىندە تۇپۇكى بار،
نې سەرۋ كوردى قەدىڭتېك قىرىم بۇ قايىندە.
سېن ئۆز بېگىمسېن ئۇلۇسۇڭ ئىچىندە ئانىڭ ئۇچۇن،
قىيا كۆزۈم سېنىڭ ئۆرنۈڭ كۆڭۈل سارايىندە.
سېنى مېن ئاي تېگەي ئېردىم، ۋەلې بۇ رەۋشەندۇر،
يۈزۈڭ فرۇغى كۆرۈنمەس فەلەكنىڭ ئايىندە.
رەقىب رايى ئول ئېرمىش، مېنى سېن ئۆلتۈرسەڭ،
جانىمغە تازا تىرىكلىك ئانىڭ بۇ رايىندە.

www.uyghurkitap.com

يۈزۈڭ سىفاتىنى كۆيسەندە گەر سىمائى ئەتسە،
كىشى تۇرۇپمۇ بولۇر ئېل ئاھۇ ۋايسەندە.
ئىشىگىڭ ئىتلارى سەككاكىدىن قىلۇر فەرياد،
كىم ئۆيىتۇ بىزگە ھارام ئۇلدى ئۇشكۇ بايسەندە.

× ×

يۈزۈڭ خەيالى كۆڭۈلگە تېگۈردى پەرۋانە،
كىم ئول مۇھەببەت ئوتى ئىچرە جان بىلە يانە.
ئۇزاتتى قىسسەنى جانىمغە زۇلفۇڭ ئول سەۋدا،
جاھان ئىچىندە مېنى ئېلگە قىلدى ئەفسانە.
نېتاڭ بولسا ئەگەر لەيلى زۇلفۇڭگە مەجنۇن،
پەرى يۈزۈڭگە بولۇر خالى كورسە دېۋانە.
كوڭۇل ۋىسالىڭگە مۇشتاق جانۇ تەن بىرلە،
بەلې، مەسەلدۇر ئېشتگەن بۇ گەنجۇ ۋەيرانە.
لەبىڭ مەيى بىلە ئۇسرۇك كۆزۈڭ كۆرۈپ زاھىد،
كاباب قىلدى جىگەرنىمۇ، ئورنى مەيخانە.
رەقىب ھەددىن ئاشىب قانىمغە سۇ سەب ئەيۇر،
ئانىڭ قارا قانىنى ۋاي بىر ئىچسەمان قانە.
كۆزۈڭ كەرەشمە بىلە، ھاي يازۇقلى سەككاكى،
سېنى مېن ئۆلتۈرۈرمېن تېب ئېتتى تۇركانە.

× ×

ئەي جاندىن ئارتۇق سېۋگەنىم، قەسد ئەتمە ئاخىر جانىمە،
رەھىم ئەتگىل ئۆلتۈرمە مېنى، ناھەق قالۇرسېن قانىمە.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئوتلىق كوزۈڭ ئالىندە كوپ بىريان قىلدىم جانۇ دىل،
ئۇسرۇك ھەم ئۇل كافىر نېدىن مەيىل ئېتمەدى بىر يانىمە.
يۈزى قارا بولسۇن كوزۇم ئاندىن كورەرمېن بۇ بەلا،
يوق بولسۇن ئۇل كوڭلۇم مېنىڭ ھېچ كىرمەدى فەرمانىمە.
كوز ئەرنىڭۇ تىشىڭ كورۇب ئاۋۋال نەزەرنى يىغمادى،
ئاخىر چىقارسا لەئلىۇ، دۇر نې سۇد ئۇشەل ئۇممانىمە.
ئۇل زۇلفى چىنىنغا كوڭۇل تۇشتى خاتاسىن بىلمادى،
ئەي خەلق، بىر تەگرى ئۈچۈن پەند ئەتىڭ ئۇل نادانىمە.
كوڭلىم ئويىنى بۇزدىڭۇ ھەرگىز ئىمارەت قىلمادىڭ،
ئەي ھۇسن گەنجى، بىر نەزەر قىل، بارى بۇ ۋەيرانىمە.
سەككاكى يىغلاپ، كوز ياشىن يامغۇرتېك ياغدۇرۇر،
يېتگۈرگىل ئانى، ئەي سەبا يۈزى گۇلى خەندانىمە.

× ×

جان ھەجر ئوتىنە تۇشتى يانا بىرنى ئۇنۇتما،
زۇلفۇڭ بىكى قەد بولدى دۇتا بىرنى ئۇنۇتما...
يوق ئېردى رىزا كېتگەلى بىر لەھزە قاشىڭدىن،
سېندىن چۇ يىراق سالدى قازا بىرنى ئۇنۇتما.
خارتېك ياقاڭىڭ فۇرقەتى ئىچرە كوڭۇلۇ جان،
ئۇل كويدى جۇدا ئۇ بۇ جۇدا بىرنى ئۇنۇتما.
ئىسا دەمىنىڭ بار ئەسەرى ھەر نەفەسىڭدە،
جان دەردىنە، ئەي خۇلقى داۋا، بىرنى ئۇنۇتما.
ھىجران ئېۋىنىڭ كۇنجىن ئالىپ كېچەئۇ كۇندۇز،
زۇلفۇ يۈزۈڭگە تىلدا سانا، بىرنى ئۇنۇتما.

سەككاكى ئۇل ئاي مەنزىلىنە خۇد يېتە بىلمەس،
سېن يېتسەڭ ئەگەر ئاندا، سابا بىزنى ئۇنۇتما.

× ×

ئەي بادى سابا، بىزدىن ئەيت يار قاشىندە،
ئۇل قامەتى سەرۋۇ ئەگى گۇلنار قاشىندە.
كىم بىزنى فىراقىدا مۇنۇڭتېك قىيناغۇنچە،
چىقسۇن داغى سالسۇن ئىتىگە يار قاشىندە.
جان رەختىنى جادۇ كوزى ئالسا ئەجەپ ئەرمەس،
كىم ساقلادى رەختىنى بۇ ئەييار قاشىندە.
سىمتېك ساقاقى، ئول ياڭاقى لايىقى ئارى،
ئاق ئىلە ياراشۇر بۇ قىزىل نار قاشىندە.
كېسسە داغى تاشلاسا رەقىبنۇڭ باشىن ئۇل يار،
نېتەر بۇ تىكەن ئۇل گۇلى بېخار قاشىندە.
نېدىن بىلۇر ئېل مېنى ئۇل ئاي ئاشىقىدۇر تېب
چۇن سوزلەمەدىم ھېچ دەرۇ دېۋار قاشىندە.
كويدۇرسە نې تاڭ ئىشق ئوتى سەككاكى ۋۇجۇدىن،
ناچار كويەر پاختا، بەلې، نار قاشىندە.

× ×

گۇل غۇنچە بولۇر كورسە يۇزىنى چەمەن ئىچرە،
تىترەر كورۇب ئاي ئېلنى شەمسە ئەنجۇمەن ئىچرە.
كىم كوردى ئانىڭ ئېرنى مېنىڭ باشىمە مەڭزەر،

بىر لەئىل بەدەخشانتېك بىر دۇر ئەدەن ئىچرە.
بوييۇ، يۈزۈ، لەئىل ئىرنۇ، خەتۇ خەددىنە تۈش يوق
سەرۋۇ، گۈلۈ، مۇل، نەستەرەنۇ ياسۇمەن ئىچرە.
جادۇ كوزىنى كەشمىر ئېلى خەلقى كورۇبان،
تۇتتۇق دېدىلەر، سېنى مۇسەللەم بۇ فەن ئىچرە.
خوبلەر چۇ ياساپ يۈز ياسالار زۇلفى چىرىكىن،
بىلگۈلۈك ئېرۈر يۈزۈڭ، ئەي شاھىم، تۇمەن ئىچرە.
يۈزۈڭ بىلە لاف ئۇرغالى كۈن لابدە ئويالغاي،
شەمئىي ئېرور ئۇل غايەتى يېر - كوك لەكەن ئىچرە.
سەككاكىدىن، ئەي جان، غەمىڭ ئەلچىسى تىلەر جان،
جان بىرلە، راۋان قىلدىم ئەگەر بولسا تەن ئىچرە.

× ×

ئەي راست قەدىڭ سەرۋى راۋان جان چەمەندە،
يۈزۈڭ بىكى گۈل يوق گۈلىستان چەمەندە.
بۇ شىۋە بىلە سېن يورۇسەڭ بىر چەمەن ئىچرە،
جۇز يۈرسەگەي ئاللىنە رىزۋان چەمەندە.
تۇن بىر كۈلەگەچتەك كورۇپ ئاغزىڭدە لەتافەت،
قان قىلدى باغىر غۇنچەئى خەندان چەمەندە.
قەددىڭنى كورۇپ سەرۋى سەھى ئىرغايۇ باشنى،
قالدى تىكەلىب بېخۇدۇ ھەيران چەمەندە.
قۇللۇقتا بىتىك بېرۇر يۈز شادلىق ئەيلەر،
زۇلفۇ خەدىڭگە سۇنبۇلۇ رەيھان چەمەندە.
يۈز پارە قىلۇر گۈل يۈزىڭ ئاللىندە ئۇزىنى،

Altun0q

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

چۈن تاپمادى ئۇل رەۋنەقۇ نەۋقان چەمەندە.
سەككاكتېك ئاغزىڭنى كورۇب كانى لەتافەت،
چاك ئەيلەدى گۇل غۇنچە گىرىبان چەمەندە.

× ×

نار ياڭاقىڭ ئارزۇسىدا جاننى بىمار ئەيلەمە،
ھىچ يوق ئېركەن يازۇقۇم مېنى گىرىفتار ئەيلەمە.
يالغانۇ چىندىن چىتىپ ھەر لەھزە قاشىڭنى مېنگە،
كېڭ جاھاننى بۇ زەئىف كوڭلۈم بىكىن تار ئەيلەمە.
ئەي يۈزى گۇل، غۇنچە بولدۇم جەۋرىدىن ھەردەم مېنىڭ،
كوزلەرىم قان ياشىدىن ئالەمنى گۇلزار ئەيلەمە.
كوپ مۇسۇلماندىن قويۇب تەرسا بولۇرنى قەۋلەسەڭ،
سېن بۇ كۇندىن سۇڭرە ھىچ زۇلفىڭنى زۇننار ئەيلەمە.
قىلدىڭ ئەۋۋەل بەرگى گۈل يەڭلىغ كوڭۈلنى لۇتف ئېتىپ،
بولماغىل ئەمدى دىلازار ئاخىر ئازار ئەيلەمە.
باسقان ئىز تۇپراقىتېك سەككاكىنى خار ئەيلەدىڭ،
سوۋ بىرايىن يۈز ئېرىب ئاندىن داغى خار ئەيلەمە.

× ×

ئى قامەتى سەرۋۇ كوزى نەرگىس، ئەڭى لالە،
زۇلفىڭ ئېرۇر ئۇل لالە ئۇزە مۇشك كۇلالە.
ئاللىڭدە مېنى چاپ، داغى سال ئىتگە تەنىمنى،
ھىجران ئوقىنى جانىمە قىلغىنچە ھەۋالە.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

تىشلەر رەقىبىڭ بارسام ئىشىكىڭگە گادا تىپ،
ئىتلىكنى مەگەر ئۆزىنە ئۇل قىلدى قەبالە.
نايتىپك بويۇڭۇز ئارزۇسى تۇشگالى كوڭۇلگە،
ئۇشتاق ئارا سالدى نەفەسىم زارىيۇ نالە.
جانلەر نى قىلۇر زۇلفۇنى تاغىتسا پەرىشان،
باغلار بۇ كوڭۇللەرنى ئەگەر توكسە نەغالە.
ئىش قايغۇغە تۇشسە قىلۇر ئۇل ئاشىقى سادىق،
بۇ ئىككى جاھان قايغۇسىنى بىر نەۋالە.
سەككاكىنى ئولتۇرسە يوق ئول قىلچە جانىدىن،
قايغۇسى ۋەلې قايغۇم ئۇل ئاي كىرگە① ۋۇبالە.

× ×

كورۇب گۈلتىك يۈزۈڭ جان پارە - پارە،
جىگەر ھەم قىلدى ئۇل جان پارە - پارە.
جانىم كورگەن جاپانىڭ مىڭدە بىرىن
بولۇر گەر كورسە سەندان پارە - پارە.
كۆلەردە كورسە ئاغزى بىرلە تىشىن،
بولۇر گۈلنارى خەندان پارە - پارە.
نىباتىڭ مۇندا ئۆزىن چاك ئىتسە غۇنچە،
ئەنىڭتىك بولدى چەندان پارە - پارە.
باغىر قان قىلدى ئىرىندىنۇ بولدى،

① كىرگەيىنىڭ قىسقارتىلغىنى بولۇپ، كىرسە، چۈشسە مەنىسىدە ئىشلىتىلگەن.

كوزۇمدە لەئلۇ مارجان پارە ـ پارە.
سەقاقىن كىش ياقاسى ئوپكاندىن،
جانىم چاكى گىرىبان پارە ـ پارە.
كوڭۇل سەككاكىتېك جان بىرلە رازى،
جىگەرنى قىلسا ئۇل جان پارە ـ پارە.

× ×

ئەي ھۇسن گەنجى، بۇ زەئىف كوڭلۇمنى ۋەيران ئەيلەمە،
يۇز ئوزرە زۇلفۇڭ تاغىتىپ ئومرۇم پەرىشان ئەيلەمە.
ھەر ناكەسي ھۇسن يۇزىنە خۇش تازا گۇل يەڭلىغ كۇلىب،
باغرىمنى ھەردەم غۇنچەتېك ھەسرەت بىلە قان ئەيلەمە.
نارتېك ياڭاقىڭ شوئلەسىن سېن كۇرگۇزۇب ئەغيارگە،
غەيرەت ئوتى ئىچرە يەنە باغرىمنى بىر يان ئەيلەمە.
بارچە خالايىق توپ بىكىن تاشلار ئاياقىڭ ئىزە باش،
بۇ ئىشگە زۇلفۇڭ دال ئېرۇر، سېن ئانى چاۋگان ئەيلەمە.
بولسا قىيامەت بارچەدىن قىلغان ئىشىن سورغۇسىدۇر،
ئاز قىل جاپا ئۇ جەۋرنى مۇنچە فاراۋان ئەيلەمە.
زۇلمۇ سىتەمنى زۇلفىڭۇ كافىر كوزىڭگە ئوگرەتىب،
بۇ كېلىڭ جاھاننى سېن مېنگە بىر تار زىندان ئەيلەمە.
ئەي مىنجۇ تىشلىك دىلبەرىم، لەئلى گوھەر بارىڭ ھەقى،
سەككاكىنىڭ ئىككى كوزىن ھەرلەھزە ئومان ئەيلەمە.

× ×

يۇزۇڭ خەيالى كوڭۇلنىڭ ۋىلايەتى شاھى،
بۇ بەختۇ تالېئىمنىڭ ئۇل جان سېپىھرىنىڭ ماھى.

www.uyghurkitap.com

تىشىڭ دۇرى تەلەبىندە كوزۇم ئۇلۇغ دەريا،
يېتىلدى مەردۇم ئانىڭ ئىچرە ئوينار ئەلماھى.
ھەكىم ئەمر قىلۇر، سەبرۇ ئىشق نەھى ئېتەر،
جانىمنى كويدۇرۇر ئورتەر بۇ ئامىرۇ ناھى.
ئەي يۈزى ئايىنە، ئىمىن كوڭلۈڭ ئايىنىدىن،
مۇنۇڭ بىكىن كىشىنىڭ كويدۇرۇر جاھان ئاھى.
نېتاڭ زۇلفۇڭ ئەگەر مېنى يولدىن ئازدۇرسا،
جاھان خەلقى ئېرۇر ئۇشبۇ يولدا گۇمراھى.
كېچەگى نالىشىمە خۇد تەنۇق فەلەكتە مەلەك،
سەھەردە يارەبۇ ئاھىم ئېشتىسۇن ئاللاھى.
ياۋۇتمىڭ مېنى سەككاكى تېب ئېشىگىڭگە،
مېنىۇ يىغىمىۇ سەھەرگاھ تەڭرى دەرگاھى.

× ×

جانىم ئېرنىمگە يېتكۈردى شەكەر ئېرنى تەمەننىاسى،
بىلىۇرمەن بېرگۇسى ئېلگە باشىمنى زۇلفى سەۋداسى.
كۇلەردە كورگەلى ئېرنى بىلە تىشىن سەفىدىن كور،
گاھى بولۇر بەدەخشانۇ، گاھى ئۇممان دەرياسى.
باغىرقان غۇنچەتېك ئاغزىن تىلەب ھەرگىز تاپىلمەستىن،
قاچان ئۇل گۇل بىكىن كولگەي ئاچىلغەي بۇ مۇئەمماسى.
كوڭۇلنۇڭ مۇھرەسىن قويدى دەغا ئوينايۇ شەشدەردە،
داغى نى نەقش كېلتۈرگۇسى بىلمەسمەن فەلەك تاسى.
يۈزى شەمئىندىن ئانچە كىم غۇرۇر ئۇل ئاي باشىندە بار،
جەھان پەرۋانەتېك كويسە يوق ئۇل بىر زەررە پەرۋاسى.
قەچانكىم غەمزەسى كوزلەپ ئوقىن كىرپىكى كېزلاسە،
قارا قاشلارىدىن پەيدا بولۇر ئۇششاقنىڭ ياسى.
پەرىتېك چېھرەڭگە بولدى، بەلې، سەككاكى دېۋانە،
بەلې ئىنساف يولىندە ئېرۇر ئۇل ئەسىر داناسى.

× ×

ئەي، قارا زۇلفۇڭ سەنىڭ سەۋدايىلەر سەرمايەسى،
سەرۋ بويلۇقلەر يۈزىنىڭ گۈل يۈزۈك پىرايەسى.
سەرۋ نې ھەد بىرلە سەركەشلىك قىلۇر قەددىڭ بىلە،
بىلگۈرۈر مەيدان ئىچىندە ھەر كىشىنىڭ پايەسى.
تورت ئومم، يېتتى ئاتادىن بىر سىنىگتىيكنى يەنە،
تۇغرۇب ئۇلغاتمادى ھەرگىز بۇ ئاجۇنىنىڭ دايەسى.
رايىڭ ئۇلدۇر مېنى ئولتۇرسەڭ ۋە لېكىن فىكر قىل،
ئاخىرى بولۇر پۇشايمان ئادەمى خۇدرايەسى.
بىر سەنەۋبەرتېك قەدىڭنىڭ سايەسىن كورسەم ۋەلې،
شەمئىسىن بۇ رەۋشەن ئۇلكىم شەمئىنىڭ يوق سايەسى.
كوزلەرىڭ قەتتال ئېرۇر، كىرپىكلەرىڭ قان توككۇۋچى
ئوزگەنى ئورگەنسۇن ئۇل جەللادنىڭ ھەمسايەسى.
قىلدى سەككاكىي قارا زۇلفۇڭ بىلە سەۋدا بەسې
ئىلگىدە ھالى پەرىشانلىق ئېرۇر سەرمايەسى.

× ×

مېنى ئولتۇردى كوزى، ئېرنى ھىمايەت قىلمەدى،
ئىككىلىك ئولدى گويىيا، ئىسا رىئايەت قىلمەدى.
نەرگىسى بىر غەمزە بىرلە قۇتقارۇ جاندىن مېنى،
مۇنچە ئىشىمنى نې بولدى ئۇل كىفايەت قىلمەدى.
كويدى - يۇ بىر كۇن رەقىبقە سىررىن ئەيمادى كوگۇل،

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ياردىن ئەغيارقە ھەرگىز شىكايەت قىلمەدى.
مۇشاك ئوقىدى خەتتىنى زۇلفىن كورەدۇرگەچ سەبا،
ئاڭلاسام بەخشۇس ئۈچۈن ئەندىن رىۋايەت قىلمەدى.
دۇنيادە ئاشىققە مەئشۇقى جەفانى، ئەي سەنەم،
قىلدى كوپ، لېكىن ھەممىشە خويۇ ئادەت قىلمەدى.
كوڭلۇم نىلى ھالىنى سورماققە يوق ھېچ ئېھتىياج،
فايدا ئىشقىڭ لەشكەرى يېتتىيۇ غارەت قىلمەدى.
تاش باغىرلىق دىلبەرىم سەككاكى كوڭلى كەئبەسىن،
يىقتى يالغان ۋەئدە بىرلە ھەم ئىمارەت قىلمەدى.

× × ،

ئاي يۈزۈڭ كوردۇم ئۈچەكتە مېن گەدايى كوركەباي،
ئۈيقۇدىن ئويغاندى جانىم كېلدى چۈن تۇڭلۇككە ئاي.
شەيئەلىللاھ دېسەم ئاغزىڭدىن جەۋابى ھېچ يوق،
ئارى شەككەر كىمگە لايىقتۇر يېمەككە ھەر گەداي،
يېتسە جانىڭ چىققالى بىر قۇبلە سۇنايىن دېدىڭ،
يېتتى ئوش ئېرنىمگە جانىم ۋەئدە كېلتۇرگىل بەجاي.
شېئىر ئوقىدى تۈن كېچە قويىندە يۈزۈڭ ۋەسفىدىن،
كوپىدى ھەر بىر گوشەدە مىڭ نالەئۇ، فەريادۇ ۋاي.
تەڭرىدىلىق بولغاي رەقىبنى مەجلىسىڭدىن قەۋلەسەڭ،
ھەيف ئېرۇر خۇد ئادەمىي سەڭ بىرلە بولسە ئاشناي.
سېن بۇ كۈندىن سۇڭ ھۆكم قىل ئوز مەقامىن ساقلاسۇن،
نې قىلار چاكۇ چەغەنە ئاراسىدە كارراناي.
دەشت ئېلىدىن ھاجى تارخانغە يېتۇشسە بۇ غەزەل،

تەرك ئېتەر ھەر بەيتىگە ئاسۇدە دۇنياسىن ساراي.
ئىشق پەرۋازى قىلۇر كوڭلۇم قۇشى مەنئ ئېتمەگىل،
تەرك بولمەس بۇ ھەۋا يېسە سوڭاكىمنى ھۇماي.
سېن بەغىشلادىڭ قانىن سەككاكىنىڭ يوق يازۇقى،
بۇ بەغىشلاغان بىلە ئۆلتۈرماغىل بەھرى خۇداي.

× ×

بۇ كوڭلۇم شاھبازىنىڭ قارا زۇلفۇڭ ئېرۇر ئاغى،
كېتە بىلمەس ئۇچۇب مىسكىن چۇ زەنجىر ئۇل ئەنىڭ باغى.
ياڭاقىڭ رەشكىدىن ھەردەم قىزىل ئوتقا يانار لالە،
ئۇل ئال ئاڭىدە قارا مىڭدىن ئەنىڭ باغرىنداغى داغى.
كوڭۇل تىلاتىمۇ تاپتىم سوراغىن زۇلفۇڭ ئېلىندە،
بەلي ھىندۇستان ئېلى ئېرۇر ئۇل توتى تۇرلاغى.
يۇز ئېۋۇرۇب گۇل يۇزىڭ بىرلە تالاشمىش باغدا زېبالىق،
ئەنى يۇز پارە قىل ئەنداق يەنە بىر بولمەسۇن باغى.
قارا زۇلى ئال ياڭاقىڭگە گۇل ئوزرە سۇنبۇلۇ لايىق،
قىزىل نارتېك ئېڭىڭ بىرلە سەقاقىڭ ئالمەسى ئاغى.
زىرى ئالدى ئېگىڭە زۇلفۇ لەشكەر سالدى يۇز يۇزگە،
قاشىڭ، كىرپىكىڭ ئوق تا تۇتتى قايدا كوردىلەر باغى.
ئېگىڭنى ئارزۇلەر دائىم توكۇپ ئەشكىنى سەككاكىي،
تاشىبتۇر يا ئەنىڭ قانى، يا تارتار ئەندە تۇپراغى.

× ×

ئەي كوزىم بىر دەم دەم ئۇر، باغرىمدا ھېچ قان قالمەدى،
ۋېي بەلا رەھم ئەت، تەنىمدە قايغۇدىن قان قالمەدى.

www.uyghurkitap.com

كىم كورۇب نەرگىس بىكىن كوز بىرلە گۈلتېك يۈزىنى،
يېگە بىرىپ ئەقلۇ فەھمىن مەستۇ ھەيران قالمەدى.
تۇن چەمەن ئىچرە نىقابىن ئالمىش ئۇل گۇل يۈزىدىن،
غۇنچە يەڭلىغ چاك بولمەگەن گىرىبان قالمەدى.
خاترىن جەمئ ئەتتى، زۇلفىنغە يېتىپ بىر دەم سەبا،
بارى بۇ يولدە مېنىڭتېك ئۇل پەرىشان قالمەدى.
كانۇ دەريانى ھىجىل قىلدى كوزۇمنىڭ سەنئەتى،
لەئلۇ دۇرغە خۇد ئاياق ئاستىندە ھېچ سان قالمەدى.
غەم مېنىڭ زاتىمغە ۋاجىپ بولدى، بولمەس مۇمتەنىئ،
ئوزگە ھەمل ئەتمە، جەفا كوترۇرغە ئىمكان قالمەدى.
چۇنكىم ئۇل ئىسا نەفەس قەسد ئەتتى، سەككاكى، سېنىڭگە،
دەردى دىل بىرلە ئولەردىن ئوزگە دەرمان قالمەدى.

× ×

كىم ئەرمەس ئۇل ئاي مۇبتەلاسى،
يالغۇز مېنىگە يوق ئەنىڭ بەلاسى.
تۇشتى بۇ زەئىف جانىمغە دەردى،
ئولمەكتىن ئەزىن يوق ئۇل دەۋاسى
بېرگۇسى غەرىب باشىمنى يېلگە،
رۇخسارەي زۇلفىنىڭ ھەۋاسى.
كىم كورسە ئەنىڭ كوزىنى ئەيتۇر:
نې تۇرفە ئېرۇر بۇ تۇرك بەلاسى؛
تۇركانە ئىر ئىرلەغۇنچە ئانىڭ،
كويدۇردى مېنى يالەي ـ بۇلاسى.

ئايىنە سېنىڭ يۈزىڭ كورۈبان،
لاف ئۇرسە، يۈزۈندە يوق سەفاسى.
دەردۇ، غەمۇ، رەنجۇ، مېنۇ، ئۆلماق
سەككاكىغە بولدى جان غىزاسى.

× ×

يانە گۈلتېك كۈلە كورسەم بىر ئۇل سەرۋى رەۋانىمنى،
ئەنگە شۈكرانە قىلغايمېن بۇ يالغۇز خەستە جانىمنى.
مۇسۇلمانلەر، فىراق ئوتى نېچە باغرىم كاباب ئېدىب،
ئىكى كوز يولىدىن توككەي يۈراكىمداگى قانىمنى.
مېنى بىر نېچە كۈن مۇنداغ زەمانە كويدۇرۇر بولسە،
جەھاندە تاپمەغەي ھەرگىز كىشى نامۇ نىشانىمنى.
ئۇل ئاي ياگكىم جەفا قىلسە، ۋەفا ئېرمىش بوكۈن بىلدىم،
ئىلاھىي باقى تۇت دائىم ئەنىڭتېك مېھرىبانىمنى.
ئەنىڭ زۈلفى، سوزى ئىچرە مېنىڭ قىسسەم ئۇزۇن بولدى،
سەبا نې بولدى يېتكورسەڭ ئەنگە بۇ داستانىمنى.
فەلەككىم بارچە ئالەمنۈڭ قىلۇر قان باغرىنى ھەر دەم،
ئېشىتسە باغرى قان بولغەي مېنىڭ ئاھۇ فىغانىمنى.
كورۈب سەككاكىنىڭ سارىغ يۈزىن ھەر دەم كۈلەر ئەردى،
خۇدايا سېن، مۇفەررىھ قىل ئەنگە بۇ زەئفەرانىمنى.

× ×

جانا، قارارى يوق كوڭۈل زۈلفۈڭدە ئارام ئەيلەدى،
شۈكر ئۇل پەرىشان ئىشنى ئاخىر سەرەنجام ئەيلەدى.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى

كويدۇردى ئۇل ئۇد تېك ئۆزە جانىمنى ئەنبە دېك تېنىڭ،
سىمتېك سەقاقىڭ گويىيا ئانىڭ ئىشىن خام ئەيلەدى.
ئۇلدۇم بۇ غەمدىنكىم غەمىن مېن خاسسە قۇل بار ئېركەن ئۇل،
بىلمەن نې ھىكمەت ئېردىكىم، ئۇششاق ئۆزە ئام ئەيلەدى.
ناگاھ نەزەرنى ئۆزگەگە سالسە مېنى ۋەھم ئۇلتىرۇر،
قادىر بۇ ئاشىق كوڭلىنى مۇنداقمۇ ۋەھھام ئەيلەدى.
ھەردەم يۈزىنىڭ مۇلكىنى زۇلفى چىرىكى قاپسەيۇر،
كويدۇم مەن ئانىڭ زۇلمىدىن سۇبھىمنى ئۇل شام ئەيلەدى.
يۈزىن ئاي دېدىم، داغى كوپ ئۆزر قىلدىم ئۇفتانىپ،
شۇكر ئۇل ئېرىدىغە كىم ئەنىڭ كوڭلۇمگە ئىلھام ئەيلەدى.
غەم يېگىل، ئې سەككاكى، چۇن ئەۋۋەلدە قەسسامى ئەزەل،
ئەيش ئۆزگەلەرگە ئۇ سەنگە رەنجۇ غەم ئىنئام ئەيلەدى.

× ×

پەيۋەستە كوزدىن دۇر توكەر ئۇل ئېرنى مارجان ئارزۇسى،
يادى كوڭۇلنىڭ مۇنىسى لەئلى ئېرۇر جان ئارزۇسى.
ھورلەرگە قىلسە بې‌قۇسۇر ئانىڭ سىفاتىنى مەلەك،
جەننەتنى قويۇپ ئىشىگى بۇلغايدى رىزۋان ئارزۇسى.
يۈزى گۇلىستان تابغىنە زىنھار ئەگەر يېتسەڭ سەبا،
مېنى ئەيىتقىل زۇلفىنە قىلدى پەرىشان ئارزۇسى.
ئۇل گۇل بىكىن ھەددىڭ ئۆزە ئۇنگەن خەتىنىڭ سەبزەسى،
يۈزۈك تاماشاسى ئېرۇر دائىم گۇلىستان ئارزۇسى.
ئې دوستلار، مېنى تىرىك دېمەڭ كورۇبان سۇرەتىم،
كوپ بولدى جانىم ئالغەلى ئۇل كوڭلۇم ئالىبان ئارزۇسى.

AltunOq

گوز، تىشلەرى كورگەيمۇ، دىپ كورمادى ھىچ ئۇيقۇ يۈزىن،
ئارى ھەمىشە دۇر ئېرۇر، ئەلبەتتە ئوممان ئارزۇسى.
سەككاكى ئۇل شاھ ئارزۇسى ئولتۇرسە سېنى نې ئەجەپ،
لابۇد ئولەر بولسە كىشى كوڭلىندە سۇلتان ئارزۇسى.

× ×

فۇرقەتىڭدە ئې پەرى، تەن كويدى ـ يۇ جان يىغلەدى،
دەم ـ بەدەم ئىككى كوزۇم خۇد قايغۇدىن قان يىغلەدى
ھېچ دەۋا يوق دەردىكىم جانىمدە بار ئانى كورىب،
تونىنى چاك ئەتتى تەبىبۇ، دارى ـ دەرمان يىغلەدى.
دۇر تىشىڭۇ، گۇل يۈزىڭنى ئاڭىب ئانچە يىغلەدىم،
كىم مېنىگە مىڭ نەۋھە بىرلە ئەبرى نەيسان يىغلەدى.
تۈن كېچە مەجلىستە يۈزىڭ ۋەسىھىدىن كېچتى ھەدىس،
شەمئى غەيرەت ئوتىنەياندى ـ يۇ سوزان يىغلەدى.
ئىشىگىڭدە ئىت بىكىن باستىم نېچە يىل قاۋرۇلۇب،
ئۇشبۇ ھالىمنى كوروپ كافىر، مۇسۇلمان يىغلەدى.
يىغلەدى ھەتتا رەقىب-نىڭ رەھمى كېلگەندىن مەنگە،
بارى ئۇل قاتتىق كوڭۇللۇك چىنمۇ يالغان يىغلەدى.
بىلدىلەر يۈزىن كوروب سەككاكى ھالىن سورمەيىن،
خاسۇ، ئامۇ، شەھرۇ دېھ، دانائۇ نادان يىغلەدى.

× ×

كۈن تۈشتە كورسە ھوسنۇ جامالىڭ كامالىنى،
ئويغانىب ئىختىيار ئېتەر ئوز زاۋالىنى.

www.uyghurkitap.com

بوستاندا گۈل يۈزۈڭنى كۆرۈپ كۆپ ئوفتانىپ،
يۈزى قىزاردى كۆردۈم ئەنىڭ ئىنفىئالىنى.
ئىيد ئاخشامى نەزارەدە كۆردى قاشىڭ مەگەر
گەردۈن ئىپتاگى ئىسرە ياشۇردى ھىلالىنى.
كۆردى كوكۈل كۆزۈڭنىيۇ بىمار بولدى زار،
ئىرنىڭ مەسىھى سورمادى بۇ خەستە ھالىنى.
ئال بىرلە سالدى ئالما ياڭاقىڭ كوكۈلگە تار،
بىر بۇرقەئى ئال كورايىن ئەنىڭ نازۇك ئالىنى.
بىزنى رەقىبلەر ئولتۇرەدۇر يوق سىنىگە خەبەر،
ئەي ۋاي، نىچە تارتالى ئىتلەر ماجالىنى.
قانىم ھالال توكسە قىلىچىڭغە سوۋ بىكىن،
ئالدىم چۇ ئوز بويۇنىمە ئانىڭ ۋۇبالىنى.
كوز ياشى يىغلايۇ تۇشەيىن دىر ئاياقىڭگە،
بىلمان نىرۇر تابۇغدە بۇ سايىل ساۋالىنى.
ھەر لەھزە قافتىك كىلۇر ئالىمغە قايغۇ ئاھ،
سەككاكىنىڭ نى كورمادى بۇ قاتتىق ئالىنى.

× ×

كۆرۈپ گۈلتىك كوزىڭ رەڭىنى كوزدىن يۈز چەمەن بولدى،
ئەقىق ئىرنىڭنى كورگەلى كوزۇم ھالى يامەن بولدى.
تۇن ئاخشام تولغانۇ سۇنبۇل بىكىن زۇلفۇڭدىن ئاھ ئۇردۇم،
ھاۋانى غالىيە تۇتتى جاھان مۇشكى خۇتەن بولدى.
قىلىب رەھنا قەدىڭ يادىن سەھەردە ئانچە يىغلادىم،
كوزۇمنىڭ جويبارى ئىچرە سەرۋۇ نارۋەن بولدى.

مەنىڭتىك گويىيا كوردى، يۈزىڭنى ئەبرى نەۋرۈزى،
كۆزىنىڭ ياشىدىن يېر يۈزى ۋەردۇ ياسۇمەن بولدى.
سەبا زۇلفۇڭنى تاغىتتى مەگەر ھالى خەيالىمدا،
يېزىلدى ئەجدەھا بولدى، ئۇرادى ئەھرەمەن بولدى.
كورادۇرگەچ كۆزىڭ كوڭلۈم سەنىڭ زۇلفۇڭگە باغلەدى،
كورۇڭ ئۇل جادۇدىن بۇ ھەم يەنە بىر ئۇزگە فەن بولدى.
ئەگەر شىرىن ئۈچۈن فەرھاد ئىشقى كوھكەن بولسە،
نېتاڭ سەككاكى ھەم، جانا، يولۇڭدە جانكەن بولدى.

× ×

باقىپ بىر غەمزەسى بىرلە كوزى يۈزمىڭ بەلا قىلدى،
ئەقىقى ئىشۋەسى بىرلە ئەگىمنى قەھرەبا قىلدى.
مېنى بېگانەتىپ ئاخىر سۇرەر ئېرمىش ئىشىگىندەن
كۆلەر يۈز كورگۈزۈپ ئەۋۋەل نې ئىشىگە ئاشنا قىلدى.
مېھرىدىن زەررە دەم ئۇردى، ئەجەپ گەرچىن بۇ ئۇل مەھتىن،
مەگەر سەبقى لىسان بولۇپ ئىبارەتتە خاتا قىلدى.
كوزۇم بىرلە يۈرەك قانىن تىلەرمەن دەم ـ بەدەم توكسەم
بۇ ئىككى شۇملىغى مېنى مۇنىڭتىك مۇبتەلا قىلدى.
ۋىسالىڭ شۇكرىنى بىلمادىم، ئەي جان لاجارەم گەردۇن،
ئېشىگىڭ تۇپراقىن ھالى كوزۇمگە توتىيا قىلدى.
نېچە ئالىن چىدىتىپ قاشى تۇرىشلۇق بىرلە ئۇرۇشسە،
ۋەلې ئايىنەتىك يۈزى كوڭۇل بىرلە سەفا قىلدى.
ئوغان جانلەر ياراتىپ بۇ جەھانغە روزى بېرگەندە
فەقىر سەككاكىغە بارچە غەمۇ غۇسسە ئاتا قىلدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

× ×

سۈرەتىڭگە ئەھلى مەئنى، ئەي پەرى جان ئاتادى،
سەيرەفىي ئېرنىڭنى كوردى لەئىل خەندان ئاتادى.
ئاغزىڭنۇ تىشىڭنى كوردى، غۇنچە ئۇ گۇل دېدى راست،
قەددىڭگە قىلغان نەزەر سەرۋى خىرامان ئاتادى.
كىم سېنىڭ نازىك تەنىڭنى كوردى ساغىندى ھەرىر،
مۇتتەلىئ بولغان ۋەلى كوڭلۈڭدە سەندان ئاتادى.
زۇلفىڭنۇ يۈزىڭنى كورگەن ۋەسفىن ئەيتۇر تونۇ ـ كۈن،
كوز قەمەر باقغان يۈزۈڭگە ماھى تابان ئاتادى.
غەبغە بۇ زۇلفىڭگە كىم ھەيرانۇ سەرگەردان ئۇقۇل،
ئەقلى يوق گودەكدۈر ئۇلكىم گويۇ چەۋگان ئاتادى.
جەئدىڭگە چىن مۇشكى دېمىشلەر بۇ نىسبەت بەس خاتا،
بارى مەن بىلسەم ئەنى قايسى پەرىشان ئاتادى.
لالەتېك رۇخسارىڭگە باقغاندە سەككاكى كوزى،
ياشىنى كورگەن كىشلەر جالە باران ئاتادى.

× ×

ئەگەر قاشىمدە ئۇشەل گۇلئۇزار بولسە ئېدى،
غەمي يوق ئېردى، غەمىم گەر ھەزار بولسە ئېدى.
جانىم فىداسى ئەنىڭ كاشكى مېنىڭ بۇ تەنىم،
ئاتى تۇياقىدىن ئۇچقان غۇبار بولسە ئېدى.
كوزىم باغىر قانىدىن يۈز نىگار قىلمەس ئېدى،
ئەگەر كوڭۇلگە مۇۋافىق نىگار بولسە ئېدى.

بىرار كوڭۈل غەمسىز بولسا ئىدى، ۋاقىت دوست،
نې قايغۇ، دۈشمەن ئەگەر سەد ھەزار بولسا ئىدى.
ئولەردە قالمىغەي ئىردى كوڭۈلدە بۇ ھەسرەت،
رەقىب ئىت بىكىن ئىشىگىنە زار بولسا ئىدى.
جانىمغە سەھل ئىرۇر ئىردى، جەفاسى ئەغيارنىڭ،
ئەگەر كوڭۈل بىلە ئۇل يېر، يار بولسا ئىدى.
رەقىب تىشلەمەس ئىردى سىنى، ئەي سەككاكى،
ئەنىڭ ئىتىچە سىنىگە ئېئتىبار بولسا ئىدى.

× ×

ئەي گۈل، يۈزىڭگە ھورۇ پەرى بەندەئى جانى،
تالتىك بويۇڭ ئازادى ئىرۇر سەرۋى رەۋانى.
خوبلەر سانى يوق چىنۇ، خىتائۇ، خوتەن ئىچرە،
يەتمەس سەنگە لېكىن تىلەگەن دۇنيادە سانى.
ئۇل تىشىڭۇ ئىرىنگنى كورىب بىر كۆلەرىگدە،
بۇ ئىككى كوزىم لەئلۇ گۆھەر بەھرىيۇ كانى.
يۈزىڭنى قىلۇر تازە كوزىم ياشىيۇ ئاھىم،
گۈل تازە بولۇر تاپسە ۋەلي ئابۇ ھەۋانى.
ئۇشاق قانىن توككەلى ئىلگە قىلىچ ئالسەڭ،
كىم ئىلگەرۇ تۇتمەس بويۇن — ئوز بوينىنە قانى.
ئايدۇر سىنىڭ ئالىڭدە بۇ كۆن بىر ھەبەشي قۇل،
تانسە يۈزىدە زاھىر ئولۇر داغ نىشانى.
ئان دىرلەر ئىمىش كوركلۇ كىشىلەر نەمەكىڭگە،
سەككاكى سىنىڭ يۈزۈڭە باقسە كورەر ئانى.

Altun Oq

www.uyghurkitap.com

× ×

قۇدرەت ئېلى ياقۇت ئوزە خەتتىڭنى تەھرىر ئەيلەدى،
ئۇل خەت بۇكۇن ھۆسن ئايەتىن ئالەمغە تەقدىر ئەيلەدى.
كورمەدىم، ئەي قىرغۇي قەراق غەمزەڭ بىكىن كوزى قارا،
قىلچە جانىمنى ئالغەلى نې مۇنچە تەدبىر ئەيلەدى.
زاھىد كوزۇڭ، قاشىڭ كورۇب يۈزىن ئەيۈردى قىبلەدىن،
قۇتۇلمەدى بۇ فىتنەدىن ئۇل نېچە تەزۋىر ئەيلەدى.
دېۋانە بولماقلىق تىلەر كوڭلۇم چۇ ئۇل رەشكى پەرى،
دېۋانەلەرنىڭ بوينىنە زۇلفىنى زەنجىر ئەيلەدى.
پىرلىككە يېتكىل دەۋلەتۇ نېئمەت بىلە ھەر نېچە كىم،
ئىشقىڭ يىگىتلىكتە مېنى ھەسرەت بىلە پىر ئەيلەدى.
باش چاپتى ـ يۇ قىلدى كېڭەش قاشىڭ قانىمنى توكگەلى،
خىزمەتتە بارلىق قىل يەنە بىلمەن نې تەقسىر ئەيلەدى.
غەم يېڭىل، ئەي مىسكىن كوڭۇل، چۇن چارە يوق خەلق ئېتكۈچى
سەككاكىنىڭ تۇفراقىنى غەم بىرلە تەخمىر ئەيلەدى.

× ×

قوياشقە تەئنەلەر ئۇرۇر بۇكۇن يۇزۇڭ قەمەرى،
كۇيۇردى يۇزىڭگە باقسەم مېنى كوزۇم قەمەرى.
غەرىب جانىم ئەسىرى بىرار ھالىنى سورغىل،
تەنىم ئېلىدىن ئەنىڭ ھەم ياۋۇق ئېرۇر سەفەرى.
كەرەشمە بىرلە جانىمنى سېنى ئۇرتە ئەيب ئېرمەس،
بۇ شېۋە بىل ئېرۇر، ئەي جان، چوكۇركاۋۇرلەر ھۇنەرى.

باشىم تۇشەر ئىشىگىڭ ئىتلەرى ئاياقىغە،
ئەنىڭ چۇ يوق بۇ ئىشىكتىن جاھاندە ھىچ گۇزەرى.
گەھى كوزۇمدىن ئاقەر ياشۇ گاھ لەئل تامەر،
بىھارۇ كان ھاسىلى دۇر ئەنىڭ ئاقەر-تامەرى.
رەقىب جەۋرى قۇرىتتى تەمۇردە قانىنى،
سوڭاكلەرى قۇراتىب قۇرىسىن ئەنىڭ تەمەرى.
باغرىنى جان بىلە ئۇسرۇك كوزۇڭگە سەككاكى،
كاباب قىلمەسە ھىچ بولمەغەي ئەنىڭ جىگەرى.

× ×

كورۇب خۇررەم يوزۇڭ يازىن كوزۇم خۇش ئاقتىرۇر سەيلى،
ئايا سەرۋى سەھى قىلغىل ئاقەر سۇۋ سارى بىر مەيلى.
سەنەملەر ھۇسن ئاتىن سۇرسە لەتافەتنىڭ بىساتىندە،
مېنىڭ شاھىم ئېرۇر ئۇل دەم ئەلەرنىڭ ئارە سەرخەيلى.
سەبا زۇلفىن تەرايۇردە سەھەردە سالسە سۇنبۇلنى،
بولۇب مەجنۇن بىكىن شەيدا پەرىشان ھال بولۇر لەيلى.
كوزىم پەيمانەسى ھەردەم توكەر كويگەن يۇرەك قانىن،
بەلى، توكلۇر بولۇر لابۇد تولىب تاشقاندا ھەركەيلى.
يۇز ئوزرە گويىيا زۇلفۇڭ سۇلەيمان مۇلكىنى تۇتمىش،
ئۇل ئەھرىمەننىڭ ئىلكىدىن ھەزاران ئاھۇ ۋاۋەيلى.
كوزۇمنىڭ ياشى دۇر يەڭلىغ ئاياقىڭغە تۇشەر ھەردەم،
بۇ بىر گۇستاخلىقنى كېچىرۇب ياپ ئانىڭ ئەيبىنە زەيلى.
يۇزۇڭنى كورسە سەككاكى كوزى ياشىن تىيە بىلمەس،
بەلى، گۇل مەۋسۇمى بولسە تەڭىزلەردىن ئاقەر سەيلى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

× ×

کوز يۈزنى يۈزنىڭ شەۋقىدە ياخشى چەمەن ئېيتتى،
ئېرنىڭ ئەقىقى ئاررۇسى كوزنى يامەن ئېيتتى.
نەرگىز كوزىڭگە ئەقلۇ كوڭۇل ۋالەي شەيدا،
ئۇل جادۇ بۇئىككىسىنە بىلمەن نې فەن ئېيتتى.
زۇلفۇڭ بىلە غەمزەڭ چېرىكى كوڭلۇم ئېلىنى،
تولدىردى بەلا بىرلە ئۇ مەملۇفىتەن ئېيتتى.
ئىشقىڭ سوزىنى جان بىلە مەخفىي تۇتار ئېردىم،
كوز ياشى غۇلۇ قىلدى ـ يۇ سىرنى ئەلەن ئېيتتى.
ئۇل ئاينى كور، تەسفىر ئېيتە بىلگەيمۇ ئېكىن تېب،
يېر يۈزنى كوك قىلدى ـ يۇ تۇلۇ پەرەن ئېيتتى.
قەددۇ خەدو خەتتىدىن ئالىب نامىيە نۇسخە،
بوستان ئىچىدە سەرۋۇ گۇلۇ ياسۇمەن ئېيتتى.
سەككاكىنىڭ ئورنىنى ئۇشەل يوسۇفى سانىن،
يائقۇب بىكىن ھەجرىدە بەيتۇلھەزەن ئېيتتى.

× ×

ئەزەلدە سۇرەتىڭ قىلغان سېنى مەئنىدە جان قىلدى،
پەرى ھورتېك يۈزىڭ كوردى يۇ جانۇ تەن راۋان قىلدى.
كوزۇمنى دۇرتىشىڭ دەريا قىلىب تۇر، كېل تەفەررۇجقە،
بىھەمدىللاھ سېنىڭ ھوسنۇڭ تەفەرۇج رايىگان قىلدى.
ئالىب بىر جانىم ئېرنىڭ مىڭ ئۇۋز بېردىڭ ئەنگە مىڭ جان،
ئال ئەمدى بولسە مىڭ جانىم بىر ئالغانى زىيان قىلدى.

كىشى ئېرنىڭكىم كوردى تانىب ئۇل لەئل مارجانى،
ئۆزى سەرراف بولدى ئۇل ئىككى كوزنى دۆكان قىلدى.
ئۆزاتتى قىسسەنى زۇلفىڭگە، قىلدى تەكئىسيا يۈزىڭگە،
كېچە تاڭغا تىكىن ۋەسفىڭدە مېنى قىسسەخان قىلدى.
سەبا گۈلتېك يۈزىڭدىن ئالمەسە سۇنبۇل نىقابىنى،
سەھەردە تۈن كېچە بۇلبۇل نېدىن مۇنچە فىغان قىلدى.
تەۋانالىق بىلە سەككاكى كوڭلىن سايدىڭ ئالدى،
ۋەلې مەخمۇر كوزلارىڭ ئەنى بەس ناتاۋان قىلدى.

× ×

گۈلتېك يۈز ئۆزرە زۇلفىڭ ئېرۇر ھۆسن ئايەتى،
ھوسنۇ مەلاھال ئىچرە ئەنىڭ يوق نىھايەتى.
مىڭ جاننى ئالغەي ئېردى كوزۈڭ يۈز بەلا بىلە،
بولماسە ئۇل شەكەر بىكىن ئېرنىڭ ھىمايەتى.
دېۋانەلىققە سالدى مېنى زۇلفىڭگۈ كوزۈڭ،
بولدى مەگەر بۇ يولدە مېنگە ھەق ھىدايەتى.
بىزدىن ئېشىتسۈن ئەمدى جاھان تازا قىسسەلەر،
چۈن كوھنا بولدى لەيلىيۇ مەجنۇن ھىكايەتى.
ئەيب ئەتمەگىز جەفادىن ئەگەر ئىڭرەسە كوڭۈل،
مەئلۇم ئەمەس مۇرىدقا بۇ ھالەت بىدايەتى.
قىلسام گىلە ئەجەبمۇ رەقىبلەرنى ئىلگىدىن،
بولۇر گەدايغە خاسىيەت ئىتلەر شىكايەتى.
سەككاكى تاپقەي ئاخىرى مەرھەم جاراھەتى،
گەر بولسا بىزگە بىر كۈن ئۇل ئاي يۈز ئىنايەتى.

× ×

يۈزۈڭنى كۆردى داغى ئىنسۇ جانۇ جان كېچتى،
بويۇڭنى كۆردىيۇ سەرۋى سەهى راۋان كېچتى.
كۆزۈم ياشىدە ئۆمر كېچسە غەم بىلە نې ئەجەب،
قاچان تەڭىزگە كىشى تۈشتى شادمان كېچتى.
خىراملەپ ئۆتكەنىڭىزدە خىرەد مېنىگە ئەيتۈر،
ئۆزىڭگە كېل، كۆزۈڭ ئاچ، ئۆمر ناگاھان كېچتى.
كۆزۈم ياشىنى تىلەدىڭ توكۇلسە يىلدىزتەك،
مەگەر بۇ فال ئۆزە ئەختەر ئۇل زامان كېچتى.
نې ۋەسلىڭ ئىشىنى قىلدىڭ، نې مېنى ئۆلتۈردۈڭ،
دەرىخ ئۆمرىڭە رانمايە رايگان كېچتى.
كۆزۈم بۇخەستە جىگەر قانىنى توكەر مەردۇم
ئۇل ئىككى ئاراسىنە بىلمەدىم نې قان كېچتى.
نەسىمى زۇلفۇڭگە سەككاكىتېك بولۇب مەفتۇن،
تۈن ئاخشام ئەردى ئۇشەل خەستە ناتەۋان كېچتى.

× ×

ئاھ ئۇل سەنەم ھەجرىندە كۆز ھەرلەھزە دەريا بولغۇسى،
ئاي چېھرەسىن ئەڭغانچە يۈز تۈرلۈ سۈرەييا بولغۇسى.
ئاخىر سېنى ئەي غافىل، مېنىڭ شەيدالىقىمنى قىلما ئەيب،
ئانىڭ پەرىشان زۇلفىنى كىم كۆرسە شەيدا بولغۇسى.
باغرىمغە ياقىب ھەجر ئوتى بۇ كۆن ئىچىمنى كۆيدىرۈر،
يالغۇز جانىمغە تاڭ بىلە بىلمەن نې پەيدا بولغۇسى.

ئۇل مۇشكى چىنىنىڭ زۇلفۇڭگە مېنى مۇشتەرى، ئەي زوھرە كوز،
بارسە ئىلىكتىن باش داغى باشتە بۇ سەۋدا بولغۇسى.
ساغىنىپ كوڭلىن كېتتى تېب ياردىن مېنى، ئي مۇددائى،
جانىم تەنىمدە بولمەسە بۇ ھەم تەمەننا بولغۇسى.
لەيلى مىزاجىن ساقلابان مەجنۇن بارماس تىغىنە
چۇن بارسا تاپا كېلدى تېب، ئەلبەتتە غەۋغا بولغۇسى.
ھىجران زەھرى مۇندە يوق بولسە، ئي سەككاكى، سەنگە،
ئۇل شاھنىڭ ئاچچىق سوزى، سوكۇنچى ھەلۋا بولغۇسى.

× ×

بۇ ئەشكتە كىم قۇل ئەرمەس بولمەغەي ھېچ ئىززەتى،
بەخت ئەگەر سىزگە كەنىزەك بولماسا يوق دەۋلەتى.
مېن سېنىڭ قەددىڭگە مايىل، تۇبىغە زاھىد بەلى،
بولۇر ئۇز ئەندازەسىنچە ھەر كىشىنىڭ ھىممەتى.
ھەرگەدانىڭ زاھىرىن كورسەڭ پەرىشان زىنھار،
سېن ئەنى خور كورمەگىل مەئلۇم ئەرمەس نىيەتى.
ئەي، سېنىڭ زۇلفۇڭغە لەيلىتېك تۇمەن مىڭ بەندەلەر،
ھالىيا دەۋران بىزىڭدۇر كېچتى مەجنۇن نەۋبەتى.
سېن مەلاھەت مۇلكىنىڭ شاھى سېنۇ، سۇلتان سېنى،
خۇش ياراشۇر قەددىڭگە ھۇسنۇ مەلاھەت خىلئەتى.
قامەتىڭدىن دۇنيادا ھەردەم قىيامەتلەر قوپار،
زۇلفۇڭ ئۇل ئالەم بەلاسى، كوزلەرىڭ جان ئافەتى.
غەمزەڭىز قان توككەلى قەسد ئەتسە ئۇل زامان،
لەئلىڭىزدىن كوپ بولۇر سەككاكىغە جان مىننەتى.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىغىپ ئادرېسى

× ×

ئەي مېھرۇ ماھ، يۈزۈڭگە جان بىرلە مۇشتەرى،
دېۋانە بولدى يۈزۈڭگە سەۋدا بىلەن پەرى.
ئالىڭدە قارشۇ تۇرغەلى ئايدە ئۇياتمۇ يوق،
تىترەر يۈزىڭگە باقغەلى خۇرشىدى خاۋەرىي.
شەمشادۇ سەرۋ ئۇيالغانىدىن باش كوتەرمەگەي،
بوستاندە بىر خىراملەسە قەددىڭ سەنەۋبەرى.
قىلدى ئۇل ئىشنى جانىمە زۇلفۇڭ، كوزۈڭ، ئانى —
مۇئمىن جانىنغە قىلمەدى كۇففارى خەيبەرىي.
كاننى رەقىب جەۋرى بىلە كويدىرۇر مۇدام،
دىلبەر جافاسى بولمەسە نې بولدى بىر سەرى.
باغرىمدە داغ يۈزىڭ ئەنىڭ زۇلفۇ خالىدىن،
كويدۇردى مېنى ئۇد بىكىن مۇشكۇ ئەنبەرى.
بىر كۈن مۇراد تاپمەيىن ئولمەسلىك ئىچرە ھىچ،
سەككاكىنىڭ جاھاندە تاپىلماس بەرابەرى.

× ×

قىيا باقماقتىن ئۇسرۇتتى كوزىڭ مەخمۇر نەرگەسنى،
تۇتار تېڭ غۇنچە ئاغزىڭگە ئۇزىن ئۇل سوزلەر ئەرمەسنى.
شەكەر ئېرنىڭگە يابشۇنسەم چىبىنتېك مېنى قويمەسلەر،
ئالىب تاشلار، بەلې، كورسە كىشى شەربەت ئۇزە خەسنى.
چىنار دېدىم قەدىڭنى ئەقلىم ئەيتۇر ھەي نې ئوخشاتدىڭ،
بۇ يىللار تۇرغان ئەسكىگە ئەنىڭتېك سەرۋى نەۋرەسنى.

يۈز ئۈزرە زۇلف تاغىتىنىڭ پەرىشان قىلدى ئەقلىمنى،
ئەنى ئىزدىن كۆتەرسەڭ ھەم جانىمدىن كۆتەرۈر ئەسنى.
رەقىبىڭ زامىي كورسە ئىشىكتە بىشۇەر ئىت يەڭلىغ،
ئەسلىم نىيەتى قۇۋسەڭ ئېشىكتىن ئۆشبۇ ناكەسنى.
كۆن، ئاي يۈزۈڭنىڭ ئالىندە يارۇقلۇقتىن دام ئۇرمىشلەر،
ئەي ياغما تۈرك، سېن كور ئۇل ئۇرۇسنىڭ بۇ چەركەسنى.
قاچان سەككاكى ئېرنىڭگە لەبىڭدىن شەربەتى تېگسە،
ئەزىز جانىڭ ئۇچۇن جانا، دەرەڭ بىرلە ئېتىب بەسنى.

× ×

كوڭلۈم تىلەر ئۇل پىستە تېك ئاغزىڭ يېتكۈرگەن جامنى،
بۇ نۇقلۇ مەينىڭ ھەسرەتى ئولتۇردى خاسۇ ئامنى.
ھەركىم تىلاسە ۋەسلىڭىز تىلتېك خالايىق ئاغزىنە،
تۇشتى-يۇ ھەرگىز تاپمەدى، ئومرىندە بىر كۆن كامنى
يۈزۈڭ بىلە زۇلفۇڭ ئۇچۇن گاھى كۆلە، گاھ يىغلەيۇ،
دائىم كېچۈردىم: شەمسىتېك ئومرۇمدە سۇبھۇ شامنى.
ئەي شاھ، يېتەر ئەردى بەسى غەمدىن ۋەزىفە جانىمە،
نى بولدى كەم، قىلدىڭ يەنە مېن بەندەدىن ئىنئامنى.
يۈزۈڭ گۈلىدىن تا سەبا كوتەردى زۇلفۇڭ سۈنبۈلىن،
ھەيرانۇ سەرگەردان بولىب، قىلدىم ئەدەم ئارامنى.
ئاغزىڭ، كوزىڭگە پىستەئۇ بادام ئوزىنى تۇتسا تېڭ،
ئاغزىنى سىندۇر پىستەنىڭ، يار ئورتەدىن بادامنى.
زۇلفىڭ نۇزاقىقا مەڭ بىلە ئېلىتسە نىتاڭ سەككاكىنى
ۋەھكىم كوروب تاپتى خالاس ئۇل دانە بىرلە دامنى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

× ×

گەر ھەجرىڭ ئوتى جانۇ جىگەرگە ياقە كېلدى،
جانىمغە، نې خۇش شەربەتى ۋەسلىڭ ياقە كېلدى.
ھەجر ئوتى نېچە مەجرۇھ ئېتىب بۇزدى جىگەرنى،
ۋەسلىڭ بۇشغا مەرھەمى نې خۇش ياقە كېلدى.
دېۋانە بىكىن تىشلەب ئەمەس يۇگرە يۈرۈردە،
جان پارە قىلۇر ھالدە ئېلىمگە ياقە كېلدى.
دەريا بولۇب ئاللىمدە كوزۇم ياشى ھەمىشە،
سەيىا ماگىزلىك مېنىڭ ئورنۇم ياقە كېلدى.
زۇلفۇڭنى قاچان سالدىڭ ئۈشۈل ئال ياڭاق ئوزرە،
جانىمغە مېنىڭ ئىيلەسە ئۇل ئوت ياقە كېلدى.
دېۋانە دېدىڭ مېنىيۇ، زۇلفۇڭ سەنگە زەنجىر،
ئاشىقلەرە مەئشۇقى مۇنىڭتېك ياقە كېلدى.
دېۋانە ئۇ سەككاكىيۇ زۇلفۇڭ ئەنگە زەنجىر،
ھىندۇ چو ئەكەس فىل باشغە چۇن قاقە كېلدى.

× ×

كوزلەرىڭىز ئاھۇنى ھەردەم جىگەر خۇن ئەيلەدى،
مۇشك ھىدلىق زۇلفىڭىز لەيلىنى مەجنۇن ئەيلەدى.
ئەي مالاھەت مۇلكىنىڭ سۇلتانى، ئاز ئەت يارلىقە،
قامەتىمنى ئۇل ئەلىفتېك قەددىڭىز نۇن ئەيلەدى.
ماۋەرائۇننەھر ئىچرە قالدىم چۇنكى ئىككى يانىمە،
كوزلەرىمنىڭ بىرى سەيھۇن، بىرى جەيھۇن ئەيلەدى.

كىرپىكىڭ ناۋەك ئوقىن باغرىمغە ئۇرۇپ ھەر زامان،
فىتنە بىرلە قاشلەرىڭ كوڭلۇمنى مەفتۇن ئەيلەدى.
نىيەتىم بار ئېردى كېزسەم دۇنيانىڭ مەجمۇئىنى،
كور ئەنى دەۋرى فەلەك نېتېك دىگەرگۇن ئەيلەدى.
شۇكرى بارى دۇشمەنىم بىلمەس يۇزۇمنىڭ سارىغىن،
كەھرەبا يەڭلىغ ئەڭىمنى ئەنتىكى گۇلگۇن ئەيلەدى.
ئىشق فەننى بارچە فەنلەردىن ئېرۇر نازۇك، مەگەر،
ئىشقىڭىز سەككاكىنى بۇ فەندە زۇفۇنۇن ئەيلەدى.

× ×

ھورتېك يۇزۇڭنى كورگەلى دېۋانە بولدى مىڭ پەرى،
زۇھرە كورۇپ كوزلارىڭگە جان بىرلە بولدى مۇشتەرى.
نارتېك ياڭاقىڭ ئال بىلە باغرىمغە ئىشق ئوتىن ياقىب،
كويدۇردى ئودتېك ئوت ئوزە جانىمنى خالىڭ ئەنبەرى.
ھەردەم رەقىب جەۋرى بىلەن باغرىم قانىن كوزدىن توكەر،
نې بولدى بارى بولمەسە دىلبەر جافاسى بىر سەرى.
تۇررەڭ كوڭۇل شەھرىندە كوپ ئاشۇبۇ غەۋغا قۇنقارىب،
جان مۇلكىنى غارەت قىلۇر ھەرلەھزە زۇلفۇڭ لەشكەرى.
مېن بىر گەدائۇ مۇبتالا بولغۇم رەقىب جەۋرى بىلە،
تەڭرى ئۇچۇن دادىمنى بېر، ئەي ھوسن ئېلىنىڭ داۋەرى.
مېن كوزنى زەم - زەم قىلدىمۇ، ئۇل بۇزدى كوڭۇل كەئبەسىن
ھەرگىز ئەنىڭتېك قىلمادى مۇئمىنگە خەيبەركافەرى.
نې غەم ئەگەر سەككاكىنى ئولتۇرسە ئۇل شاھ قايغۇسى،
بىردەم بىلە باشتىن يەنە جان بېرگەي ئېرنى چاكەرى.

AltunOq

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

× ×

بىلۈرسىنكىم كېچەر دۇنيايى فانى،
قۇلۇڭغە قىلماغىل جەۋرۇ جافانى.
بەسې كوپ ۋەئدەلەر قىلدىڭ باردىڭ،
كېل ئەمدى ۋەئدەغە قىلغىل ۋافانى.
ۋافا ئۇ ھوسن ئىچىندە يۈز ياشاغىل،
ئەجابەت قىل ئىلاھىي بۇ دۇئانى.
ئەگەر بولسە بەلا خوبلەرنى سېۋمەك،
قەبۇل قىلدىم بۇ يولدە مىڭ بالانى.
زەكاتي بىرلە بۇگۈن دېسەم ئەيتۇر،
قەۋۇك كېتسۇن بۇ سەككاكى گادانى.

× ×

گۇل يۈزۈڭنى ئارزۇلەب يۈز، كوزنى گۈلزار ئەيلەدى،
شەككەر ئېرىنڭنى تىلەب جان تەننى ئەفگار ئەيلەدى.
ئايمۇدۇر يۈزۈڭ، ياخۇد خۇرشىدى تابان، ئي سەنەم،
بار ئەنىڭتېك شۇئلەسى كوزلەرنى پەيكار ئەيلەدى.
ئەلتتى ئاغزىڭدىن ئوغۇرلەب پىستە تارلىقنى ئەنگە،
تۈز سۈۋدىن قويدىلەر ئانچە، ئاندىن ئىقرار ئەيلەدى.
ئېبي مەسھادەم بېگىم، بىردەم بىلە بېرگىل شىفا،
شېۋە بىرلە كوزلەرىڭ جانىمنى بىمار ئەيلەدى.
زاھىدېكىم كوردى زۇلفۇڭ كوفرىن ئىماندىن كېچىب،
بوينىدا تەسبىھىنى بېلگە زۇننار ئەيلەدى.

كوڭلۇم ئېمقانمەس بەلي سېن نېچە ئاچچىغ سوزلەسەڭ،
چۈن ياراتىغدە ئوغان گۈل كوڭشىسىن خار ئەيلەدى.
ئىشق ئىشىن سەككاكى ئاۋۋال بىلمەيسن ئاسان كورۇب،
ئاخىرى ئوز جانىنىڭ ئىشىنى دۈشۋار ئەيلەدى.

× ×

سېنتېك جاھاندە كوزلەرى ئەينى بالا قەنى؟
مېنتېك ئەنىڭ بالاسى بىلە مۇبتالا قەنى؟
ئېرنىڭ ئەقىقى گەرچى جاھاندە يەگانەدۇر،
چېھرەم ماڭىزلى ھەم يەنە بىر كەھرەبا قەنى؟
كوزنى غۇبار تۇتتى فىراقىڭدە يىغلەيۇ،
ئېرنىڭ تۇزىندىن ئوزگە ئەنگە توتىيا قەنى؟
لەئلىڭ شاراب بولدى كوڭۈل دەردىنە داۋا،
بۇ دەرد جانغە يېتتى، ۋەلي ئول داۋا قەنى؟
يۈزۈمنى ئالتىن ئەتتى سېنىڭ ئىشقىڭ، ئەي سەنەم،
مۇنداغ باقانى ئالتىن ئېتەر كىمىيا قەنى؟
قەددۇ خەدىڭغە سەرۋۇ گۈل ئوزىن تۇتەر شەبىھ،
ئانلەر بۇيۇ يۈزىندە بۇ ئابۇ ـ ھاۋا قەنى؟
ھوسنۇڭ زاكاتى بېرگەلى بىر قولىن ئىزلەسەڭ،
سەككاكىتېك بۇ دۇنيادە بىر بىنەۋا قەنى؟

× ×

ئەي پەرى، كىم سۇۋرەتىڭ كورسە نې قىلسۇن جانىنى،
ئېرنىڭگە باقغان كىشى كوزدىن سالۇر مارجانىنى.

www.uyghurkitap.com

سىن نى يەڭلىغ ئادەمسى سىن كىم، يۈزۈڭ كورسە كوزۈم،
يېتكورۈپ ھەر لەھزە دەريا غەرق ئېتەر ئىنسانىنى.
كوڭلۈمە ئوت سالمە، ئولدۇر چۈن خەيالىڭگە ئوتاق،
تاكى ئانىڭ سوزىشى كويدۈرمەسۈن مېھمانىنى.
كوز كورە يۈزىمىڭ بالانى جانغە كېلتۈردى كوڭۈل،
ئەمدى كويدۈرسەم نې ھاسىل قەلبى نافەرمانىنى.
چىنۇ ھىند ئەلىن پەرىشان ئەيلەدى زۈلفۈڭ، ۋەلې
قىلدى ياغما كوزلەرىڭ مەجمۇئى تۈركىستانىنى.
لەئلىڭگە قانىمنى توكتۈڭ دېسەم، ئەيتۇر ئۇل كۈلە:
ئوز كوزۈڭ توكتى قانىڭ قىلما مېنىڭگە بوھتانىنى.
توكسە قانىم كوزلەرىڭ قىلدىم بىھىل توكسۇن راۋان،
كىم قاچان تاپقاي يەنە سەككاكى بۇ نەۋئى قانىنى.

× ×

ئەي نارىڭگە قۇل، ئالما يۈزىڭدىن نىقابىنى،
قويۇڭ ئوتۇنغە سالما يەنە شەيخۇ شابىنى.
زۈلفۈڭ ياسادى لەشكەر ئېگىڭگە ئالىب زىرىھ،
سالدى كوڭۈل ۋىلايەتىنە ئىنقىلابىنى.
مەجلىستە تېرلەدى يۈزۈڭ ئوزرە كورۈب ئاراق،
مەششاتە شىشە ئىچرە ياشۇردى گۈلابىنى.
ئوتلۇق كوزۈڭ كەرەشمە بىلە كويدۈرۈر جىگەر،
ئوسرۇك ئېرۇر ساقلاماس ئوتىن كابابىنى.
ئۇل پىستە يەڭلىغ ئاغزىڭۇ لەئلىڭ مەيىن كورۈب،
ياقۇت دېدى تەشنا جىگەرلەر شارابىنى.

كوڭلۈم خەرابى ۋەسلىڭ ئېرۇر گەنجى يوق ئەجەب،
مەئمۇر قىلسەڭ ئاخىر ئەنىڭتېك خەرابنى.
سەككاكىنىڭ ئازابى رەقىب بولدى كوپ، ۋەلى،
يالغۇز جانىغە ئازقىل، ئەي سۇلتان ئازابنى.

× ×

كويدۇردى كوڭۇل مەملەكەتىن يار فىراقى،
ئوتدېك سۇۋنى سۇنغىل غەم ئوتىن ئوچرەلى ساقىي.
ئاشىق باشىنى كېسۇتۇب ئۇل شاھ ياساق ئالمۇش،
يارالىغ باشىم ئارزۇسى ئېرۇر خۇد بۇ ياساقى.
يارىمنى كورەتۇزماق ئۇچۇن ئومر تىلەرمېن،
يوق ئەرسە مېنگە نېگە كېرەك ئومر ئۇزاقى.
يارىمنىڭ ئېرۇر قەددى چىنار ئەنلەرى گۇلنار،
جانلەرغە سافا بېرۇر ئانىڭ ھوسنىۋ تاقى.
يار قارشۇسىدە ئولتۇرۇبان بادە ئىچالى،
چىقسۇن كورە بىلمەس كىشىنىڭ ئىككى قاراقى.
جانىم خەدەفى ئىچرە يوق ئۇرمەس ئېرۇر ئۇل ھەيف،
ناگاھ ئېرىگەي باغرىم ئوتى ئىچرە باشاقى.
شاد بولىبە رەقىب ئولدى تىيۇ ئاشىقى مىسكىن،
بارچەغە تۇزى كېلگۇسىدۇر دەۋر ئاياقى.
دۇنيا غەمىنى قوي، بۇ جاھان سەلتەنەتىنى،
ئىشىقىمئىچرە ئۇل ئاي ئاشىق ئولەرسېن چۇ بەياقى.
ھەسرەت بىلە سەككاكى خۇد ئولدى، سېن ئېسەن قال،
ئىشرەت بىلە، ئەي شاھى جاھان، دۇنيادە باقى.

× ×

ئەي لەبوك ئەگلىك كوڭۇللەرنىڭ دەۋائىۇ مەرھەمى،
ھاشە لىللاھ سىزدىن ئۆزگە يوق مەسھۇ مەريەمى.
رەنجە بولماس جەۋىر ئەگەر نىسبەت ئۆزىن قىلسە سىنگە،
بىھۇدە سوزلەر ئەدەبسىزدۇر ياماندۇر ئادەمى.
نەي شەكەر ئىيرنىڭ دەمى بىرلە ناۋادىن دەم ئۇرار،
ۋاھ نىخۇش ئۇل بىناۋاكىم بولدى ئىيرنىڭ ھەمدەمى.
يوق ساقىندىم ئالەمى ھوسنۇڭدە مىنتىك بىر گاداي،
بار ئىمىش ھوسنۇڭ بىلە كوپ شاھلەرنىڭ ئالەمى.
جان غەمىڭنىڭ ئوتىدە كويدى ـ يۇ كۇل بولدى يەنە،
قالمەدى سەككاكىنىڭ كوڭلىدە ئۆزگە جان غەمى.

ئۇلۇغبېك مەدھى

جاھاندىن كېتتى تەشۇىشۇ مەبائىيى ئامان كېلدى،
خەلايق، ئەيش ئىيتىڭ بۇكۇن سۇرۇرى جاۋىدان كېلدى.
تەن ئىيردى بۇ ئۇلۇس بارچە ئەنىڭتېك جانى بار يا يوق،
بەھەمدىللاھ ئوغان فەزنى بىلە ئۇل تەنگە جان كېلدى.
بۇمەۋكىب گەردى سۇرماسى تاپىلمەس ئىيردى بىرىب جان،
كورۇڭ كوزبىرلەھەق سۇئىنىكىم ئوش خۇش رايگان كېلدى.
ئالەمتېك بارچە بېكلەرنىڭ باشى كوككە كېرەك تېكسە،
كىم ئانلار تەكئىيە قىلغالى بۇ قۇتلۇغ ئاستان كېلدى.
جاھاندىن ئەھرەمەن كېتىب مۇسەخخەر بولغاي ئىنسۇ جان،
كىم ئوش تەختىنى يېل كوتەرۇب سۇلايمانى زامان كېلدى.

Altun0q

بايىندى تەختىنىڭ قەدرى، ئۆزۈك تاج كوككە تاشلادى،
ئادالەت باغى سەبز ئولدى، چۇ نوشىنىراۋان كېلدى.
كېرەك جان بۇلبۇلى تۈن - كۈن ناۋادىن تىنماسا بىردەم،
چۇ دوستلارىغە خۇررەم ياز، ئەدۇلەرغە خازان كېلدى.
رەئىيەت قوي ئېرور، سۇلتان ئەنگە چوپانۇ يا بورى،
بورى ئولغايۇ قوي تىنغاي، چۇ مۇساتېك شۇبان كېلدى.
بۇكۇندىن سۇڭرە كوپ تىنغاي رەئىيەتلەر رىئايەتدىن،
ئۇلۇس ھەققىدە مىڭ تۈرلە ئاتادىن مېھرىبان كېلدى.
كوڭۇللەر بولدى خۇش رەۋشەن كورۇب قالمەدى بىر زەررە
قارانغۇلىك كېتىب، ھالى چۇ خۇرشىدى زامان كېلدى.
سېۋۈنسۇن خىسراۋى ئالى گۇھەر سۇلتان ئۇلۇغبېككىم،
شەھەنشاھ شاھرۇخبېكتېك شاھى خىسراۋ نىشان كېلدى.
بۇ شاھنىڭ لەشكەرى قايسى ۋىلايەت سارى ئەزم ئەتسە،
فەلەكدىن ھەرزامان ئۈل دەم نىدائى "ئەل ئامان" كېلدى.
بۇلەر ئەلگە قىلىچ ...نەيزە ئالىب ھەيجاگە كىرگەندە،
ھېچ ئىش كېلمەدى ئەئدادىن مەگەر ئاھۇ فىغان كېلدى.
بۇلەشكەر يېتكەنىن كورسەڭ ياساب ئەئدانىڭ ئۈستىگە،
ساغىنغايسېن چىرىك ئەرمەس مەگەرگۇرزۇ سىنان كېلدى.
شەھەنشاھا، سېنىڭ ئاتىڭ شاھى كىشۋەر كۇشو ئەردى،
ئال ئەمدى دۇنيانى كوكتىن لەقەب گېتى ستان كېلدى.
تەۋارۇ قوي بىركىن دۇشمەن كورۇب بەختىڭ قەۋىيسىنى،
ئۆزئىلگىن باغلاب ئاللىڭغە زەئىفۇ ناتاۋان كېلدى.
كىرىب تولكۇ بىركىن دۇشمەن ئىنىدە ئۆلگەي ئاچلىقدىن،
نې قىلسۇن ئۈستىنە ھەيبەت بىلە شېرى جەيان كېلدى.
قۇرۇق سەۋدا پىشۇردى - يۇ ۋەلې خام ئەتتى ئىشلارىن،

ئاخىر كورگۇل بۇسەۋدادىن باشىغە نى زىيان كېلدى.
ئاياشاھا، مەلەك سيرەت سېنىك ۋەسفىڭ سوزى ئىچرە،
ئوقىيىن ئەمدى ئالىڭىدە يەنە بىر داستان كېلدى.
ئەشىگىڭ تۇپراقى مەجرۇھ بولغان جانۇ تەنلەرغە،
شىفالىق مەرھەمى بولدى بىساتى پەرنەيان كېلدى.
نېكىم نوشىنىراۋان ئادىل ئىشى ئىچرە قىلدى تەقسىرىن،
قامۇغىنىغە ئەنىك بىر - بىر شەرىفزاتى زىمان كېلدى.
سەلاتىن دۇنيادە كوپ كېلدى - يۇ كېچتى سېنىڭتېك ئېرى،
فەلەكنىڭ گەرتىلى بولسە ئەيتىۇنكىم، قاچان كېلدى.
مەلەكتېك زۇھدۇ تائەتدە ئىشىڭنى دۇنتەھا قىلدىڭ،
بۇئىشدىن لاجەرەم سىدرە سېنگە ئەدناماكان كېلدى.
قاچان كەيۋان بىكىن ئانلەر سەرا يۇ تاقى ئالىيغە،
تىلاسە پاسىبانلىقنى شاھى ھىندۇستان كېلدى.
سېنىڭ بەزمىڭدە كېلتۇرۇب ئەشىككە زوھرەنى گەردۇن،
دېدى تەندە ئەدىڭ ئەدناكەنىيزەك مەدھخان كېلدى.
گەدالەر رايىگان تاپغاي زەرۇرسى مالى قارۇننى،
يادى بەيزا بىكىن ئىلگىڭ جاھانغە زەرفىشان كېلدى.
ئۇلۇسقا توي بېرۇر بولسەڭ قويۇب ئالتىن كۇمۇش گىردە،
مۇرەسسەئى مىنجۇلەر بىرلە فەلەكتىن ئىككى خان كېلدى.
قىلىچ ياشناتساڭ ئۇرۇشتا ئەنىڭ كەي شۇئلەسىن دۇشمەن،
كورۇب ئەيتۇر: قامۇغ، ھاي - ھاي قاچىڭ، بەرقى يامان كېلدى.
ئوقۇڭنى كورسە سەھمىڭدىن سوڭۇكتېك تىترەر ئەئزاسى،
دېگەي ئەئداكىم ئوش جانغە بالايى ناگاھان كېلدى.
كىشكىم قەھرىڭگە ئوچرار شەقاۋەت بىرلە ئۇل باردى،
ۋەلى لۇتفىڭنى تاپقانغە سائادەتدىن نىشان كېلدى.

شاھا، لۇتفۇڭنى تاپقام دېب دۇئاچى بەندە سەككاكى،
بېلىن جانى بىلە باغلاب بۇ خىزمەتگە راۋان كېلدى.
ئەرۇرمەن خانەدانىڭنىڭ كوڭۇل بىرلە دۇئاچىسى
مېنگە بۇرھان تىلاسەلەر سوزۇم خۇد چىن ئايان كېلدى.
مەمالىك نەزمىيۇ دىننىڭ قۇرۇغىدۇر شەرىف زاتىڭ،
نەبىتېك شەرئىي ئىشىڭدە زەمىرىڭ خۇردەدان كېلدى.
جاھاندە قەرىنلەر تىرىك بولۇب ئىززەت بىلە تۇرغىل،
ئەزەل ۋاقتىدە چۇن ئاتىڭ شاھى ساھىبقىران كېلدى.

لۇغەت

ئەھرەمەن — دىۋە.
ئەدۇۋ — دۈشمەن، ياۋ.
ئەئدا — دۈشمەنلەر.
ئەدنا — پەست، پەسرەك، تۆۋەنرەك.
ئەلەن ئەتماق — ئاشكارە قىلماق، ئايان قىلماق.
ئەنجۇمەن — مەجلىس، يىغىلىش.
ئەدەن — يەمەندىكى ئەڭ ياخشى مەرۋايىتلىرى بىلەن
مەشھۇر بولغان بىر چولنىڭ نامى.
ئەزىن — باشقا.
بىكىن — ئوخشاش، كەبى.
بوتە —زەرگەرلەرنىڭ مەدەن ئېرىتىدىغان ئىدىشى.
باغبى — ئىسيانچى، پادىشاغا قارشىلىق كورسەتكەن كىشى.
بىدايەت — باشلىنىش.
بۇرھان — دەلىل.

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىرىكى ئامبىرى

بەسي — كوپ، مول، كوپۈنچە؛ كوپ قېتىم.

بۇرقەئ — پەردە، نىقاپ.

بىھىل — كېچىش، ئەپۇ قىلىش.

ۋەرد — گۈل.

گېتىسىتان — دۇنيانى ئىگەللىگۈچى.

گىردە — سۇپرا.

دەرەك — پۇرسەت.

يازۇ — دەشت، چول.

ياۋۇتماق — يېقىنلاشتۇرماق.

يارىن — ئەتىگە.

ياڭاق — يۈز.

جەئد — جىڭگىلەك چاچ، بۇدرە چاچ.

زىمان — كېپىللىك، كېپىل بولۇش.

زەھرە — جۈرئەت، شىجائەت.

زەيىل — ئېتەك، تاغ ئېتىگى.

ئىزدەماق — ئىزلىمەك.

ئىكلىك — قاتتىقلىق، قىيىنلىق.

ئىرغەماق — باش كوتەرمەك،

ئىزە — ئىزىگە.

ئىدى — ئىگە، خوجا.

ئىر — ناخشا.

ئىنغىئال — ئىزا تارتىش، خىجالەت بولۇش.

ئىسرە — كېيىن.

كەيل — ئولچەم، ئولچەم ئىدىشى.

كۈيۈرماق — كويدۈرمەك.

كام —مەقسەت.

لاجەرەم — چارىسىز، نائىلاج.

لاب — لاپ، ماختىنىش.

لابۇد — لازىم، كېرەك.

مەبادىي — كېلىپ چىقىش، باشلىنىش.

مەۋكىب —پادشانىڭ يېنىدا ھەيۋەت بىلەن بىللە يۈرگۈچى ئاتلىق ياكى پىيادە كىشىلەر.

مىنجۇ — (ئىنجۇ) مەرۋايىت.

مەڭزەمەك — ئوخشاشلىق.

مۇل[illegible]ن — گۈل.

مۇفەر[illegible] — شاتلاندۇرغۇچى، سۆيۈندۈرگۈچى، كۈلدۈرگۈچى.

مۇۋەھھەم — ۋەھىمە، ئالاقزادىلىك.

مەملۇ — تولغان، تولا.

مېڭ — خال.

مۇمتەنىئ — مەنئى قىلىنغان.

مۇتتەلىئ — خەۋەردار، چۈشەنگەن.

نەۋقان — نېمەت.

نەھى — مەنئى قىلغۇچى، قايتۇرغۇچى.

ناھىي — قايتۇرغۇچى.

ناۋەرد — يۈگۈرۈش، ئايلىنىش.

ناۋەك — ئوق، كىرپىك.

ئازاق — ئاياق.

ئاجۇن — دۇنيا.

ئامىر — بۇيرۇغۇچى.

ئاغۇ — زەھەر.

AltunOq

ئۇيغۇر كىتاب تورپېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئاڭماق — يېتىشىشكە ھەركەت قىلماق.
ئالىن — پىشانە، ماڭلاي.
پەرۋىن — ھۈكەر.
پىرايە — بېزەك، زىننەت.
رايگان — بىكارغا، بوشقا.
رەخت — مال ـ مۈلۈك، بارلىق.
سەھم — 1) يا ئوقى، 2) ھەسسە، ئۈلۈش، 3) قورقۇنچ، خەۋپ.
سىدرە — دەرىجە.
سىزغۇرماق — كېيدۈرمەك، ئورتىمەك.
سەمائ — ئاڭلاش.
سەقاغ — ئىڭەك.
سىرف — خالىسانە، ساپ، نوقۇل، پەتەت.
سەيىل — 1) سەل، قاتتىق ياققان يامغۇر، 2) ئاپەت، كۈچلۈك ئېقىم.
سائىد — بىلەك.
ساغىنماق — پەرەز قىلماق، ئويلىماق، ھىساپلىماق.
تەقسىر — كەمچىلىك.
تاغىتماق — يايماق، تارقاتماق.
تۈرلاغ — تۇرارجاي.
تابۇغ — 1) بويسۇنۇش، 2) ھوزۇر، خىزمەت.
تەزۋىر — ئالداش، ھىلە ـ مىكىر.
تەخمىر ئەيلامۇاق — خېمىر قىلماق.
تۈمەر — تومۇر.
تەفەررۇج — سەير ـ تاماشە.

تىكەلماق — تىككە تۇرماق.

تورت ئۇمىم — تورت ئانا (يەر، سۇ، ئوت، ھاۋا).

تۇغرۇب — تۇغۇپ.

تىكىن — قەدەر، غىچە.

تۇبى — چىرايلىق دەرەخ.

ئۇتۇل — ئاقىللار.

ئۇستاخلىك، گۇستاخلىك — شوخ، بىئەدەپ.

ئۇش — خۇددى.

فىتەن —پىتنىلەر.

خۇردەدان — ئىنچىكە ئويلايدىغان، نازۇك چۇشەنچىلىك.

چىرىك — لەشكەر، ئەسكەر.

چىن — چاچنىڭ جىڭگىلىگى.

چىتماق — قاپىغىنى تۈرمەك.

شەقاۋەت — بەختسىزلىك، تەلەيسىزلىك.

شۇبان — چوپان.

ئىل — قول.

ئىرن — لەۋ.

ئىدىسى — ئىگىسى.

ئىمقانماق —قىينىچلىق تارتماق.

ئىڭ — يۈز.

ئىگلىك — ياخشىلىق.

ئىزىد —خۇدا.

يادى بەيزا — ئاپپاق قول.

يەساق — 1) جازا، جېرىمانە، 2) سىلىق.

يەلەي - بولەي — ئاھاڭ.

ئوفتانماق — ئويالماق.

ئۆجەك — تام، يوقۇرى، ئېگىز.

ئوغان —قادىر، كۈچلۈك، تەڭرى.

قەمۇغ — ھەممە.

قەرن — ئەسىر.

قابقى — ئىشىك.

قاب — ئىت.

قەسسام — بولگۇچى، ئۈلۈش بەرگۈچى.

قىراق — قوغلىماق.

قۇبلە — سويۇش.

قۇرەتماق — قۇرۇتماق.

قونقەرماق — قوزغاتماق.

غەلتان — دومىلانغۇچى.

غالىيە — قاش ۋە چاچقا سۈرتۈش ئۈچۈن ئەپار ۋە ئەنبەردىن ياسالغان خۇشپۇراقلىق قارا ماددا.

ھەيجا — ئۇرۇش، كۈرەش، جەڭ.

ھەۋا — 1) ئارزۇ، ھەۋەس، 2) ئىشق ـ مۇھەببەت، 3) ئۇچۇش ـ پەرۋاز.

ھەمىل ئېتماق — يۈيماق.

ھەدىس — گەپ ـ سوز.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

مەشرەپ شېئىرلىرىدىن تاللانما

نەشرگە تەييارلىغۇچى: **غوجەخمەت يونۇس**

(1)

ئىشقىدا كويمەس ھېچكىم ئەفسانە بولماغۇنچە،
شەمئىدە(1) يانماس ھېچكىم پەرۋانە بولماغۇنچە،
سويمەس سەدەپنى ھېچكىم دۇردانە(2) بولماغۇنچە،
ئەدھەم(3) سۈپەت دۇنيادىن بىگانە(4) بولماغۇنچە،
باشقا ئالىپ مالامەت(5) ئەفسانە بولماغۇنچە.

سەنسىز ماڭا نىگارا(6) ئىككى ئالەم كېرەكمەس،
تەختۇ ـ بەختى سۇلايمان ماڭا خاتەم(7) كېرەكمەس،
خىزىر ئۆمرىنى بەرسەلەر، ماڭا ئۇل ھەم كېرەكمەس،
سەنسىز ئولەي دۇئا قىل، ماڭا بۇ دەم كېرەكمەس،
جانۇ ـ تېنىم قالىبەدى بىگانە بولماغۇنچە.

ئەرشنىڭ كويەر ئاھىمدىن تاڭلا بولسا قىيامەت،
ئىنسۇ ـ مەلەك(8) يىغلاشۇر ئەيتۇر نىچۇك ئالامەت،

www.uyghurkitap.com

هورۇ - غۇلمان(9) بىھىشتىڭ ئەيتۇشۇرلەر نادامەت،
چىقسا ئۇتۇم زەررەچە ھېچكىم قالماس سالامەت،
قالماس مالىك دوزەخىڭ(10) سوزانە(11) بولماغۇنچە.

قانلار تۆكۈپ كوزۇمدىن ھەر دەم ئانى ياد ئېتەي،
قازى بولسا ئوغانىم(12) سىنەم(13) يارەب داد ئېتەي،
زار كوڭۇلنى شاد ئېتىپ، ۋەسلىن ئانىڭ ياد ئېتەي،
مەھشەر كۇنى(14)داد ئېتىپ، خەستە كوڭلۇم(15) شاد ئېتەي،
دىلبەر سويمەس كوڭۇلنى، ۋەيرانە بولماغۇنچە.

ئىشقى دىلاغا ئوت ئۇردى، فەنا(16) يولىن چاغلادىم،
قىسمەت شۇنداغ ئېركەن كىم، بېلىم مەھكەم باغلادىم،
ئاشىقلىقدە مەن بۇگۈن يۈرەك باغرىم داغلادىم،
دەردىم بىھەد(17) زورلادى، دەرگاھىغە(18) يىغلادىم،
رەھىم ئەيلەمەس نىگارىم، گىريانە(19) بولماغۇنچە.

ئاشىق بولساڭ شۇنداغ بول، جاننى قۇربان ئەيلەگىل،
ھىجرۇ - فۇرقەت(20) مىھنەتتىن كۇندە مىھمان ئەيلەگىل،
يەتسە جەۋرۇ - جاپالار ئەلدىن پىنھان(21) ئەيلەگىل،
زۇلفى(22)چىن-چىن(23)كۇفرىنى(24)جانغا ئىمان ئەيلەگىل،
جانىڭغە جان ئۇلانماس جانانە بولماغۇنچە.

نامۇس كەتمەس ھېچكىمدىن ئىشققە(25) قەدەم قويماسە،
ئەدھەم سۇپەت دۇنيانى تا پەشتىپا(26) ئۇرماسە،
ۋاسىل(27) بولماس ۋەسلىگە(28) يالغۇز ئۇزىن سويمەسە،

AltunOq

رازى بولماس قازاغه(29) ئىشق ئوتىغه كويمەسە،
تاپماس دىلبەر سوراغىن، بىريانە(30) بولماغۇنچە.

ۋاقتى باھار مەي ئىچكىل، بىلگىل ئىشرەت غەنىمەت،
ساقى سۇنغىل قەدەھنى، پۇرسەت سوھبەت غەنىمەت،
زاھىد(31) ئەيتۇر دوستلارىم تەسبىھ تائەت (32) غەنىمەت،
مەشرەپ قەلەندەرلىگگە ھەر كۇن ئاپەت غەنىمەت،
كورمەس مەشۇق يۇزىنى ئەفغانە(33) بولماغۇنچە.

---

(1) شەمئى — چىراق، يورۇق.
(2) دۇردانە — ئۇنچە دانىسى، مەرۋايىت.
(3) ئەدھەم — ئىبراھىم ئەدھەم (ئاشىق).
(4) بىگانە — يات، غەيرى، ئوزگە، بولەك.
(5) مالامەت — تەنە، ئەيىپلەش، جىملەش.
(6) نىگارا — گۇزىلىم، جانانىم.
(7) خاتەم — موھۇر، تامغا.
(8) ئىنسۇ - مەلەك — ئادەملەر ۋە پەرىشتىلەر.
(9) غىلمان — چورە، ئوغۇل خىزمەتچى، كېنىزەك.
(10) مالىكى دوزەخ — ئادەملەرنى دوزاختا جازالايدىغان پەرىشتە.
(11) سوزانە — قىزىق، ئوتلۇق، كويدۇرىدىغان.
(12) ئوغانىم — ياخشى كورىدىغان ئادىمىم (خۇدانى دېمەكچى).
(13) سىنە — كوكرەك.
(14) مەھشەر كۇنى — قىيامەت كۇنى.
(15) خەستە — سۇنۇق، توۋەن، كېسەل.
(16) فەنا — يوقىلىش.
(17) بىھەد — چەكسىز.
(18) دەرگاھ — شاھلار سارىيى ئالدىدىكى ھويلا.

www.uyghurkitap.com

(19) گىريان — يىغلىغان، يىغلىغۇچى.
(20) ھىجرۇ - فۇرقەت — ئايرىلىش، جۇدالىق.
(21) پىنھان — يوشۇرۇش.
(22) زۇلپ — سېكىلەك چاچ.
(23) چىن - چىن — تال - تال، قات - قات.
(24) كۇفۇر — نېمەتنىڭ قەدرىنى بىلمەسلىك.
(25) ئىشقە — ئىشققە.
(26) پەشتىپا — تاپان، پۇشتىپا ئۇرۇش - تېپىش.
(27) ۋاسىل — ئېرىشىش؛ ئېرىشكۇچى.
(28) ۋەسىل — قوشۇلۇش.
(29) قازا — ھوكۇم.
(30) بريانە — كويۇپ كاۋاپ بولۇش.
(31) زاھد — دىن يولىدا ياماتلىقتىن ئۆزىنى تارتقان كىشى.
(32) تەسبىھ تائەت — ئىبادەت قىلىش.
(33) ئەفغان — پۇغان، نالە - پەريات.

(2)

مەرىپەتنىڭ گۇلزارى موللا بازار دېۋانە،
ئاشىقلارنىڭ سەردارى موللا بازار دېۋانە.
يوقتۇر ئەسلا گىينەسى(1)، بەھرى ئىرفان(2) سىينەسى،
نۇرى ھەق ئايىنەسى (3) موللا بازار دېۋانە.
يول ئۇستىدە پۇل (4)بولغان، ھەق نۇرىغە مول بولغان،
كىمنى كورسە قۇل بولغان موللا بازار دېۋانە.
جايلارىدۇر نەمەنگان، ھەق يولىدا جان بەرگان،
مۇرىدلارىن سىناغان موللا بازار دېۋانە.

ئىچلاردۇر تولا نۇر، پىرلاردۇر باھادۇر،
بۇخارادا ئول مەشھۇر موللا بازار دېۋانە.
مەشرەپ ئۆزى دېۋانە، ئىشق ئوتىغە پەرۋانە،
يول يۈرەدۇر سەرسانە، موللا بازار دېۋانە.

---

(1) گىينە — گىنە، ئاداۋەت.
(2) بەھرى ئىرفان — بىلىم دېڭىزى.
(3) ئايىنەسى — ئەينىكى.
(4) پۇل — كوۋرۇك.

(3)

ئىشقىڭ ئوتىغە كويگالى كەلدىم،
ئايدەك يۈزۈڭنى كورگالى كەلدىم.
سەۋدائى زۇلفۇڭ (1) تۇشتى باشىمغە،
سەندىن داۋاسىن سورگالى كەلدىم.
بەھرىڭغە (2) كىردىم غەۋۋاس (3) بولاي دەپ،
بىر دۇررى مەقسۇد (4) ئالغالى كەلدىم.
مەندىن سوراساڭ ئەي گۇلئۇزارىم (5)،
مەھۋى (6) جامالىڭ بولغالى كەلدىم.
ئاسى (7) قۇلۇڭ مەن يانىب گۇنادىن،
ئەستەغفىرۇللا ئەيغالى (8) كەلدىم.
قافىلە (9) كەتتى، مەنزىلغە يەتتى،
مەن ھەم ئۇلارغە يەتگالى كەلدىم.
كوردۇم جامالىڭ، كەتتىم ئۆزۈمدىن،
مەجنۇنى (10) شەيدا (11) بولغالى كەلدىم.

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىگانە ئادرېسى

ساقى قەدەھنى قىلغىل مۇھەييا (12)
ۋەھدەت (13) مەيىدىن ئىچگالى كەلدىم.
رەھمەت (14) ئىشىگىن مەشرەپغە ئاچغىل،
ئىشقىڭ كويىدە ئۇلغالى (15) كەلدىم.

---

(1) سەۋدائى زۇلفۇڭ — زۇلپىڭ سودىسى.
(2) بەھىر — دەريا.
(3) غەۋۋاس — سۇچى.
(4) دۇررى مەقسۇد — مەقسەت گوھىرى.
(5) گۇلئوزار — گۇل يۈزلۈك.
(6) مەھۇ — يوقىتىش؛ ئۆچۈش
(7) ئاسى — گۇناھكار.
(8) ئەيغەلى — ئېيتقىلى.
(9) قافىلە — كارۋان.
(10) مەجنۇن — جىن تەككەن كىشى.
(11) شەيدا — ئەقلىدىن ئازغان.
(12) مۇھەييا — تەييار.
(13) ۋەھدەت — بىرلىك، تەنھالىق (خۇدانى دىمەكچى).
(14) رەھمەت — رەھىم - شەپقەت، ياخشىلىق.
(15) ئۇلغالى — ئۇلگىلى.

(4)

نەدامەتتە توكۇپ ياش، ۋەسلىڭ ئىزلەپ يۈرگەنىم بىھراق(1)،
غەمۇ - دەردىڭ رەفىق ئەيلەپ، مۇدام (2) ئاھ ئۇرگەنىم بىھراق.
جاھان ئەيۋانىدە يۈرگەن، مۇھەببەت ئوتىغە كويگەن،
سويەر قۇللار ئىزىنى كوزلەرىمگە سۈرگەنىم بىھراق.

ئۇشال مەجنۇنى ھەيراندەك يۇرەك ـ باغرىم ئاقار كۆزدىن،
سەنەمنىڭ ھىجرىدە سەھرايۇ چۆلنى كەزگەنىم بىھراق.
قىيامەت ھەشرگاھىدە (3) سورالغاي بارچە كىردارىم(4)،
ياقامنى چاك ئېتىپ ۋاللاھ بۇگۇن داد ئەيتگەنىم بىھراق.
مۇيەسسەر بولمەسە جەننەت ئىچىدە دەۋلەتى دىدار،
بىھىشتىن كېچىبان دوزاخ ئىچىدە كويگەنىم بىھراق.
خازان بولماي گۇلىستانى باھارى ئۆمرى ئېي مەشرەپ،
سەھەر ۋاقتىدە بۇلبۇلدەك فىغانلار قىلغانىم بىھراق.

(1) بىھراق — ياخشىراق. (2) مۇدام — ھەمىشە، دائىم.
(3) ھەشرگاھ — قىيامەتتىكى ھوكۇم چىقىرىش ئورنى.
(4) كىردار — ھەركەت، ئىشلار.

(5)

نەمەنگان شەھرىدىن كەتسەم، مېنى يوقلار كىشىم بارمۇ،
غەرىبلىك شەھرىدە يۇرسەم، مېنى يوقلار كىشىم بارمۇ.
مۇھەببەت شەربەتىن ئىچتىم، قازاندەك قاينابان تاشتىم،
بۇ فانى دۇنيادىن كەچتىم، مېنى يوقلار كىشىم بارمۇ،
تۇشۇپدۇر باشىمە سەۋدا، رۇمۇزى(1) ئىشقىدىن غەۋغا،
ئۆزىگە ئەيلەدى شەيدا، مېنى يوقلار كىشىم بارمۇ.
تۇرارغە تاقەتىم يوقتۇر، يۇرەغە ھالەتىم يوقتۇر،
يۇرەكتە ئىشق ئوتى كوپتۇر، مېنى يوقلار كىشىم بارمۇ.
قارارىم يوق تۇراي دىسەم، نەمەنگاندە يۇرەي دىسەم،
جاھاننى سەير ئېتىپ كەزسەم، مېنى يوقلار كىشىم بارمۇ.
بۇسىكىن زارى مەشرەپنىڭ كىشى ھالىنى بىلمەيدۇ،

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

بۇيەردىن باش ئالىپ كەتسەم، مېنى يوقلاركىشىم بارمۇ.

(1) رۇمۇز — ئالامەت، نىشان، بەلگە.

(6)

كورسەت يۈزۈڭ ئۆلۈرمەن، تەندە تاقەت قالمادى،
مېھرىبانىم قايدە سەن، جاندە راھەت قالمادى،
بەلا ياغدى باشىمە، ئەلدە ئاپەت قالمادى،
چەكتىم جاپانى ئەكنۇن(1) تەندە ھالەت قالمادى،
كەزدىم شەھرۇ ـ باياباﻥ دىلدە ھەسرەت قالمادى.

ئاشىق بولدىم يۈزىڭگە، كورمەي ئۆلسەم نېتەرمەن،
بايىزىد(2) تەك ئۆزۈمنى كۇندە يۈزمىڭ ساتارمەن،
مۇنكىر ـ نەكىر كىرگەندە لەھەد(3) ئىچرە ياتارمەن،
ھەرنە قىلساڭ ئېبى زاھىد جامى مەيدىن تاتارمەن،
بەرباد بەردىم(4) مەي ئۈچۈن، قولدە تائەت قالمادى.

ئاشىق بولساڭ شۇنداغ بول، ئالەم كۇفرىڭ بېتسۇنلەر،
رەسۋا بولغىل خەلق ئىچرە، نامىڭ ئالىپ كەتسۇنلەر،
يەكسان بولغىل ئالەمدە، ساڭا كېسەك ئاتسۇنلەر،
تۇپراغ بولغىل يول ئۈزرە، سېنى باسىپ ئۆتسۇنلەر،
كافىرلىقتىن ئۆزگە ھېچ مەندە ئادەت قالمادى.

كافىر بولساڭ ئىشقى بول، ئەھلى دۇنيا(5) بولمەغىل،
زاھىد سۈپەت دۇنيا دەپ، ھەرگىز مۇردار(6) بولمەغىل،

ئەدھەم سۇپەت دۇنيانى ھېچ كوزنگگە ئىلمەغىل،
مەجنۇن سۇپەت بەھۇش بول، ھېچ ئۇزنگەكەلمەغىل،
قولۇم ئالىك ياپىرىم، مەندە غەيرەت قالمادى.

روزى ئەزەل كوي دىدى(7)، كويدىم ـ ياندىم كۇل بولدىم،
يولدا ياتقان خار(8) ئىبردىم، نەزەر تاپتىم گۇل بولدىم،
جامى شاراپ ئىزلەدىم، بەھەمدۇللا مۇل بولدىم،
بىر ئىگەسىز ئىت ئىبردىم، ئىگەم تاپتىم قۇل بولدىم،
ئوتتۇم ماقام(9) ھەيرەتتىن(10)، مەندە ھەيرەت قالمادى.

تۇتتۇم پىرنىڭ ئىتەگىن، ئاخىر يولغە باشلادى،
يولدە قالغان گۇمراھنى(11) ئاپپاق خۇجام خۇشلادى،
كىمكى كىردى بۇ يولغە ئوزلۇگىنى(12) تاشلادى،
يادى بىلە ئاھ ئۇرۇپ، ئىككى كوزدىن ياشلادى.
تىنماي ئەيتاي سەناسىن(13) خابىغەپلەت(14) قالمادى.

ئىشققە قەدەم قويمەسەڭ، بىللاھ(15) مەشۇق تاپىلماس،
مۇندە رەسۋا بولمەسەڭ، ئاندە راھەت تاپىلماس،
باغرىڭ كاۋاپ بولمەسە، كوزدىن ياشىڭ ساچىلماس،
يول ئۇستىدە پۇل بولماي، نەفسۇ شەيتان چاپىلماس،
پىرى مۇغان(16) مەي بەردى، دىلدە جۇرئەت قالمادى.

زاھىد سۇپەت شەيىخلارىڭ مەسجىد سەرى يۇرغۇسى،
قوللارىدە تەسبىھى رىيا(17)تائەت قۇرغۇسى،
تىلى بىرلە زىكر ئەيتىپ، ئەھمەد دەۋرىن سورغۇسى،

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

بىر - بىر باسىپ قول سالىپ، ھەۋا بىرلە تۇرغۇسى،
ئانىڭ ئۈچۈن يارانلار(18)ئەلدە ئىبرەت قالمادى.

رازى بولدۇم قازاغە، ئاتىم مەشرەپ دىدىلەر،
ھەستىم(19)كويىدى بۇ ئوتغە،خوبلار(20) ئۇشلاپ (21) دىدىلەر،
يولدە قالغان گۇمراھنى پىرىم خۇشلاپ دىدىلەر،
ئاسى جافى(22) قول ئېردىم، خوجام باشلاپ دىدىلەر،
كەچتىم ماۋۇ مەنىدىن(23)،مەندە ئىللەت قالمادى.

(1) ئەكنۇن — ئەمدى.
(2) بايېزىد — بايېزىد بەستامى (ئاشىق).
(3) لەھەد — گور.
(4) بەرباد بەردىم — شامالغا ئۇچۇردۇم، يوق قىلدىم.
(5) ئەھلى دۇنيا — دۇنيانى دوست تۇتقۇچىلار.
(6) مۇردار — ھارام ئۆلگەن.
(7) روزى ئەزەل — ئادەم يارىتىلغان كۈن؛ روزى ئەزەل
كوي دىدى — خۇدا مېنى يارىتىشتا ئۆزىگە مۇھەببەت باغلايدىغان
قىلىپ ياراتقان.
(8) خار — تىكەن.
(9) ماقام — تۇرار جاي، ئورۇن.
(10) ھەيرەت — ھەيران بولۇش، ئەجەپلىنىش.
(11) گۇمراھ — يول يوقاتقان، يولدىن ئازغان كىشى.
(12) ئۆزلۈك — مەنمەنلىك، نەپس.
(13) سەنا — ماختاش.
(14) خابى غەبلەت — غەپلەت ئۇيقۇسى.
(15) بىللاھ — خۇدا ھەققى.
(16) پىرى مۇغان — مەيخانىنىڭ پىرى.

(17) رىيا — كوز - كوز قىلىش، خەققە كورسىتىپ ئىشلەش.

(18) يارانلار — دوستلار.

(19) ھەستىم — ۋۇجۇدۇم، بارلىقىم.

(20) خوبلار — ياخشىلار.

(21) ئوشلاپ — تۇتۇپ.

(22) ئاسى جافى — گۇناھكار.

(23) ما — بىز، مەنى — مەن، ماۋۇ مەنى — دۇنيانى سۆيۈش مەنىسىدە ئېيتىلغان.

(7)

يارنىڭ كويىدە ئولگەن بارمۇكىن،
بىرئولۇپ ئىككى تىرىلگەن بارمۇكىن.
ۋەسلىنى ئىزلەپ جاھاندە چەرخ ئۇرۇپ،
تەلمۇرۇپ يوللاردە قالغان بارمۇكىن.
قەتلى قىلماقنا(1)يەنە كىم تەگلەشىپ،
يالبارىپ بويىنىنى سۇنغان بارمۇكىن.
شاھىبازى(2)مەرىپەت سۇلتانى ئىشق،
تەبل(3)ئۇرۇپ دالبايغا(4)قونغان بارمۇكىن.
داد ئەيتار مەشرەپ خۇدانىڭ ئالدىدە،
ئول زامان دادىغە يەتكەن بارمۇكىن.

---

(1) قەتلى قىلماق — ئولتۇرمەك.

(2) شاھىباز — شاھلارنىڭ قۇش ئويىنىشى.

(3) تەبل — دۇمباق، ناغرا.

(4) دالباي — قۇش قونىدىغان جاي (قونداق).

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

(8)

شۈكرى لىللاھ غەمگۈزارىم كەلدى يا،
غەمدە قويغان گۈلئۈزارىم كەلدى يا.
جىلۋەسىنى كورسەتىپ زاھىردە(1) ئەلگە رەڭبەرەڭ(2)،
بۇ بەدەن دەشتىنى كەزگەن دىلفىگارىم(3)كەلدى يا.
نەچچە كۈن ۋەسلىن سوراپ يۈردۈم خوتەن سەھراسىدە،
جەئفەرى سادىق ئىمام قۇتبى زامانىم كەلدى يا.
مەشرەبىلىك مەھشەردە يىغلاپ داد ئىتار،
داد ئىتىپ يارىنى ئىستەپ كەلدى يا.

(1) زاھىر — تېشى، سىرتى.
(2) رەڭبەرەڭ — رەڭمۇ - رەڭ.
(3) دىلفىگار — دىلى سۇنۇق، كوڭۈل جاراھىتى.

(9)

دىلبەر يۈزىنى كورگەلى دىۋانە كېلىپدۇر،
يۈز نازۇ - كەرەشمە(1) بىلە جانانە كېلىپدۇر.
دىۋانە بۇ جانىڭنى فىدا قىل ئانىڭ ھەققى،
جانانە بىلە ساھىبى پەيمانە (2) كېلىپدۇر.
جانىڭنى پىدا ئەيلەگىل ئەي مەشرەبى ئاشىق،
لەبلەرى شېكەر، تىشلارى دۇردانە كېلىپدۇر.

(1) كەرەشمە — كوز قىسىش، ناز قىلىش.
(2) پەيمانە — جام، قاچا.

AltunOq

(10)

لامەكانىنىڭ(1)شەھرىدە ئاشىقنى شەيدا قىلدى ئىشق،
ئەنبىيائى ئەۋلىيالارنى ھۋۋەيدا (2) قىلدى ئىشق.
مۇستەپانىڭ نۇرىدىن يازىلدى شەمسى ۋەززۇھا،
نۇرىغە سەجدە قىلىپ مەننى پەيدا قىلدى ئىشق.
جىلۋەسىنى كورسەتىپ زاھىردە ئەلگە رەگبەرەڭ،
ئارۇ ـ نامۇستىن كېچىپ، ئالەمگە غەۋغا قىلدى ئىشق.
ياشى يەتمىشكە كىرىپ ساتتۇردى ئوزىن بايىزىد،
مەرىپەت بازارىدە كورگىل نە سەۋدا قىلدى ئىشق.
شەيىخ شىبلى(3)،شەيىخ ئەتتارۇ(4)ئەنەلھەق سوھبەتىن(5)
كىردى ئىچتى بادە(6)نى مەنسۇر(7)نى داردا قىلدى ئىشق.
كۇفر ئەيتتى دەپ نەسىمىنىڭ(8)تېرىسىنى سويدىلەر،
گوشتۇ ـ پوستىن سوزلەتىپ ئالەمدە گويا(9) قىلدى ئىشق.
شەيىخ سەنئاندىن بولۇپ تورت يۈزمۇرىد ساھىب كامال(10)،
كوردى تەرسا(11)زادەنى خۇكبانى(12)ۋالە(13)قىلدى ئىشق.
ئېشتىپ بىلدىكى مەشرەپنىڭ قارارى يوق ئىكەن،
زاھىردىن گويا قىلىپ، باتىننى(14)بىنا(15) قىلدى ئىشق.

---

(1) لامەكان — ماكانسىز، ماكانى يوق (خۇدانى دىمەكچى).
(2) ھوۋەيدا — ئېنىق، روشەن.
(3) (4) شەيىخ شىبلى، شەيىخ ئەتتار — شەيىخلەرنىڭ ئىسمى.
(5) (7) مەنسۇر شەيىخ بولۇپ، ئەسلى كەسپى پاختا ئېتىش بولغاچقا، مەنسۇر خەللاجى دەپ ئاتالغان (خەللاجى — پاختا ئا-تىدىغان ئادەم دىگەن سوز). ئۇ سىگلىسى ئەنەلەمنىڭ قىرىق چىلتەن بىلەن بەزمە قۇرۇۋاتقان چاغدا بەرگەن بىر تېمە‌م

شاراپنى ئىچىپ مەس بولۇپ قېلىپ، ئەنەلھەق، مەنھەم ھەق (ئەنەلنىگمۇ ھەق، مېنىگمۇ ھەق) دېگەنلىگى ئۈچۈن، كۆپۈرلۈك قىلدى دېگەن گۇنا بىلەن دارغا ئېسىلغان.

(6)بادە — مەي.

(8) نەسىمى — شەيىخ شەمشىدىن تىرمىزى.

(9) گويا — سوزلىگۈچى.

(10) ساھىب كامال — كامال ئىگىسى، كامالەتكە يەتكەن.

(11) تەرسا — بۇتپەرەس.

(12) خۇكبان — چوشقا باقار.

(13) ۋالە — ئاشىق.

(14) باتىن — روھ، ئىچكى تۇيغۇ.

(15) بىنا — كورگۈچى، ئاستىرتىن كورگۈچى.

بۇغەزەلدىكى 13 ـ، 14 ـ مىسرالارنىڭ مەنىسى "400 مۇرىدى بار شەيىخ سەنئان بىر بۇتپەرەس قىزغا ئاشىق بولۇپ ئۇنىڭ دىنىغا كىرىپ، چوشقىسىنى باققان، ئىشىق مۇشۇنداق كۈچلۈك بولىدۇ" دېگەندىن ئىبارەت.

(11)

بىر باقىشىڭە جۇملەئى جانانە تەسەددۇق،
شەھلا كوزىڭە ئاقىلۇ ـ دىۋانە تەسەددۇق.
بۇرقەئ (1) كوتەرىپ يار ماڭا نىم (2) قاراسە،
جانىم بېرەيىن يولدە ھەمخانە تەسەددۇق.
ساقى بولۇبان سۇنسا قەدەھ ناز ئىلە ھەردەم،
ئول غەمزەسىدىن (3) ساغەرۇ (4) پەيمانە تەسەددۇق.

يۈسۈپ سۈپەت ئول جىلۋە قىلىپ چىققىنىدا قاشىمغا،
مەن ئورگۇلەيىن كەئبەيۇ - بۇتخانە تەسەددۇق.
جانىڭنى ئەگەر بەر دىسە ئول دىلبەرى رەئنا،
جانىم بىرەيىن يولىدە مەردانە تەسەددۇق.
مىژگان (5) ئوقىغا قىلسە بۇ جانىمنى نىشانە،
كوكسۇم بىرەيىن يولىدە ھەيرانە تەسەددۇق.
ۋەدە قىلىبان ئەيدى (6) جامالىمنى كورەرسەن،
ۋەھدەت مەيىدىن ئىچكە (7) بۇ پەيمانە تەسەددۇق.
گۇلگۇن (8) كىيىبان چىققىسە ئۇشۇل قامەتى رەنا،
مەجنۇن بولايىن، ئورگۇلەيىن يانە (9) تەسەددۇق.
مەشرەپ سەرى زۇلفۇڭ تاراسە رەشكى(10)كىپلەدۇر،
زۇلفۇڭ تارىدىن بادى سەبا (11) شانە (12) تەسەددۇق.

---

(1) بۇرقەئ — پەردە، چۈمبەت (يۈز پەردىسى).

(2) نىم — يېرىم.

(3) غەمزە — جىلۋە، نازۇ

(4) ساغەر — مەي پىيالىسى

(5) مىژگان — كىرپىك.

(6) ئەيدى — ئىدى.

(7) ئىچكە — ئىچمەككە.

(8) گۇلگۇن — گۇلرەڭ، توق ھالرەڭ.

(9) يانە — يەنە.

(10) رەشك — كۇنلەش، قىزغىنىش، كورەلمەسلىك.

(11) بادى سەبا — تاڭ شامىلى، سەھەر شامىلى، مەيىن شامال.

(12) شانە — تاغاق.

ئاخىرقى ئىككى مىسرانىڭ مەنىسى: ئەگەر مەشرەپ سى-

نىڭ چېچىڭنى تارىسا، تاڭ شامىلى بىلەن تاغاق بىر - بىرىدىن قىزغىنىدۇ

(12)

تا كىيدى قىزىل، ئۆزىنى زىبا قىلايىن دەپ،
ئوت ياقتى جاھان مۇلكىنە غەۋغا قىلايىن دەپ.
مەششاتە (1) بىلە جىلۋەدە كورگۈزدى قەدىنى،
مەندەك نەچچە دېۋانەنى شەيدا قىلايىن دەپ.
زىبا سەنەمىم گۈل يۈزىدىن پەردە كوتەردى،
ئالەم ھەممە كوز بولدى تاماشا قىلايىن دەپ.
شېرىدىن سوز ئىلە قاشۇ كوزىن جىلۋەگەر ئەتتى،
ئاشۇبى (2) بەلا - فىتنەنى بەرپا قىلايىن دەپ.
تا ئەيلەدىم ئالدىغە بارىپ ئەرز نىيازىم(3)،
چىن سالدى يۈزى سارى (4) تەمەننا قىلايىن دەپ.
خەنجەر قولىدە مەشرەبىغە ئۇرغالى كەلدى،
غەۋغائى قىيامەتنى ھوۋەيدا قىلايىن دەپ.

(1) مەششاتە ــ ياسىنىش، تارىنىش.
(2) ئاشۇپ ــ ھەددىدىن ئېشىپ.
(3) نىياز ــ ئاتاش، تەقدىم، ھەدىيە.
(4) چىن سالدى يۈزى سارى ــ چىرايىنى پۇرۇشتۇردى.

(13)

ئاپەتى جانىم (1) ئول سەنەم (2) قاشى قاراسىنى كورۇڭ،
ئىككى يۈزىدە چۇلغانۇ زۇلفى سىياسىنى (3) كورۇڭ.

ھورۇ - پەرى ئۇيالەدۇر، شەمسۇ - قەمەر (4) خىجىل ئېرۇر،
كىم ئانى كورسە بەندەدۇر (5)، ھوسنى زىياسىنى (6) كورۇك.
گاھ قىزىل قەبا (7) كىيىپ، قىرمىزى (8) ساچباغىل سالىپ،
نازۇ - كەرەشمەلەر قىلىپ، ئەھدۇ (9) ۋاپاسىنى كورۇك.
گاھى قاشىن كەمان (10) ئېتىپ، كىرپىگى ئوقىنى ئاتىپ،
جادو (11) كوزىنى ئويناتىپ، مەكرىلە ياسىنى (12) كورۇك.
مەشرەبى بىناۋادۇرمەن، ۋەسىل ئۇچۇن گادادۇرمەن،
ھىجر ئوتىدە كويەدۇرمەن، يار جاپاسىنى كورۇك.

---

(1) ئاپەتى جانىم — جېنىمنىڭ ئاپىتى.
(2) سەنەم — يار، جانان، بۇت.
(3) سىيا — قارا.
(4) شەمسۇ قەمەر — كۈن بىلەن ئاي.
(5) بەندە — قۇل.
(9) زىيا — نۇر، ھوسنى زىياسى — نۇرلۇق چىرايى.
(7) قەبا — پېرىجە.
(8) قىرمىزى — قىزىل، توق قىزىل.
(9) ئەھد — ۋەدە، كېلىشىم، پۈتۈم.
(10) كەمان — يا.
(11) جادو — مەپتۇن قىلىدىغان.
(21) مەكرىلە — مېكىرلىك.

(14)

كاكۇلۇڭمۇ (1) ئەنبەردۇر (2) جان ئەچىندە جانان قىز،
يۇزلەرىڭمۇ ئەختەردۇر (3) ياكى ماھى تابان (4) قىز.
دىر كورۇپ سېنى جانا، قالمادى مېنىڭ ھالىم،

AltunOq

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

تەڭ بولۇپتۇر ئەھۋالىم، بىلمەدىڭكى نادان قىز.
تىشلارىڭ مىسالى دۇر، يۈزلەرىڭ ئېرۇر چۇن (5) گۇل،
بارچە ئەل ساڭادۇر قۇل، خىزمەتىڭدە پەرمان قىز.
ئاي يۈزۈڭنى كورگەندە. لەبلەرىڭنى سورگەندە.
مەشرەبىڭ قىلۇر خەندە (6)، لەئلى شېكەر ئەفشان (7) قىز.

---

(1) كاكۇل — كوكۇلا (پوپچەك).
(2) ئەنبەر — خۇشبۇي گۇل.
(3) ئەختەر — يورۇق يۇلتۇز.
(4) ماھى تابان — نۇرلۇق ئاي.
(5) چۇن — گويا، خۇددى، ئوخشاش.
(9) خەندە — كۈلمەك.
(7) ئەفشان — چاچماق.

(15)

مېنىڭ رازى (1) دىلى زارىم پاراۋاندۇر (2) بىتىب (3) بولماس،
كى ئىشق ئەفسانەسىنى دەپتەر ئۇزرە شەرھ ئېتىب بولماس.
تىكەنسىز گۇل سەددىسىزدۇر، مۇشەققەتسىز ھۇنەر يوقتۇر،
رىيازەت چەكمەگۈنچە يار ۋەسلىغە يېتىب بولماس.
كوزۇم تۈشتى يۈزىغە تەلمۈرۈپ ھەيران بولۇپ قالدىم،
پەلەككە قول ئۇزارتىپ شەمس ئەنۋەرنى (4) تۇتۇپ بولماس.
خەدەڭى تىرى (5) مىژگانىڭ مېنىڭ سىنەمگە چا (6) بولدى،
كوڭۇل زەخمىن ئاچىپ بىدەرتلەرگە كورسەتىپ بولماس.
ئۇ شۇنداغ مۇستەفانى ئۇشبۇ ئالەمدىن فەنا ئەتتى،
خۇداغا ئەي بۇرادەر بۇ سەبەپتىن بەھىس (7) ئېتىب بولماس.

ئۈزاغ ئەرمىش ئۇشەل زىبا(8) سەنەمنىڭ قەسرى ئېبي مەشرەپ،
ئەگەر يۈز يىل جەدەل قىلساڭ(9) بۇ مەنزىلغە يېتىپ بولماس.

(1) راز — ئىچكى سىر.
(2) پاراۋان — كوپ، ھىساپسىز.
(3) بىتىپ — يېزىپ.
(4) ئەنۋەر — نۇر، يورۇقلۇق.
(5) خەدەڭ، تىر — ئوقيانىڭ ئوقى.
(6) جا — جاي، ئورۇن.
(7) بەھىس — مۇنازىرىلىشىش، تالىشىش.
(8) زىبا — سۇمباتلىق، نازۇك، چىرايلىق.
(9) جەدەل قىلىش — تىرىشىش، ئىجتىھات قىلىش.

(16)

يىغلاسام ۋاقتى دۇئا بولغايمۇكىن،
كوز ياشىم دەرتكە داۋا بولغايمۇكىن.
بادەئى ئىشقى مۇھەببەتتىن ئىچىپ،
شەۋكەتى دۇنيا جۇدا بولغايمۇكىن.
باش ئۇرا(1) كەلدىم سېنىڭ دەرگاھىڭە،
بىر مەدەتكارىم خۇدا بولغايمۇكىن.
يىغلاماقتىن ماڭا ئىمكان قالمادى،
ياردىن ماڭا نىدا(2) بولغايمۇكىن.
قايسى بىر دەردىمنى ئەيتاي دوستلار،
ئولمەيىن دەردىم ئادا بولغايمۇكىن.
يار كويدۇردى مېنى ھالىم خاراپ،

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئەرز ئېيتارغە داد ئېيتىپ بولغايمۇكىن.
تەلبە مەشرەپ يىغلايۇر يا رەببەنا،
رەببىيەل ئەلا(3) دىسەم بولغايمۇكىن.

(1) باش ئۇرا — باش ئۇرۇپ.
(2) نىدا — ئاۋاز، ئۈن.
(3) رەببىيەل ئەلا — خۇدا ھەممىدىن ئالى.

(17)

كورسەت جامالىڭ مەستانەلەرغە،
ئىشقىڭدە كويگەن پەرۋانەلەرغە.
مەندىن دۇئايى، سەندىن ئىجابەت،
جانىم تەسەددۇق جانانەلەرغە.
ئېي باغرى قاتتىق رەھىم ئەيلەمەس سەن،
قىلغىل نەزارە(1) بىچارەلەرغە.
مەشرەپ سىنى دەپ كەچتى جاھاندىن،
باشىنى قويدى ئاستانەلەرغە(2).

① نەزارە — قاردىماق، باقماق.
② ئاستانە — بوسۇغا.

(18)

بەندەڭ ئېرۇرمەن ۋەللاھى بىللاھ،
شامۇ سەھەرلەر مەن ساڭا شەيدا.
كەلدىم ئىشىككە دەپ شەيئەن لىللاھ(1)،

كوردۇم يۈزۈڭنى ئەلھەمدۇلىللاھ(2).
باقساڭ مېنىڭدەك دىۋانەلەرغە،
ئەقلۇ - ھۇشىدىن بىگانەلەرغە،
ئېسىيان چولىدە ئاۋارەلەرغە،
كوردۇم يۈزۈڭنى ئەلھەمدۇلىللاھ.
مەستانە قىلغان شەھلا كوزۈڭدۇر،
دىۋانە قىلغان شېرىن سوزۈڭدۇر،
ئەفسانە قىلغان ئايدەك يۈزۈڭدۇر،
كوردۇم يۈزۈڭنى ئەلھەمدۇلىللاھ.
ئىزلەپ يۈرۈرمەن شامۇ - ئىراقى،
تاپىيادىم ئەسلا يارنىڭ سوراقى،
كويدۇردى دوستلار يارنىڭ فىراقى،
كوردۇم يۈزۈڭنى ئەلھەمدۇلىللاھ.
مەشرەپكە تەگدى ئاھۇ - نادامەت،
ھەر يەردە بولساڭ بولغىل سالامەت،
تا روزى مەھشەر(3) ئېيتۇر دەۋامەت،
كوردۇم يۈزۈڭنى ئەلھەمدۇلىللاھ.

---

(1) شەيئەن لىللاھ — خۇدا ئۈچۈن بىر نەرسە بەر.
(2) ئەلھەمدۇلىللاھ — بارلىق ماختاش خۇداغا خاس.
(3) تا روزى مەھشەر — تا قىيامەت كۈنىگىچە.

(19)

ئول دىلبەرى رەنانى مەن يار تۇتاي دەرمەن،
مەي بەرسە بەھەم ئاندىن بىر قەترە(1) يۇتاي(2) دەرمەن.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىركى ئادرېسى

جەننەتى ھورۇ ـ غىلمانىن، كىرگەن ساراي ئايۋانىن،
كىم بولسا خىرىدارىن بىر پۇلغە ساتاي دەرمەن.
ئالەم ھەمە لەيلىدۇر تۇن قاشى قاراسىدەك،
ئايدەك يۈزىگە باقىپ مەستانە كېتاي دەرمەن.
ئىشق يولىدا ئاشقىغە تەئىن ئەيلىسە گەر زاھىد،
ئاھ ئوقى بىلە ئاتىب ئانى يىقىتاي دەرمەن.
كوز ياشى چۇسۇ بولدى دوزەخ ئوتىدىن مەشرەپ،
ئىشقىڭ ئوتىدىن تابلاب(3) ئانى قۇرۇتاي دەرمەن.

---

(1) قەترە ـــ تامچا.

(2) تاتاي ـــ تېتاي.

(3) تابلاب ـــ قىزىتىپ، كويدۇرۇپ.

(20)

كەل ئېي دىلبەر، بۇكۇن ئەمدى مېنى ۋەسلىڭگە يەتكۇرگىل،
نېتەي سەنسىز تىرىكلىكنى، مېنى ۋەسلىڭگە يەتكۇرگىل.
گۇۋاھ بولۇڭ خالايىق مەنكى كەچتىم خانۇ مانىمدىن(1)،
كى سەندىن ئوزگە يارىم يوق، مېنى ۋەسلىڭگە يەتكۇرگىل.
ياراتقان پادىشاھىم سەن، سورارغە داد خاھىم(2) سەن،
قىيامەت قازىسى سەنسەن، مېنى ۋەسلىڭگە يەتكۇرگىل.
ئەزەلدىن تا ئەبەت دوستلار بۇ ئىشق ئوتىدە مەن كويدۇم،
يەنە مەھشەردە ئاھ ئۇرسەم، مېنى ۋەسلىڭگە يەتكۇرگىل.
بۇ ئىشق ئوتىدە ئېي دوستلار مەجازىدۇر(3) ئەگەر بىلسەڭ،
ھەقىقەتتىن بەيان ئەيلەي، مېنى ۋەسلىڭگە يەتكۇرگىل.
كەل ئېي مەشرەپ ئۇمىت ئەتكىل، خۇدايىڭ لايەزال(4) ئېرمىش،

Altunoq

مۇھەممەد مۇستەفا ھەققى مېنى ۋەسلىڭگە يەتكۈرگىل.

(1) خانۇمان — ئۆي ـ جاي، مال ـ مۈلۈك، ئۇرۇق ـ نەسلى.

(2) دادخاھ — ئەرزگە يەتكۈچى، ئەرز قىلغۇچى.

(3) مەجاز — كىنايە قىلىش، ھەقىقى ئەمەس، باشقا نەرسىگە ئوخ- شىتىپ ئېيتىش.

(4) لايەزال — ئەبەدى، ئۇلمەس.

(21)

مەن سەلام قىلدىم ساڭا قىلغان ئىشاراتىڭ قېنى،
مەردى ھەقنى بىلگەلى ئەمدى كەراماتىڭ قېنى؟
بولدى مەقبۇلىڭ(1) سېنىڭ مەردۇدگە(2) ئەمدى ئىنتىزار،
يەتمىش ئىككى بەھس ئېتىپ ئالغان ئاماناتىڭ قېنى؟
ئېتىمادى فال ئېتىپ(3) قالدىڭ ئارا يوللاردا سەن،
تىنمايسەن شامۇ ـ سەھەر قىلغان تىلاۋاتىڭ قېنى؟
يەتتە مەرتە ھەج قىلىپ، مالىڭنى سەن تاراج ئېتىپ،
دەستىگىرى(4) ئاخىرەت بولغان ساخاۋەتىڭ قېنى؟
بەس تەكەببۇر ئەيلەدىڭ، قالدىڭ لەئىن(5) ۋابەستەسى(6)،
فەتھۇ(7) نۇسرەت(8) تاپقالى قىلغان مۇناجاتىڭ قېنى؟
جۇملە رەختى(9) ئاخىرەت قىلدىڭ بۇ شەيتان ئەلچىسى،
دەفتەرى ئىشقىڭنى سەرپ ئەتكەن خىيالاتىڭ قېنى؟
مەشرەبى دېۋانە تەئىن ئەتمە خۇدا تەقدىرىغە،
ئەمرى پىرىڭ جابەجا(10) قىلماققا غەيراتىڭ قېنى؟

(1) مەقبۇل — ماقۇل كورۇش، قوبۇل قىلىنغان.

(2) مەردۇد — ھايدالغان، رەت قىلىنغان.

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

(3) ئېتىمادى قال ئېتىپ — سوزگە ئىشەنچ قىلىپ.
(4) دەستىگىر — تايانچ، پانا، ياردەمچى، قوللىغۇچى.
(5) لەئىن — مەلئۇن، قوغلانغان.
(6) ۋابەستەسى — ئارقىدا قالغان، يېتىشەلمىگەن.
(7) فەتىھ — غەلىبە.
(8) نۇسرەت — ياردەم.
(9) رەخت — مال، بايلىق.
(10) جابەجا — ئۆز ئورنىدا.

(22)

بۇ جەھانى بىۋەپادە كوپ جاپا قىلغان ئۇلۇم،
ھەزرەتى ئادەمنى كورگىل يەرگە جا قىلغان ئۇلۇم.
ھېچكىم زالىم ئۇلۇمنىڭ دەستىدىن تاپماس ئامان،
بارچەغە جەبرۇ - ستەمنى(1) جابەجا قىلغان ئۇلۇم.
ئول خەلىلۇللا قېنى، ئاتەشنى گۇلزار ئەيلەگان،
بۇ ئەجەل سەييادىنى(2) دامىغە(3) جا قىلغان ئۇلۇم.
ئون سەككىزمىڭ راز ئىشتكەن ھەزرەتى مۇسا قېنى،
بىر قېرىش يەر ئاستىغە جىسمىنى فەنا قىلغان ئۇلۇم.
كەرم ماتەم(4) ئەمر ئېتىپ ئەييۇبنى قىلدى ئىمتىھان،
ئاخىرى ئومرىن چىراغىن بى زىيا قىلغان ئۇلۇم.
ئىككى ئالەم ئابرويى ئول رەسۇلۇللا قېنى،
ئۇممەتى ئاسى(5) غەمىدە دادخاھ قىلغان ئۇلۇم،
چاريارىمىز ئەبۇ بەكرۇ ئومەر، ئوسمان قېنى،
ھەيدەرى كەررانى(6) كورگىل، يەرگە جا قىلغان ئۇلۇم.

نۇرى چەشمى(7) مۇستەفادۇر ئۇل ھەسەن بىرلە ھۇسەيىن،
شۇم يەزىدلەرغە(8) شەھىدى كەربالا(9) قىلغان ئۇلۇم،
مەشرىقىنىڭ ھەم كاسەئى(10) مەرگى شەھادەت(11) نۇش
ئېتەر(12)،
بەلخ ئارا مەھمۇد قولىغە مۇپتەلا قىلغان ئۇلۇم.

(1) ستەم — زۇلۇم.
(2) سەييياد — ئوۋچى.
(3) دام — توزاق، قىلتاق.
(4) كەرم — قۇرۇت.
(5) ئۇممەتى ئاسى — گۇناھكار ئۇممەتلەر.
(6) ھەيدەرى كەررار — چاريارنىڭ بىرسى - ئەلى.
(7) نۇرى چەشىم — كوز نۇرى.
(8) يەزىد — خەلىفە مائاۋىيەنىڭ ئوغلى.
(9) كەربەلا — شەھەرنىڭ نامى.
(10) كاسە — ئىچىملىك قاچىسى.
(11) مەرگى شاھادەت — شەھىدلىك ئۆلۈمى.
(12) نۇش ئەتمەك — ئىچمەك.

(23)

دەرد بەرگىل ئانىڭەدەر(1) مۇھتاجى مەرھەم(2) قىلماغىل،
ھەر كەسۇ(3) ناكەسنى(4) سەن ئوزۇڭە ھەمدەم قىلماغىل.
ئاسى جافىلار سېنىڭ دەرگاھىڭە باشىن ئۇرار،
رەھمەتىڭنى بەندەلەرنىڭ باشىدىن كەم قىلماغىل.
ئەۋۋەلى ئاخىر يىغىلسە شىددەتى رۇزى جەزا(5)،
پەردەلەرنى يىرتماغىل، رەسۋايى ئالەم قىلماغىل.

بەندەلەرنىڭ باشىغەكەرمى(6) قىيامەت تابلاسە(7)،
قامەتىمنى بار ئىپسياندىن ئۇ كۈن خەم(8) قىلماغىل.
جۈملە خەلق توپاندە سەركەردان ئىرۇر بىل مەشرەبا،
ھىچ بەندەڭنى كىتار ۋەقتىدە مۇلزەم(9) قىلماغىل.

---

(1) ئانقەدەر — شۇ قەدەر.
(2) مەرھەم — مەرھەمەت، داۋا.
(3) كەس — ئادەم.
(4) ناكەس — ئادەمگەرچىلىكى يوق.
(5) شىددەتى روزى جەزا — جازا كۈنى (قىيامەت)نىڭ قاتتىقلىقى
(6) گەرمى — ئىسسىق.
(7) تابلاسە — تاۋلىسا.
(8) خەم — پۈكۈلۈش.
(9) مۇلزەم — سوزدە يېڭىلىش، مەغلۇپ بولۇش.

(24)

سەنەما يۈزۈڭ بىھىشتىن گۈل ئاچىپ باھار قىلدىڭ،
نىگە غەيرى ئىلە تۈزۈپ بەزم مېنى بىقارار قىلدىڭ.
ئاتىبان غەمىڭ ئوقىنى يۈرەگىم فىگار (1) قىلدىڭ،
مېنى ئېبى خۇمار كوزلۈك نىگە مۇنچە زار قىلدىڭ،
تىلەگەچ جامالىڭ ئېبى گۈل، كوچەلەردە خار قىلدىڭ.

چىداماي سىتەملەرىڭە كېتەيىن ئالىپ بۇ باشىم،
دەرە(2) دەشتلەر كېزىبان ئاقۇزاي ھەمىشە ياشىم،
غەمۇ-دەرد ئىتسە تۇغيان(3) كويەردۇر ئىچىمۇ-تاشىم،

كوپىدىن تەزەللۇمىگە(4) نەئىلاجدۇر چىداشىم،
سىتەمۇ ـ ئەلەملەرىگنى بىر ئەمەس ھەزار (5) قىلدىڭ.

تىلىمۇ ـ دىلىمدە جانان تۇنۇ ـ كۈن ئېرۇر سىفاتىڭ،
بۇ ئەجەپ ئېل ئاغزىدادۇر شېكەرۇ ـ ئەسەل (6)، نەباتىڭ(7)،
كېچىبان بۇ جىسىم ۋە جاندىن، تىلەدىم سېنىڭ ھەياتىڭ،
ئۆلۈرۈمغە رازى بولدۇم، نىگە كەلمەدى ئۇياتىڭ،
ئىشىگىڭ تۇبىدە يۈزىمىڭ ئاسىلۇرغە دار قىلدىڭ.

سەدەفىڭ دۇر مۇنەۋۋەر(8)، ئانى سەن نىھان(9) تۇتۇپسەن،
سەن ئەمەسسەن نەسلى ئادەم، پەرى خەيلىدىن ئۇتۇپسەن،
سەن ئۇزۇڭ ئۇزاق تاشلاپ، مېنى مۇنداق ئاۋۇتۇپسەن،
ماڭا بىر نىگاھ(10) قىلماي، نىگە ئۆزگەنى كۆتۈپسەن،
مېنى بەد(11) خۇمار ئەيلەب كىمى(12) ئىختىيار قىلدىڭ.

ئىلە ئىلتىفاتىڭ ئولسە(13) يۈرەگىمدە داغ سەندىن،
يۈزىڭ ئاز ئاچىلسە گۈلغە، تۇتۇلۇر دىماغ(14) سەندىن،
نەچچە ئولسەم، يوقالسام، يوق ئېرۇر سوراغ سەندىن،
يىقىلىپ ـ قوپۇپ تۇرارمەن، ماڭا يوق ئاياغ(15) سەندىن،
مېنى ئۆلتۈرۈپ غەمىگدە، ئېلگە جان نىسار(16) قىلدىڭ.

گەھى سەير ئۈچۈن چىقبان، ھەر تەرەپكە قاش ئاتارسەن
مەن تەلبە ئىتنى كورسەڭ قاۋقىمغە(17) تاش ئاتارسەن،
ماڭا تىرە(18) تۈن بولۇر، سەن ئېلگە يۈز چىراق ئېتەرسەن،

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ماڭا گاھى ئوق ياغىلسە، ئىلگە دەپ تالاش ئېتەرسەن،
ئىلگە يۈز كەرەملەر(19) ئەيلەپ، مېنى نىگەزار قىلدىڭ.

بەزمەك ئولدى(20) باغۇ ـ بوستان، مەي ئۈچۈن قىلىپ گۈلگۈن
خۇم(21)،
ماڭا قىلمەدىڭ تەرەھھۇم(22)، نە ئۈچۈنكى تالىيم(23) شۇم.
بۇ تىرىكلىگىمدىن ئارتۇق يەر ئىچىندە بولغانىم گۇم،
مېنى قىل ھەزەر پارە، ئىل ئىچىندە قىلمە مەھرۇم،
مېنى يوق قىلىپ جاھاندا، دۈشمەنىمنى بار قىلدىڭ.

تۈنۈ ـ كۈن تىلەپ نىگارا ئىككى زۈلفۈڭ ئەيلەدىم دام،
بەختۇ تالىيىڭ بولۇپ، قويمىدى بۇ دامغە كام(24)،
ئىلگە بولسە ۋەسلى ھاسىل، ماڭا بولدى خۇشىڭ(25)بەدنام،
ماڭا بەستۇر ئۈشبۇ دەۋلەت، دىدى مەشرەپنى كەم نام(26)
نە ئۈچۈن بۇرۇن ئۆزۈڭگە مېنى دوستدار قىلدىڭ.

× ×

جىداماي قىلىپ پۇشايمان، نە ئۈچۈنكى ئار قىلدىڭ،
ئايرىپ يەرۇ ـ سۈيۈمدىن، مېنى بىدىيار قىلدىڭ،
نىگە فۇرقەتىڭ ئوتىدە مېنى خارۇ ـ زار قىلدىڭ،
جانە (27) سالىپ ئىشق ئوتىنى، مېنى بىقارار قىلدىڭ،
ۋەسلىنى فىراققە سالىپ، تولا ئىنتىزار قىلدىڭ.

مەن رىندىلە(28) ۋابالى ساڭا بولدى بى سىرانجام،
بولۇپ خارابۇ ـ ھەيران بۇ خالايىق ئىچرە بەدنام،

ھەمدەمىم ئېرۇر دەفۇ(29)نەي، ھەرىفىم(30)سۇراھى(31)ۋە جام،
نە قىلاي كوزۇمنى يۇمماي سېنى كورمەسەم دىل ئارام،
قاش ئاتىپ رەقىپلەرگە، مېنى بەدخۇمار قىلدىڭ.

ئىچۇك ئۇناتاي نىگارا سېنىڭ ئىلتىفاتلارىڭنى،
ئەيتىپ ئېل تامام قىلماس سېنىڭ بۇ سۇپاتلارىڭنى،
تۇتاشۇر جانىمغە ئوتلار ئەگەر ئەيتسەم ئاتلارىڭنى،
نە ئۇچۇن تاتۇرمىدىڭ(32) سەن شېكەرۇ ناباتلارىڭنى،
ئېل ئارا غەرىپلىگىمدە ئىگە مۇنچە زار قىلدىڭ؟

بۇ جاھاندا ئىردى بىسيار(33)ئىشۋە(34) بىرلە مەھلىقالار(35)،
لەبى غۇنچە، يۇزلەرى گۇل، كوزى شوخ بىۋاپالار،
بارىسى(36) ئالەمدىن ئوتتى ئىشقىدىن سالىپ بەلالار،
بار ئىكەن نىھايىتى(37)يوق ئۇلە بىلمەيىن جاپالار،
بارىنى يىغىپ كەرەمدىن ماڭا گۇلئۇزار قىلدىڭ.

يارلەنۇ مەن بولالى، كى مۇدام مەي ئىچالى،
رەز قىزىنى ئالىپ قۇچۇپ خانىقە ئويىن(38) بۇزالى،
ھەر كىشىنىڭ بىر خىيالى مەدرەسەدە قىلۇ قالى(39)،
دۇنيا قىزىدىن كېچەلى، ھۇر قىزىنى قۇچالى،
دەھ(40) ئىچىدە ۋەجد(41) ھالى مەشرەپ ئىختىيار قىلدىڭ.

---

(1) فىكار — يارا، جاراھەت، مەجرۇھ.
(2) دەرە — جىلغا.
(3) تۇغيان — ھەددىدىن ئېشىش، چېكىدىن ئېشىش.
(4) تەزەللۇم — زۇلۇم قىلىش.

(5) ھەزار ـــ مىڭ.

(6) ئەسەل ـــ ھەسەل.

(7) نابات ـــ ناۋات.

(8) مۇنەۋۋەر ـــ يورۇق، نۇرلۇق، پارقىراق.

(9) نەھان ـــ يوشۇرۇن.

(10) نىگاھ قىلىش ـــ قاراش، كوز تاشلاش.

(11) بەد ـــ يامان.

(12) كىمى ـــ كىمنى.

(13) ئولسە ـــ بولسا.

(14) دىماغ ـــ بۇرۇن.

(15) ئاياغ ـــ ئاياش.

(16) نىسار ـــ پىدا قىلماق، قۇربان قىلماق.

(17) قاۋماق ـــ ھاۋشىماق.

(18) تىرە ـــ قاراڭغۇ.

(19) كەرەم ـــ مەرتلىك، سېخىلىق.

(20) ئولدى ـــ بولدى.

(21) خۇم ـــ مەي كۇپى.

(22) تەرەھھۇم ـــ رەھىم قىلىش.

(23) تالىيىم ـــ تەلىيىم.

(24) كام ـــ قەدەم.

(25) خۇشىك ـــ قۇرۇق، يامان.

(26) كەم نام ـــ نامى تۆۋەن، ئابرويى يوق.

(27) جانە ـــ جانغا.

(28) رىند ـــ تېرىككەك، ئۇرۇشقاق، چىدىماس ئادەم.

(29) دەف ـــ داپ.

(30) ھەرىف ـــ شېرىك، ئۇلپەت.

(31) سۇراھى ـــ قەدەھ.

(32) تاتۇرمىدىڭ — تېتىغۇزمىدىڭ.
(33) بىسيار — تولا، بىر تالاي.
(34) ئىشۋە — قىلىق.
(35) مەھلىقا — ئاي يۈزلۈك.
(36) بارىسى — ھەممىسى.
(37) نىھايىتى — چېتى، ئاخىرى.
(38) خانىقە ئۆيى — سوپىلار ئۆيى.
(39) قىلۇقال — قاتتىق ئاۋازدا سوزلەش، گەپ تالىشىش.
(40) دەھ — رامزاننىڭ ئاخىرقى ئون كۈنى.
(41) ۋەجد — خۇدانىڭ ئىشقىدا بىھۇش بولۇش.

(25)

دىلبەرا ھوسنۇڭنى كورگان بارمۇكىن،
كورمەيىن ھەسرەتتە ئۆلگان بارمۇكىن،
ھەسرەتۇ - دەردىدە سولغان بارمۇكىن،
يەتمەيىن ۋەسلىغە ئۆلگان بارمۇكىن،
غەم بىلە ھەسرەتغە تولغان بارمۇكىن؟

مەن پىرىمنى تاپمادىم ھەر يان يۈرۈپ،
رەخنەلەر(1) بولدى يۈرەك قانغە تولۇپ،
زەپىران بولدى يۈزۈم گۈلدەك سۇلۇپ،
تەشنە بولدۇم ھەسرەتىدە ئاھ ئۇرۇپ،
تەلمۈرۈپ يوللاردە قالغان بارمۇكىن؟

مۇرشىدى(2) كامىلغە جانىڭ بەرسەنا،
جان نە بولغاي خانۇمانىڭ بەرسەنا،

ئاستانىغە يۈزۈڭنى سۈرسەنا،
خوجا ھەسەن پادىشاھىم كورسەنا،
مۇندە يوق، ئاندە بار ئولگەن بارمۇكىن؟

ھەسرەتىمگە تاغۇ ـ تۈزلەر يىغلاغاي،
ھېچكىم يوقتۇر سوزۇمنى ئاڭلاغاي،
قىل دۇئا شەيەدكى(3) يارىم تىڭلاغاي،
زۇلفىنى تارىغە باغلاپ چىرماغاي،
مەن كەبى ھەيرانە بولغان بارمۇكىن؟

تاپىمادىم ئوزۇمگە ھەمدەم بىر سەنەم،
مەھرەمىم(4) يوق، باستى نەيلەي كوھى غەم(5)،
بارمۇكىن دۇنيادە مەندەك پۇرئەلەم(6)،
دىلبەرا قىلمە ماڭا جەۋرۇ ـ ستەم،
بى ۋەپا دەردىدە ئولگەن بارمۇكىن.

داغى داغ ئۈستىدەدۇر باغرىمدە قان،
سەن سىزىن ماڭا كېرەكمەس بۇ جاھان،
ئىستەسەم تاپقايمۇ مەن ئېي بىماكان،
يوقتۇرۇر سەندەك ماڭا بىر مېھرىبان،
مېھرىبان ئىزلەپ يۈرگەن بارمۇكىن.

مەشرەبىڭ مەھشەردە يىغلاپ داد ئېتەر،
تاپماسە ۋەسلىڭ ئوزىن ناشاد(7) ئېتەر،
ھەسرەتۇ ـ دەردۇ ـ ئەلەم بۇنياد(8) ئېتەر،

ئوز يەقاسىن چاك ئېتىپ(9) پەرياد ئېتەر،
تاپمايىن دىلشاد(10) يۇرگان بارمۇكىن.

(1) رەخنە — دەز.

(2) مۇرشىد — يول باشلىغۇچى.

(3) شايەدكى — ئېھتىمال، بەلكى.

(4) مەھرەم — ئۇلپەت.

(5) كوھى غەم — غەم تېغى.

(6) پۇرئەلەم — ئەلەمگە تولغان، ئەلەم بېسىپ كەتكەن.

(7) ناشاد — خاپا، كوڭۇلسىز.

(8) بۇنياد — پەيدا قىلىش.

(9) چاك ئېتىش — يىرتىش.

(10) دىلشاد — خوشاللىق.

(26)

سەھەرلەر تولغانىپ تولغاقدە تاپقان بىر بالاڭ كەلدى،
يۇزى ئاقۇ - قىزىل گۇلدەك شەھىدى كەربەلاڭ كەلدى.
ئانادەك مېھرىبان قايدە، ئاتادەك غەمگۇزار قايدە،
ئالاردەك ئىچ كويەر قايدە، غەرىپ بولغان بالاڭ كەلدى.
ئانا رازى، خۇدا رازى، مۇھەممەد چاريارى ھەم،
رىزا بولغىل ئانا جانىم، دۇئا ئالغان بالاڭ كەلدى.
بۇ مەشرەپنىڭ دۇئاسىنى خۇدايا نائۇمىت ئەتمە،
كوزى ياشلىق، دىلى غەملىك بۇ سارغايغان بالاڭ كەلدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

(27)

سەتارىم تارىغە جان رىشتىسىدىن تار ئېشىپ ئالسام،
ئانىڭ كىم نالەسىدىن بى ۋەپانىڭ كوڭلىنى ئالسام،
مۇقام ئالىپ مۇقام ئىچرە مۇقامنى دىلغە جا قىلسام،
مۇھەببەت كويىغە سالسە، ئانىڭ ئالدىدە مەن چالسام.
مۇقاملارنىڭ ئاتاسىنى ھوسەينى ۋە ئەجەم دەرلەر،
بۇلاردىن يۇقارى كىم پەردەئى بايادىنى چالسام.
بايادى ھەق تەئالا يادىدە چالسام پەياپەي(1) كىم،
كى كوڭۇل بى نەۋا بولغاننى بىلسەم، ناۋا چالسام،
كەل ئېي مەشرەپ، قەدەھ سۇنغىل، بولايىن مەست ـ مۇستەغرەق(2)،
بىر ئېلىگە كاسەئى تەنبۇر، بىرىگە جامنى ئالسام.

---

(1) پەياپەي — كەينى ـ كەينىدىن، توختىماي.
(2) مۇستەغرەق — غەرق بولماق، چوكمەك.

(28)

ھەزرەتى ئادەم بىنا بولغاندا مەن بىللە ئىدىم،
ھەق رەسۇل مىراجىغە(1) چىققاندا مەن بىللە ئىدىم.
چۇن غەلىل ئاتەشكە كىردى، ئوتنى پەرۋا قىلمادى،
ئوتنى بوستان ئەيلەگەن، گۇلشەندە مەن بىللە ئىدىم.
ھەزرەتى ياقۇپىنى كور، يۇسۇپ ئۇچۇن قان يىغلادى،
تاجۇ ـ تەختى دەۋلەتىن قىسقاندا مەن بىللە ئىدىم.

زىكرىيانىڭ باشىغا ھەرە قويۇپ پارە ئەيلەدى،
زىكرى ھەقنى دىلغە جا قىلغاندا مەن بىللە ئىدىم.
چۈن ئەنەلھەق دىدىلەر، مەنسۇرنى دارغە ئاستىلەر،
قان بىلەن مەنسۇر يۈزىن يۇغاندا مەن بىللە ئىدىم.
مەشرەبا لاپ ئۇرمەغىل، قىلغان سوزۈڭگە تەۋبە قىل،
گەر خۇدا لۇتفى(2) ئەيلەسە، رەھمدا مەن بىللە ئىدىم.

(1) مىزاج — ئەرش.
(2) لۇتفى — رەھىم - شەپقەت، ئىلتىپات.

(29)

قارارىم يوق كوڭۈلدە لەھزەئى(1) دىۋانە مەشرەپ مەن،
قۇيۇندەك ھوسنى شەمئىن ئايلانىپ پەرۋانە مەشرەپ مەن.
ئىشىمدۇر پەقر يولىن تەي قىلىپ(2) قەتئى تەئەللۇقتىن،
ئىچىپ مەي تۈنۇ - كۈن مەن تالىبى(3) مەيخانە مەشرەپ مەن.
مىنى زاھىر كوز ئىلە كورگەن ئېيل ئانداغ گۇمان ئەيلەر،
ۋەلى(4) ئەل ئىچرە ئوزۇم بارچەدىن بىگانە مەشرەپ مەن.
سەراسەر(5) سەير ئېتىبان ھەر تەرەپكە دەشتۇ سەھرانى،
ئوزىدىن بى خەبەر ھەم ھۇشى يوق ئاۋارە مەشرەپ مەن.
ماڭادۇر سادە ۋەشلىغ(6) ۋەزئى(7) مەندىن سەرنەگۇنراق(8)
يوق،
ئاچۇق ئەزا، يارۇق تەن، خەلق ئارا دىۋانە مەشرەپ مەن.

(1) لەھزە — پەس، دەم، پەيت.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

(2) تەي قىلىش — مېڭىش، ساياھەت قىلىش.
(3) تالىب — تەشنا، تەلەپكار.
(4) ۋەلى — ۋە لېكىن.
(5) سەراسەر — باشتىن ئاياق، تولۇق.
(6) سادە ۋەشلىغ — سادىدا سۆپەت.
(7) ۋەزئى — ھال - ئەھۋال قويماق.
(8) سەرنەگۈن — بېشى قايماق، بېشى ئايلانماق.

(30)

ئېي سەنەم، ھىجرىڭ ئوتىدە سىنە بىريان بولغۇسى،
كورمەسەم ھەردەم يۈزۈڭنى يۈرەكىم قان بولغۇسى.
گەر چىقىپ زۇلفۇڭ تاراپ باقسەڭ نىگارا ھەر تەرەپ،
جەمئى كوڭۈل كورسە ئانى، مىڭ پەرىشان بولغۇسى.
قامەتىڭنى كورسەلەر مەھشەردە ئىنسانۇ - مەلەك،
ھورۇ - غىلمان ئۈشبۇدۇر دەپ بارچە ھەيران بولغۇسى.
قەترەئى ئەشكىم① ئەگەر تامسە يۈزۈمگە مەشرەبا،
تەشنەلىك ۋەقتىدە بىلسەڭ راھەتى جان بولغۇسى.

① ئەشك — كوز يېشى.

(31)

بۇ تەنى خاكىنى(1) ۋە روھى راۋاننى(2) نە قىلاي،
بوالھەسە قاشىمدە جانانە، بۇ جاننى نە قىلاي.
يارسىز ھەم بادەسىز مەيكەدەگە بارماق نىمەدۇر،

قالغان ئىبراھىمدىن ئول ئەسكى(3) دۇكاننى نە قىلاي.
ئورايىنمۇ باشىمە سەككىز بېھىشتۇ دوزەخنىن،
بوابەسە ۋەسلى ماڭا، ئىككى جاھاننى نە قىلاي.
ئەرشنىڭ كۇنگۇرسىن(4) ئۇستىگە قويدۇم ئاياغىم،
لامەكاندىن جاي ئالىپ، مەن بۇ مەكاننى نە قىلاي.
زەررەئى نۇرى قۇياشتەك بۇ جاھان ئىچرە تامام،
ئاشكارا بولماسە سىمەرى نىھاننى نە قىلاي.
بىر خۇدادىن ئۇزگەسى بارچە غەلەتتۇر مەشرەبا،
كۇل ئەگەر بولماسە تىلكىمدە تىكاننى نە قىلاي.

(1) خاك - تۇپراق.
(2) روھى راۋان — كوپ مېڭىلغان يالغۇز ئاياق يول.
(3) ئەسكى — كونا.
(4) كۇنگۇرە — قورغان تېمى ئۇستىدىكى دۇمچەكلەر.

(3 2)

كوردۇم يۈزۈڭنى دىۋانە بولدۇم،
ئەقلۇ ھۇشۇمدىن بىگانە بولدۇم.
تارتسەم جەپالار، ئولسەم كويۇڭدە،
تاپماي مەن ئانى جۇيانە(1) بولدۇم.
كەۋسەر شەرابى يادىمغە كەلمەس،
لەئلى لەبىڭدىن مەستانە بولدۇم.
كوردۇم تۇشۇمدە شەمئى جامالىڭ،
كويدۇمۇ - ياندىم، پەرۋانە بولدۇم.
يۇمدۇم كوزۇمنى سەندىن بولەكتىن،

ئۇيغۇر كىتاب تورپېكتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

كەچتىم باردىن، رىندانە(2) بولدۇم.
ئىشقىڭ مەيىغە پۇر بولدى جىسمىم،
ھەم ساقىيۇ ھەم پەيمانە بولدۇم.
بولدۇم فەنا مەن تۇپراق ئىچىدە،
بىر دانە ئېردىم، مىڭ دانە بولدۇم،
ئول يۈز ئوتىدىن تەن بولدى نابۇد،
جان جانغە يەتتى، جانانە بولدۇم.
كافىر(3) كوزۈڭدىن ھەر يانە بىر ئوق،
تەگدى يۈرەككە، ۋەيرانە بولدۇم.
قويماس دىدىلەر مەئمۇر(4) بولدۇم،
ئاۋات ئېردىم، ۋەيرانە بولدۇم.
مەشرەپكە مەي سۇن، كىرسۇن قەدەھكە،
مەسجىد ئىچىدە بۇتخانە بولدۇم.

---

(1) جۇيانە — ئىزلىگۈچى.
(2) رىندانە بولدۇم — ئازات بولدۇم، قۇتۇلدۇم.
(3) كافىر — نىمەتكە شۈكۈر قىلمىغۇچى.
(4) مەئمۇر — ئاۋات.

(33)

چۈشتى سەۋدائى مۇھەببەت باشىمە،
ئار ئېتىپ مەردۇم(1) كېلۇرلەر قاشىمە.
مەن مۇھەببەت كويىدە قان يىغلادىم،
يەتتە ئىقلىم غەرق بولدى ياشىمە.
سەجدە زاھىد ئەيلەگەي مىھراپ ئارا،

مەن قىلۇرمەن سەجدە ئەگمە قاشىمە.
مۇھتەسىپ(2) توكتۇردى ساقى بادەسىن،
يەتمەدى ئەقلى مېنىڭ سىرداشىمە.
كۈندە يۈز مىڭ جەبرى قىلساڭ ئورگۈلەي،
قوي قاراپ غەم يۈكىنى بەرداشىمە.
مەشرەبى دېۋانىنى دىلشاد ئېتىپ،
نە سەبەپتىن كەلمەدىڭ بىر قاشىمە.

(1) مەردۇم — خەلق، ئاما.
(2) مۇھتەسىپ — بازار نازارەتچىسى.

(34)

كەل ئېي دىلبەر، بايان ئەيلەي ساڭا بىر ـ بىر جۇدالىقنى،
كى شايەد رەھىم ئېتىپ سالغاي ئوزىگە ئاشنالىقنى.
تامامى خانۇ مانىمدىن كېچىبان بىر سېنى دىدىم،
ئوزۇڭدىن ئوزگە بىلمەيدۇر، ئوزۇڭ سالدىڭ جۇدالىقنى
سۇلايمان تەختىنى جەمشىدنىڭ جامىگە بەرمەسمەن،
قولۇمغە كاسەئى چوبىن(1) ئالىپ قىلسام گادالىقنى.
ئوزىڭدىن ئوزگەنى دىسەم، قەسەم بىللاھ قوبۇل ئەتكىل،
ۋابانى ئوزگەگە ئەيلەپ، ماڭا سالدىڭ جاپالىقنى.
سەن ئېي زاھىد، نەسىھەتنى بۇگۈن مېھراپ ئارا قىلغىل،
جاھاندا كورمەدىم ھەرگىز كىشى سەندەك رىيالىقنى.
ئەيا ئېي سەنگدىل(2) دىلبەر، ماڭا جەۋرۇ ـ جاپا قىلدىڭ،
نىگارا كىمدىن ئۈرگەندىڭ، مۇنىڭدەك بى ۋاپالىقنى.

خاتا قىلدىمكى كوپ يارەب يەنە دەرگاھىڭغە كەلدىم،
ئىدا كەلدى قۇلاغىمغە: كى كەچتىم ھەر خاتالىقنى.
كەل ئېي مەشرەپ كى پاسىق سەن، گۇناھىڭ ۋەھىمىدىن قورقمە،
ئەگەر ئەفۇ ئەيلىسە سەتتار(3)، كېچەر سانسىز گۇنالىقنى.

(1) چوبىن — ھاسا.
(3) سەنگىدىل — تاش يۈرەك.
(3) سەتتار — خۇدانىڭ ئىسمى.

(35)

ھىجرىڭ ئوتىدە ئى سەنەم، ئاشىقى بىقارار ئوزۇم،
يۈرگەن ئاتىڭنىڭ سۇمىغە(1) ئاشىقى خاكسار(2) ئوزۇم.
ھالى خىتىڭنى كورمەسەم، يوقتۇر قارارىم ئېي سەنەم،
ئىككى جاھاندا بىل ساڭا سوختە(3) دىلفىگار ئوزۇم.
ئەيسا چىقىپ ھاۋا ئوزە كورمەدى مەشۇقى يۈزىن،
ئىشقىڭ ئوتىغە مەن كويۈپ بىللاھكى يارىغار(4) ئوزۇم.
مەجنۇنى بىنەۋا دىمەڭ لەيلى سەنەم دەپ ئىزلەسەم،
ئىككىسىنى سوراتقلاغان مىسكىنى بىنەۋا ئوزۇم.
غەزنە(5) نەمەنگان ئىچىدە يۈردى رىھىم بابا سوراپ،
تاپمەدى بىر راھبەرى(6) تالىبى رەھنەما ئوزۇم.
كورگىل زۇلەيخا ئىشىنى يۇسۇپكە ئىنتىزار ئىكەن،
ئىككى جاھاندا بىر سىنى ئىزلەگەن ئاشكار ئوزۇم.
ھەر نەپەسى كى مەندە بار، قىلدى مەدەت ئاپپاق خوجام،
بولمەسە بىر قۇرۇق ياغاچ دەشتىدە كوھسار(7) ئوزۇم.

قەددەسە سۇررە ھۇابخۇجام ئاتىمنى مەشرەپ قويدىلەر،
قەشقەرۇ ـ ياركەنت ئىچىدە ساھىبى نامدار ئوزۇم.

(1) سۇمىمىغە — تۇۋۇىغى (تۇيىغى).
(2) خاكسار — خار، پەس، توپا بىلەن تەڭ كىشى.
(3) سوختە — كويمەك، يانماق.
(4) يارىغار — غاردا يار بولغان، سادىق دوست، جان كويەر ھەمرا.
(5) غەزنە — شەھەر ئىسمى.
(6) راھبەرى — يول كورسەتكۈچى.
(8) كوھسار — تاغلىق، تاغلىق يەر.

(36)

يەتتە دوزەخ مەردى ھەقنىڭ ئالدىدە گۇلزاردۇر،
قول تۇتارغە رەھنەمايىم(1) مەردى ساھىپكاردۇر(2).
گەر قولۇڭدىن كەلسە ھەرگىز مۇرچەنى(3) ئاغرىتماغىل،
ھەم خۇدابەندەم دىمەس، ھەر كىمكى دىل ئازاردۇر.
تا تىرىك سەن دىدەدىن(4) ھەرلەھزە توككىل ئابچەشىم(5)،
دىلدە دەردىڭ بولمەسە، سىڭ تائىتىڭ بىكاردۇر.
بولماغىل زاھىد سۇپەت، دۇنيادە بول مەردى پەقىر،
كىمكى بەد ھالەت بولۇپ كەتتى، تېنى مۇرداردۇر.
ئالىمى خۇددىن(6) بولمە، ئالىمى كەستىن(7) بول،
روزى مەھشەر ھەممىمۇنىڭ(8) ئەھمەدى مۇختاردۇر.
سەن ئەزىز ئەتكەن قولۇڭنى ھېچكىشى خار ئەيلەمەس،
سەن ئەگەر خار ئەيلەسەڭ ھەر يەردە بولسە خاردۇر.

مەشرەبا، دەرگاھى ھەق چۈن راھ(9) نەۋمىدى(10) ئەمەس،
ھەق تەئالا ساڭا ھەم بىر ساقلاغانى باردۇر.

(1) ۋەھنەما — يول كۆرسەتكۈچى.
(2) ساھىپكار — ئىش ئىگىسى، خوجايىن.
(3) مۇرچە — چۈمۈلە.
(4) دىدە — كۆز.
(5) ئابچەشىم — كۆز يېشى.
(6) ئالىمى خۇد — ئۆزىنىلا ئويلايدىغان (مەنمەنچى) ئالىم.
(7) ئالىمى كەس — خەلقنى ئويلايدىغان ئالىم.
(8) ھەمنىمۇ — ھەمسوھبەت، ھەمرا، يولداش.
(9) راھ — يول.
(10) نەۋمىدى — ئۈمىتسىزلىك، ئىشەنچسىزلىك.

(37)

يۈرۈر مەجنۇن بەياباندەكى ئەيتۇر ئاھۇ - ۋاۋەيلا،
بۇ ئىشقنى بەندەغە تۈشكەن قاچان كىم، ئەيتۇشۇر لەيلا.
ئىشتكەچ يەتتە دوزەخ ۋەھمىدىن كۆڭلۈم قاچان قورقار،
چىقارسە ئاغزىدىن بىر ئوت، دوزەخ بولغۇسى رەسۋا.
كى دوزەخ يىغلاپ ئەيتۇر، ئال بۇ قۇلنى ئۈشبۇھىن(1) يارەب،
كى بىزدە قالمەدى تاقەت، بۇ ئاشىق ئوتىدىن ئەسلا.
كەل ئېي دىلبەر، بۇ ھالەتتە بېرەي جانىم ئالۇر بولسەڭ،
غەزەپ بىرلە باشىم چۇلغاپ، قولۇمنى دەمبەدەم(2) باغلا.
كەل ئېي مەشرەپ، ئۈمىد ئەتكىل، خۇدايىڭ لايەزال ئېرمىش،
ئىنايەت(3) بولسە ھەقتىن كىم، بارۇرسەن يارئىلە تەنھا.

(1) ھىن — پەيت، ۋاقىت.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى
Altun0q

(2) دەمبەدەم ــ كەينى ـ كەينىدىن يېنىشلاپ.
(3) ئىنايەت ــ ياخشىلىق، ياردەملىشىش.

(38)

قانمىنى توكەر ئېرمىش بەلىخ شەھرىدە مەھمۇدخان،
تەقدىرى ئەزەل بولسە، نەيلاي ئاگا بەرمەي جان.
مىڭ شۇكرى خۇدايىمغە مەنسۇرغە قوشۇلدۇم مەن،
ئول رويى سىياھلار(1)كىم مەنسۇرنى ئولتۇرگان.
بۇ ئىشىق يولىغە كىرگەن ئەلبەتتە كېچەر جاندىن،
كەچمەسە ئەگەر جاندىن، ئەيتقان سوزىدۇر يالغان.
كور ئاشىغى پەرھاتنى، شىرىن ئۇچۇن ئول ئولدى،
ئىشق ئوتىدە ئورتانىپ، ئاخىر چۇ فەنا بولغان.
ئول ئاشىقى مەجنۇن ھەم لەيلىغە ئېرۇر شەيدا،
چوللەردە ۋەتەن ئەيلەپ، كوز ياشى راۋان بولغان.
ئول زارى زۇلەيخا ھەم يۇسۇپغە بولۇپ شەيدا،
كوردۇگمۇ خەلايىققە رەسۋائى جاھان بولغان.
كور زوھرە ئۇ تاھىرنى، خەلق ئىچرە بولۇپ مەشھۇر،
تاشلاپ بۇ تىرىكلىكنى، ئىشقىنىڭ يولىدە ئولگان.
ئىشق ئوتىدە ئورتەنگەن ئول ۋامۇق، ئىلە ئوزرا،
مەھشەر كۇنى بولغاندە، جەننەتتە قىلۇر جەۋلان.
كور ئاشىق ئېرەنلەرنى، ئېي مەشرەبى دېۋانە،
كەلگەندە ئەجەل جامى، جان بىرلە ئالىپ بولغان.

---

(1) رويى سىياھ ــ قارا يۈز.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

(39)

كەل ئېي دىلبەر، يۈزۈڭ ئاچقىل، تەسەددۇقتۇر بۇ جان ئەمدى،
پىراقىڭدە ئادا بولدى كويۇپ بۇ ئۇستىخان ئەمدى.
نىچۈك ئەيلەي بۇرادەرلەر بولۇپ مەن دەرت ئىلە ھەيران،
يېتىپتۇر ھەلقىمە(1) جانىم، ماڭا يوق مېھرىبان ئەمدى.
جاھاندا ھېچ كىشى بارمۇ جۇدالىقتە ئادا بولغان،
داۋاسىز دەرتكە ئۇچراپ مەن ئۆلەرمەن بى گۇمان ئەمدى.
نىچۈك تاقەت قىلاي دىلبەر، كى سەنسىز مەن بۇ دۇنيادە،
چىقار كوكسۇمدىن ئاھىم ھەم تۇرالماس ئاسمان ئەمدى.
كېتىبان مېھرىبان دىلبەر، يۈرەك - باغرىم كەباپ ئەتتى،
يېتەلمەسمەن نىگارىمگە، قىلاي جانىم نىشان ئەمدى.
كەل ئېي مەشرەپ، جۇدالىق دەردىدىن كوپ شىكۇەلەر(2)قىلدىڭ،
قالىپتۇر بىزگە بۇ سۈننەت، كېتەر ياخشى - يامان ئەمدى.

(1) ھەلقىم — تاماق، بوغۇز، ھەلقىمە — بوغۇزىمغا.
(2) شىكۇە — زارلىنىش، شىكايەت.

(40)

ھەر كىشىنىڭ دەردى بولسە يىغلاسۇن يار ئالدىدە،
قالمەسۇن ئارمان يۈرەكتە، ئەيتسۇن ئىزھار ئالدىدە.
ئەندەلىبى(1) بى نەۋادەك نالەيۇ ئەفغان بىلە،
دائىمە يىغلاپ تۇرارمەن ئەينى(2) گۇلزار ئالدىدە.
مەنسۇرى خەللاجدەك ئىچىپ شارابى ئەنتەھۇر(3)،

چەرخ ئۈرۈپ يىغلاپ تۇرارمەن ئۇشبۇ دەم دار ئالدىدە.
ھەر كىشى بىر جۇرئەتى(4) نۇش ئەيلەسە بۇ بادەدىن،
ئول قىيامەتتە قىلۇر ئەرزىنى جەببار(5) ئالدىدە.
تەلبە مەشرەپ قىلماغىل سىرىڭنى زاھىدغە ئايان،
ئەيتىپ ـ ئەيتىپ يىغلاغايسەن ئاشىقى زار ئالدىدە.

(1) ئەندەلىپ — بۇلبۇل.
(2) ئەيىن — ھەقىقى، كوز، بۇلاق.
(3) ئەنتەھۇر — جەننەت، شارابى ئەنتەھۇر — جەننەت شارابى.
(4) جۇرئە — يۇتۇم.
(5) جەببار — ھوكۇم يۈرگۈزگۈچى (خۇدانىڭ ئىسمى).

(41)

مەھكەم چۇ بىلىك باغلا، ئىپي مەشرەبى دىۋانە،
كەلدى بۇ ئەجەل ساقىا، تولغان ئىدى پەيمانە.
كوردۈڭمۇ ئوشەل ئىپرلەر ئىشق يولىدە جان بەرگەن،
يۈز تۇرلى بەلالەرگە يالغۇز ئىدى بۇ جانە.
ئول ئاشىق ئەمەس دوستلار، بىلسە بۇ ئەجەل كەلسە،
يوقتۇر خەبەرى ئەسلا ئاشىق ئىپلى مەستانە.
ئىپي مەشرەبى دىۋانە، مەردانە قەدەم قويغىل،
دار ئاستىغە بارغاندە بولمە يەنە ھەيرانە.

(42)

ۋادەرىخا (1)دەردى بىرلەن مەن ئادا بولدۇم نېتەي،
دۇررۇ(2) گوھەرنى يۇتۇردۇم، تاپمايىن ئولدۇم نېتەي.

نه غەنىمەتتۇر مۇرتىلار، يىغلاپان دات ئەيلەسەڭ،
ئەرش ئۈزە قىلغان ماكان پىردىن جۇدا بولدۇم نېتەي،
يىغلا يۇرمەن مەن غەرىپ تاڭلا قىيامەت بولغۇچە،
ئول مۇرۇۋۋەتلىك(3) خوجامدىن ئايرىلىپ قالدىم نېتەي.
كوھ بەكوھ(4) دەشتۇ بەيابانلارنى كەزدىم تاپمادىم،
ئول خوجامنى كورگەلى مەن ئىنتىزار بولدۇم نېتەي.
داد ئېي پەرۋەردىگارىم، كورمەدىم ئول ماھنى،
سەيىدى(5) ساھىپقىرانىمدىن (6) جۇدا بولدۇم نېتەي.
ماتەمى ساھىپقىرانىمنىڭ پىراقى ئورتەدى،
رەڭگى زەردۇ(7) كوزدە ياشىمنى گۇۋا قىلدىم نېتەي.
خەتمە قۇرئان فاتىھە بىرلە دۇئا ئەيلەپ مۇدام،
ھەزرەتى ياسىن تابارەكنى گۇۋا قىلدىم نېتەي.
ئول مۇھەممەت باباڭىز ئۇممەت غەمىدە يىغلادى،
ئېي مۇرىتلار يىغلاماقلىق سىزگە پەرز ئولدى نېتەي.
مەشرەبا، مەھشەر كۈنى يىغلاپ ياقاڭنى پارە قىل،
ئىبنى ھاشىم ئول قۇرەيشدەك جۇدا بولدۇم نېتەي.

---

(1) دەرىخ — ئەپسۇس، ئىست، پۇشايمان.

(2) دۇر — ئۈنچە - مەرۋايىت.

(3) مۇرۇۋۋەتلىك — ئالىيجاناپ.

(4) كوھبە كوھ — تاغمۇ - تاغلار.

(5) سەيىد — ئېسىل، سەرخىل.

(6) ساھىپقىران — كۈچ - قۇۋۋەت ئىگىسى.

(7) زەرد — سېرىق.

(43)

كەل ئېي جىسمىم، شاھادەت تىغىگە ئەمدى يارا بولغىل،
ھوسەيىن ئىبنى ئەلىدەك سەن شەھىدى كەربەلا بولغىل.
كىرىپ بۇ جىسمى زارىمغە پاراغەت كورمەگەن جانىم،
خۇدادىن بۇ ئەجەل كەلدى، سەن ھەم ئەمدى رىزا بولغىل.
كى بۇ دۇنيايى فانىنىڭ جاپاسىدىن خالاس ئەتكىل،
خۇدانىڭ ۋەسلىنى ئىزلەپ ھەممەدىن ماسىۋا(1) بولغىل.
خۇدا يولىدە ئېي جاللات، ماڭا خەنجەرنى تېزراق قوي،
ھەققىڭگە بىر دۇئا ئەيلەي، سەن ھەم مەردى خۇدا بولغىل.
ئاجايىپ خۇش مۇبارەك بۇ ئولۇم كىم باشىمە تۈشتى،
خۇدا يولىدە بىر جان مىڭ ئەگەر جاندۇر پىدا بولغىل.
كەل ئېي قابىز(2) ماڭا ئولمەكنى تەخىر ئەيلەمە ھەرگىز،
پىدا ئەتتىم بۇ جانىمنى كى مامۇرى قازا(3) بولغىل.
بۇ مەشرەپ دارى دۇنيادىن شەھىدى ئالىيە(4) ئىزلەپ،
قىيامەت تاكى ئاتقاندە خۇداغە دادخاھ بولغىل.

---

(1) ماسىۋا — كېچىش.

(2) قابىز — جان ئالغۇچى پەرىشتە.

(3) مامۇرى قازا — خۇدانىڭ ھوكمىگە بوي سۇنماق، تەغدىرگە تەن بەرمەك.

(4) ئالىيە — ئالى، يۇقۇرى دەرىجىلىك.

مۇستەھزاد

ئېي ماھ، نېتەي ئىشقىڭ ئوتى ئەيلەدى رەسۋا
دېۋانە بولۇپ مەن،

ئىشق ئوتى يانار جىسمىم ئاراسىدە نە پەرۋا،
پەرۋانە بولۇپ مەن.
ئول دەمكى ئوشەل ماھ يۈزىن بىر يولى كوردۈم،
ئول خابۇ خىيالات،
نەيرەڭى رەقىپ ئولدى ـ يۇ بۇيا ھوكمى خۇدا،
بىگانە بولۇپ مەن.
مەشرەپ ھالىنى سورغالى ئالەمدە كىمى بار،
كىم دادىغە يەتكەي،
يوقتۇر بۇ بۇزۇغ دىلنى سورار مەھرەمى دانا،
ۋەيرانە بولۇپ مەن.

(داستان)

ئابدۇرېھىم نىزارى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: **مەھەممەت تۇرسۇن باھاۋىدىن**

ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخىنى ۋاراقلىغىنىمىزدا، ئۇزىنىڭ ئالەمشۇمۇل بەدىئى ئەسەرلىرى بىلەن شوھرەت قازانغان نۇرغۇن نامايەندىلەرنى كورىمىز. شۇلاردىن بىرى — XVIII ئەسىردە ياشاپ ئىجات قىلغان لىرىك شائىر ئابدۇرېھىم نىزارىدۇر.

مەشھۇر شائىر ئابدۇرېھىم نىزارى قەشقەر كونا شەھەر "بۇلاق بېشى" مەھەللىسىدىكى بىر ھۇنەرۋەن ئائىلىدە 1770 - يىلى دۇنياغا كەلدى. ئۇ دەسلەپ ئۇز مەھەللىسىدە باشلانغۇچ ساۋاتقا ئېرىشتى. كېيىن ئەينى زاماندىكى ئىلىم مەركىزى بولغان قەشقەر مەدرىسلىرىدە ئوقۇپ، ئالى مەلۇماتقا ئىگە بولدى. بۇ جەرياندا ئەرەپ، پارس تىللىرىنى پۇختا ئىگەللىدى.

نىزارى كىچىكىدىن باشلاپ ئەدەبىياتقا زور ئىشتىياق باغلىدى. ئۆزىدىن بۇرۇن ئۆتكەن ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىيا- تىنىڭ پېشىۋالىرىدىن ئەلىشىر ناۋايى، لۇتپى، سەككاكى... قاتار- لىقلارنىڭ ئەسەرلىرىنى پىششىق ئۆگەندى ۋە ئۇنىڭدىن چوڭقۇر بەدىئىي ئوزۇق ئالدى. شۇنداقلا ئەرەپ، پارس ئەدەبىياتى بىلەنمۇ يېقىندىن تونۇشتى. بۇ هال، شائىر ئىجادىيىتىنىڭ تېز روناق تېپىشىغا ئاساس ياراتتى.

نىزارىنىڭ دەسلەپكى هاياتى ئېغىر غۇربەتچىلىكتە ئۆتتى. 1830 - يىلى 60 ياشلىق نىزارى، قەشقەرنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى هوكۇمدارى — زۇهۇرىددىن هاكىم تەرىپىدىن ئور- دىنىڭ مىرزىلىق ۋەزىپىسىگە تەيىنلىنىپ، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە شۇ ۋەزىپىنى ئىشلىدى.

ئابدۇرېهىم نىزارىنىڭ ئاساسىي ئۆمرى ئىجادىي پائالىيەت بىلەن ئۆتتى. بولۇپمۇ ئاخىرقى يىللىرى ئىجادىيىتىنىڭ راسا گۈللەنگەن دەۋرى بولدى. بۇ دەۋرلەردە لېرىك شائىر نىزارى 48 مىڭ مىسرالىق بۈيۈك ئەسىرىنى مۆۋەپپەقىيەت بىلەن يېزىپ تاماملىدى. بۇ ئەسەر «رابىئە - سەئىدىن»، «مەهزۇن - گۈلنىسا»، «ۋامىق- ئۇزرا»، «مەسئۇد- دىلئارا»، «چاهار دەرۋىش»، «پەرهات- شىرىن»، «لەيلى - مەجنۇن»، «بەهرام گور»... قاتارلىق چوڭ - كىچىك 18 داستاننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يۇقۇرقى ئەسەرلىرىدىن باشقا «دۇررۇل نىجات (نىجاتلىق ئۈنچىلىرى)»ناملىق يەنە بىر ئەسىرىمۇ بار.

ئابدۇرېهىم نىزارىنىڭ بۇ بەدىئىي ئىجادىيىتى هەجىم جەهەتتە ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر ئەلىشىر ناۋايىدىن كېيىن ئۇيغۇر ئەدەبىيات

تارىخىدا مەيدانغا كەلگەن ئەڭ زور مۇۋەپپەقىيەت بولۇپ ھىسابلىنىدۇ.

شائىر ياشىغان يىللار فېئوداللىق زۇلۇم چېكىدىن ئاشقان، ھەر خىل ئالۋاڭ-ياساقلار خەلق تۇرمۇشىنى ۋەيران قىلغان يىللار ئىدى. بۇ يىللاردا ئەمەلدارلار، يەرلىك فېئوداللارنىڭ ئادالەتسىزلىگى، پارىخورلۇغى، زالىملىغى تۇپەيلى، خەلقنىڭ مۇئەييەن جەمىيەتكە بولغان نارازىلىق ئوتلىرى دالا گۇلخانلىرىدەك يالقۇنلاپ يېنىشقا باشلىغان ئىدى.

ئابدۇرېھىم نىزارى رېيال تۇرمۇشنىڭ بۇ خىل ئىنكاسىنى ئەدىبىي ۋاستىلەر ئارقىلىق ئۆز ئەسەرلىرىدە روشەن ئەكس ئەتتۈردى. شائىر، جاھالەت قەپىزى ئىچىدە قالغان خەلقنىڭ بۇلبۇلى سۈپىتىدە ئەركىنلىككە تەلپۈنۈپ پىغان چەكتى. ”تاڭ ساباسى“ ۋە ”كوكلەم باھار“نى قىزغىن كۈيلىدى.

مۇھەببەت تېمىسى ئاساسىدا يېزىلغان يۇقۇرقى ئەسەرلىرىدە، نىزارى فېئودالىزىمنىڭ كىشىلىك ئەركىنلىگىنى بوغۇپ تاشلىغۇچى زەنجىر-كىشەنلىرىدىن قاتتىق نەپرەتلەندى. فېئوداللىق زۇلۇمنى چوڭقۇر پاش قىلدى. ئۆز ئەسەرلىرىدە ياراتقان غايىۋى ئوبرازلار ئارقىلىق خەلقنىڭ ھورلۇققا، ھەققانىيەتكە، ئەركىنلىككە بولغان ئارزۇسىنى چوڭقۇر ئەكس ئەتتۈردى. ھەمىدە كىشىلىك جەمىيەتنى ئىنسانپەرۋەرلىك، ۋاپادارلىق، سەمىمىلىك، مەرتلىك، گۈزەللىككە ۋە دىيانەتكە چاقىردى. ئالدامچىلىق، مۇناپىقلىق، زالىملىقنى نەپرەت قامچىسى ئاستىغا ئالدى.

نىزارى ئەسەرلىرىنى ئوقۇغىنىمىزدا ئۇنىڭ تىلىدىكى پاساھەت ۋە شېرىنىستىدىكى يۈكسەك سەنئەتنى روشەن كۆرۈپ ئالالايمىز.

ئېرىك شائىر ئابدۇرېھىم نىزارى ئۆمرىنى خەلقىنىڭ كۈيىنى كۈيلەشكە بېغىشلاپ، تەخمىنەن 1840 - يىللىرى ۋاپات بولدى. لېكىن، شائىرنىڭ بۈيۈك ئەسەرلىرى ئەدەبىيات غەزىنى-مىزدىكى ئىسىل جەۋھەر سۈپىتى بىلەن ئەۋلادلاردىن - ئەۋلادلارغا مىراس بولۇپ كەلمەكتە.

تۆۋەندە، تالانتلىق شائىر ئابدۇرېھىم نىزارىنىڭ «مەھزۇن-گۈلنىسا» ناملىق داستانىنى كىتابخانلارنىڭ دىققىتىگە ھاۋالە قىلىمىز.

بۇ ۋاقىئە دۇركىم، ئىشق تۇغيانى ئاشۇبىدىن فىراق بادىيەسىدا ھىجران شىددەتىدىن پەشت پا ئۇرۇپ فانا بولماغلىق شاھ، گەداغە مانىئ ئەمەستۇر، ئانداغكى، ئەقىل خىرەد مىئمارىنى مۇھەببەت نارى ئورتەگەي، ھېيس قوۋا-تەمكىنىنى ئىشتىياق بادى ھەركەتكە كەلتۈرگەي.

ئانداغكى، باغداد شەھرىدە تۇججارى بار ئېردىكىم، خىۋاجە سەئىد ئاتلىغ ۋە ئانىڭ بىر كەنىزەكى مېھرى تابان يەڭلىغ ۋە گۈلنىسا ئاتلىغ، مەكتەپخانە يولىدە خۇاجە مەسئۇدنىڭ ئوغلى بار ئېردى مەھزۇن نام، جامال شىفتەسىدىن جانىغە ئىشقىنىڭ شەرارەسى تۈشۈپ ئاتا ئاشىق بولغانى

بۇ ئانداغ ھىكايات شىرىن سۆخەن،
ئايان ئەيلادى روزگار كۆھەن.

رىۋايەت قىلۇر راۋىئى نۇكتەدان،
كى ئوتكان زاماندىن نەچە داستان.

بار ئېردىكى تۇججار باغداد ئارا،
كى خۋاجه سەئىد نام ئىسناد ئارا.

ئاڭا دىنەۋى ھەدىسىزۇ بى ھىساب،
تەنەئئۇم بىلە دەھردە كامياب.

كىچىكلىكدە تۇشتى ئاڭا بىر كەنىز،
كەنىز ئېرماس ئول بەلكى گوياكى قىز.

ھەمول سەرۋ قەد ئاتىدۇر گۇلنىسا،
ئەجەپ شوخ شىرىن زەبان دىلرەبا.

بىرىپ بىر مۇئەللىمگە ئاداب ئۇچۇن،
بار ئېردى تەلقىن ئەلقاب ئۇچۇن.

يەنە بار ئىدى شەھر ئارا بىر كىشى،
ئۇتۇپ ئېردى تۇججارلىقدا ئىشى.

كى مەسئۇد دەپ ئىسمى مەشھۇر ئىدى،
غەنىلىق ئارا ئانچە مەئمۇر ئىدى.

ئاڭا بىر ئوغۇل بار ئىدى خۇشنەما،
كى ئەقىل پاراسەتدە ئېردى رىسا.

ھەم ئول بەچچەنىڭ ئىسمى مەھزۇن ئىدى،
مۇھەببەت ئۇتى بىرلە مەجنۇن ئىدى.

مەدارىس ئارا ئىلىم تەكرار ئېتىپ،
سەبەق ئالغالى تىلىنى ئىقرار ئېتىپ.

چىقىپ بىر كۈنى مەدرىسە ئالدىغە،
كى مەشغۇل ئىدى دەرس تەكرارىغە.

بىناگاھ كۆزى تۈشتى بىر ماھىغە،
تىلى كەتتى كورگان زامان ئاھىغە.

قولىدا كىتابى، خىرامان كېلۇر،
جاھان يارۇتۇب ماھى تابان كېلۇر.

تېگىپ تيرى ئىشق ئېھزىز جانىغە،
ھەدەپ بولدى جان، تير پەيكانىغە.

زامانى تۇرۇپ ئانچە بەدھال ئولۇپ،
ئاڭا سوز قىلىشقە تىلى لال ئولۇپ.

يېقىن كەلدى مەھزۇنىغە ئول گۈلىنسا،
توسۇپ ئالدىنى ئەيلادى مەرھەبا.

ئايا دىلرەبا قايسى كان جەۋھەرى،
ۋۇجۇدۇڭغە قايسى سەدەپ گوھەرى.

ئەرەم باغىنىڭ سەرۋ رەئناسىمۇ،
ۋە يا خۇد پەرىزاد ئەجناسىمۇ.

كۆڭۈل شاھىنى قاشىڭ ئەتتى ئەسىر،
خەدەڭىڭ كوزۈمدە بولۇپ جىلۋەگىر.

دېدى ئول سەنەم: ئاڭلا ھەرپى كالام،
سورابسىز پىقىردىن نەسەب بىرلە نام.

ئاتامدۇركى تۇججار خۇاجە سەئىد،
مېنى ئول ئانام بىرلە ئەيلاب خەرىد.

كى پەرزەندىدىن كوردى بوھتەر مېنى،
ھەمە ئەھلىگە قىلدى موھتەر مېنى.

كى مەكتەب ئارا ئوقۇماقدۇر ئىشىم،
ئۆتۈبدۇر فەراغەتتە يازۇ - قىشىم.

ماڭا ھەم تۇشۇب ئىشقدىن بىر شەرەر،
كەلامىڭ بۇ جان ئىچرە قىلدى ئەسەر.

ساڭا سوز بۇدۇر ئاڭلاغىل ئى ئاداش،
كىشىگە بۇ ئەسرارنى قىلمە پاش.

كى مەكتەپ ئارا قىلماغىل ئىختىيار،
مېنى ھەم ئۆزۈڭنى كى قىلمە فىگار.

گۇزەردە كورۇشكەن ساڭا سۇد ئىماس،
ئۇتەر يول ئارا ۋەسل مەۋجۇد ئىماس.

www.uyghurkitap.com

دىدى، كەتتى مەكتەبغە ئۇل گۈلنىسا،
كى مەھزۇن چىكىپ گۈل ئۈچۈن ئاھ ۋا.

ھەم ئۇل شام يۈزلاندى مەھزۇنغە غەم،
ئاڭا تېگرۇ يىغلاپ بولۇپ سۇبھىدەم.

ئۇتۇپ سۇبھى ھەم بولدى خورشىد پاش،
پەلەك سەھنىدە جىلۋە قىلدى قۇياش.

يۈگۈردى مۇئەللىم جىنابىغە تىز،
سالىپ گۈلنىسا شەۋقىدە رۇستەخىز.

چۇ مەكتەب ئارا ئەيلادى ئىختىيار،
كېلىپ ئۇلكى مەكتەبدە تاپتى قارار.

مۇئەللىمگە سوزنى سىپارىش قىلىپ،
كى مەقسەد گۈلىغە نىگارىش قىلىپ.

كى مۇللادىن ئالدى ئىلىفدىن سەبەق،
كىتابىن ئۇقۇر ئېردى ئاچىپ ۋەرەق.

چۇ مەھزۇنغە خەلىپەت بولۇپ گۈلنىسا،
ئاڭا ئۇرگاتىپ ئىشق ھەرپىن راسا.

مۇھەببەت ئۇتى دەمبىدەم ئۇردى تاب،
شەرارىدا مەھزۇن ئۇرۇپ پىچۇ تاب.

كى ئىشق ئوتىغا ئىككىسى ئورتانىپ،
كى قاقشال كەبى لەھزە ـ لەھزە يانىپ.

نەچە كۈن ئۆتۈپ ئىككىسى شادىمان،
بۇ مەكتەپ ئارا ۋەسىل ئىلە كامىران.

چۇ مەھزۇنغە شەرت ئەتتى جانانەسى،
كى قەۋل ئەيلابان ئۆزرى پەيمانەسى.

چۈكىم تاڭلا بالدىر كېلۈرسەن قوپۇپ،
لەبىم شەككەرىنى تاتۇرسەن ئوپۇپ.

كى مەن ئىلگەرى ئەيلاسام ئىنتقال،
تاتۇر مەن لەبىڭنى ئۆپۈپ شەھد بال.

بۇرەڭ قەۋل ئېتىپ بولدى ئازاد ئۇلار،
كېچە تاڭغە تېگرۇ بولۇپ شاد ئۇلار.

كېلىپ ئىلگىرى ئول كۈنى گۈلنىسا،
كى مەھزۇننى سويەككە تۇردى نىسا.

ئۆتۈپ لەھزەئى كەلدى مەھزۇن يېتىپ،
كورۇپ گۈلنسانى ھۇشىدىن كېتىپ.

كى مەھزۇننى بۇسە قىلدىپ دىلبەرى،
كى لەئل لەبىدىن تاتىپ شككەرى.

Altun0q

بولۇپ ئۇل كۈنى شادىمان يار ئىلە،
سەبەق قۇشقارىپ ئوتتى تەكرار ئىلە.

كېلىپ گۈلنسا نەچچە كۈن ئىلگەرى،
سۆيۈپ يارنى كەتتى دەردۇ سەرى.

قازارا ئۆتۈپ نەچچە كۈن نەچچە ئاي،
مۇئەللىم ۋىساقى ئاتا ئېردى جاي.

ئۆتۈپ بىر كۈنى، ئۇل پەرى كەلمادى،
كى مەھزۇن كېلىپ، دىلبەرى كەلمادى.

چۇ مەكتەبدە مەھزۇن تۇرۇپ ئىنتىزار،
باقىپ يولغە يىغلار ئىدى زار-زار.

بىلۇر ئېردى موللا بۇلار ھالىنى،
كورۇپ ئېردى مەكتەبدە ئەفئالىنى.

ئىباردى بالالارنى مەكتەپ ئۈچۈن،
كى مەھزۇن قوپۇپ باردى خەلپەت ئۈچۈن.

چۇ ئۇستاد ئىباردىكى تەكلىپ ئېتىنك،
كېلىپمىزكى سىز ئاندا زيەشرىپ ئېتىنك.

چۇ ئۇل گۈلنسانىڭ ئاتاسى چىقىپ،
ئاتاسى بىلە ھەم ئاناسى چىقىپ.

دىدىكىم: كېتىڭلار، قىزىم بولدى چوڭ،
تالاغا چىقارماق ئىماس بىزگە ئوڭ.

ئەگەر ئوقۇسا ئويدە تەكرار ئېتەر،
كى ئىسلام شەرتىگە ئىقرار ئېتەر.

كېلىپ بەچچەلەر ئېيدى ئۇستادغە،
مەقام بولدى ئوي سەرۋ ئازادغە.

كى ئول كەلمەگەي ئەمدى مۇندىن كېيىن،
كى بىچارە مەھزۇنغە بولدى قېيىن.

كى ئۇستاد مەھزۇنغە رەھم ئەيلادى،
مۇنىڭ ئىشقىنى دىلدا فەھم ئەيلادى.

ئىباردىكى مەھزۇننى خەلپەت قىلىپ،
سەبەق بەرگەلى گۇلغە ئۇلپەت قىلىپ.

ياساب ھوجرەنى ئاندا خۇاجە سەئىد،
مۇزەييەن بىساتىنى ئەيلاپ پەدىد.

سەبەق بەرگەلى كىردى مەھزۇن ئاڭا،
كىرىپ گۇيىيا لەيلى مەجنۇن ئاڭا.

سەبەق ئورگاتىب گۇلغە مەھزۇن مەدام،
ئاڭا تېگرۇ بولغاي ئىدى ۋەقت شام.

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىغىنى ئادرىسى

ئوتۇپ ئېردى ئۇچكۇن بۇ يەڭلىغ ئومۇر،
جۇدالىقدىن ئولدى ھاۋادىس زۇھۇر.

تۇت ئى ساقىيا، جام مەي دەمبەدەم،
ئېنىڭ زوقىدا ئەزم ئەيلاي ھەرەم.

كى مەقسەد ھەرىمىغە ۋاسىل ئولاي،
كى ئۇششاق سىلكىگە شامىل بولاي.

مەھزۇنىنىڭ ئاتاسى خۇاجە مەسئۇد سەپەر جابدۇ-
غىنى راست قىلىپ، ھەرەمىن شەرىفىنىغە ھەج قىلماق
ئۇچۇن ئىرادە قىلىپ، مەھزۇننى ھەمراھ ئەيلاب يولغە
ئەزم قىلغانى

چۇ مەسئۇد ئەيلاب سەپەر ئىختىيار،
مۇھەييا قىلىبان سەرەنجام كار.

كى ھەج قىلماق ئولدى ئانىڭ نىيىيتى،
كوپ ئېردى جاھان ئىچرە خەيرىيىتى.

كى مەھزۇننى ھەمراھ قىلىپ ئول سەپەر،
بالا شۇندادۇر قايدا بولسا پەدەر.

ئاتا ئوغلىغە بىرمادى ئىختىيار،
كى بىر يەخشى ئەسبىغە ئەيلاب سۇۋار.

ۋىدا ئەيلادى ئەقرىبالار بىلە،
رىزالىق ئالىپ ئاشنالار بىلە.

كىرىپ يولغا ئولدەم ئاتا ۋە ئوغۇل
يۈرۈپ بىر مۇساپەت كېلىپ ئىككى يول،

كېلىپ توختادى راھنىڭ باشىغە،
يارىب خوبلاشاي گۈلنىسا قاشىغە.

قالىب ھەمسەبەق دوستلار، ئىي ئاتا،
كورۇشماي ئۇلار بىرلە كەتكان خاتا.

دىدى: تىز كەل، ئەيلابان خەيرىباد،
كى مەھزۇن چاپىب يار ئۇچۇن بولدى شاد.

كېلىپ يارنىڭ قەسرىغە ئولزامان،
چورىي دىن قىلىپ ئەرزى ھالىن بايان.

چورىي كىردى مەھزۇننى قىلدى خەبەر،
ئاتا بىرلە ھەجگە قىلىبدۇر سەپەر.

بۇ سوزنى ئىشتكان زامان گۈلنىسا،
يۇگۇردى ئىشىككە چېكىپ ئاھ - ۋا.

پەرى چىھرە، مەھزۇننى كوردى سوۋار،
پەرىنى كورۇپ ئەسىب دىن تۇشتى يار.

کی سمهمان سەراغە کىردىپ يىغلاشىپ،
چۈ مەجنۇن لەيلى بىلەن خوبلاشىپ.

دىدى گۈلنسا قىلمادىڭ كام دىل،
گۆھەر بەخش ئېتىپ ئەيلە ئارام دىل.

هامانا ۋىسالىم غەنىمەتدۇرۇر،
بۇ ئەييام ۋەسىل يەخشى پۇرسەتدۇرۇر،

چۇ مەھزۇن دىدى: بۇ ئىش ئېرماس سەلاھ،
راۋادۇر مۇسۇلمانغە ئەقد نىكاھ.

تەلەب بىرلە بولماق كېرەك ئى نىگار،
نىتاڭ ۋەسىل بولساق،يىەنە ئىككى يار.

ئۇشۇقماق بۇ كار ئىچرە شەيتان ئىشى،
کی سەبىر ئەيلاماك ئولكى رەھمان ئىشى.

دىدى گۈلنسا باشىمە تۈشتى ئىش،
پىراقىڭ يۈرەك ـ باغرىمە ئۇردى نىش.

سېنىڭسىز تىرىكلىك ماڭا بەس، هارام،
قۇيۇپ دەرد فۇرقەتتە قىلغۇڭ خىرام.

بىرىپ خەنجىرىڭنى ماڭا يادىكار،
كوڭۈلنى سەرەنجام ئېتىپ، بول سۇۋار.

Altun0q

کی ۋەسلى ئۇلغۇچە ئانی ساقلاپ تۇراي،
بىراۋ سۇنسە قول سینەسگە ئۇراي.

بۇ شەرت ئىلە خەنجەرنی ئالدی پەری،
قىلىپ ئەھد پەیمان ئاتا دىلبەری.

کی پەدرۇد ئېتىپ چىقتی بولدی سۇۋار،
ئىکوۋ خوبلاشىپ، یىغلاشىپ زار - زار.

کی مەھزۇن فىراق ئىچرە بولدی راۋان،
قارا بولدی کوزگە زىمىن - ئاسمان.

ئاتاسىغە یەتتىکی سۇرئەت بىلە،
ئۇزىن بىلمایىن دەرد فۇرقەت بىلە.

کی مەنزىل بىمەنزىل یۇرۇپ تەي قىلىپ،
کی باغداد شەھرىگە تۇشتی کېلىپ.

یېتىشتی قازا خۇاجە مەسئۇدغە،
بویۇن سۇندی ئول ھۇکم مەئبۇدغە.

ئاتاسىغە مەھزۇن بولۇپ سۇگۋار،
یېتىملىك بىلە یىغلادی زار - زار.

کی تەکفىن تەھجىز ئېتىپ ئولزامان،
ئىمامىنىڭ ئایاغىدا قىلدی نىھان.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ پېشقەدەم تور ئادرىسى

كى فارىغ بولۇپ سۆگ دىن ئۇلدەمى،
چۇ رەفغ ئولدى باشدىن ئاتا ماتپمى.

كېرىپ مەككە يولىغە ئاندىن كۆچۇپ،
كى ئىشق ئوتىدا رەڭگى رويى ئۆچۇپ.

بارىپ مەككىتۇللاغە شىددەت بىلە،
قىلىپ زارلار دەرت ھەسرەت بىلە.

چۇ پارىغ بولۇپ ھەجلەر ئەركانىدىن،
كى ھاسىل قىلىپ مال ئەئيانىدىن.

شەھەردىن شەھەرگە قىلىپ ئىنتىقال،
كى ھاسىل قىلىپ ئانچە مالۇ ـ مىنال.

ئايا ساقىيا، تۇت ماڭا جام مەي،
كى مەھبۇب يادى بىلە نۇش ئەتەي.

بۇلاي كەيىدىن ئانچە دىدار مەست،
كى دۇنيا سىرانجامىنى نىست ھەست.

خۇاجە سەئىد سوداگەر ئەمۋالىنى قاراقچىغە ئالدۇرۇپ، دۇنياسى نابۇد بولۇپ، دەسمايە قىلغالى گۈلنىسانى ساتماققە ئىرادە قىلىپ، دەللالغە خەبەر

قىلغاندا ۋەزىر جەمىلە تۇلمۇلۇك ئاگلاپ گۈلنىسانى ئۇزى بىرلە ئالتە بارابەر كۇمۇشكە ساتىب ئالغانى.

ئىشتىماك كېرەك ۋاقىئەدۇر ئەجەپ،
پەلەكتىن يېتار ئىشق ئېلىگە تەئەب.

قاراقچىغە ئالدۇردى خۇاجە سەئىد،
ھەمە نەقدلەردىن بولۇپ نائۇمىد.

كېتىپ ئىلكىدىن ئولزامان سىم - زەر
كى دۇنياسىغە يولدا بولدى خەتەر.

كېلىپ شەھرىگە بولدى ئاشپتە ھال،
تۇشۇپ باشىغە چۇنكى يۇزمىڭ خىيال.

قىلىپ خاتونى بىرلە ئول مەشۋەرەت،
كى تۇججارلىقغە ئىدۇر مەسلەھەت.

ساتاي گۇلنىسانىكى مەن نا ئىلاج،
تاپايمەن تىجارەت ئىشىدا رىۋاج.

بىبىسى دىدى: بۇ نە پاسىد خىيال،
ئانى ساتسا بىزگە ئىماسمۇ ۋۇبال.

ئۇزىنىڭ قىزىنى ساتارمۇ كىشى،
ئىماستۇر بۇ ئىش ئادەمىيەت ئىشى.

دېدى: ئۇل ماڭا قىز ئىلماستۇر، دېدەك
كى ھاجەت مەھەلىدە ساتماق كېرەك.

ئاناسى بىلە ئۇل ماڭا زەر خەرىد،
دېبان كوپ جېدەل قىلدى خۇاجە سەئىد.

ئىلاجىنى تاپماي ئاناسى قەھرى،
كى بولدى يامانلاپ كياۋدىن نېرى.

چۇ دەللالغە بەردى خۇاجە خەبەر،
چورەم باردۇر لايىقى تاج ۋەر.

كى بەيئ ئېيتكامەن ئانى بولدى زورۇر،
كى نەقدىنەلەرگە يەتەدۇر فۇتۇر.

چۇ دەللال بىلدى بۇ ھەڭگامەنى،
بىلىندۇردى ئېلگە بۇ ئەئىلامەنى.

كى لازىم ئىدى شاھغە بىر كەنىز،
ئەگەر بولسا ئۇل سەرۋى قەد گۈل مەڭىز.

ۋەزىر ئىستار ئەردى تەجەسسۇس قىلىپ،
كى پەرمان شاھدىن تەھەررۇس قىلىپ.

بۇ دەللالدىن ئاڭلادى ئۇل خەبەر،
كەنىزى خۇاجە گۈلنىسا سىيمبەر.

ۋەزىر ئولژامان كەلدىلار ئاتلانىپ،
تۇشۇپ خۇاجەنىڭ ئۇيىگە ئايلانىپ.

خەبەر تاپتى خۇاجە كېلىپدۇر ۋەزىر،
چۇ مىھمان سارايىنى ياساپ بى نەزىر.

ۋەزىرغە بولۇپ ئولكۇنى مىزبان،
قىلىپ شاھلاردەك ئانى مىھمان.

زىياپەت ئىشدۇر پەراغەت تاپىپ،
ۋەزىر مەقدەمىدىن شەراپەت تاپىپ.

بى بى گە دىدى ئول ھەرەمگە كىرىپ،
ھېلى گۇلنىسانى ياساڭ قىچقىرىپ.

كېلىپدۇر ۋەزىر كىم خىرىدار ئولۇپ،
كى ئول شاھغە ئەمرى بەردار ئولۇپ.

كېلىپدۇر غەرەز مۇندا بۇ ماھ ئۇچۇن،
كى سودا قىلۇر بۇ ۋەزىر شاھ ئۇچۇن.

بى بى لائىلاج يىغلادى ئاھ ئۇرۇپ،
كى ھەسرەت چېكىپ بەزم ماتەم قۇرۇپ.

كېلىپ گۇلنىسا ئالدىغە ئول قېرى.
كى يىغلاپ دىدى: ئى كوزۇم گوھىرى!

سېنى بەيئى قىلماقنى كەلدى ۋەزىر،
بۇلالماي بۇ ئاجىز ئاناڭ دەستىگىر.

كى ئىنساپسىز باغرى قاتتىغ ئاتاڭ،
سېنى بەيئى قىلماقغە سالدى پاراڭ.

چىنان مەنئى قىلدىم، قوبۇل ئەتمادى،
قىلىپ رەھمى پەريادىمە يەتمادى.

ئۇشۇل ۋەقتىكىم يىغلادى گۇلنسا،
دىدى: چارە يوق، بولسە هوكمى قازا.

كى بىچارىدۇرمەن ماڭا يوق ئىلاج،
چۇ لازىم بولۇپدۇر ئاتامغە خىراج.

ياساپ ئول مەھەلدە پەرىزاددەك،
قەدى نەخلىنى سەرۋ شەمشاددەك.

ئاڭا كەيدۇرۇپ ئانچە پاخىر لىباس،
مالاھەتدە ئانچە بولۇپ بى قىياس.

ئالىپ چىقتى مىھمان سارايغە ئانى،
چىقارغە ياۋۇشتى ۋەزىرنىڭ جانى.

چۇ كوردى ۋەزىر يەتتى تەئسىر ئىشق،
تىگىپ كوڭلىگە كوزىدىن تىر ئىشق،

خىيال ئەيلادى بۇ مېنىڭ لايىقىم،
ئۆيۈمدە پەرىزات بولغاي مۇقىم.

بۇلۇپ گۈلنىسا ئانچىنان بى نەزىر،
بۇ بىھۇش ئۇلۇبان يىقىلدى ۋەزىر.

ۋەزىرنى خۇاجە ھۇشىغە كەلتۈرۈپ،
يىقىلغان يىرىدىن قوپۇپ ئولتۇرۇپ.

دىدى ئول: بۇ قىزنىڭ باھاسى نىمە؟
ئاگا تەڭ بۇلۇرغە ئاتاسى نىمە؟

دىدى: ئون بارابەر كۈمۈشتۇر بەدەل،
بىرىڭ دەرمەھەل ئەسلە قىلماي جىدەل.

ۋەزىر دىدى: ئالتە بارابەر بىراي،
ھەمۇل شاھنىڭ نەزدىگە يەتكۈراي.

خۇاجە ھەم قەبۇل ئەيلادى ئولزامان،
كۈمۈشنى بىرىپ سوگرە بولدى راۋان.

كى ئالتۇن مەھاپە ئۈزە تۇرغۇزۇپ،
كى يۈردى ۋەزىر ئالدىدا يۈرگۈزۈپ.

قازارا ۋەزىر ئۆيىگە باشلادى،
كۆرۈپ يارنى شاھنى تاشلادى.

www.uyghurkitap.com

بىناگاھ كەلدى گۈزەر گاھىغە،
مەھاپەنى توختاتتى ئۇل راھىغە.

ھەم ئۇل كۈچىدا گۈلنىسا خەلپىتى،
بار ئەردى يەنە بىر نەچە ئۈلپىتى.

دېدى چىرلاغىل پىر ئۇستادنى،
ماڭا ئورگاتىپ ئەردى ئەۋرادنى.

يۈگۈردى كىشى چىرلادى دەرمەھەل،
چىقىپ موللاسى ئەسلە بولماي ھەيەل.

كى تەئزىم ئېتىپ تۇردى ھورمەت بىلە،
سوراپ ھالىنى مېھرى - شەپقەت بىلە.

دېدى گۈلنىسا: بىزگە چۈشتى بۇ ھال،
قىلىپەن ئاتام ئۆيىدىن ئىنتىقال.

كى ئېھسان ئىلە موللانى سەرفىراز
قىلىپ، بەلكى مىڭ تەڭگە قىلدى نىياز.

دېدى: ئى ماڭا پىر ئەرباب دىن،
ئامانەت سۈزۈمنى تۇتۇڭ مۇتەئىن.

چۇ مەھزۇن ئىلە ئەھد پەيمان ئىدۇك،
كىچىكتىن بارى يار جانان ئىدۇك.

ئىكىمىز ئاراسىدا بىر شەرت بار،
بىلۇر سىررىمىزنى كى پەرۋەردىگار.

ئەگەر كەلسە ئۇل سىزدىن ئالسۇن خەبەر،
مېنى ئىستەبان بولماسۇن دەر - بەدەر.

دىدى، خوبلاشىپ يۇردى گەردۇن خىرام،
ۋەزىر جايىغە تۇشتىلەر ۋەقتى شام.

ۋەزىر جايىنى قىلدى ئاراستە،
تۇشۇپ ئاندا ئۇل سەرۋ نەۋ خۇاستە.

كى تەئيىن قىلىپ خىزمەتىگە كەنىز،
قوشۇپ قويدى گۇلشەن ئارا نەچچە قىز.

ئۇتۇپ نەچچە مۇددەت پاراغەت بىلە،
كى مەھزۇن ئۇچۇن كوپ نىدامەت بىلە.

ۋەزىر ئۇل كۇنى قىلدى ئانداغ خىيال،
كوڭۇل باغلادى ماڭا نازۇك نىهال.

چۇ ئالتە بارابەر كۇمۇشنى بىرىپ،
ئالىپمەن ساتىپ ئەقلە ئەشتەر تىزىپ.

بۇ ئاخشام ئانىڭ بىرلە ئەمدى ياتاي،
كى بۇ نەخل ئەسمارىدىن بىر تاتاي.

كىرىپ گۈلنىسا قاشىغە ئۇل ۋەزىر،
يېقىن ئولتۇرۇپ ئەيلادى ئۇل گەزىر.

لەتىپە بىلە نەچچە ھەرپى كالام،
كىنـايە بىلە سوز قىلىپ ۋەسل كام.

ئۇزاتتى قولىنى بۇدەم ئۇل ۋەزىر،
قىلاي دەپ پىرىزادىنى دەستىگىر.

خىيالىنى پەھم ئەيلادى گۈلنىسا،
بىرەھنە قىلىپ خەنجىرىنى راسا.

غەزەپ بىرلە خەنجەرنى قىلدى راۋان،
تىگىپ دالۇسىغە كىسىلدى چاپان.

يېقىلدى ئۇشۇلدەم بولۇپ زەخمىناك،
كېتىپ ھۇشىدىن بولدى ھەمۋارخاك.

چىقاردى يۇلەپ نارچە خەددامىلار،
ۋەزىرغە ھەمە قىلدى بەدنامىلار.

ئەجەپ ئىشىدۇر كورسە بۇ زەرخەرىد،
بۇ يەڭلىغ هاراكەتنى قىلدى پەدىد.

نەمەئىنكى مۇنداغ جاپا ئەيلەگاي،
ۋەزىرنى بۇ يەڭلىغ خاپا ئەيلەگاي.

دىدىڭىم ۋەزىر: سەبىر قىلماق كىرەك،
بۇ ئىشتا كىشى بولماغاي مۇشتەرەك.

چىكىپ زەخمىنىڭ دەردىنى ئول ۋەزىر،
ياتىپ نەچچە كۈن بولدى سەھەت پەزىر.

ۋەزىر بىر كۈنى باز تۇغيان قىلىپ،
پەرى قاشىغە كىردى ئەپغان قىلىپ.

مۇلايىم تەكەللۇپ قىلىپ يالبارىپ،
كى ئولتۇردى ئانىڭ قاشىغە بارىپ.

يەنە قول ئۇزاتتى پەرىزادغە،
يەنە ئۇردى خەنجەرنى بەدزادغە.

كى پەيدا بولۇپ بىر نەچچە خادىمان،
كۆتەردى ۋەزىرنى چىقاردى رەۋان.

يەنە شەكۋە قىلدى ھەمە تابىئى،
بولۇرمۇ بۇ يەڭلىغ كىشى بايىئى.

مۇنى يوق قىلىڭ يا ساتىڭ ئى ۋەزىر،
كى ئىنسان ئەمەس سىزگە بۇ مادە شىر.

دىدى: ئاخىر ئول سىزنى ئەيلەر ھەلاك،
تىلۇر خەنجەرى بىرلە باغرىڭنى چاك.

www.uyghurkitap.com

دەدىكىم: مۇڭا لازىم ئولدى قىساس،
قىساس ئەيلابان قىلغىل ئۆزنى خالاس.

دەدى ئول ۋەزىر تېڭىل دۇر باكى يوق،
كى نادان دۇرۇر ئەقىل - ئىدراكى يوق.

ئۆزنى ئېيتكۈچە يوق، ئۆزۈق يوق بولاي،
كامالىغە يەتگايكى بىر كۈن ئول ئاي.

ئايا ساقىيا تۇت ماڭا راھى ۋەسل،
بولاي زوقى - شوقىدا مۇسباھ ۋەسل.

تاپاي راھىنىڭ كەيپىدىن تازە جان،
ھەم ئول ياردىن بىزگە بولسۇن نىشان.

مەھزۇن بىچارە ۋە مەجنۇن ئاۋارە ئاتاسى جەسەدىنى ھەزرىتى ئىمام - ئەئزەم رەھمەتۇللا ئەلەيھى نىڭ بۇقئەلىرىدا دەفن قىلىپ، كەئبە شەرىپتىن يانىپ، شەھەر - بىشەھەر يۈرۈپ سوداگەرلىك قىلىپ بىسيار مال - ئەمۋال بىرلە كېلىپ، ئوز شەھرىگە داخىل بولۇپ، ئەقرىبالارى بىرلە كۆرۈشۈپ مۇللاسىدىن گۈلنىسانىڭ خەبەرىنى ئالىپ ۋەزىر ئەئزەمغە پىش - كەش قىلغانى

سۇخەندان شىرىن ھىكايەت گۇداز،
تىزىپ سوزنى مۇنداق رىۋايەت گۇداز.

ئاچىپ سوز كىلدى بىلە قوٗفلى گەنج،
ساچىپ دەھرىغە جوھرى نوٗكتە سەنج.

چوٗ مەھزوٗن يوٗروٗپ قەلئەدىن قەلئەگە،
چوٗ داخىل بولوٗپ شەھرارا جوٗمئەگە.

كېلىپ ئويگە كەلدى ئانا ۋە قاياش،
قېرىنداش ئەۋلاد بەلكىم ئاداش.

ئاتا ماتەمىنى توٗتوٗپ يىغلادى،
كى ھىجران شەرارىدا ئىسسىغلادى.

توٗشوٗردى ھەمە مال ـ ئەمۋالىنى،
ئاناسى سوٗرايدوٗر ئاتا ھالىنى.

ھەمە سەرگوٗزەشتىنى قىلدى بايان،
ئاتام ھەقتەئەلاغە تاپشوٗردى جان.

ئىمامىنىڭ ئاياغىدا دەفىن ئەيلادىم،
نەچە كوٗن توٗروٗپ دەرد ھەسرەت يىدىم.

ئىرادە بوٗ ئەركان قازاۋوٗ قەدەر،
پىسەر كەلدى موٗندا، قالىپدوٗر پەدەر.

كى موللا قاشىغە يوٗگوٗردى ھامان،
خەبەر تاپتى موللاسى ھەم ئول زامان.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

كورۇشتى گېلىپ پىر ئەرباپ ئىلە،
كى مەكتەبدەكى يار ئەھباپ ئىلە.

چۇ مەھزۇن سوراپ موللادىن گۇلنىسا،
قاياندۇر خەبەر ئەيلاگىز دىلرەبا.

دىدى موللاسى: بولدى ئۇلكىم ئەسىر،
ساتىپ ئالدى شاھى ئۇچۇن ئول ۋەزىر.

مۇھەببەت قىلىپ شاھغە بەرمادى،
قىلىپ جايىدا ھەممەنىڭ سەرمەدى.

ۋەزىرخانىسىدا يۇرۇيدۇر ئول ئاي،
فىراقىڭدا ھەردەم چېكەر ئاھ ـ ۋاي.

كى مەھزۇن دىدى: قانچىگە ئالدى ئول،
قىلىپ خۇاجە قانچە ئەدۇنى قوبۇل.

دىدى: موللا ئالتە بارابەر كۇمۇش،
بېرىپ ئېردى خۇاجە چىنان بولدى خوش.

چۇ مەھزۇن دىدى: ئاھ، بولغاي ئىدىم،
كى ئەللىك بارابەرگە ئالغاي ئىدىم.

كۇمۇش ئورنىغە بەلكى ئالتۇن بىرىپ،
ئانىڭ بەيئىگە دۇررى مەكنۇن بىرىپ.

پەلەك ئانى بىزگە راۋا كورمادى،
بۇ يەڭلىغ بولۇشنى كىشى بىلمادى.

ئايا پىر ئۇستاد نى چارەدۇر؟
كوڭۇل يار يادىدا سەدپارەدۇر.

كى تەدبىر ئەيلاپ ئىلاجىمنى قىل،
ئانىڭ ھىجرىدە قىلمە زارۇ - زەلىل.

تەۋەللا قىلىپ پىر ئۇستادغە،
دىدى: يەتكۇرۇڭ سەرۋ ئازادغە.

ئاتا قىلدى موللاغە بىھەد دەرەم،
ئاڭا يالبارىپ قىلدى ئانچە كەرەم.

دىدى موللاسى ئى ئوغۇل غەم يىمە،
كى ياۋىڭ ئۇچۇن ئەسلە ماتەم يىمە.

ۋەزىرغە سىنى تاپشۇراي سوز بىلە،
بارىپ يارنى ئاندا كور كوز بىلە.

داغى مەسلىھەت بۇ دۇرۇر ئى ئوغۇل،
ساڭا سوز قىلۇرمەن ئانى تۇت قوبۇل.

ۋەزىرنىڭ جىنابىغە بىر مۇنچە ھال،
مۇھەييا قىلىڭ ئېيتايىن ئەرزى ھال.

AltunOq

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

بارسپ كەلتۈرۈك نەچچە لايىق مەتائ،
نەپەس ئاقمىش ئانچە فايىق مەتائ.

چۇ مەھزۇن يانىپ ئۇيگە مەئقۇل تۇشۇپ،
كى ئۇستادى سوزىنى مەقبۇل تۇتۇپ.

كى تەييار ئېتىپ توھپىلەر ئول زامان،
كى ئۇستاد ئۇيىگە بولدى راۋان.

ھەمە لازىم ئامەدنى تەييار ئېتىپ،
تۇرۇپ موللاسى ئالدىدا زار ئېتىپ.

چۇ مەھزۇنغە موللا بولۇپ راھبەر،
ۋەزىرنىڭ ۋىساقىغە بولدى بەدەر.

كوتارىپ ھەمە پىش كەش مالىنى،
تاپىپ كەلتۈرۈپ نەچچە هامماللىنى.

ۋەزىر قەسرىگە كەلدىلەر ئول ئىكاۋ،
كىرىپ بى ئابا موللاسى پىش رەۋ.

ۋەزىر جانىبىغە سالام ئەيلادى،
ۋەزىر ھەم قوپۇپ ئىھتىرام ئەيلادى.

چۇ تارتىق قىلىپ پىش كەش مالىنى،
ۋەزىر سوردى ھەم موللادىن ھالىنى.

دىدى بۇ ئوغۇل باي زادە دۇرۇر،
ئاتادىن كىچىك قالدى ساددە دۇرۇر.

كى مىراس دۇنياسى بىھەد تۇلا،
بارى جىنىس ئەشيا خەلا ۋە مەلا.

ئاتادىن يىتىم قالدى بىكەس بولۇپ،
بۇ ئاستانەدە يۇرسە خوپ كەس بولۇپ.

ئاتاسى مۇنىڭ خۋاجە مەسئۇد ئىدى،
ئانىڭ ۋاقتىدا بارچە مەۋجۇت ئىدى.

قوشۇلسە يامانغە زەرەر بولغۇسى،
ئاتاسىز يىتىمگە خەتەر بولغۇسى.

ۋەزىر ئېيدى: ياخشى بولۇبدۇر بۇ ئىش،
ئوغۇل ئەيلاسۇن بىزگە بارىپ ـ كىلىش.

كى مۇنداغ دۇرۇر پىر دانا ئىشى،
بۇ ئىشنى قاچان قىلسۇن نادان كىشى.

ئاتاسىغە مەن ھەم ئىدىم ئاشنا،
بۇ بىچارە گويا پىقىرغە بالا.

كى تەئىمىن قىلىپ ياخشى بىر جايىنى،
تۇشۇردى يۇكى بىرلە ئول بايىنى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ھەمە ماللارنى سەرەنجام ئىتىپ،
قويۇپ سەيدگە بارچەنى دام ئىتىپ.

كى بىر ھوجرا تەئىين قىلىپ بام ئۇزە.
چىكىپ ئاھۇ ـ ئەپغان چىقىپ تام ئۇزە.

ياتىپ نەچچە كۈن كورمادى يارنى،
بىلىندۈرمادى ئەسلە ئەسرارنى.

قازارا ۋەزىر زەخمىسى بولدى بەھ،
بولۇپ ئىشقىدىن باغرى قان تەھ ـ بىتەھ.

ئايا ساقىيا جام پەيمانە تۇت،
تۇتارسەن ئەگەر ياندۇرۇپ يانە تۇت.

ئانى سىپقارىپ ئىشقىدا جان بىرەي،
ياقامنى تۇتۇپ ئالدىدا تەلمۇرەي.

ۋەزىر ئەئزەم جاراھەتتىن ساقىيىپ گۈلنىسا سوھ ـ بىتىن ھەۋەس ئەيلاپ — قاشىغە كىرگاندە خەنجىرىنى ۋەزىر تەرىپىگە ھاۋالە قىلىپ زەخم بەلىغ بەرگەنى

ۋەزىر بىر كۈن ئەيلاپ خىيالىنى خام،
قىلىپ گۈلنىسا جانىبىدىن كەلام.

ھەرەملەرنى قىچقىردى ئىقبالىغە،
چۇ خانىكەسىن كەلتۈرۈپ ئالىغە.

دىدى: گۇلنىسا ئۇزنى زىيب ئەيلاسۇن،
قىلىپ توۋبە ئوزنى قەرىب ئەيلاسۇن.

ۋە گەرنە قولۇمدىن كى تاپماس ئامان،
كى بىلسۇن چىقار جىسمىدىن ئەمدى جان.

ھەرەملەر كىرىپ گۇلغە بەردى خەبەر،
پەرى چىھرەگە يۈزلانىپ دەردىسەر.

دىدى: كىرماسۇن قاشىمە ئول ۋەزىر،
قىلالماس جاھاندا مىنى دەستىگىر.

ۋەزىر ئاڭلابان بولدى چۇن دەرغەزەپ،
نە دەپدۇركى ئول بى ھايا بىئەدەپ.

قۇلىدىن نە كەلگەي كىرەي قاشىغە،
يامانلىقنى قىلسە ئۇراي باشىغە.

ۋەزىر ھوجرە سارى خىرام ئەيلادى،
كىرىپ ھوجرە ئىچرە مۇقام ئەيلادى.

كى ساچراپ قوپۇپ ئورنىدىن گۇلنىسا،

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

پىچاقنى نىيامىدىن ئەيلەپ جۇدا.

سويۇندى ۋەزىر ئەقلىغە كەلدى دەپ،
كى سەبىر ئەيلادى قەدىردان بولدى دەپ.

ئاگا سوز قاتىپ مىھرىبانلىق بىلە،
چۇ ئالدابكى شىرىن زەبانلىق بىلە.

تىلىبندىم ماگا كەلمادى رەھمىڭىز،
جاپا تىغى بىرلە يىتىپ زەخمىڭىز.

تەرەھھۇم قىلىپ ئەيلاگىز ئىلتىپات،
ماگا بەخش ئېتىڭ جاۋىدان هايات.

قىلىپ بىر كورۇپ ۋەسلىڭىزنى ئۇمىد،
چىراكىم سىنى ئەيلادىم زەرخەرىد.

نەسىھەت قىلىپ سوندى ئىلكىنى ئول،
تۇرۇپ گۇلنىسا قوينىغە سالدى قول.

دىدى: كەلماگىل ئەسلە بىزنىڭ سويان،
تولا سوزلاماي بەلكى ئارقاڭغە يان.

غەزەپتىن ۋەزىر قاشىغە تۇشتى چىن،
بارىپ قاشىغە تۇتمايىن ئەسلە كىن.

AltunOq

سىياسەت بىلە تۇردى ھەيبەت قىلىپ،
ئۆرۈپ گۈلنىسا تىغ جۈرئەت قىلىپ.

تىشىپ ئوقراكىدىن قىلىپ سەربەدەر،
يىقىلدى زېمىنغە چۇ كەسكان شەجەر.

خەبەر ئالدى خەددام خۇدكارلار،
يىغىلدى ھەمە يار ئەغيارلار.

كۈتاردى ۋەزىرنى نەچە خادىمان،
ئانى ياتقۇزۇپ فەۋق تەختى راۋان.

تاپىپ كەلتۈرۈپ مەرد جەرراھىنى،
كىلىپ زەخمىگە بەردى ئەسلاھىنى.

ۋەزىر ھۇشىغە كەلدى سائەت ئوتۇپ،
جاپالار چىكىپ گۈل ئۇچۇن قان يۇتۇپ.

يىغىلدى بارى ئەقرەبا ئول زامان،
ھەمە سەرزىنىش سوزنى قىلدى ئايان.

دىدى: ئى ۋەزىر بۇ نە بەدنامدۇر،
مۇنىڭ ئىشقىدىن زەھر ئاشامدۇر.

بولۇرمۇ بۇ يەڭلىغ كىشى بەندەسى،
بۇ رەڭ بى ئەدەپ مۇسەرئەفكەندەسى.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

كىچىك سەھەردىن ئاقىبەت يوق قىلۇر،
تىرىكلىك لىباسىنى يىرتۇق قىلۇر.

مۇنى بوغزىدىن يا ئاسىڭ، يا ساتىڭ،
يوق ئەيلاپ ئانى سىز ئاماندا ياتىڭ.

ۋەزىر ھەم بولۇپ ئانچە پەژمۇردە ھال،
غەزەبدىن قىلىپ ئولتۇرۇشكە خىيال.

دىدىكىم: ئاسىڭلار مۇنى دارغە،
كى خەددامىلەر تۇردى ئازارغە.

بىلىدىن ياشىپ فۇتەسىنى بىرى،
بىرى ساچباغىنى يازىپ ئىلگارى.

رەسەننى سالىپ بوينىغە تارتىبان،
كى ئاشخانە سادىغە سۇدراب راۋان.

كى ئول خانەنىڭ ئوگزەسىگە ئاسىپ،
كوڭۇل تىندۇرۇپ ھەممە چىقتى يانىپ.

ئايا ساقىيا جام تۇتغىل ئەبەت،
چۇ ئاخىر نەپەس بىزگە قىلغاي مەدەت.

بىرىپ جاننى جانان ئۇچۇن جان تاپاي،
ئانىڭ كەيفىدە نۇر ئىمان تاپاي.

ۋەزىر گۈلنىسانى ئاسقان خەبەرنى مەھزۇننىڭ بىر خىزمەتكارى ئىشىتىپ خەبەر يەتكۈزگانىدە مەھزۇن مەجنۇن مۇتابىئەت كورگۈزۈپ ئوز ھوجراسىدە ئاسىلغانى

كى سوز ئاڭلاغىل يار مەھزۇنىدىن،
ئىشىتتى گۈلئەندام ئەفسۇنىدىن.

كى مەھزۇنغە ئاندا دىدى خادىمى،
ھىمىشە قاشىدا ئىدى نادىمى.

ئىشىتتى چۇ ئول گۈلنىسا ھادىسىن،
بىلىپ ئول ھەمە ۋاقىئە بائىسىن.

كى مەھزۇنغە ئەيلاپ بايان سەر ـ بىسەر،
كى ئاسقاننى مەھزۇنغە قىلدى خەبەر.

چىكىپ ئاھۇ ـ ئەپغان بۇ سوز ئاڭلابان،
ھەمول خادىمىن بۇيرۇدى بىر سويان.

قىلىپ ھوجرەنى خالى ھەسرەت بىلە،
ئاسىلدى بۇ ھەم ئانچە غەيرەت بىلە.

ئىشىكنى چۇ مەھكەم قىلىپ ئول زامان،
قىلىپ نالەنى كوپ ئاسىلدى نىھان.

ئىشتىماك كىرەك گۈلنىسادىن سوخەن،
بالاغە گىرىپتار ئولۇپ گۈلبەدەن.

پەرىگە بار ئىردى ئىكى خادىمە،
تۇرۇپ ئالدىدا بىر زامان نادىمە.

تەئەسسۇپ قىلىپ ئىكسى ماھىغە،
قويۇندەك كىرىپ تىز - تىز راھىغە.

چۇ ئەرز ئەتتى شەھ نىڭ قىزىغە بارىپ،
كى نالە پىغان بىرلە كوپ يالبارىپ.

ۋەزىر ئاستى بىر سەرۋ ئازادنى،
كى ھەيپ ئەيلادى بىر پەرىزادنى.

بويۇن سۇنماغانغە قىلىپ سەرزىنىش،
كى زۇلم ئەيلابان ئۇردى جانىغە نىش.

كىشى بۇيرۇدى دەرمەھەل خانەگە،
يىتىلىك تىزراق بولماسۇن ھەلەكە.

ئانىڭ بوغزىدىن قىل رەسەننى كۇشاد،
مۇبادا تىرىك بولسە فەھۇسلىمۇراد.

ئۆلۈك بولسا تەننى ماڭا كەلتۈرۈك،
ھەيال ئەتمايىن بى ئابا يەتكۈرۈك.

يۈگۈردى كى خادىملىرى ئۇل زەمان،
ۋەزىرنىڭ ئۆيىگە قۇيۇندەك رەۋان.

كىلىپ دەر مەھەل كەستى ئاغرامچىنى،
ۋەزىر خادىمىغە ئۇرۇپ قامچىنى.

كىتىپ ھۇشىدىن ئۇلزەمان گۇلبەدەن،
تالۇن ئاي مەسەللىك ياتىپ سىيمتەن.

ئانىڭ جىسمىنى سالدى مەھمىل ئارا،
ئانىڭدەككى ئازارنى مەنقىل ئارا.

چۇ سۇرئەت بىلە ماھنى كەلتۇرۇپ،
مەلىكە قولىغە ئانى تاپشۇرۇپ.

كورۇپ ئۇل مەلىكە دىلئارامنى،
ئۈزى كەلتۇرۇپ شەربەتى جامنى.

مۇزاقىغە قۇيدى غىزا ئوتمادى،
مەلىكە ئىلاجىنى ئوكسۇتمادى.

ندامەت چىكىپ قىلدى ئەفسۇسلار،
يوق ئەتتى ۋەزىرنىڭ نامۇسلار.

تۇتۇپ بۇرنىغە ئايىنە ئۇلزامان،
تىرىكمۇ، ئۆلۈكمۇ قىلىپ ئىمتىھان.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

نەپەس بار ئىكان ئايىنە تەرلادى،
زامانى ياتىپ ھۇشىغە كەلمادى.

مەلىكە تۇرۇپ ئانچە قىلدى ئىلاج،
سىلاپ باشىنى ئول دىدى: كوزنى ئاچ.

كى سائەت ئوتۇپ ئۇردى قاتتىغ نەپەس،
كېلىپ ھۇشىغە يەتتى ئەقلىغە ھەس.

كۇزىن ئاچىبان كوردى ئىقبالى تەخت،
مۇۋاسا قىلىپ باشىدا نىكبەخت.

قىلىپ ئولزەمان ھەقغە ھەمدۇ سەنا،
تۇمەن شۇكرىكىم ساقلادىڭ رەببەنا.

كى شەھنىڭ قىزى ماھى ئالىجاناب،
قىلىپ گۇلنى باشدىن ئاياغ سەرھىساب.

نە كوردىكى ئول ھۇسىن دە بەركەمال،
مۇڭا قۇلدۇرۇر بارچە نازۇك نىھال.

كى ئاشىق بولۇبدۇر مەلىكە ئاڭا،
دىدى: گۇلنىسا، يار ھەمدەم ماڭا.

چىقاردى ئانى تەخت ئارا يانىغە،
بۇ ئۇلپەت نى مىننەت تۇتۇپ جايىغە.

تۇتۇپ گۈلنساغە نەچە جامنى،
لەزىز شەربەتى جانغە ئارامنى.

فەراغەت تاپىپ بولدى ئاسۇدە هال،
بولۇپ ئەيش ئارا بى خەلەل بى مالال.

ئايا ساقىيا جام ئۇممىد بەر،
بولۇبمەنكى ئول ياردىن بىخەبەر.

ئانى نۇش ئىتىپ تاپقامەن تازە جان،
تاپاي خىزردەك زىندەگى جاۋىدان.

مەهزۇننىڭ خادىمى زىرەك، گۈلنسادىن خەبەر ئا-
لىپ دەر مەهەل هوجرەغە كەلگاندە ئىشىكنى مەهكەم
كورۇپ، ئول ئىشىكنى پارە قىلىپ، مەهزۇننىڭ ئېسەل-
غاننى كورۇپ خالاس ئەيلەب ئانچە مۇشەققەتلەر بىلە
هۇشىغە كەلتۈرگانى

تاپىپ كەلدى زىرەك پەرىدىن خەبەر،
چۇ مەهزۇن تاپى سەرىدىن خەبەر.

كىلىپ كوردى دەرنى ئىچىدىن ئىتىك،
چىنان زور قىلدى ئاچىلماس ئىشىك.

ئىشىكنى يىقىتتى بۇ قۇل ئول مەهەل،
قىلىپ ئوزنى مەهزۇن ئەجەلگە بەدەل.

www.uyghurkitap.com

ئاسىلمىش ئىدى ئۇزنى ئۇل خانەگە،
پىدا ئەيلەبان جاننى جانانەگە.

ئاسىلغان تانابىنى كەستى غۇلام،
ياتىپ بىخۇد ئۇل زار تاۋەقت شام.

باشىنى يۇلاپ يىغلادى خادىمى،
ئىتاككە تالۇپ ئولزامان كوزنىمى.

ئىچۇردى ئىزىپ شەربەتى جانىزا،
مۇزاقىدىن ئۇتمەي داغى بىر غىزا.

كىلىپ هۇشىغە لەمھە ـ لەمھە ئۇتۇپ،
كىلىپ ئەقلىغە لەھزە ـ لەھزە ئۇتۇپ.

ئىيتتىكى مەھزۇنغە ئۇل خۇش خەبەر،
كى يارىڭ تىرىكدۇر نەدۇر دەرد سەر.

مەلىكە ئالىپ باردى ئىززەت بىلە،
كى ئولتۇردى تەخت ئۇزرە هورمەت بىلە.

بۇ سوزدىن يىڭى جان كىرىپ زارغە،
شىرىك قىلدى خادىمنى ئەسرارغە.

دىدى: ئى خۋاجەم بۇ نەۋاقىئە دۇرۇر،
ئىككىمىز ئاراسىدە شايىئە دۇرۇر.

دىدى قۇلغه مەھزۇن: بۇ جانانەدۇر،
بۇ رەڭ ۋاقىئه ئەھد پەيمانەدۇر.

جاھاندا تىرىك بولسه ئۇل، مەن تىرىك،
زاماندىن ئاڭا يەتسه غەم، مەن شىرىك.

ماڭا مۇژده يەتكۈردۇڭ ئۇل ياردىن،
جۇدا ئەيلەدىڭ جىسمنى داردىن.

كى سەندىن يىتىبدۇر ماڭا شادلىق،
ساڭا مەن بىراي خەت ئازادلىق.

سەرۇپا بىرىپ ئەيلەدى سەرفىراز،
كوڭۈل سىررىدىن بىر نەچه قىلدى راز.

جۇ زىرەك دىدى: بىلمادىم بۇ زورۇر،
كى پىنھان ئىدى تاپتى بۇ ئىش زۇھۇر.

ئەگەر بىلسام ئېردى بۇ ئىشنى بۇرۇن،
تاپىشتۇرغاي ئېردىم سىنى كەچقۇرۇن.

ھېلى ھەم ئىلاجىنى قىلماق كېرەك،
نىڭىڭ خىزمىتىڭدە يۈگۈرسام كېرەك.

ساڭا مەسلىھەت ئۇلكى سالغىل قۇلاق،
دۇكان ئولتۇرۇشقه قىلىڭ ئىتتىپاق.

ئۇيغۇر كىتاب تورپېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئاچلىك ئانچە قىمەتباھالىق مەتائ،
كى بازار ھۇسنىغە بەرسۇن شۇئائ.

كى شەھنىڭ ئاراسىدا بار گۇفتىگۇي،
قىلۇر بىر يىگىتنى قىزى بىرلە توي.

ئانىڭ لازىمىغە ئالۇر مالنى،
كى باشلەپ كىلەي مۇندە دەللالىنى.

كى ئۇشبۇ سەبەب بىرلە كورسە بولۇر،
مال ئالماقغە ئاندىن كىشلەر كىلۇر.

چۇ مەھزۇنغە مەئقۇل بولۇپ ئۇشبۇ سوز،
دۇكان ئولتۇرۇپ ئول سارى تىكتى كوز.

نەچە رەڭ زىبايى قىمەت باھا،
مۇھەييا قىلىپ تىزدى ئول جابەجا.

تەۋەككۇل قىلىپ ئولتۇرۇپ كوز تۇتۇپ،
باقىپ گۇلنىسا يولىغە قان يۇتۇپ.

ئۇتۇپ بىر كۇنى چىقتى دەللاللەر،
كوتەرمەككە مال بىرلە ھەمماللەر.

بۇلار ئالدىنى توستى زىرەك بارىپ،
سالام قىلدى ئول ئىلگىرىرەك بارىپ.

چۇ مەھزۇن دۇكانى سارى باشلادى،
نەچە ماللارنى يايىپ تاشلادى.

قوپۇپ دايەگە قىلدى مەھزۇن سالام،
سولۇكەت بىلە ئەيلەدى ئىھتىرام.

كى تەكلىپ ئىتىپ خانەگە دايەنى،
توكۇپ ئالدىغە نەچە سەرمايەنى.

زىياپەت قىلىپ ئول كۆنى شاھۋار،
قىلىپ توھپەلەرنى قەدەمدىن نىسار.

كى تارتىق قىلىپ ئىككى توققۇز خىرىد،
قارا ۋە قىزىلۇ، ياشلۇ، سىفىد.

كى مەھزۇن مەلاھەتتە يەكتا ئىدى،
جاھان باغىدا سەرۋ رەئنا ئىدى.

يىدى دايە كورگان زامان تىرى ئىشق،
كوڭۇل شاھىغە يەتتى تەئسىر ئىشق.

قوپالماي ئورۇندىن بولۇپ بىخەرەد،
ئالىپ ئەقل ھۇشىنى ئول سەرۋقەد.

يەنە ئېيدى مەھزۇن ھەم ئول دايەگە،
مېنىڭ بىرلە يەتكاي ئىشىڭ ۋايەگە.

مەلىكەمگە لايىق مەتائ مۇندا بار،
بۇلەككە يۇگۇرماڭ بىسەد زىنھار.

قوپۇپ دايە كەتتى ئالىپ مالىنى،
زىياپەت بىلە تويغازىپ گالىنى.

مەلىكە جىنابىغە تەشرىپ ئېتىپ،
كى مەھزۇننى ئالدىدا تەئرىپ ئېتىپ.

كى تۇججار بار بەچچە ئاچمىش دۇكان،
بۇ تارتقىنى بىزگە بىرىپ راي ئىكان،

قىلىپ پىش-كەشلەرنى ئىززەت قىلىپ،
زىياپەت قىلىپ، سىزى ھورمەت قىلىپ.

مەلىكە بۇ ئىشقە چىنان بولدى خوش،
كى مەھزۇن بىلە دايە بولدى تانۇش.

باھانە قىلىپ دايە كۇندە كىلىپ،
كى مەھزۇننى كورماك بىلە كام ئالىپ.

ئۆتۈپ نەچە مۇددەت بۇ يەڭلىغ ئومۇر،
كىلىپ بىر كۇنى دايە تاپمىش ھۇزۇر.

كى مەھزۇنغە ئول دايە بولدى ئاداش،
ئاگا قىلمادى ئەسلە سىرنى پاش.

قازارا ئۇتۇپ نەچە كۈن نەچە ئاي،
جاھان بولدى ئىشق ئىچرە مىھنەت ساراي.

خەبەر بەردى بىركۈن كىلۇرلەر كىيۇۋ،
مەلىكەم بىلە ئىشرەت ئەيلەر ئىكوۋ.

كى مىھمان سەراينى قىلىپ خۋاستە،
نەدەييىن فىراش ئىچرە پىراستە.

بىرىپ بارچە قىزلارغە رۇخسەت پەرى،
كى مىھمان كىلۇر كىرماگىز ئىچكەرى.

ھەمە ئوي قىزى چىقتى بولدى راۋان،
مەلىكە قاشىغە كىرىپ مىھمان.

ئىكوۋ مۇڭداشىپ مىھرىبانلىق قىلىپ،
تەكەللۇمدا شىرىن زەبانلىق قىلىپ.

كى بىر سائەت ئوتتى ئىكوۋ سوزلاشىپ،
بىرى بىرگە سالدى نەزەر كوزلاشىپ.

مەلىكە بولوپ ئولزامان تەشنەلەب،
كى چىرلاپ بىراۋنىكى، بەرگىل سۇ، دەب.

زامانى ئۇتۇپ ھېچ كىشى كەلمادى،
يەنە قىچقىرىپ خانەگە، سۇ، دىدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ھەمە خادىمى ئېردى ئاندىن يىراق،
مۇنىڭ ھۆكمىنى ئاڭلاماي ھېچ قۇلاق.

كى تەخت ئاستىدا بار ئىدى گۈلنىسا،
چىقىپ دەر مەھەل ئەيلەدى مەرھەبا.

قۇيۇپ كاسىگە سۇنى ئول دەر مەھەل،
ئاڭا ئەيلەدى شىر شەربەتنى ھەل.

ئەدەپ بىرلە تۇتماقىغە جۇش ئەيلەدى،
مەلىكە ئالىپ ئانى نۇش ئەيلەدى.

يىگىت ئولزامان گۈلنىسانى كورۇپ،
چىكىپ ئاھلەر ھۇسنىگە تەلمۇرۇپ.

قاچىپ كىردى تەخت ئاستىغە ئولزامان،
پەرى ئولزامان بولدى كوزدىن نىھان.

مەلىكە كيوسىغە ھەيرەت يېتىپ،
كۆرۈپ گۈلنىسانى ئۆزىدىن كىتىپ.

پەرىمۇ ئىدى ياكى بۇ ھورمۇ،
ۋە ياكىم جاھان يارۇتۇر نۇرمۇ.

ئانى كورمەگاندە بۇكىم خوب ئىكان،
بۇ ئەغيار ئىكان، ئولكى مەھبۇب ئىكان.

يىگىتنىڭكى هالى بولۇپ ئۆزگىچە،
كى سوز قىلمادى جۇپتىغە ئۇل كىچە.

ئەلەمگە مۇبەددىل بولۇپ ئىشرەتى،
چىقىپ كەتتى ئۇل دەم چىكىپ ھەسرەتى.

مەلىكە ئۆرۈپ ئاھ، قىلدى غەزەپ:
نىدىن چىقتىڭ ئى گۈلنىسا بى ئەدەپ!

يىگىتكە ئۆزۈڭنى قىلىپ ئاشكار،
ئانىڭ كوڭلىنى ئەيلەدىڭ تار-مار.

سىنى كورمىسە ئۇل كىتارمۇ ئىدى،
مىنىڭ ئىشرەتىم تەرك ئىتارمۇ ئىدى.

دىدى ئۇل: چىقىپ مەنكى پەرمان تۇتۇپ،
تۇلا ئەيمىنىپ ھۆكمى جانان تۇتۇپ.

قىلىپ خىزمەتى سىزنى سىراپ ئىتىپ،
قاچىپ دەر مەھەل ئۆزنى ناياب ئىتىپ.

كى خالىس ئىدىم بى غەرەز بى خىيال،
پىقىرنىڭ ئىشىغە بولۇپسىز مالال.

مالالەت ئىشىنى خىيال ئەتمادىم،
يىگىت ئالدىدا قىلۇ-قال ئەتمادىم.

كى پەرمان تۇتتۇپمەن، ماڭا نى گۇناھ،
داۋا مۇكى خىزمەتنى قىلماق تەباھ،

تۇرۇپمەن نە قىلساڭ ساڭا ئىختىيار،
نە كەلسە ماڭا ھۆكمى پەرۋەردىگار.

مەلىكە دىدى: ئولتۇرۇڭلار مۇنى،
گۇناھىدىغە ئانىڭ ساچىلسۇن قانى.

دىدى دايەلەر: سەبرى قىلماق كېرەك،
تىرىك ئانى دەرياغە سالماق كېرەك.

ئانىڭ قاننى توككانىڭ خوپ ئىمەس،
ئۆلۈغلەرغە بۇ كار مەرغوپ ئىمەس.

كى ساندۇق بىلە تاشلىساق بەھرىغە،
بۇ سۇرەت بىلە چىقماسە دەھرىگە.

ئۆزى ئولسە دەريادە زۇلمەت بىلە،
ئاقىپ كەتسە يۈزمىڭ مەشەققەت بىلە.

كىشى تاپماسە گۇلنىسادىن نىشان،
ئالىپ كەتسە خوب ئانى ئابى راۋان.

مەلىكە دىدى: سوزنى مەئقۇل كورۇپ:
كى تەييار ئىتىڭ ساندۇقى كەلتۇرۇپ.

سەدەپ قارىدا جاي تاپتى گوھەر،
راۋان قىلدى دەرياغە ۋەقتى سەھەر.

چۇ ساندۇقدە ئۇن يىل يىگۇنچە غىزا،
قىلىپ ئېردى سوۋمۇ يىزى جابەجا.

ئاقىپ كەتتى دەريادا ساندۇق راۋان،
زامانى ئاقىپ بولدى كوزدىن نىھان.

مەلىكە يانىپ كوڭلىنى تىندۇرۇپ،
كىيو يادىدا بىر زامان ئاھ ئۇرۇپ.

دىدى دايەگە: كەلتۇرۇڭ ياخشى مال،
ئانى توھپە ئەيلەپ دىيىن ئەرز-ھال.

يىگىت كوڭلى مەندىن مالال ئولدىمۇ،
مۇھەببەتدە ئۇزگە خىيال ئولدىمۇ.

بولۇپ زار مەھزۇن قاشىغە راۋان،
كۇرۇشتى بارىپ باي بىلە ئول زامان.

كى مەھزۇن خۇش ئامەد قىلىپ دايەگە،
قىلىپ فەرش توققۇز مەتائ پايەگە.

نەچە كەلسە مۇندا پەش ئامەد قىلۇر،
تېلىنماك ئىلە كوپ خۇش ئامەد قىلۇر.

تەئەججۈپ قىلىپ دايە بۇ ھالىنى،
كى فەھم ئەيلەبان سوردى ئەھۋالىنى.

دىدى: ئى يىگىت، بىر غەرەز سەندە بار،
ماڭا ئەرزى ھالىڭنى قىل ئاشكار.

قولۇمدىن كىلۇر ئىشنى قىلغۇم ساڭا،
كى ئىھسان بىلە لۇتپى قىلدىڭ ماڭا.

قىلىپ ئەرزى ھالىنى مەھزۇن بايان،
كوڭۇل سىررىنى ئاڭا قىلدى ئايان.

دىدى: گۇلنىسا تەندە كى جان ماڭا،
ئانىڭ يادىدۇر رەكدەكى قان ماڭا.

ئانىڭ ئىشقىدا بولدۇم ئاۋارە ئى،
كى جان ئاندادۇر قىلساڭىز چارەئى.

ئۇرۇپ باشىغە دايە قىلدى دەرىغ،
دىدىڭ سوزنى ئەمدى، يوق ئىرمىش ئىسىغ.

بۇ سوزنى دىساڭ نەچە كۈن ئىلگارى،
كى باشلار ئىدىم مەن سىنى ئىچكارى.

چۈ ساندۇق بىلە تاشلەدىم بەھرىغە،
فەرۇ كەتتى ساندۇق سۇنىڭ قەھرىغە.

چۈ مەھزۇن ئىنىشتتى تۇرۇپ بۇ كەلام،
جاھاندىن ئۇمىدىنى ئۈزدى تەمام.

قوپۇپ دايە بىرلە قىلىپ خەيرىباد،
بولۇپ ئول كۈنى ئاگا يەۋمۇتتە ناد.

چۈ زىرەككە تاپشۇردى ئەمۋالىنى،
بىلىندۇرمادى ئاگا ئەھۋالىنى.

ئۆزۈم تاشلايىن بەھرى خۇنخۇارغە،
يېتاي ئارقاسىدىن ئوشۇل يارغە.

ئاياقچى ماگا جام تۇت بې گەران،
كى بەرسۇن ماگا بەھرى غەمدىن ئامان.

كى مەي بەھرىدە چۈنكى غەۋۋاس بولاي،
كى مەقسۇد لۈئلۈسىغە خاس ئولاي.

جاھان بىۋاپادۇر بىرادەر بىلىڭ،
كى دۇن ئەھلى بىرلە كەم ئۇلپەت قىلىڭ.

چۈ مىھنەت بىلە ئەيش بولغاي ئەدەم،
فەنا دەھرىغە ئەسلە قويماڭ قەدەم.

بولۇر چەرخدىن يۈز تۈمەن ھادىسى،
بىر ئىشغە بولۇپ بىر نىمە بائىسى.

يىتار مۇندا ئەھلى ۋاپاغە جاپا،
ئەلەمگە گىرىپتار ئەھلى ۋاپا.

مەھزۇن بىچارەئى ئاۋارە گۈلنىسا كەيپىياتىن ئاگلاپ، تەرك خانىمان ئەيلەپ، ئۆزىنى دەرياغە تاشلاغانى، ۋە ئانى نەھەڭ يوتۇب ئول نەھەڭ ماھى گەرنىڭ تورىغە تۈشۈپ، بىپەرمان ئىلاھا ئانىڭ قارنىنى يارغاندا مەھزۇن ئول بالىق قارنىدىن مەد ھۇش چىققاندا، ماھگەر بۇرنىغە ئايىنە تۇتۇپ ھاياتلىغىدىن نىشان تاپىپ، سەبەب بىرلە ھۇشىغە كەلتۈرۈپ پەرزەند قاتارىغە ئالغانى

رەپىقا ئىشتىكىل سۆخەن ياردىن،
كى ئىشق ئەھلى ئىچرە ۋاپاداردىن.

كى مەھزۇن بىچارە جاندىن تويۇب،
ھەمە دۇنيىسۋىنى ئۆيىدە قويۇب.

قىرىقتە قىلىپ قۇلنى بىر كارغە،
ئۆزى دەرمەھەل باردى ئەبھارغە.

تاھارەت قىلىپ ئىككى رەكئەت ناماز،
ئادا ئەيلادى ھەقغە ئەرزۇ - نىياز.

تەۋەككۈل قىلىپ سەكرىدى بەھرىگە،
چۆمۈب غوت ئۇرۇب بەھرىنىڭ قەھرىگە.

خۇدا قۇدرىتى بىرلە يۇتتى نەھەڭ،
كىرىپ ھەلقىدىن بەدىنىگە بى دەرەڭ.

كى دەريا ئارا ئاقتى بالىق بىلە،
ياتىپ ئاندا ئول زىكرى خالىق بىلە.

بۇ دەريا قىراغىدا بىر ماھىگەر،
بار ئېردى، ئۇغۇل يوق ئىدى بى نەزەر.

بالىقچىكى پەرزەندگە تالىپ ئىدى،
ئاڭا ئارزۇ دىلدا غالىپ ئىدى.

خۇدا بېرماب ئېردى ئاڭا بىر ئۇغۇل،
بالا دەردىدە ئېردى بىھەد مەلۇل.

تەۋەككۇل قىلىپ ھەر كۇنى سالدى تور،
كى تورغە تۇشۇپ بىر نەھەڭ ئانچە زور.

ئەجەپ كۇچ بىلە تارتىبان زورئىتىپ،
چىقاردى ئانى ئوزنى رەنجۇر ئىتىپ.

بىباشادىمان بولدى ئول سەيدگە،
چۇ مەھزۇن تۇشۇپ ئاندا ھەم قەيدىگە.

بابادەر مەھەل قىلدى تەييار شاپ،
نەھەڭ بەدىنىنى تىز قىلدى شىگاف.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېتى
www.uyghurkitap.com

كى پارچە قىلىپ لەھمىنى تاشىغاي،
تەبەر بىرلە ئۇستىخانلارىن باشىغاي.

نە كوردىكى بىر ماھى تەلئەت جۇۋان،
بالىق قارنىدىن كوزگە بولدى ئايان.

بالىقچى كورۇپ بولدى ھەيرەتدە لال،
كى ھەيرەت بىلە ئەيلەدى بۇ خىيال.

ماگا بۇ خۇدانىڭ ئاتاسى دۇرۇر،
ئاتا ئەيلەگەن مەرھەباسى دۇرۇر.

ئانى دەر مەھەل كەلتۇرۇپ خانەگە،
ئۇزى كوردى كورساتمايىن يانەگە.

تۇتۇپ بۇرنىغە ئايىنە ئولزا مان،
تىرىكلىك نىشانى چۇ بولدى ئايان.

قىلىپ ئول بابا ھەقغە ھەمدۇ ـ سانا،
يەنە كەلتۇرۇپ شۇكرى بى مۇنتەھا.

يۇگۇردى شەھەرگە داۋا ئىستابان،
مىزاجىغە لايىق غىزا ئىستابان.

تاپىپ رەۋغەنى كوھنە بادامنى،
كى پەيدا قىلىپ شەربەتى جامنى.

يۈگۈردى مۈھەييا قىلىپ ئۇل بابا،
ئىلاجسىز قىلىپ ئەيلاپ ئۇلدەم داۋا.

كى مالىش بىرىپ جۈربى بادامغە،
تەلا ئەيلادى ھەپت ئەندامغە.

مۈزاقىغە يەتتى سۈچۈك شەربىتى،
تۈرۈپ بىر زامانى قىزاردى بىتى.

دىماغىغە پۈركۈپ ئەبىرۇ ـ گۈلاب،
بابا تەلمۈرۈپ باشدا تۈردى قاراب.

زامانى ئۈتۈپ ھۈش بولدى پەدىد،
كى مەھزۈن ياتىپ ئەتسە ئۈردى شەدىد.

كۈزىن ئاچتى كوردى بۇ ئەھۋالنى،
باشدا تۈرۈپ ئۇل قىرى زالنى.

كىلىپ ئەقلىغە ئۇل زامان چەكتى ئاھ،
ماكان بولغان ئىركان ماڭا بەدنى ماھ.

قۈپۈپ ئولتۈرۈپ يىغلادى دەمبىدەم،
ياقا تا ئىتەك ئەشكىدە بولدى يەم.

بابا سوردى: ئى نۈردىدەم بالام،
نىدىن بۇ بەلاغە قالىپسەن بۈتام.

چۇ ئۈزنى بەلا چاھىغا تىقتىڭىز،
سالامەت بالىق قارنىدىن چىقتىڭىز.

سەبەپ نى ئىكىن سىزگە بۇ ھادىسە،
كى غەرق ئولماقلىغە نەدۇر بائىسە.

تەۋەككۇل قىلىپ تورنى سالغان زامان،
سۇنىڭ قەھرىدىن ماھ بولدى ئايان.

كىرىپ تورغە ئول بىزگە بولدى نىسىپ،
چىقاردىم ئانى پارچە قىلدىم كىسىپ.

ئانىڭ بەدنىدىن سەنكى بولدۇڭ ئايان،
ئاتا قىلدى بىزگە خۇدايى جاھان.

تىلار ئېردىم ھەقدىن ھىممىشە ئۇغۇل،
قەرىغاندا بولدى دۇئايىم قۇبۇل.

بى بى بەدنىدىن بەرمادى بىر خەلەف،
ماڭا رۇزكار ئېردى دۇرىسىز سەدەپ.

بالىق قارنىدىن سىزنى قىلدى ئاتا،
كى پەرزەند بولۇڭ سىز، بۇلايمەن ئاتا.

چۇ مەھزۇن بىلىپ ئۇشبۇ ئەسرارنى،
تۇرۇپ ئاڭلابان قەۋل گوفتارنى.

دىدى: ئى ئاتا ئاڭلاغىل ھەسبۇ ـ ھال،
پەلەكتىن يىتىپ باشقە تۇرپە سىكال.

ئاتام بار ئىدى دەھرىدە نامدار،
كى دۇنياسى ئىردى ھەزاران ـ ھەزار.

ھەمە قافىلە باشى ئىردى ئاتام،
نە باشىكى زەرپاشى ئىردى ئاتام.

ھەلەپتىن كۆچۈپ نەچە يۈز كارۋان،
يەمەن جانىبىغە چۇ بولدۇق راۋان.

كىرىپ كىمەگە بولدىلەر جابەجا،
راۋان قىلدى چۇن كۆشتىنى نافەزا.

قازارا ئۇتۇپ نەچە كۈن ئەستى يەل،
شامالدىن يىتىپ بادبانغە خەلەل.

تەلاتۇم ئۇرۇپ سائىقە تابىپەرق،
بۇزۇپ كۆشتىنىڭ تەختەسىن قىلدى غەرق.

ئەدەم مەنزىلىغە كىتىپ كارۋان،
ھەمە شەيئى بولدى سۇ ئىچرە نىھان.

تۇشۇپ مەن ساڭا مۇندا بالىق بىلە،
نە بالىق بىلە ئەمرى خالىق بىلە.

AltunOq

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

بۇ موھلىك بالادىن خۇدا ساقلادى،
ساڭا بىزنى تەڭرىم ئاتا ساقلادى.

بۇ سوزنى دىدى يىغلادى زار - زار،
سوراپ: ئى ئاتا ئۇشبۇ قايسى دىيار؟

دىدى: ئول بابا: مىسىر شەھرى دۇرۇر،
ئەزىم بەھرىنىڭ ئۇشبۇ نەھرى دۇرۇر.

بۇ موۋزىئ ئارا پىرى سەييياد مەن،
كى سەييادلىق ئىچرە ئۇستاد مەن.

بۇ ئىشدا يىتىپ بىزگە روزانەئى،
نە بەرسە قىلىپ ھەقغە شۇكرانەئى.

ياتىپ پىشە ئىچرە قانائەت قىلىپ،
بىلۇر بىلماس ھەقغە ئىبادەت قىلىپ.

قارىغاندا بەردى خۇدا بىر خەلەپ،
جامالىڭ بىلە ئەمدى تاپتى شەرەپ.

چۇ مەھزۇن دىدى: ئاڭلاغىل ئى پەدەر،
تاماشا قىلايىكىم ياۋۇقمۇ شەھەر.

دىدى ئول بابا: ئى بالام بارماغىل،
فىراقىڭ ئوتىن جانىمە سالماغىل.

يەنە ئۇلكى كورساڭ شەھەرنى بۇگۈن،
مالالەتتە تۇشكاي كوڭۇلگە تۇگۈن،

چىراكىم ساڭا بار ئىدى دولەتى،
كى دۇنيا بىلە ئەيلەگەن ئىشرەتى.

كۇرۇپ شەيئىلەرنى بۇزۇلغاي كوڭۇل،
مالالەت يىتىپ بەلكى سىنغاي كوڭۇل.

دىدى: ئۇلكى تەقدىرغە چارە يوق،
خۇدا ئەمرىگە ھىچ ئىنكارە يوق.

ساياھەت قىلىپ ئەيلەيىن ئىنتىقال،
كى بولسۇن ماڭا ئەمدى دەپئى مالال.

كى بەردى ئىجازە بابا ئۇل زامان،
شەھەر يولىغە بولدى مەھزۇن راۋان.

تۇتۇڭ ساقىيا بىزگە جامى ۋىسال،
ئانىڭ كەيپىدە زاھىر ئولسۇن جامال.

كى مەي زوقىدىن يارنى ئىستايىن،
تاپىبان ئانى ئەرزى ھالىم دىيىن.

دەرىغا جاھان كارىدا يوق ۋاپا،
ۋاپا ئەھلىگە يەتكۈسىدۇر جاپا.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

جاياكارلار تاپقۇسىدۇر راۋاج،
ۋاپادارلارغە جاھان بولدى داج.

ئەزەلدە ئەبەد بەھر گەردۈن ئىشى،
بەقاسىز جاھاندا فەنا ۋەرزىشى.

بۇ ۋاقىئە ئانداغدۇركىم، ئۇل ۋەقتىكى گۈلنىسانى ساندۇق بىلە دەرياغە تاشلاغاندا بىرنەچە كۈن ئاقىپ بەسرى شەھرىنىڭ كۆشتىبانلارىغە ئۇچراغاندا كۆشتىبانىنىڭ سەردارى مىڭ تەڭگىگە ساتىپ ئالىپ ساندۇقنى ئاچىپ گۈلنىسانى دېۋ شەكلىدە كۆرۈپ بازارغە ساتقالى چىقارغانىدا جوھۇد ۋەزىر ئالىپ ئۇل ھەم بازارغە ئالىپ چىقىپ قويغانىدا مەھزۇن ساتىپ ئالىپ گۈلنىسا بىلە ۋەسلى بولغانى

بۇ ئەفسانەنى ئاڭلاگىسز مۇستەمەئ،
تەئەججۇپ قىلدىڭ ئاڭلاغان مۇجتەمەئ.

ئۇشۇل ۋەقتىكىم گۈلنى قىلدى راۋان،
بۇ ئەسرارنى بىلمەگەن ھېچ جان.

چۇ ساندۇق بىلە كەتتى دەرياde ئۇل،
ئاقىپ بەھرىنىڭ يۈزىدە ئوڭ ۋە سول.

چۇ ساندۇق يۈرۈپ بەسرى دەرياسىغە.
يېقىنلاشتى ئۇل مۈلكى مەئۋاسىغە.

سەفىنە يورۇتۇر ئىدى ناخۇدا،
كى بىر قولدا گۇرجەك، بىرىدە خادا.

بۇ ساندۇقنى كوردى بىناگاھ بىرى،
كى زوروقچە بىرلە كىلىپ ئىلگىرى.

تۇتۇپ دۇرجىنى سالدى چۇن كىمەگە،
كى ھەيرەت بىلە قالدى ۋاھىمەگە.

ھەمە ناخۇدالەر چىقاردى سوزۇپ،
كىمە سۇ يۇزىدە شامالدەك يۇرۇپ.

چۇ دەريا قىراغىغە كەلدى كىمە،
چىقاردى بارىن قالمادى ھىچ نىمە.

نە كوردىكى ساندۇق مۇزەييەن ئىرۇر،
كى زەر ھەل بىلە، بارچە ئەھسەن ئىرۇر.

كۇرۇپ بىر سىپاھ ئۇشبۇ ساندۇقنى،
زىيادە قىلىپ زوق ئىلە شوقنى.

تالاشتى بۇلاردىن ئانى ئول سىپاھ،
ئاتا قىل ماڭا ھەققىدۇر پادىشا.

دىدى ناخۇدا: سودا كەلگەن مىنىڭ،
بۇ ساندۇق بىلە نى ئىشىڭ بار سىنىڭ!

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ پىچى ئادرېسى

ئەجازە بىرۋۇرمىزكى بىكار ئىماس،
يىراق بولكى، سەن بىزگە سەردار ئىماس.

كى مىلىك تەڭگىمنى بىر يىلى بەرگۇمىز،
ئىجارە بىلە بىزگە بولدى تېگىمز،

سىپاھ ئېيدى: ئانداغ ئىسە، مەن ئالاي،
خازايىنغە مىلىك تەڭگىنى مەن سالاي.

كى بۇ دۇرجىنىڭ ئەيلاگىل بەيئەتىن،
رىزالىق بىلە مەن بىراي قىممەتىن.

بارى ناخۇدالەر قىلىپ ئىتتىپاق،
ساتىپ دۇرجىنى قىلدى ئۇزدىن يىراق.

ئالىپ بۇ سىپاھ ئويگە بولدى راۋان،
كىرىپ خالىغە قىلدى ئەلدىن نىھان.

بىلىپ گۇلنىسا ئانچىنان يىغلادى،
كىشىنىڭ قۇلىغە تۇشۇپمەن، دىدى.

يايىپ ساچىنى ئۇزنى يورگادى،
كى پەشمىنە بىرلە تېنىن چۇركادى.

نىمە بار ئىكەن، دەپ ئاشۇقتى سىپاھ،
ئاچىپ ئاغزىنى سوكرە قىلدى نىگاھ.

Altun0q

نه كوردىكى بىر دىۋ سۈرەت بىلە،
نىمەرسە ياتىپدۇركى ھەيبەت بىلە.

يۈرەك ئاغدى قوقۇپ كورۇپ ئول مەھەل،
ئىتىپ ئاغزىنى ئەسلە قىلماي ھەيەل.

بىلەدۇر مۇنى ئوت ئارا ئور تاماك،
راۋادۇر مۇنى ئورنىدىن يوتكاماك.

بالانى ئىبارمىش بۇ دەريا ئارا،
خاراپ ئەتكۈسى چىقىپ ئۇشبۇ بالا.

يەنە كۆڭلىدە فەھم قىلدى شۇ ئان،
مۇنى ئورتەسەم ماڭا بولغاي زىيان.

كى مەندەك يەنە خام تەمەئ باردۇر،
مۇنى ئالغالى كىم خېرىدار دۇر.

چىقارماك كىرەك ئەمدى بازارغە،
خەبەر ئەيلاماك يار - ئەغيارغە.

ئالىپ كەلدى بازارغە دۈرجنى،
ئۇزى ئولتۇرۇپ ئالدى بىر بۇرجنى.

دىدى: ئالماغان بارچە ئارماندادۇر،
كىشى ئالسا ئاخىر پۇشايماندادۇر.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

يىغىلدى ھەممە ئەھلى بازارلار،
چىقىپ ھەر تەرەپتىن خېرىدارلار.

چۇ مەھزۇن كېلىپ شەھرىگە ئول زامان،
قىلىبان تاماشا ئۇيانۇ - بۇ يان.

بىناگاھ كۆزى تۈشتى بۇ جەمئىگە،
ئەجەپ شور غەۋغا يېتىپ سەمئىگە.

كېلىپ كوردى مەھزۇن ئالاماتنى،
خۇدا لۇتپى قىلغان كاراماتنى.

كۆزى تۈشتى ساندۇقغە ئول يارنىڭ،
قۇلىغە تۈشۈپ يار - ئەغيارنىڭ.

بۇ ساندۇقدا ئول گۈلنى قىلدى گۇمان،
كى زاھىر بولۇر دايە بەرگان نىشان.

كى مىلك تەگىمىنى ئالغالى يوق دەرەم،
يانىپ ئارقاغە ئۆيگە قويدى قەدەم.

تەزەررۇئ قىلىپ يىغلادى زار - زار،
ئۇمىد ئەيلەبان لۇتپى پەرۋەردىگار.

ئىشىت سوز، بۇ ساندۇقنى ئالدى ۋەزىر،
بىرىپ قىممىتىنى قىلىپ دەستىگىر.

چۈ ساندۇقنى ئېلتىپ ئۆيىگە جوھود،
كى پىنھان تۇتۇپ قىلدى ئەلدىن ھۇسۇد.

ئاچىپ دۇرجىنىڭ ئاغزىنى ئول زامان،
نە كوردىكى بىر دىۋ بولدى ئايان.

كى ھەيبەت بىلە ھورمايىپ باقتى ئول،
ۋەزىر دەرمەھەل دۇرجدىن يىغدى قول.

يىقىلدىكى بىھۇش ئۆلۈپ ئول جۇھۇد،
كېتىپ تەڭگە ئەمدى پۇشايمان نەسۇد.

كېلىپ ئەقلىغە بىر زامانى ياتىب،
دىدىكىم: بالانى ئالىپمەن ساتىب.

دىدىكى: يوق ئەتسام زىيان بولغۇسى،
كى مىڭ تەڭگە بىزگە قاچان بولغۇسى.

كى بىر خام تەمەئ باردۇرۇر مەن كەبى،
گەزەر گاھدا چىققۇسى تالىبى.

چىقاردىكى بازارغە دۇرجنى،
بۇ ساندۇقنى قويدى تاپىپ بۇرجنى.

يىغىلدى خالايىق ئەلالا قىلىپ،
يىراقدىن كېلىپ ئەل تاماشا قىلىپ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

چۇ مەھزۇن دىلى ئەيلەدى ئىزتىراب،
ئۇرۇپ ئاھلارنى شەھەرگە قاراپ.

دىدى: ئى ئاتا ماڭا رۇخسەت بىرىڭ،
شەھەرغە بارىشغە ئىجازەت بىرىڭ.

بۇگۇن مەن بارىپ بىر تاماشا قىلاي،
بۇ ئۇلگەن كوڭۇللارنى ئەھيا قىلاي.

ئاتا ئول زامان بەردى رۇخسەت ئاڭا،
كىلىنىڭ تىز، دەپ بەردى موھلەت ئاڭا.

چۇ مەھزۇن يۇگۇردىكى ئاھۇ بولۇپ،
كى ھىجران ئۇتىدا بەدەن سۇ بۇلۇپ.

كىلىپ دەرمەھەل ئول گۇزەر گاھغە،
كۇرۇپ دۇرجنى تۇشتى دىل ئاھغە.

قارار ئەردى ساندۇقغە ئول دەمبىدەم،
ئالاي دىسە يوق كىسەسىدە دەرەم.

كى ھەيران ئولۇب ياندى ئول جايىغە،
ھەمئول ماھىگەر جاي مەئۋايىغە.

ئۇشۇلۋەقت مەھزۇن دىدى: ئى ئاتا،
سالاي دەرياغە تورنى مەن بى خاتا.

ئاتا قىلسا بىزگە خۇدايىم نەسىپ،
كىرەم بەھرى مەۋج ئۇرسا ئېرماس ئەجەپ.

بابا دىدى: بارمۇ سىلىقىڭ بالام،
قىلىپسەن ئۇلۇغ كارغە ئېھتىمام.

كى مەھزۇن دىدى: تۇرپە ئۇستاد مەن،
شىكارى ۋە تۇججارى، سەييياد مەن.

چۇ مەھزۇنغە بەردى تورنى بابا،
ئېنىڭ ھەققىدە بابا قىلدى دۇئا.

تەۋەككۇل قىلىپ باردى دەريا سارى،
بارىپ ئارقاسىدىن ئاتاسى قېرى.

سالىپ تورنى ھەققە قىلىپ ئىلتىجا،
تەزەررۇئ بىلە دىلدا ئەيلەپ دۇئا.

تۇشۇپ ئول زامان بىر بالىق سەيدگە،
كىرىپ تور ئارا تۇشتى ئول قەيدگە.

يەنە بىر بالىق چىققتى بولدى ئايان،
كېلىپ كىردى ئول تور ئارا ئول زامان.

چۇ ئەۋۋەلقى بالىق ئاتام ھەققىدۇر،
ئىككىنجىسى كەمپىر ئانام ھەققىدۇر.

AltunOq

www.uyghurkitap.com

ئۈزۈم ھەققىغە ئەمدى تورنى سالاي،
نە بەرسە خۇدايىم ئانى مەن ئالاي.

تەۋەججۇھ بىلە سالدى تورنى يەنە،
سۈزۈپ بىر زامان مەيسەرە ـ مەيمەنە.

بىناگاھ تۇشۇپ تورغە بىر چوڭ سەمەك،
تۇتۇپ ئول زامان ئۈچ بالىق يەكبەيەك.

بالىقلارنى يارماق بىلە قىلدى ساپ،
پىچاق بىرلە بەدىنىنى قىلدى شىگاف.

ئۈچۈنچى بالىق بەدىنىدىن چىقتى دۇر،
ئەدەتتە مۇنىڭ جەمئى ئونىيەتتەدۇر.

چۇ مەھزۇن كۆرۈپ قىلدى ھەمدۇ سانا،
خۇدا لۇتپىغە شۇكرى بى مۇنتەھا.

چىراكىم بۇ دۇرلەر ئۈزۈنىڭ ئىدى،
تانۇپ ھەققىغە ھەمدۇ سانالەر دىدى.

بۇ دەرياغە تاشلاپ ئىدى ئول زامان،
يۇتۇپ بۇ بالىق قىلغان ئىردى نىھان.

بالىق قارنىدا بۇ ئامانەت ئىدى،
كى مەھزۇنغە ھەقدىن كارامەت ئىدى.

قۇلىغە تۇشۇپ ئۈشبۇ دۇردانەئى،
قۇيۇپ باشىنى قىلدى شۈكرانەئى.

چۇ ئاندىن يۈگۈردىكى بازارغە،
دۇچار ئولىاغاي دۇرجى ئەغيارغە.

كېلىپ دەرمەھەل كىردى چارسۇ ئارا،
كۆزىگە كورۇندى مۇزەييەن سەرا.

تۇرۇپ ئاندا بىر خۋاجە جەۋھەرفۇرۇش،
نە جەۋھەر فۇرۇش بەلكى گوھەرفۇرۇش.

ئانىڭ ئالدىغە باردى قىلدى سالام،
ھەم ئول ئاقساقال سوردى ئاندىن كەلام:

ئېيتغىل نىدۇر ھاجىتىڭ ئى ئوغۇل،
نە ئىش بۇيرۇساڭ مەن قىلايىن قوبۇل.

دىدى: ئۈشبۇ گوھەرنى بەيئ ئەتكامەن،
ئەگەر ئالماساڭ سەن، يانىپ كەتكامەن.

بۇ گوھەرنى كوردى جەۋاھىرفۇرۇش،
تەئەججۇپ قىلىپ ئەيلەدى كوپ خۇرۇش.

دىدىكىم: باھاسى نىدۇر، ئاڭلايىن،
ئالۇر، ئالماسىمنى كۇرۇپ چاغلايىن.

چۈ مەھزۇن دىدى بەيدى ئۇن مىلىڭ دەرەم،
بۇ قىمەتدىن ئۇلماس باھا ئەسلە كەم.

كى ئۇنىمىڭغە ئالدىم، - دىدى ئاقسافاڵ،
ھېلى مىڭنى ئال، قالغانىن ئەرتە ئال.

كى مەھزۇن ئالىپ مىلىڭ دەرەم دەرمەھەل،
دەرەملەرنى ساندۇقغە قىلدى بەدەل.

بىرىپ مىلىڭ دەرەمنى ئالىپ دۇرجىنى،
كوتاردى ئۇچاغە تۇتۇپ بۇرجىنى.

شەھەردىن چىقىپ جايىغە يۇردى ئۇل،
قىلىپ ئېھتىياتى باقىپ ئوڭۇ - سول.

ئۇزۇلدى خەلايىق ئالالاسىدىن،
قۇتۇلدى جاھان ئەھلى غەۋغاسىدىن.

ئۇتەر يولدا بىر گۇنبەزى بار ئىدى،
فەنا ئەھلىغە گۇيىيا غار ئىدى.

كېلىپ دەر مەھەل كىردى گۇنبەزغە ئۇل،
قىلىپ ئىزتىرابى ماكىب جىستى يول.

تاپىپ ئاندا ئىستەپ خالا بۇرجىنى،
چۇ ئۇل خالى يەردە قۇيۇپ دۇرجىنى.

كى ساندۇقنىڭ ئاغزىنى قىلدى كۈشاد،
كۆرۈپ گۈلنىسانى چىنان بولدى شاد.

چىقىپ دۈرجىدىن يار جانانەسى،
سەدەپ قارنىدىن چىقتى دۈردانەسى.

قوشۇلۇپ ئىكوۋ يىغلادى زار - زار
مۇرادىن تاپىپ ئول كۈنى ئىككى يار.

چۈ مەھزۇن دىدى: ئى كوزۇم رۇشەنى،
كوڭۈل باغىدۇر مەقدىمىڭ گۈلشەنى.

ئاتام باردۇر مۇندا بىر ماھىگىر،
پىقىر كارىدىن بىخەبەردۇر بۇ پىر.

قوپۇڭ تىزراق ئاندا ئەزم ئەيلالى،
كى ئازادە جاي ئىچرە بەزم ئەيلالى.

بۇ يەردە كىشى كورسە بولغاي يامان،
يىتار باشىمىزغە ئۆلۈسدىن زىيان.

چۈ مەھزۇن تۇتۇپ گۈلنىسا ئىلكىنى،
بەجا كەلتۈرۈپ راھبەر سىلكىنى.

كېلىپ بابانىڭ جايىغە ئول زامان،
ئاتاسى كۆرۈپ بولدى چۈن شادىمان.

بۇلار چىقتىلەر دۇرج ئاندا قالىب،
چۇ تاشلاپ سەدەپنى، گوھەرنى ئالىب.

كى مەھزۇن دىدى: سۇز بۇدۇر ئى ئاتام،
ئىشىت ئولتۇرۇپ ئەمدى خەيرىلكەلام.

ھەمە ماھىۋەلۋاقىئە بۇ دۇرۇر،
مىنىڭ كەلمىشىمگە سەبەب بۇ دۇرۇر.

بابا ئاڭلادى يىغلادى زار - زار،
بۇلارغا قىلىپ خانىمانىن نىسار.

بابا گۇلنىساغە قىلىپ ئەھتىرام،
چۇ كەمپىر سويۇپ قويدى، قىلدى سالام.

چۇ مەھزۇن دىدى: ئى ئاتا تىز بول،
نەچە كارنى بۇيرۇسام قىل قۇبۇل.

پالانى جەۋاھىر فۇرۇشغە بارىپ،
ئېيتغىل ئاڭا ئالدىڭە قىچقىرىپ.

كى ئوغلۇم ساڭا ساتمىش ئېردى گوھەر،
كى قالغان تۇمەننى ماڭا تىز بەر.

توقوز مىڭنى بەرسە خىراجات قىل،
كى شاھانە ئەسباب ـ ئالات قىل.

مۇھەييا قىلىپ بارچىنى بۇ زامان،
بولۇڭ مېھمانغە كېلىپ مىزبان.

بابا ئۇغرادى دەر مەھەل ئاشۇقۇپ،
يۈگۈردى شەھەرگە يىقىلىپ - قوپۇپ.

جەۋاھىرفۇرۇشقە كېلىپ دەرمەھەل،
دىدى ئوغلىنىڭ سۆزىنى بى خەلەل.

توقۇزمىڭنى بەردى جەۋاھىرفۇرۇش،
قىلىبدۇر بابا خەرج قىلماقغە جۇش.

نى دەپ ئېردى مەھزۇن ئانى ئالەي پىر،
سەرەنجاملەرنى قىلىپ دەستىگىر.

كۇتارتىپ كىرا بەردى ھامماللغە،
خالايىق تەئەججۇپ قىلىپ زالغە.

كېلىپ ئويگە سالدى مۇزەييەن بىساتە
بۇزۇق كۇلبەسى بولدى جايى نىشات.

نەچە قىسمى نىئمەت: كابابۇ، شاراب،
قىلىپدۇر مۇھەييا مەيى لەئل ناب.

قېرىنغاندا بولدى بابا چۇن غەنى،
فەراغەت تاپىپ بەلكى كەمپىر زەنى.

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

١

جاھاننىڭ غەمىدىن فەراغەت تاپىپ،
بولۇپ مۇندا ئەيش ئىچرە راھەت تاپىپ.

بولۇپ ۋەسل مەھزۇن بىلە گۈلنىسا،
ناۋا تاپتى مۇندا ئىكى بىنەۋا.

نەچە كۈن ئۆتۈپ ئەيشى - ئىشرەت بىلە،
نە كىچە، نە كۈندۈز مۇھەببەت بىلە.

چۇ بىر كۈن بۇلار ئەيلەدى مەسلەھەت،
دىيارىغە يانماق ئۈچۈن مەشۋەرەت.

دىدى: ئى ئاتا، راست قىل زادراھ،
كى بىچارە پەرزەندىگە بول تەباھ.

سەپەر جابدۇغىنى مۇھەييا قىلىڭ،
كى بىزگە زامانى مۇۋاسا قىلىڭ.

ئېلىپ بىرسەمەندى بىرىڭ سىم زەر،
چۇ ئاتلاپ بۇ سوز ئاھ ئۇردى پەدەر.

دىدى: ئى بالام، مەن سوزۇڭگە قۇلاق
سالىپمەن، كېلۇر بوي دەردۇ - فىراق.

مىنىڭ بىرلە قىلماق نىدۇر خەيرىباد،
فىراقىڭنى قىلدىڭ ئاتاڭغە زىياد.

نه بولغاي نەچە ۋەقت تۇرساڭ بالام،
ئېلىپدەك قەدىمنى غېمىڭ قىلدى لام.

بۇلار ئېيدى: رازى بولۇڭ ئى ئاتا،
سەبەپ سىز بولۇپ، بولدى مەقسەد ئادا.

جاھاندا مېنىڭ ئىستىگىم بۇ ئىدى،
خۇدادىن داۋام تىلەكىم بۇ ئىدى.

سەبەپ بىرلە يارىمغە بولدۇم ۋىسال،
خۇدا لۇتفى ئەتىپ مۇندا كوردۇم جامال.

بۇلۇب ئارزۇ بىزگە ئەمدى دىيار،
كى ئوز شەھرىمىز ئىچرە تاپساق قارار.

مۇنى دەپ تەۋەللا قىلىپ پىرغە،
تىلىنى ئاچىپ ئوزر تەقسىرغە.

سەپەر جابدۇغىنى قىلىپ ئول بابا،
مۇھەييا قىلىپ بارچىنى جابەجا.

بابا بىرلە قىلدى بۇلەر خەيرىباد،
چۇ يىغلاپ قالىپ بۇ فېقىر نامۇراد.

يۇرۇپ يولغە كىردى بۇلار خوبلاشىپ،
قۇيۇندەك كېتىپ ئارغادالدان ئاشىپ.

قىلىپ تەي باياباننى سۇرئەت بىلە،
يۇرۇپ كىچە ـ كۈندۈز مۇھەببەت بىلە.

ئۆتۈپ نەچە كۈن كەلدى ئەبھارغە،
نە ئەبھار دەريايى خۇنخۇارغە.

بۇ دەريادە كۈشتى مۇھەييا ئىمەس،
كىشى كىمەسىز كىرسە ئەھيا ئىمەس.

كى ئوتمەك ئىلاجىغە قىلدى خىيال،
ياسادى هامانا قۇمۇش بىرلە سال.

ھەمە لازىم ئامەدنى سالغە سالىب،
بۇ دەريا قاراغىدا ئاتلەر قالىب.

ئاقىب يۈردى دەرياغە بۇ ئىككى يار،
كى لاھەۋلنى ئېيتىبان بى شۇمار.

ئايا ساقىيا جام ئەبھار تۇت،
كەرەم بەھرىدىن مەينى بىسيار تۇت.

ئىچىپ بەھر مەي ئىچرە غەۋۋاس بولاي،
تاپىپ دۇررۇ مەقسۇد ئاگا خاس بولاي.

ئەگەر بولسە ئومرۇم هاياتى مۇقىم،
بولۇرمەن بۇ سال ئۈستىدە مۇستەقىم.

مەھزۇن بىلە گۈلنىسا ئۇل ماھىگىرنىڭ سەببى بىرلە تاپىشىپ ئۇز ۋىلايەتىگە ئەزىم قىلغانىدە نەچە كۈن مەنزىل-مەراھىل تەي قىلىپ دەرياغە يېتىپ كېلىپ ئۇلاغلەرنى دەريا ياقاسىدە قويۇپ سال باغلاپ دەرياغە تۈشكاندە نەھەڭ ئۇرۇپ بۇلار غەرق بولغانى، گۈلنىسا تەختە پارەدە قالىپ، ئول تەختە پارەنى سۇ چايقاپ تاشلاغاندە، گۈلنىسا سالامەت چىقىپ دەريا قاراغىدا ئولتۇرغاندە پادىشاھ مىسرى شىكار ھالىتىدە كېلىپ كو-رۇپ گۈلنىسانى پەرزەند قاتارىغە ئالىپ، مىسرغە پا-
دىشاھ قىلغانى

ئەجەب ۋاقئە مۇندا تاپىش زۇھۇر،
يېتەر ئانچە غەم يەتسە بىر كۈن سۇرۇر.

پەلەك رەشك ئەيلەب ئىكى يارغە،
يەنە تۈردى دەرياده ئازارغە.

چۇ دەريا تەھىدىن چىقىپ بىر نەھەڭ،
ئۇرۇپ سالغە قۇيرۇغىن بى دەرەڭ.

قىلىپ پارە-پارە بۇلەر سالىنى،
كى دەرياغە غەرق ئەيلەبان مالىنى.

فۇرۇغ كەتتى، ئەشيا توشۇپ قەئرىگە،
بۇلار ئاقتى تەختە بىلە بەھرىگە.

AltunOq

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىردىنبىر ئادرېسى

بولۇپ گۈلنىسادىنىكى مەھزۇن جۇدا،
جۇدالىقنى سالدى بۇلارغە خۇدا.

ئاقىپ گۈل سۇدا كەچغىچە دەرد ئىلە،
مۇناجات ئېتىپ چېھرەئى زەرد ئىلە.

بىناگاھ سۇ چايقاپ چىقاردى گۇزار،
كى دەريا قىراغىدا ياتتى نىگار.

كېلىپ ھۇشىغە ئۇزنى ئالدى كېيىن،
ئېزىز جانىغە ئانچە بولدى قېيىن.

ئۇتۇپ بۇ كېچە بولدى خورشىد پاش،
ساما ئەۋجىگاھىدا تۇردى قۇياش.

كى بىر خەشمىدە ئولتۇرۇپ ئېردى ئول،
تەۋەھھۇم بىلە باقىبان ئوڭ ۋە سول.

كى مەھزۇن قىراقىدا كوپ يىغلادى،
كى خورشىد تابىدىن ئىسسىغلادى.

تۇرۇپ ئېردى ھەيرەتدە ۋادى ئارا،
كىلۇر بىر تەرەپتىن ئەجەپ ماجەرا.

تۇرۇپ گۈلنىسا ئانچە ۋەھشەت بىلە،
ئېشتتى ئالالاكى سۇرئەت بىلە.

سوزۇلدى جاھاندىن ئالامات گەرد،
قاچىپ يىتراشىپ يىلىباسۇن ئەھل دەرد.

ئېنىڭ كەينىدىن بولدى پەيدا جۇنۇد،
ئېتىپ كورد كوۋزەننى ئەيلەپ نەبۇد.

چىقىپ كەلدى ئولدەمكى بىر تاجدار،
كى سىينى سالاپەتتە ئول شەھرديار.

تۇشۇپ شاھنىڭ كوزىگە گۇلنىسا،
تۇرۇپ ياخشى سۇرەت بىرلە فەتا.

ئوزىنى ياساپ ئېردى دىۋانەۋار،
كېلىپ لۇتفى قىلدى ئاگا تاجدار.

دىدى: ئى ئوغۇل سەن نىچۇك ئادىمى،
يىتىبدۇر باشىڭغە جاھاننىڭ غىمى.

نىچۇك ۋاقىئە مۇندا بولدۇڭ غىرىپ،
بۇ دەريا لىبىدە تۇرۇپ سارغارىپ.

دىدى گۇلنىسا: ئى شەھى كامكار،
يىتىپ بۇ فەلەكدىن ئەلەم بى شۇمار.

ئاتام بار ئىدى باي سوۋداگىرى،
كى بىسيار ئىدى نەقد سىيمۇ - زەرى.

ھەمە كارۋان باشى ئېردى ئاتام،
ئىدى زىر دەستى قەۋافىل تامام.

كىرىپمىز ھەمە كارۋان كىمەگە،
كى ساكىن بولۇپ كىمەدە خىمەگە.

كى بەرپا قىلىپ خىمەئى شامىيان،
قىلىپ باشقە ئول خىمەنى سايەبان.

بىناگاھ ئېسىپ ئاندا بادى خىلاف
ئۈزۈپ كېمە بەندىنى قىلدى شىگاف.

قىرۇ كەتتى دەرياغە مەللاھلەر،
كى لۇقمە قىلىپ ئانى تىمساخلەر.

بولۇپ غەرق ئولدىكى مالۇ - مىنال،
خالايىقنىڭ ئومرىگە يەتتى زاۋال.

قالىپمەنكى بىر تەختە پارە ئۈزە،
كى سۇ تاشلادى سەنگپارە ئۈزە.

تۇرۇپ ئېردىم ھەيرەت بىلە سارغارىپ،
كى سىزنى خۇدا بىزگە قىلدى نىسىپ.

ھەم ئول شاھىغە يوق ئىدى بىر بالا،
كۆڭۈلدە بالا دەردىگە مۇپتىلا.

كى شۈكرى ئەيلىبان ھەققە ئۇل پادىشا،
قەرىغاندا قىلدىڭ ئاتائى ئاگاھ.

كوڭۈلدە كەچۈردى بالا ئەيلەيىن،
كى ئول ھەر نەدىسە ئاتا ئەيلەيىن.

دىدى: بىزگە بولغىل ئوغۇل ئى جۇۋان،
شەھەرگە مېنىڭ بىرلە بولغىل راۋان.

ئىشىت ئى بالام، مىسىرغە شاھمەن،
ۋىلايەتنىڭ ئەھلىدىن ئاگاھمەن.

يىتىپ ئومر ئاخىرغە يوقتۇر خەلەپ،
قىلىپ ھەق ۋۇجۇدۇمنى دۇرسىز سەدەپ.

دىدى گۇلنىسا: مەندە يوق ئىختىيار،
ھەمە ئىشنى خوبراق بىلۇر شەھرىيار.

يىتىمگە ئاتا بولسا ئالى جىناپ،
كى پەردا قىيامەتتە بىھەد ساۋاب.

بولۇپ شات خۇررەم شەھى باكىرەم،
شەھەر جانىبىغە قويۇبدۇر قەدەم.

شەھەرگە ئالىپ كەلدى ئىززەت بىلە،
ئاگا پەرۋىرىش قىلدى ھورمەت بىلە.

ئۇتۇپ نەچە مۇددەت بولۇپ شادمان،
بولۇپ شاھ بىچارىگە مېھرىبان.

كى پەرمان قىلىپ بىر كۈنى پادىشاھ،
يىغىلسۇن ھەمە ئادەمى نىكى خۇاھ.

شەھەر خوبلارى بىرلە بار مەسلىھەت،
كېلىپ ئەيلاسۇن بىز بىلەن مەشۋەرەت.

ئۇشۇل ۋەقتى كەلدى ھەمە فوج ـ فوج،
كى ئوردايى ئالى ئارا تۇتى ئۇج.

كى ئىجلاس ئېتىپ شاھى ئالى مۇقام،
رىئايە ئارا ئەيلەدى جىش، ئام.

دېدى: ئى خالايىق خىيالىم بۇدۇر،
كى سىزلەر بىلە قىلۇ ـ قالىم بۇدۇر.

خۇدا بىزگە پەرزەنت قىلدى ئاتا،
يېتىپ پىرلىق بولدۇم ئەمدى فەنا.

كى تەخت ئۇزرە ئولتۇرسا ئۇشبۇ خەلەپ،
ئېيىڭ مەقدىمىدىن يېتەر كوپ شەرەپ.

رىئايە ھەمە كوردى مەئقۇل ئانى،
قىلىپ بارچە شەھلىقغە مەقبۇل ئانى.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىرىگىنى ئادرېسى
AltunOq

بولۇپ ئۇلزامان تەخت ئۇزە تاجدار،
ھەزىن گۇلنساغە بولۇپ بەخت يار.

كى بولدى ھەمۇل شاھ ئىززەت نشىن،
ئاڭا تاپشۇرۇپ تاج تەخت نگىن.

ئۇتۇبان بىر ئاي شاھ بولدى ۋاپات،
تىرىكلىكنى تەرك ئەتتى بولدى مامات.

ئېنىڭ جىسمىنى دەفن گە تاپشۇرۇپ،
كى تەخت ئۇزرە ئول گۇلنسا ئولتۇرۇپ.

ئاتا ماتىمىدىن فىراغەت تاپىپ،
كى مەھزۇن ئۇچۇن مىڭ خىجالەت تاپىپ.

تۇرۇپ گۇلنسا ئەيلادى يارلىغ،
ئانى كەلتۈرۈڭ كىمكى ئازارلىغ.

كى دەرۋازىغە ھەر مۇساپىر كىلۇر،
ئانى مۇندا كەلتۇر نە سوزلەر قىلۇر.

ئېنىڭ ھوكمىچە كەلتۇرۇپ ھەر كۈنى،
قىلىپ ئىلتىپات ئانچە چىقماي ئۇنى.

ئايا ساقىيا راھ قىلغىل كەرەم،
كوڭۇل شاھىدىن ئىرىسۇن دەرد غەم.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ھەمە دەردىدىن بىزنى قىلسۇن نىجات،
ئاتا ئەيلىگەي يار ۋەسلىنى پات.

بۇ ۋاقىتتە ئانداغ دۇركىم، مەھزۇن بىچارە مەجنۇن ئاۋارە دەريادە تەختە پارە ئوزرە قالىپ يەتتە كۈندىن كېيىن سۇ ئانى بىر قۇملۇقىغە چايقاپ تاشلاپ مۇشەققەتلەر بىلە تاھىر ئەرەبگە مالاقات ئولۇپ، ئىرادە ئەزەلى بىلە مەنسۇر جانىبىغە ئەزم ئەيلەپ گۈلنىسا بىلە تاپىشقانى

چۇ مەھزۇن قالىپ بەھردە يەتتە كۈن،
ئاقىپ سۇدا تىنماي نە كۈندۇز نە تۈن.

بىناگاھ سۇ چايقاپ چىقاردى ئانى،
چىقىپ قوم يۈزىگە چۇ نازۇك تېنى.

چىقىپ خوشكىغە مىڭ مۇشەققەت بىلە،
جەزىرە ئارا كەلدى مىھنەت بىلە.

لىباسىنى سالدى قۇرۇتماق ئۈچۈن،
غىزا ئىستابان قۇت قىلماق ئۈچۈن.

غىزاسى بولۇپ ئاندا بىخۇ ـ گىياھ،
كىرىپ يولغە ئولدەم چىكىپ ئوتلۇغ ئاھ.

تەۋەككۈل قىلىپ كىردى ئول دەشت ئارا،
يولۇقماي ئاڭا ھېچكىم گەشت ئارا.

قەدەم قويدى بىر-بىر باسىپ نەچە كۈن،
كى ئاچلىق بىلەن قەددى بولمىش نىگۈن.

چېكىپ ئاھۇ ئەفغان قىلىپ نالەر،
كى ئول ۋادىدا چىقتى بۇتخانەلەر.

نەچە كۈن يۈرۈپ كەلدى بىر جايغە،
ھەم ئول جاي تەئيىن ئىدى بايغە.

ئەرەبكە قەبىلە ئىدى ئول ۋىساق،
يېتىپ كەلدى مەھزۇن ساھىب فىراق.

كى بىر ھويلا دەرۋازىسىغە كېلىپ،
زامانىكى ئولتۇردى باشىن سالىپ.

چىقىپ كەلدى ئۆينىڭ ئىچىدىن كەنىز،
قابايىل ئىلىدەك لىباسى كىگىز.

دىدى: ئەي مۇساپىر كۇجا ئامىدى،
ئازىپ يولنى مۇندا كېلىپمەن، دىدى.

كەرىسنە بولۇپمەن غىزا قىل ئاتا،
ماڭا نەچچە كۈندۈر يىمايمەن غىزا.

دىدى ئول كەنىز: بار مىنىڭ ھاجىتىم،
كى مەغلۇبمەن، ئول ئىرۇر غالىبىم.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىرلىكى ئادرېسى

كىرىپ ئۇل كەنىز بايغە قىلدى خەبەر،
مۇساپىرنىڭ ئالدىغە چىقتى بەدەر.

ئانى باشلادى ئۆيگە ئۇل ئاقساقال،
كىرىپ ئاندا بىچارە مەھزۇن مالال.

خۇاجە سوردىكىم: ئى مۇساپىر يىگىت،
ھەمە سەرگۈزەشتىڭنى بىزگە ئېيت.

كى قايسى چەمەننىڭ گۈلى بولدىڭىز،
قايۇ باغنىڭ بۇلبۇلى بولدىڭىز.

نە دەپ كەلدىڭىز، مۇندا نى ھادىسى،
بۇ يەڭلىغ يۇرۇشنىڭ نىدۇر بائىسى.

چۇ مەھزۇن دىدى: نەسلى تۇججارمەن،
تومەن زار بىلە ئەھلى بازارمەن.

ئاتام بار ئىدى ئۇزى ئانچە غىنى،
يۇرۇر ئېردى ئالىپ سەپەرگە مىنى.

قازارا كىرىپمىز سەفىنە ئارا،
كىرىپ مال ئانداغ خەزىنە ئارا.

چۇ دەريا ئىچىدىن چىقىپ بىر نەھەڭ،
كى ئەژدەر بىلە ئۇل قىلىپ ئېردى جەڭ.

ئۈزۈپ پارە ـ پارە قىلىپ كىمەنى
كى غەرق ئەيلادى قويماي ھېچنېمەنى.

فۇرۇ كەتتى دەريا تېگىگە ھەمە،
كېمىدىن نىشان قالمادى ھېچنېمە.

كى بىر تەخت ئۈزرە كېلىپمەن ئاقىپ،
خۇدا يول بېرىپ ئاخىرىدىن چىقىپ.

كىزىپ دەشتلەرنى كېلىپمەن ھارىپ،
بۇ سوزنى دىبان يىغلادى يالبارىپ.

دىدى: ئى خۇاجە، كەلدىڭىز مەرھەبا،
بۇيان كەلتۈرۈپسىز قەدەمنى سەفا.

بۇدۇر شاھنىڭ ئولكەسى ئى ئوغۇل،
ئاتا مەن بولاي مۇندا قاشىمدا بول.

ئېتىمدۇر مېنىڭ خۇاجە تاھىر ئەرەب،
بىرىپدۇر خۇدا مۇنچە فەزلۇ ھەسەب.

كى باردۇر ماڭا ئانچە مالۇ ـ مىنەل،
چۇ يايلاق ماڭا، ئۇشبۇ دەشتۇ جەبەل.

بۇ سوزلەرنى ئېيتىپ مۇۋاسا قىلىپ،
ئالىپ كەلدى نىئمەت مۇھەييا قىلىپ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

تاناۋۇل قىلىپ تۇمەنى ئۇل ھەزىن،
بولۇپ سىيىر دەپ ھەمدە جان ئافەرىن.

تۇرۇپ نەچە كۈن ئۇل غېرىپ قاشىدە،
كېچە ـ كۈندۈز ئۇل زار كوز ياشىدە.

چۇ تۇغىيان قىلىپ گۈلىسانىڭ ئۆتى،
جاھان بولدى گۇيا كۈزىگە قۇتى.

چۇ يىغلاپ دىدى بىر كۈنى: مەن كىتەي،
ئىجازەت بېرىڭ مەقسىدىمگە يىتەي.

خۇاجە ھەم ئىجازەت بېرىپ زارغە،
قىلىپ خەيرىباد، كىردى رەفتارغە.

شەھەردىن ـ شەھەرگە بولۇپ بىنەۋا،
چېكىپ ھەر زامان يار ئۈچۈن ئاھ ـ ۋاھ.

نەچە كۈن، نەچە ئاي ئۆتۈپ سائەتى،
رىيازەت چېكىپ خەم بولۇپ قامەتى.

بىناگاھ يىتىپ مىسىرنىڭ شەھرىگە،
كېلىپ تۇردى ئاندىن لەبى نەھرىگە.

ئۇشۇل ۋەقت ئىدى ئىككى خادىم كېلىپ،
ئېنىڭ كەينىدىن كوپ مۇلازىم كېلىپ.

دېدى: ئى مۇساپىر يۇرۇڭ شەھرىگە،
ئەگەر بارمىساڭ ئۇچراغۇڭ قەھرىگە.

كى مەھزۇن دېدى: بۇ نە يەڭلىغ ئۇمۇر،
ئەلەمكەش باشىمدا تاپىبدۇر زۇھۇر.

كى فۇرقەت كۇنىنىڭ بالاسىن مۇدى،
چۇ ھىجران تۇنىنىڭ جاپاسىن مۇدى.

پەلەكتىن نەلەر كەلدى بۇ باشىمە،
داغى ئىشق ئارا ئۇشبۇ پاداشىمە.

نە كەلسە كۇرەي بۇ فەلەكدىن ماڭا،
كى رازى بولاي شەكۋە قىلماي ئاڭا.

شەھەرگە كېلىپ بۇ خالايىق بىلە،
كىرىپ ئورداغا بۇ رىزالىق بىلە.

خەبەر ئول زامان يەتكۇرۇپ شاھغە،
غىرىبىنى كەلتۇردى دەرگاھغە.

خىرامان چىقىپ تەختىغە پادىشاھ،
كورۇنۇش بىرىپ ئاختۇرۇپ بارگاھ.

مۇساپىرنى ئالدىغە ھازىر قىلىپ،
كى باقتى ئاڭا كوزنى نازىر قىلىپ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

بىرى بىرگە سالدى نەزەر ئىككى يار،
گۇمان قىلدى ھەر ئىككى ئەيلەپ نەزار.

غېرىپتىن سوراپ شاھ ئەھۋالىنى،
پەلەكتىن يېتىشكەن يامان ھالىنى.

ئېتىڭ نىدۇرۇر ئى مۇساپىر جۇۋان،
دىيارىڭ قەيەردۇر ماڭا قىل بايان.

نىدىن مۇنچە مىھنەتكە بولدۇڭ قەرىب،
ساڭا نى بولۇبدۇر فەلەكدىن نېسىپ.

ئېيتىغىل ماڭا سەرگۈزەشتىڭ تامام،
قۇيۇپسەن فەنا ۋادىسى ئىچرە كام.

چۇ مەھزۇن تەھەييات ئادا ئەيلادى،
ھەم ئول شاھغە جان فىدا ئەيلادى.

دىدى: ئى شەھەنشاھ، مەھزۇن مىنەم،
كى بىر يار يادىدا مەجنۇن مىنەم.

كى پەرزەندىمەن خۇاجە مەسئۇدنىڭ،
يېتىم بەندىسى شاھ مەئبۇدنىڭ.

كى مەھبۇب ئېردى ماڭا گۈلنىسا،
ھەمە خوبلاردىن ئىدى دىلرەبا.

پەلەكتىن يىتىپ ئىگكىمىزگە ئەلەم،
ئانىڭسىز ماڭا يۈزلانىپ دەرد غەم.

ھەمە ۋاقىئەلەرنى ئېيتتى بايان،
بۇ ئەسرارلار شاھغە بولدى ئايان.

كى ئول شاھ ساچراپ قوپۇپ تەختىدىن،
تۈشۈپ يەرگە ئول تەخت ئارا رەختىدىن.

كورۇشتى كېلىپ يار مەھزۇن بىلە،
ئېنىڭدەككى لەيلى مەجنۇن بىلە.

تۇتۇپ ئىلكىدىن ئىچكەرى باشلادى،
كورۇپ يارنى تەختىنى تاشلادى.

تانۇپ بىر-بىرىنى چىنان يىغلابان،
نىھان ئىشلىرىنى قىلىشىپ ئايان.

كى ئەركان دولەتكە بەردى خەبەر،
چۇ مەزلۇم ئىدىم كى يىتىپ كەلدى ئەر.

ماڭا ئارىيەت ئېردى تەخت نىگىن،
كى بۇ تەخت ئوزرە بولۇر مۇتمەئىن.

قويۇپ باشىغە تاج شاھانەئى،
كى تاجىغە دۇرج ئەتتى دۇردانەئى.

تەئەججۇپ قىلىپ خەلق بۇ كارنى،
سوكۇتلار بىرىپ قىلدى ئىقرارنى.

مۇسائىد زاماندا چىقىپ تەختىگە،
ئۇلاندى ئەجەپ تەخت ئىلە بەختىگە.

كىرىپ گۈلنىسا ھوجرەئى خۋاسىغە،
نىھان گوھىرىن بەردى غەۋۋاسىغە.

قىرىق كۈن قىلىپ توي شاھانەئى،
كى ئەقد ئەيلىبان ئالدى جانانەئى.

خالايىققە ئەيلاب داغى جىش ئام،
ئادالەت بىلە قىلدى ئۇزىگە رام.

كى ئىھسان بىلە بارچەنى قىلدى شاد،
تۇمەن ھەمد بىرلە قىلىپ ھەقنى ياد.

جاھاندا مۇرادىن تاپىپ ئىككى يار،
بۇلارغە بولۇپ لۇتپى پەرۋەردىگار.

ئادالەت بىلە سوردى ئول دادخۋاھ،
بولۇپ ئاقىبەت مىسىرغە پادىشاھ.

تامام ئولدى بۇ قىسسە شىرىن كەلام،
مۇھەببەت سوزى بىرلە بولدى تەمام.

Altun0q

ئەزىزا، جاھان كارىدۇر بى سەبات،
ئەدەمگە چىكەر بارچە ھەسبۇ ھەيات.

يىتۈرسە ئەگەر زەررەئى شادلىق،
تۇمەن غەم بىلە قىلغاي ئابادلىق.

كىشىكىم مۇھەببەتكە ۋابەستەدۇر،
كى جانۇ-دىلى ئانچىنان خەستەدۇر.

ھەقىقەت مۇھەببەتكە قويغىل قەدەم،
مەجاز ئەھلىنىڭ ئاھ-زارى ئەدەم.

مەجازىدا چۇن بولسا كىم پاكراق،
ھەقىقەت ھىسابىنى قىلغاي دەرەك.

ئاياقچى ماڭا جامى گۇلگۇن تۇت،
ئانىڭ لامىئىدىن كوڭۇلنى ئاۋۇت.

ئانى سىبقارىب بارچەدىن فەرد ئولاي،
ھەمە دەرد ئەھلىگە ھەمدەرد ئولاي.

تاپاي چۇن فەنا قاپىغە شاھى راھ،
سەئادەت ھەرەمىنى ئەيلەي فەناھ.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

لۇغەت

ئا

ئابى رەۋان — ئېقىن سۇ
ئاسۇدە — تېنچ
ئالغە — ئالدىغە
ئاراستە — بىزىمەك
ئاشام — يېيىش
ئاشۇب — غەۋغا
ئاشۇقۇش — ئالدىراش
ئاشفتە — پەرىشان
ئاھۇ — كىيىك

ب

باد — شامال
بادبان — كېمە چېدىرى، يەلكەن
بادىيە — چول، سەھرا، باياۋان
بائىس — سەۋەپ
بەيئەت — باھالىشىش، كېلىشىش
بەيئى — سېتىۋېلىش، سودىلىشىش
بەدھال — ھالى خاراپ
بەھرى — چوڭ دەريا

بى گەران — ھىساپسىز
بى مۇنتەھا — چەكسىز
بى سەبات — ئەبەدى بولمىغان
بى خىرەد — ھوشىنى يوقاتقان، ئېقىلسىز
بوھتەر — ئەزىز، ئارتۇق
بوقئە — دىيار، جاي، ئەل

س

سائىقە — چېقىن چاقماق
ساكىن — جايلىشىپ تۇرغان، ئورۇنلىشىپ تۇرغان، ئورۇن ئالغان
ساھىب — ئىگە
سەد پارە — يۈز پارە
سەمئى — قۇلاق
سەنگپارە — تاش پارچىلىرى
سەربەسەر — باشتىن ـ ئاخىر
سەرەفراز — خوشال، خۇرسەن
سەرفىگەندە — ئۇياتلىق، بېشى ئىگىلگەن
سەرمەدى — ئەبەدى، مەڭگۈ
سەرۋقامەت — قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن يار
سەرزىنىش — كايىش، تەنبىھ بېرىش
سەفا — يورۇقلۇق، مەئىشەت
سەفىد — ئاق
سەفىنە — كېمە

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

سەۋار — ئاتلىنىش، ئاتقا مىنىش
سەلاھ — ياخشىلىق
سىنن — ياش
سىپارىش — تاپشۇرۇش، بېرىش.
سىپاھ — ئەمەلدار، ئەسكەر
سىگال — خۇسۇمەت
سىلىك — يىپ، قاتار، تىزىم
سۇد — پايدا، بەھرە، نەپ
سۇخەن — سوز
سۇخەندان — سوز سەنئەتكارى، سوز ماھىرى
سۇگ — ماتەم
سۇگۋار — ماتەملىك
سۇرۇر — شاتلىق
سومۇۋ — يۇقۇرى، يۇكسەك
سىيم — كۇمۇش
سىيمتەن — كۇمۇش بەدەن، كۇمۇش تەن.

د

دادخۋاھ — ئادالەتپەرۋەر
داج — قاراڭغۇ
دايە — ئىنىك ئانا
دەستىگىر — قوللىغۇچى، ياردەمچى، قولغا چۈشۈرمەك
دەر ـ بەدەر — ئويمۇ ـ ئوي يۈرۈش
دەرەم — پۇل

دەفىن — ئۆلۈكنى يەرلىكتە قويۇش
دەھر — دۇنيا، ئالەم
دىنە — دۇنيا، مال ـ مۈلۈك
دىلرەبا — كوڭۈلنى تارتقۇچى، يار
دۇن — پەس، رەزىل، ناكەس
دۇرر — ئۈنچە ـ مەرۋايىت، گوھەر
دۇررى مەكنۇن — ياخشى ساقلانغان دۇر
دۇرج — قىممەتباھالىق تاشلار سېلىنىدىغان ساندۇق.

ف

فاسىد — بۇزۇق، يامان
فاخىرە — ھەشەمەتلىك، گۈزەل
فەنا — يوقىلىش، بارلىغىدىن كېچىش
فەراغەت — خالاس
فەرد — يەككە، يالغۇز
فەتا — ياش يىگىت
فەۋق — ئۈستى، توپە
فەرش — سېلىش
فەزا — كەڭلىك
فەزلەھەسەب — زىيادە، شوھرەت
فىگار — جاراھەت، يارا، زەخىم
فىرۇ — چۈشمەك، غەرق بولماق
فىرىفتە — مەپتۇن

AltunOq

ئۇيغۇر كىتاب تورىكتىنى
www.uyghurkitap.com

فىراش — كورپە
فۇتۇر — زەئىپ

گ

گەشت — كېزىش
گەرد — چاڭ - توزان
گىرد — ئەتراپ، قىرغاق
گۇداز — قۇيغۇچى، يازغۇچى
گۇزەر — ئۆتۈش، ئۆتىدىغان جاي

خ

خالا — خالى ئورۇن، خالى جاي
خۋاستە — ئىستىمەك، تىلىمەك
خەستە — زەئىپ، مەيۈس
خەددام — خادىم، خىزمەتچى
خەدەڭ — ئوق
خەلەف — ئەۋلات، ئىزباسار
خەم — پۈكۈلگەن، ئېگىلگەن
خەشم — ئاچچىق، غەزەپ
خەيرباد — خەيرلىشىش، خوشلىشىش
خىلاف — تەتۈر
خىمە — چادىر، كېمىنىڭ چادىرى
خىرامان — نازلىق مېڭىش، نازاكەتلىك يۈرۈش

خىرەد — ئەقىل، ھۇش
خۇنخۇار — قانخور
خورشىد — قۇياش
خۇرۇش — ۋاقىراش، پەريات ـ پىغان قىلىش
خۇشنەما — كوركەم، خۇش سۇرەت، گۇزەل
خۇشك — قۇرۇقلۇق

ئى

ئىجلاس — مەجلىس، يىغىلىش
ئىنتىقال — يوقىلىش، يوتكىلىش
ئىزتىراب — تاقەتسىزلىك
ئىھتىمام — تىرىشىش، ئەھمىيەت بېرىش

ج

جابەجا — ئوز جايىدا، رەتى بىلەن
جاۋىدان — مەڭگۈ، ئەبەدى
جەبەل — تاغ
جەرراھ — تاشقى كېسەللەر دوختۇرى
جەۋھەر فۇرۇش — قىممەتباھالىق تاشلار ۋە گوھەرلەرنى ئېلىپ ساتقۇچى سودىگەر.
جەيش ـ ئام — قوشۇن ـ ئاممە
جۇۋان — يىگىت
جۇش — قوزغالماق، قاينىماق

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ك

كام — تىلەك، مەقسەت
كامكار — قۇدرەتلىك
كامدىل — دىل ئىستىگى، دىلنىڭ ئارزۇسى
كامياب — بەختىيار، ئۆز مەقسىدىگە يېتىشكەن
كەلام — سۆز
كەرىسنە — ئاچلىق
كەرەم — ياخشىلىق
كىيسە — يانچۇق، چونتەك
كۆشت — كېمە
كۆشتىبان — كېمىچى
كۆهەن — قەدىمقى، دۇنيا

ل

لال — تىلى تۇتۇلۇش
لامىئ — يالتىراش
لۇتف — مەرھەمەت، ياخشى مۇئامىلە
لۇئلۇ — مەرۋايىت
لەھمە — گوش

م

مالىش — سۈركەش، ئىشقىلاش
ماھ — نۇرلۇق چىراي، سۆيۈملۈك، ئاي

ماھىگەر — بېلىقچى
مەدارىس — ئوقۇش يۇرتلىرى
مەخفىل — جاي، مەنزىل
مەللاھ — كېمىچى، قېيىقچى
مەلۇل — غەمكىن، خاپا
مەتائ — مال، رەخ
مەرغۇپ — لايىق
مەۋزىئ — جاي، يەر
مەشۇەرەت — مەسلىھەت، كېڭەش
مەيسۇرە — يەڭگىللەشكەن، قولايلاشقان
مەيمۇنە — بەختىيار، مۇبارەك، قۇتلۇق
مەيى لەئل ناب — ساپ قىزىل مەي.
مەزاق — تاڭلاي
مەھ — ئاي، گۈزەل، يار
مەھبۇب — دوست، يار
مەھمىل — توگىنىڭ ئۈستىگە ئورنىتىلغان، ئىچىگە ئادەم ئولتۇرىدىغان كاجىۋا
مەھى تابان — يارقىن ئاي
مەھزۇن — غەملىك، قايغۇلۇق، ئەلەملىك
مەقدەم — قەدەم قويماق، قەدەم تەشرىپ قىلماق
مەئۋا — تۇرار جاي
مىسباھ — چىراق، مەشئەل
مىئمار — بىناكار، ئارخىتېكتور
مىزبان — مېھمان كۈتكۈچى، ئۆي ئىگىسى
مۇھلىك — ھالاكەت

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

مۇسائىد — قۇلاي
مۇستەقىم — تۈز ئۈك، توغرا
مۇستەمىئ — ئاڭلىغۇچى، تىڭشىغۇچى
مۇجتەمىئ — توپ، (توپلانغانلار، جەم بولغانلار)
مۇتابەئەت — كەينىدىن ئەگىشىش
مۇتمەئىن — تىنچ ،مەخپى
مۇۋاسا — ياخشىلىق
مۇزەييەن — زىننەتلەنگەن، بېزەلگەن
مۇھەييا — تەييار
مۇھتەر — ھۆرمەتلىك
مۇژدە — خۇش خەۋەر

ن

نادىم — ئەفسۇسلەنگۈچى
نار — ئوت
ناياب — تېپىلمايدىغان، قىممەتلىك
نازىر — نازارەت قىلغۇچى
نەخل — كۆچەت
نەۋخىۋاستە — ياش يىگىت، يېڭى ئېچىلغان
نەزار — قاراش، نەزەر تاشلاش
نىست - ھەست — بار - يوق.
نىگىن — ئۈز ئۈك، تامغا
نىگۇن — ئېگىلگەن، پۈكۈلگەن
نىگاھ — قاراش

AltunOq

نىگارىش — زىننەتلەش، بېزەش
نىيىش — نەيزە
نىشات — شاتلىنىش، سۈيۈنۈش
نىيام — غىلاپ
نىھان — يوشۇرۇن، مەخپىي
نۇردىدەم — كوز نۇرۇم
نۇكتەدان — ئاقىل
نۇكتە سەنج — يازغۇچى، سوزلىگۈچى.
نۇش — ئىچمەك.

پ

پاداش — جازا
پايە — باسقۇچ
پەدەر — ئاتا
پەدرۇد — خەيرلىشىش، خوشلىشىش
پەدىد — پەيدا بولغان
پەيكان — كىرپىك
پەيمانە — ئەھد، ۋەدە
پەژمۇردە — پەرىشان
پىچۇتاب — قىينىلىش
پىسەر — بالا
پىراستە — زىننەتلىمەك، بېزىمەك
پىش‌رەۋ — ئالدىدا ماڭغۇچى
پىش ـ كەش — سوغا، توھپە

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

چ

چەرخ — پەلەك
چەھرەئى زەرد — سارغايغان چىراي، سولغۇن يۈز

ر

راۋى — رىۋايەت قىلغۇچى، ھېكايە قىلغۇچى
راز قىلماق — سىر ئېيتماق
راھ — يول
رەسەن — ئاغامچا
رەنجۇر — مادارسىز، كۈچسىز
رەئنا — گۈزەل
رۇستەخىز — غەۋغا
رۇزى — كۈندىلىك نەسىۋە
رۇزگار — دەۋر، زامان

ت

تابان — يورۇق، يالتىراق، پارلاق، يارقىن
تاجدار — پادىشاھ، تاج كىيگەن
تالىب — تەلەپكار
تەئەب — مۇشەققەت، قىيىنچىلىق
تەئەسسۇپ — ئېچىنىش
تەباھ — ۋەيران

تەبەر — پالتا
تەجەسسۇس — ئىزلەش، ئاختۇرۇش، تەكشۈرۈش
تەلاتۇم — دولقۇنلارنىڭ بىر بىرىگە ئۇرۇلۇشى
تەلە — لاي توزاق
تەلقىن — ئۈندەش
تەنەئئۇم — راھەت ـ پاراغەتتە ياشاش
تەۋەججۇھ — يۈزلەنمەك، بۇرالماق
تەۋەللا — ئۈمىت قىلىش، يالۋۇرۇش
تەۋەھھۇم — ۋەھىمىگە چۈشۈش، قورقۇش
تەزەررۇئ — يالۋۇرۇش، يىلىنىش
تەھ ـ بەتەھ — قاتمۇ ـ قات
تەھەررۇس — ساقلاش، ھىمايە قىلىش
تەھىيات — سالام، دۇئا
تىگىرۇ — ... غىچە، ... گە، قەدەر
تىفىل — بالا
تىر — ئوق
تۇججار — سودىگەر
تۇغيان — ھەددىدىن ئېشىش، قوزغىلىش
تۇئمە — تاماق.

ئۈ

ئۈشاق — پارچە، كىچىك بالا

ۋ

ۋابەستە —باغلانغان
ۋەسىل — ئېرىشىش، يېتىشىش

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ۋەرزىش — ئادەت
ۋساق — ئوي، خانە

ش

شاب — ياش يىگىت
شامىل — تېگىشلىك
شەجەر — دەرەخ
شەرارە — يالقۇن
شەرەر — ئۇچقۇن، يالقۇن
شەۋق — ئوتكۇر ئارزۇ، زور ھەۋەس
شەھرىيار — بۈيۈك پادىشاھ
شىفتە — ئاشىق، بېرىلىش، گىرىپتار
شىكاف — چاك، يېرىق
شۇئائ — شۇلا

ي

يەكتا — تەڭداشسىز
يەمەن — شەھەر ئىسمى

ز

زاد راھ — يولنىڭ ئوزۇق - تۈلۈكى
زال — قېرى

زەلىل — خار
زەن — خوتۇن، ئايال
زەر — ئالتۇن
زەرفاش — ئالتۇن چاچقۇچى
زەھرى ئاشام — زەھەر يىيىش
زىندەگى — تىرىكلىك
زىب — بېزەش
زورروقچە — قولۋاق
زوھۇر — پەيدا بولماق، كورۇنمەك

غ

غەنى — باي
غەۋۋاس — سۇ ئاستىغا چۇشكۇچى، شۇڭغىغۇچى

ھ

ھەدەب — نىشان
ھەسەب ھال — ئوز ئەھۋالنى بىلدۇرۇش
ھەفت ئەندام — يەتتە ئەزا
ھەلەب — شەھەر ئىسمى
ھەممال — مال توشىغۇچى
ھەنگامە — پاراڭ
ھەرەم — يات كىشىلەر كىرگۈزۈلمەيدىغان مەخسۇس خانە، خوتۇن

www.uyghurkitap.com

هەرپ — سوز

هەزاران ـ هەزار — مىڭ ـ مىڭلىغان

هەزىن — قايغۇلۇق، مۇڭلۇق

هەيف — ئىسىت، ئەفسۇس

هەمد — مەدھىيىلەش

هىجران — ئايرىلىش، جۇدالىق، يېتىشەلمەسلىك

ق

قاف — پۈتۈن يەر ـ يۈزىنى ئوراپ ئالغان دەپ خىيال قىلىنغان ئەفسانىۋى تاغنىڭ نامى.

قافىلە — كارۋان، يولۇچىلار تۈركۈمى

قەۋافىل — سەپەرگە چىققان يولۇچىلار تۈركۈمى

قەۋل — سوز، گەپ

قەۋل گۇفتار — گەپ ـ سوز

قەيد — بەنت

قۇفلى — قۇلۇپ

قۇت — يىمەك، بەخت

قۇۋۋا — قۇۋۋەت، كۈچ

قىلۇ ـ قال — گەپ ـ سوز

ئە

ئەبھار —

ئەدەب — ياخشى تەربىيە

ئەدەد — سان، ھېساپ

ئەدەم — يوقلۇق

ئەدۇ — دۈشمەن، رەقىپ

ئەسەر — تەسىر

ئەسەب — ئات

ئەسباب ئالات — كىرەكلىك ئەسۋاپلار

ئەسمار — مىۋىلەر

ئەسرار — سىرلار ،

ئەفئال — ئىش - ھەرىكەت، پېئىل

ئەفكەندە — تاشلاندۇق، خار

ئەجناس — جىنس، تۈر

ئەلالا — شاۋقۇن - سۈرەن

ئەمۋال — مال - دۇنيا

ئەلقاب — ئۇنۋان

ئەزەلى — ئەزەلدىكى، قەدىمدىكى، ئەسلىدىكى

ئەغيار — يات، بىگانە

ئەھباب — دوستلار

ئەھسەن — ياخشىراق

ئەھيا — تىرىك، ۋۇجۇتقا چىقىش.

www.uyghurkitap.com

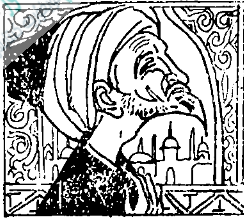

چاڭموزا يوسۇپخان

(داستان)

موللا بىلال بىننى موللا يۇسۇپ

نەشرگە تەييارلىغۇچى: **ئۆمەر ئوسمان**

يىلى ئىدى ئات، ئاي ئىدى سەپەر (1)،
"غوجام كەلدى!" — دەپ، خەلققە بولدى خەۋەر.
كېلىپتۇ غوجام كەنت كەتمەن ئارا (2)،
"غوجام كەلدى!" — دەپ خەلق قىلدىپ ماجرا.
تامام خەلق كېلىشىپ، تاۋاپ ئەيلىشىپ،
بېرىپ نەزرى، بىسيارى (3) ساۋاپ ئەيلىشىپ.
سوراپ ئاندا خەلقلەر: "غوجام ئېتى كىم،
كى ئەۋلادى كىم، ئېتى كىم، زاتى كىم؟".

(1) سەپەر — ھىجرى تارىخ يىلىدا 2 - ئاي
(2) كەنت كەتمەن ئارا — كەتمەن كەنتىگە.
(3) بىسيار — تولا، بىر تالاي.

دېدى: "ئىسىم — دەسىمىم يۇسۇپخان غوجا،
ئاتىمىزنىڭ ئېتى ئۇمەرخان غوجا".
بۇ سوزنى ئىشىتىپ تامام ئەبىد (1)
بۇچاڭ موزىغا بولدى شۇدەم مۇرىت.
خالايىق كېلىشىپ، قىلدى گىرىيە (2) زار،
خۇسۇسەن روزى مەزىن بىقارار.
بۇچاڭ موزىغا تۇرپە (3) ئىخلاس ئېتىپ،
ئۇزىنى بۇلار شاگىرتى خاس ئېتىپ.
ئېلىپ يۇردى چاڭ موزىنى ئوي-مۇ-ئوي،
جاھانغا سېلىپ شۇرشى (4) ھاي-ھاي.
ئاچانوقۇ (5) خەلقى "غوجام كەلدى!" — دەپ،
كى شۇڭقار ئېلىگە دۇئا بەردى دەپ.
كى داردامتۇ، غالجات، دولەتۇ ئېلى،
خونۇخاي، ئىككى بۇغرا خەلقى خېلى،
خوتۇن-قىزلىرىنى بېرىشىپ نىياز (6)،
بۇ چاڭ موزا بىرلە دېيىشىپ راز (7).
قاسىم شېيىخ بىلەن دەرۋا قۇلى،
باقى شېيىخ، مەمەكلەر بولۇپتۇ قۇلى.
جاۋاخۇن — تۇڭگانلار خەلپىسى

(1) ئەبىد — بەندە.
(2) گىرىيە — يىغى-زارە.
(3) تۇرپە — ئاجايىپ.
(4) شۇرىش — چۇقان سېلىش.
(5) ئاچانوقۇ — يېزىنىڭ ئېتى.
(6) نىياز — تەقدىم، ھەدىيە.
(7) راز — ئىچكى سىر.

كى چاڭ موزىغا قىلدى ئىخلاس بەسى(1).
كى تۇڭگان، چانتۇ ئىشتىپ تامام،
بۇ چاڭ موزىغا خىزمەت ئەتتى مۇدام(2).
كى دولەت نەزەر شىيىخى باقى، شىيىخى مەمەك،
غوجام دەپ بۇلار قىلدى ئوقەتنى تەرك(3).
سەتى ئابۇلخەزىز، ھەمىردىن يۈز بېگى،
مىرغالىم شۇخۇلبەك(4)، ئېمىن يۈز بېشى،
غوسمان غەزنىچى بىلەن يولداش مىراپ،
"غوجام كەلدى!" — دەپ، كوزسىدىن توكتى ئاب.
ۋەلى(5) "غوجا" دەپ، قىلدىلەر ئېھتىيات،
كى ئىخلاس قىلىپ، ئەيلىدى ئىنقىيات(6).
قىلىپ ئېھتىيات شىيىخى دولەت نەزەر،
تامامى خالايىققا قىلدى خەۋەر.
ئېلىپ يۈردى چاڭ موزانى ئۇيمۇ-ئۇي،
كى خەلق نەزرى ئەيلەپ توگە، ئات، قوي.
تولۇپ بۇ خەۋەر بۇ ئىلى شەھرىگە،
توشۇپ غۇلغۇلە، چوڭ بىر ۋەقىئە.
كىچىك-چوڭ خالايىق تامام ئاڭلىدى،
بېرىپ تاۋاپ، ئىلىنى دىۋانە چا لمدى.

---

(1) بەسى — تولا، كوپ.
(2) مۇدام — ھەمىشە، دائىم.
(3) تەرك قىلماق — تاشلىماق.
(4) شۇخۇلبەك — تۇرمەگۈزەتچىلىرىنىڭ باشلىغى.
(5) ۋەلى — ئەۋلىيا.
(6) ئىنقىيات — ئىتائەت.

Altun Oq

بىلال بۇ زاماندا ئىدىلەر كىچىك،
كىچىككىلىكتە ھەم ئەيلەر ئىدى پۈتۈك(1).

چاڭ موزىغا خالايىقلار ئىخلاس قىلىشىپ، ھەر تەرەپتىن نەزىر-نۇزۇر ئېلىپ كېلىپ، دۇئالار ئالغان. چاڭ موزا ئۆيىنىڭ ئىچىگە پەردە تارتىپ، يۈزىگە نىقاب تارتىپ، خالايىقلارغا ئۆزىنى كورسەتمەي يوشۇرۇنغان ئىدى.

خالايىقلار "بۇ كىشى ئۇلۇق غوجا ئىكەن" — دەپ، ئىخلاسى زىيادە بولغان ئىدى.

نەزم

رىۋايەت قىلۇر راۋى (2) نوكتەدان(3)،
كى چاڭ موزىدىن مەن قىلاي سوز بايان.
دېدى بىر كۈنى ئۇشبۇ چاڭ موزىڭىز:
"ماڭا راسلاڭىز خالىراق ئۆيىنى تېز؛
بۇ ئۆيگە كىرىپ مەن ئىبادەت قىلاي،
مۈرىت بولسا ھەركىم ماڭا، قول ئالاي".
بۇ سوزنى ئىشىتىپ تامام خاسى-ئام (5).
تېپىپ خالى ئۆيىنى، قىلىپ ئېھتىمام (5).

(1) ئەيلەر ئىدى پۈتۈك — يېزىش بىلەن شۇغۇللىناتتى.
(2) راۋى — بايان قىلغۇچى.
(3) نوكتەدان — ئىنچىكە ئىشلارنى بىلگۈچى.
(4) خاسى-ئام — كوپچىلىك مەنىسىدە.
(5) ئېھتىمام — بىر ئىشقا ئەھمىيەت بەرمەك.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

قىزىل پەردە، تارتىپ بۇ ئۆي ئىچىدە تېز،
يۇزىگە نىقاپ تارتىپ چاڭ مىوزىكىز،
بۇ ئۆيىنىڭ ئىچىگە كىرەلمەي كىشى،
ياساۋۇلغا ئېيتتۇركى (1) بولسا ئىشى.
بۇ ھەيۋەتنى كوردى تامام ئارۇ-خاس،
ئەدەپ ساقلاپ، كىرمىدى جۇملە-ناز (2).
ئەگەر ئەرزىسى بولسا دىيەلمەي ئاڭا،
كى بەلكى قىلالماي، كى چۇن-چىرا(3).
ئېنىڭ ھەيۋىتىدىن بۇ خەلق قورقۇشۇپ،
سىپايىگەرلىكى بەلكى ھەددىدىن ئېشىپ،
خالايىق بۇ ئۆيىنىڭ ئىچىگە كېرىپ،
ھەر ئايماق-ئايماق زىيارەت قىلىپ،
خالايىق قىلىپ بىر بىرىگە خەۋەر،
بۇ چاڭ موزىغا بەردىم سىم (4) بىلەن زەر(5).
بۇ چاڭ موزىغا بارچە ئادەم كېلىپ،
بېرىپ نەزرى بىسيار، دۇئالەر ئېلىپ:
"غوجام ۋە غوجام!" — دەپ، تامام خاس-ئام،
كى ئاھۇ-پىغانلار قىلىشىپ تامام.
ھەممە مال ھەم مۇلكىنى قىلدى پىدا،

---

(1) ئېيتتۇركى — ئېيتىۋەردى.
(2) جۇملە...ناز — بىر ئېغىز سوز.
(3) چۇن-چىرا — نىمە ئۈچۈن، نىمىشقا.
(4) سىم — كۈمۈش.
(5) زەر — ئالتۇن.

دیيشىپ، بۇلار بىزگە، دەپ رەھناما (1).
قىلىپ خىزمىتىنى ئارمان بىلەن،
قاي ئىشنى بۇيرۇر، — قىلۇر جان بىلەن.
بولۇپ خىزمىتىدە تامامى كىشى،
بۇنىڭ خىزمىتىنى قىلۇر ئولدى ئىشى.
بىلال سوزنى ئاز ـ ئاز قىلىپ، مۇختەسەر (2)،
ئۆتكەن ھەر ئىشتىن بىرىلىك تىز خەۋەر.

ئەلقىسسە (3)، ئىلى شەھرىدە بىر شىيىخ... مۇھەممەت گا ـ داي دىگەننىڭ بىر ئوغلى قالغان ئىدى. ئىپتىنى ئابدۇشىبىرىپ ئاخۇن دەيدىغان ئىدى. بۇ ھەر دائىم زىكىرلەرنى (4) ئۆگىنىپ ئىسىم ئاشارن (5) بوش ئۆتكەزمەس ئىدى. گايىدا تاۋارلىق (6) ھەم قىلار ئىدى.

نەزىم

بار ئىدى ئىلى ئىچىدە ئەھلى سەلەپ (7)،
ئۇلاردىن قىلىپ ئىدى نىكۇ خەلەپ (8).

(1) رەھناما — يول كورسەتكۈچى
(2) مۇختەسەر — قىسقىراق.
(3) ئەلقىسسە — مانا شۇنداق قىلىپ، مانا شۇ.
(4) زىكىر — خۇدا ھەققىدە ئىيتىلىدىغان ناخشا، بېيىت
(5) ئىسىم ئاشار — دۇئالار.
(6) تاۋارلىق — سودا ـ سېتىق.
(7) ئەھلى سەلەپ — ياخشى ئاتىنىڭ بالىلىرى.
(8) نىكۇ خەلەپ — ياخشى ئەۋلاتلار.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

خەلەپ ئىسمى ئەردىكى ئابدۇشىرىپ،
غەيرەتمەن ئىدى ھەر باپتا، ئىدى زەرىپ(1).
مادام يار ئېيتىپ زىكىر ئاللانى،
داۋامەت ئوقۇپ قۇلھۇۋاللانى(2).
دىلدا خۇدايادىنى زەم قىلىپ(3)،
خۇدا خەۋپىدىن كىرپىگىنى نەم قىلىپ،
يانا گاھ ـ گاھى (4) تىجارەت ئۇچۇن،
قىلار ئىدى سودا خىراجەت ئۈچۈن.
بار ئىدى خانۇقايدا ئاشنالىرى،
خۇسەيىن خوجا دەپ دىل ئاگاھلىرى(5).
بۇ ئابدۇشىرىپ ئاخۇنۇم بىر كۈنى،
خەرىد ئەيلىدى نەچچە مىڭ دارىنى.
ئېلىپ: ئوت، ئامبىرى يۇپار، زاپىران،
لېچىن دانە دارىسىنى، سەدەپ، مامىران(6)
كى ئۇستا ـ خۇدۇس(7) بەگمەن تۇدۇرى(8)

---

(1) زەرىپ — ھۇشيار، ئېقىللىق.

(2) قۇلھۇۋاللا — ئايەت، سۇرە.

(3) زەم قىلىپ — تۇتۇپ، ساقلاپ.

(4) گاھ ـ گاھى — ئاقچا، پۇل.

(5) دىل ئاگاھلىرى — ھۇشيار.

(6) مامىران — دورا ئىسمى.

(7) ئۇستا خۇرۇس — چوپ ئېتى، بۇ يامان يارىلارغا دورا بولىدۇ.

(8) تۇدۇرى — چوپنىڭ قىزىل يىلتىزىدىن ياسالغان ئىچ سۈر ـ گۈزىدىغان دورا.

بېله دورى(1)، راۋېنەت(2)، نىلپەر(3)، كۆن دورى،
سورانجان، خۇللەنجان كىبابە(4) سەلىخ(5).
گۈلبەنەۋشە، سانا، بېرىيان، تەبىغ(6)
كېبىر(7)، كىرەپشى(8) ۋە سەندال(9)، سەپىت(10)،
كى ئاسىفىر(11)، زاك(12)، چانتىيانا(13)، خەدىت(14)،
دۈرىيا، تاۋار، بىقاسا، شايىلەر،
خوتەن زىلچىسى، رەخت چىراقپايلەر.
قۇلۇپ، قوبۇرغا زەنجىر شىكال؛

---

(1) بېلە دورى — ئۇسۇملۈكنىڭ قارا رەڭلىك مېۋىسىدىن ياسالغان بەزگەك دورىسى.

(2) راۋېنەت — دورا ئېتى.

(3) نىلپەر — بەزگەك دورىسى.

(4) كىبابە — قارىمۇش.

(5) سەلىخ — خەنزۇچە "گويخى" دەپ ئاتىلىدىغان ياغاچ ئۇرۇقىنىڭ مېيى.

(6) تەبىغ — خەنزۇچە "لوگۇئا" دەپ ئاتىلىدىغان قوغۇن ئۇرۇغى (بەزگەك دورىسى).

(7) كېبىر — مەيدە ئاغرىغىنىڭ دورىسى.

(8) كىرەپشى — خەنزۇچە "چىڭسەي"، بۇنىڭ شىرنىسىنى ئىچسە تاماق ياخشى سىڭىدۇ.

(9) سەندال — دورا ئېتى.

(10) سەپىت — دورا ئېتى.

(11) ئاسفىر — قوساق ئاغرىغىنىڭ دورىسى.

(12) زاك — چاچ بويايدىغان بوياق.

(13) چانتىيانا—پالەچ ئاغرىغىنىڭ دورىسى.

(14) خەدىت—تومۇر.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىرىنچى ئادرېسى

كى يىگىنە، تومۇنە، سىلاسىل(1)، غىلال(2)،
بۇلارنى ئالىبان(3) كىمىدىن ئوتۇپ،
بارۇدى ئىدى ئاتقا بۇلارنى يوتۇپ(4).
كى ھەمرا بولۇپ يولدا ئىككى كىشى،
كى چاڭ موزىغا بارماق ئىدى ئىشى.
بۇ چاڭ موزىنىڭ ۋەسىيىتىنى سوزلۇشۇپ،
ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلغىل كوزلۇشۇپ.
شىرىپ ئاخۇن ئەيدى: ئى(5) ئىككى تەن،
كى تەئزىپ قىلۇرسەن قايۇ تەننى سەن؟
بولار ئەيدى: "كەلمىش قوقاندىن غوجام،
ئېتىنى ئايايدۇر يۇسۇپخان غوجام.
ئىشىتىپ كورەي دەپ بارىمىز، دىدى.
غوجامنىڭ دۇئاسىنى ئالىمىز، دىدى.
شىرىئاخۇن ئويناپ دىدى: ھەي، كىشى،
مىنىڭ بىرلە باردۇر غوجامنىڭ ئىشى.
بىرىپ مەن غوجامنى تۇتارمەن! — دىدى،
كى ئەژدىھار سۇپەتلىك يۇتارمەن! — دىدى.
ئويۇنغا سىلىپ قىلغان ئىدى بۇ سوز،
غوجامغا ئەيتتى بىرىپ ئىككى دويۇز.
كىرىپ ئىككىسى چاڭ موزىنىڭ قېشىغا،

---

(1) سىلاسىل — زەنجىر.
(2) غىلال — ئىشكەل.
(3) ئالىبان — ئېلىپ.
(4) يوتۇپ — ئارتىپ، تېڭىپ.
(5) ئى ئىككى تەن — ھەي ئىككى ئادەم.

قولىنى قويۇپ يىغلىدى بېشىغا.
چاڭ موزا ئېيتۇر: "نه يەردىن شەھەر،
شەھەر سارىدە(1)، نه ئىكەنمىش خەۋەر؟
دىدى ئىككىسى: ھەي، غوجام ئاڭلاڭىز،
دۇچار بولدى بىزلەرگە باتىمىز(2).
كى بىزگە "غوجاڭنى تۇتارمەن" دىدى.
مۇنى دەپ كى چوقۇردا(3) قالدى شۇ ئەر؛
كى تېز كېلىپ سىزگە بەردۇق خەۋەر.
بۇ چاڭ موزا دىدى: ئۇنىڭ ئېتى كىم،
كىم ئەۋلادى كىم، ئېتى كىم، زاتى كىم؟
دىدىلەر ئىمىش، ئېتى ئابدۇشىرىپ،
ئۆزى باماھارەت (4)، نوجىۋان(5) ھەم زەرىپ.
شېرىپ ئېتىنى ئاڭلاپ، بۇ چاڭ موزا تېز
يۈرىگى ئېغىپ، بولماق بولدى گۇرۇز(6).
چاداكى(7) شېرىپباي دىگەندىن بۇ مەرەز،
ئېلىپ قاچقان ئىدى بۇ چاڭ موزا قەرز.
شېرىپبايدىن ئالمىش تۇمەن تەڭگە پۇل،

(1) سارىدە — تەرىپىدە.
(2) باتىمىز — ئىدرەكلىك، پەم-پاراسەتلىك.
(3) چوقۇر — ئىلى دەرياسىنىڭ سول قانىتىدىكى قېيىقچىلارنىڭ يېزىسى
(4) ماھارەت — ئۇستا
(5) نوجىۋان — ياش.
(6) گۇرۇز — قېچىش.
(7) چاداكى — چۈنكى، سەۋەبى

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېگانە ئادرېسى

مېنى تۇتقىلى كەلدى دەپ خەۋەر ئېيتىپ،
دېدى ئاھ ئۇرۇپ: ئۇ مېنىڭ دۈشمىنىم،
ئېنى قەتىل(1) قىلغان كىشىدۇر جېنىم.
ئېنى ئۆلتۈرۈر بولسا، ئۇ بەشىمىز،
دۇگامدا بولغاي قېرىنداشىمىز!
بۇنى ئاڭلىدىلەر باقى شېيىخ مەمەك،
بۇنى دولەتنازار شېيىخى قىلۇرغا ھالاك.
بۇ ئۈچ تەن دېدى ئەھدىسىدۇر ماڭا،
قىلۇرمىز شېرىپباي بېشىنى جۇدا.
بۇنى چاك مىرزا ئاڭلاپ، بولۇپ تۇرپە(2) شاد،
دېدى: تېز ھالاك ئەيلەگىز، كەلسە يات.
شېرىۋاخۇن ئانداق قازاغا بېرىپ،
قونالق بولغان ئۆيدى مازاغا بېرىپ.
بۇ دولەت نازار شېيىخى، باقى شېيىخى بېرىپ،
ئابدۇشېرىپ ئاخۇن قېشىغا كىرىپ.
مەمەك بىللە كىردىكى، بەردى سالام،
كى بىر - بىر كورۇشتى، قىلىپ ئېھتىرام.
دېدى: ئاخۇنۇم تاغدا ماللار تولا.
ئېلىپ بارسا سودىنى تاقىقا بولا؛
كى مالدۇر كىشى سودىنى كوپ ئالۇر،
كى بىر پۇلغا ئون پۇلچە نەپئى(3)بېرۇر.
تاۋار - زىلچىلەرنى ئېلىپ، قوي بېرۇر،

(1) قەتل قىلغان — ئۆلتۈرگەن.
(2) تۇرپە — ئاجايىپ.
(3) نەپئى — پايدا، ئۇسۇم.

شېرشۋاخۇن ئەيدى: يولۇدۇر قايان؛
بولۇپتۇ كېچە، ئەتە بولسەن راۋان.
بۇلار ئەيدى: بۇگۇندە بارماق كېرەك،
بىرىمىز بېرىپ، سودا قىلماق كېرەك.
بۇ ئاخۇننى زور بىلە ئاتلاندۇرۇپ،
دىگەردىن ناماز شامغىچە يول يۇرۇپ؛
باقى ئات چېپىپ، سەت-زەمىن بەلەنت(1)
كى بىر تاسما ئارقاننى قىلدى كەمەنت(2)
كەمەنتنى سېلىپ ئاخۇن هالقىمغا(3)
يۇگۇرتۇپ كى سودۇرەپ كېرەدۇر-كېرە(4).
كى بىرمۇنچە يەرگە بۇ سودرەپ بېرىپ،
يوغان تاش بىلەن باشلىرىنى يېرىپ.
بۇ ئۇچ نەكەسلەر(5) شېهىت ئەيلىدى،
ئادان باغنى تېز غارەت ئەيلىدى(6).
كى يەنچىپ بولار تاش بىلەن بېشىنى،
تېنى ئۇستىگە دۇگلاپ تېشىنى،
كى تاغنىڭ كامارىغا مەدبۇن ئېيتىپ(8)
ئۇچى مالنى تەخسىم ئەيلەپ كېتىپ.

---

(1) سەت زەمىن بەلەنت — ئويمان-دوك بىلەن.
(2) كەمەنت — سىرتماق.
(3) هالقىمغا — گەدىنىگە، بوينىغا.
(4) كېرەدۇر-كېرە — چىقىپ كېتىپ باردۇ.
(5) نەكەسلەر — ياۋۇزلار، جاللاتلار.
(6) غارەت ئەيلىدى — تالىدى.
(7) كامارغا مەدبۇن ئېتىپ — ئوڭكۇرگە موكۇپ.

كى ئالماي خالايىق بۇ ئىشتىن خەبەر.
تاپالماي مۇھىبلار(1) خەۋەردىن ئەسەر.
بۇ ئابدۇشېرىپ ئاخۇن ئولدى ھامان،
يوق بولغىنى خەلقلەرگە بولدى ئايان.
"قايان باردى بولغاي بۇ ئاخۇن؟" — دىدى.
ئېنىڭ ئولگىنىنى كىشى بىلمىدى.
ئايام، نازىم، سىز بېرىڭ خەۋەر،
نېچۈك ئىش بىلەن تاپتى مۇندىن ئەسەر.
بولۇپ گوھەر سوزىنى مەن تىزغۇچى،
تىلىمدۇر بىگۇنا، قەلەم سىزغۇچى.
بۇ سوز گوھىرىنى ئېلان ئەيلەيىن،
مۇھىبلەرگە بىر - بىر بايان ئەيلەيىن.
يۇرگەن ئىدى نەچچە بالا قوي بېقىپ.
ۋە بەزىلىرى ئات، كالا - ئۇي بېقىپ،
كى پەيدا بولۇپ قالدى بىر شىرمەت،
يېشىل ئەگدە(2) بىرلە ئۇرۇپ ئاھۇ - سەرت(3).
كى بىر تۇپە تاشنىڭ يېنىغا كېلىپ،
كى بىر مۇنچە تۇپراق قولىغا ئېلىپ،
دەر ئىدى بۇ ئادەم قىلىۋانۇ پۇغان:
ئالاي بىر قېنىڭ ھەزەر قەترە(4) قان!
كېلىپ ھەر كۇنى يىغلار ئىدى بۇ كىشى،

(1) مۇھىبلار — يېقىن ئادەملىرى، يولداشلىرى.
(2) ئەگدە — كىيىمدە.
(3) ئۇرۇپ ئاھۇ - سەرت — ئۇلۇق - كىچىك تىنىپ.
(4) ھەزەر قەترە — مىڭ ھەسسە كوپ.

باللار قىچىپ كەتتى، ئەيلەپكى تەرس(1)
قىچىپ كەتتىلەر ئويلىرىگە تامام.
ئاتىلىرى دىدۇ: نىمە بالام؟
دىدىلەر: كى ھەر كۈن كېلۇر بىر كىشى،
كى ئاتمىش ۋە يەتمىشكە يەتكەن يېشى.
كى تاغنىڭ تۇۋىندە قىلۇر گىريەزار(2)،
ئىشتكەن كىشلەر بولۇر بىقارار.
يىشىلدۇ كى كىيگەن ئىپنىڭ جەندەسى،
قۇلاغى، يىتىلدۇركى ئامامىسى(3)
بۇلار ئاڭلاپ دىدى: بارەي خۇداي(4)
بۇدۇر روھ ياكى مۇھەممەت گاداي(5).
بۇ شىپىخنىڭ كى پەرزەندى ئولگەن ئىكەن،
ئىپنىڭ قىنى مۇندا توكۇلگەن ئىكەن.
دىدى ئاتلىنىپ چىقتى نەچچە تەنەن(6).
باللار بىللە بولدى تاققا راۋان.
شو تۇپە تۇپراغىنى ئاچتى ھامان.
كى ئابدۇشىرىپ ئاخۇن بولدى ئايان.
بۇ كەلگەن كىشلەر تونۇدى كورۇپ،
كى قانلىق ساقلىنى كوزىگە سۇرۇپ.

---

(1) ئەيلەپكى تەرس — قورقۇپ، چوچۇپ.

(2) گىريەزار — يىغى.

(5) ئامامىسى — سەللىسى.

(4) بارەي خۇداي — خۇدا بار.

(5) مۇھەممەت گادايىنىڭ تازا روھىدىن.

(6) تەنەن — ئادەم.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

مۆھىبلەر ھەممە ئاندا تۇتتى قازا.
تۇتۇپ ماتەمنى كىيدى بارچە قارا.
مۆھىبلەر بۇ ۋەقەنى يېزىپ تامام،
بۇ يېزىقتا موردن بېسىپ تامام.
بېرىپ نامىنى قاسىدىغا(1) ھامان.
باقى ھاكىم بەگ سارى قىلدى راۋان.
يۈرۈپ قاسىدى، تېز ئۇتۇپ پەخرىدىن(2)،
كېلىپ باقى بەگ ئوردىسىغا يېقىن،
ياساۋۇلغا بەردى تۇتۇپ نامەنى،
مۆھىبلەر يۇ بەرگەن بۇ ھەنگامىنى(3)،
ياساۋۇل ئېلىپ نامىنى ناگىھان(4)،
بەنەزدەك ھاكىم بەككە بولدى راۋان.
تۇتۇپ بەردى ھاكىم بەككە بۇ نامىنى،
ئوقۇپ كوردى بەگ ئوشبۇ ھەنگامىنى.
بۇ بەككە يېتىپ تۇرپە ھەنگا مەغەم(5).
بۇ بەگ شاتلىغى بولدى ئەمدى غازام(6).
بۇ بەگ ئاتلىنىپ باردى جاك ـ جۇڭغا تېز،
ھەممە ۋەقەنى بايان قىلادى نېز(7).

---

(1) قاسىدىغا — چاپارمەنگە.
(2) پەخرىدىن — دەريادىن.
(3) ھەنگامە — ۋەقە.
(4) ناگىھان — دەررۇ، شۇ سائەتتە.
(5) بۇ يېڭى كەلگەن خەت — خەۋەر بەگنى بەك تەشۋىشلەندۈردى.
(6) بەگنىڭ شاتلىغى ئەمدى قايغۇغا ئورۇلدى.
(7) نېز — ھەم.

ئىشتىپ كى جاڭ - جۇڭ بولدى دەر غەزەپ،
هوكۇم قىلدى چوڭلار ژىغىلىسۇنكى دەپ.
خەنزۇ - ئامبال، دارىن، غالايدالىرى(1)،
كېلىبان كورۇندى كېرىپ هەر بىرى.
بۇ چاڭ موزا كارىن بايان ئەيلىدى،
خۇنۇخاي شەهەرىگە راۋان ئەيلىدى.
تۇتۇپ ئۇشبۇ چاڭ موزىنى دەر مەهەل،
ئاياقىغا كىشەن سالدى، قولغا غەلال(2).
كى دولەتنازار، شېيىخ مەمەك، باقى،
بۇلارنى تۇتۇپ باغلىدىلەر تېخى.
قاسىم شېيىخ، دەرۋاقۇل شېيىخنى هەم،
تۇتۇپ قەددىنى غۇل(3) بىلەن قىلدى خەم(4).
سەكسەن يۈز بېشىنى تۇتۇپ باغلىدى،
بۇلارنى قىيىن قىلغىلى چاغلىدى.
غوسمان غەزىنچى بەككە يەتتى خەۋەر،
هەر ئاسان بولۇپ ئىچتى دەرهال زەهەر.
جۇۋاخۇنۇمىۇ ئاڭلاپ زەهەر ئىچتى تېز،
خالايىق كى قورقۇپ، قىلىشتى گۇرۇز.
كى جاڭ - جۇڭ بۇ چاڭ موزىنى كەلتۇرۇپ،
ئېنىڭ قول ئايىغىنى باغلاپ تېڭىپ.
ئىككى ئىلىكتىن بەنت باغلاپ ئېسىپ،

(1) غالايدا — چىنووۇنىك
(2) غەلال — قولغا سالىدىغان كىشەن قۇلۇپ.
(3) غول — ئىشكەل
(4) قىلدى خەم — جازالىدى، دۇمبالىدى.

تىلىنى تۈۋۈدىن پىچاقتا كېسىپ،
پېشانىسىدىن تېرىسىنى سويۇپ،
كى خەنجەردە ئىككى كوزىنى ئويۇپ،
ئىككى ئىلكىنى جەينەكتىن كېسىپ،
كى چاڭگاك بىلەن ئەمچىگىدىن ئېسىپ.
كېسىپ ئاندا ئىككى ئايىغىنى ھەم،
ژۇرۇگىگە تىغ ئۇردى، بولدى غەدەم.(1)
كى دولەتنازار، شېيىخى باقى، شېيىخى مەمەك،
باشلىرىنى كېسىپ قىلىندىلەر ھالاك.
قاسىم شېيىخ، دەرۋاقۇل شېيىخنى تېز،
كى بېجىن شەھرىگە يۇبەردى تېز.
سەكسەن يۇز بېشىغا ئۇرۇۋۋان چىۋىق(2)،
بارىنىڭ بوينىغا سالدى قۇۋۇق(3).
ئابدۇ شېرىپ ئاخۇنىنىڭ تېنىنى ئېلىپ،
....
كوتۇرۇپ شەھەرنىڭ غەرىپ سادىدا(4)
كى مەدبۇن ئېيتىبان ئاتا يېنىدا(5)
بۇ غوغا ھەم ئاخىرى بولدى پەست(6)
....

(1) بولدى غەدەم — ئولدى، ئولۇپ قالدى، جان چىقتى.
(2) ئۇرۇۋۋان چىۋىق — چىۋىق بىلەن ئۇرۇپ.
(3) قۇۋۇق — ئەيىپكارلارنىڭ بوينىغا سالىدىغان تاختا.
(4) سادىدا — يېقىنىغا، تەرىپىگە.
(5) قويۇلدى ئاتىسى يېنىغا.
(6) بو غۇغىمۇ ئاخىرى پەسلىدى، تىنچ بولدى.

«كۇللىيات(1) مەسنەۋى(2) خاراباتى» دىن تاللانمىلار

ـ خاراباتىنىڭ مەسنەۋى دىداكتىك(3) شېئىرلىرىدىن

نەشرگە تەييارلىغۇچى: **ئېزىز ساۋۇت**

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن:

مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا ـ خاراباتى 17 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرلىرى 18 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا، (تەخمىنەن 1638 ـ 1730 ـ يىللار) ئاقسۇ ناھىيىسىنىڭ چوغتال كەنتىدە تۇغۇلۇپ ياشىغان بىر ئۇيغۇر شائىرى. «خاراباتى» ئۇنىڭ تەخەللۇسى، بۇ سوز دەئۋايى ئىشىق بىلەن خاراپ بولغان دىگەن مەنانى بىرىدۇ.

چوغتال كەنتى (ھازىرقى ئىگەچى گوڭشې 17 ـ دادۈي) دىكى «ھاجى خاراباتى» خانىقاى ۋە مەقبەرىسىنى ساقلاپ ياتقان 96 ياشلىق مەتمىن شىپىخنىڭ ئېيتىشلىرى ھەمدە ئۇنىڭدا ساقلانغان باش ئايىغى يوقالغان «ھاجى خاراباتى» تەزكىرىسىدىكى مەلۇماتلارغا قارىغاندا، خاراباتىنىڭ ئوز دەۋرىدە يېتىشكەن ئالىم ۋە شائىر سۈپىتىدە خېلى كوپ كىتاپلارنىڭ

AltunOq

ئاپتورى بولغانلىقى مەلۇم. بولۇپمۇ تەزكىرىدە شائىرنىڭ ئاقسۇ چوغتاللىق بولۇپ، بۇخارادا بىلىم ئالغانلىقى، 92 يېشىدا ۋاپات بولغانلىقى ئېنىق يېزىلغان.

مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا ـ خاراباتى، ئۆز دەۋرىدە ئۆز يۇرتىدىن چىقىپ، ئوتتۇرا ئاسىيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ مەدىنىيەت مەركەزلىرىدىن بىرى بولغان بۇخاراغا بېرىپ بىلىم ئالغان، قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۆز مەھەللىسىدە دىنىي پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللانغان، ئۇنىڭ بىلىم ۋە نەزەر دائىرىسى تەدرىجى ھالدا كېڭىيىپ، شۇ دەۋرنىڭ ئىسلام پەلسەپىسى، ئىسلام قانۇنلىرىغا دائىر يىرىك مۇنازىرىلىرىگە قاتناشقان، ھەمدە مۇشۇ جەھەتتىكى مۇھاكىمە ۋە كوز قاراشلىرىنى شەرھىلەيدىغان بىرقانچە ئەسەر-لەرنى ئىجات قىلغان.

تەزكىرە ۋە ئەسلىمىلەردە يەنە خاراباتىنىڭ ھاياتىنىڭ كېيىنكى يىللىرىدا، شۇ دەۋردىكى دىنىي مەزھەپ ۋە گۇرۇھلار-نىڭ پىكىر ـ مەسلەكلىرىدە يۈزبەرگەن نىزاھلىرىدا، ئۆزىگە خاس كوز قاراش ۋە يول تۇتۇپ، باشقا مەزھەپ ۋە گۇرۇھلاردىن ئايرىلىپ چىققانلىقى، ئاخىرىدا ئۇ مەزھەپ ـ گۇرۇھلارنىڭ چىرىك، جاھىل، نادان، چۈشكۈنلەشكەن ئىدىيىۋى پىكىر ئېقىمىنىڭ ئىسكەنجىسىگە تاقابىل تۇرۇشقا ئامالسىز قېلىپ، ئۆز بىساتىدىكى بارلىق پۇل ـ ماللىرىنى كەمبەغەللەرگە ئۇلەشتۈرۈپ بېرىپ ئۆزى-نىڭ تەركى دۇنيا بولۇپ ئىبادەتكە بېرىلگەنلىكى سوزلىنىدۇ.

شائىرنىڭ كوپلىگەن ئەسەرلىرى ئىچىدە بىزگىچە يېتىپ كەلگەن ئەسىرى — «كولليات مەسنىۋى خاراباتى» بولۇپ، [بۇ ئەسەر ئۆز ۋاقتىدىكى قول يازما ھالىتىدىن پەقەت 1327 - ھىجرىيىدە (1907 ـ يىللار) موللا مىر مەخدۇم بىن شاھ

يۇنۇس ئوغلى دېگەن كىشىنىڭ خىراجىتى بىلەن تاشكەنت ئارىپ جانوف مەتبەسىدە بېسىپ چىقىرىلغان. ھازىر بىز نەشرگە تەييارلاشتا ئاساسلانغان باسما نۇسخىسى ئاقسۇ بازار ئىچى كوممۇنا سەيچىلىك ئەترەتتىكى سەمەت قارىمىنىڭ قولىدا ۋە شىنجاڭ داشۆيىنىڭ كۇتۇپخانىسىدا ساقلانماقتا] 1300 مىسرادىن ئارتۇق شېئىردىن تۈزۈلگەن. بۇ ئەسەر ئۇيغۇر كىلاسسىك شېئىرىيىتىنىڭ مەسنىۋى تۈرىدە يېزىلغان ھەرخىل تېمىلاردىكى چوڭ-كىچىك 112 پارچىدىن ئارتۇق شېئىردىن تۈزۈلگەن. ئۇنىڭدا دىنىي ئېتىقادچىلىقتىن باشقا، كوپىنچە جەمىيەتكە باپ كىشىلىك ئەخلاقى، ئىنسانپەرۋەرلىك، ياخشى پەزىلەت، ۋەتەنپەرۋەرلىك، مېھنەتكارسەنئەتكارلىق، ئىلىم - مەرىپەت، ئالىملار، ئەدىلى - ئادالەت، ھاكىمىيەت ئىدارە ئىشلىرىدا شاھ ۋە ھوكۇمەت مەمۇرلىرىنىڭ ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك مىزانلىرى، كەمتەرلىككە ئوخشاش تېمىلاردا جۇملىدىن، ئوغرۇلۇق، ھورۇنلۇق، پارىخورلۇق، مەمەدانە - پوچىلىق، ئاچكوزلۇك، زالىملىق، دۇنياپەرەستلىك، پىتنىخورلۇق......ۋە باشقىلارغا ئوخشاش كىشىلىك ئەخلاقىغا نامۇناسىپ، جەمىيەت ئۈچۈن يامان دەپ قارالغان سەلبى ھادىسىلەرنى ئەيىپلەش تېمىلىرىدا يېزىلغان.

ئەسەرنىڭ خاتىمىسىدىكى، نى ھىساپ ئەيلىدىم تارىخقە، مىڭ ۋە يۈز يانە قىرىق ئالتىغە، دېگەن مىسرالاردىن بىز بۇ ئەسەرنىڭ 1146 - ھىجرىيىدە (1726 - مىلادىيە) دە پۈتكەنلىگىنى بىلەلەيمىز.

«كولليات مەسنىۋى خاراباتى» 17 - 18 - ئەسىرلەردىكى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ مەسنىۋى ئۇسلۇبىدىكى نادىر نەمۇنىسى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۇ خاراباتى ئىجادىيىتىنىڭ ئۆزىگە

خاس ئىدىيىۋى مەزمۇن ۋە بەدىي تۈس ئالغانلىغىنى ئەكس ئەتتۈردۇ. شېئىرلار ساددە، ساپ ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان. بۇ كىتاپ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 17 - 18 - ئەسىرلەردىكى ئىجتىمائى ئەھۋالى، ئەدەبىياتى، پەلسەپە ئىدىيىلىرى ۋە باشقا ئەھۋالاتلار-نى تەدقىق قىلىشتا مۇھىم تارىخىي قىممەتكە ئىگە. بىز بۇ قېتىم شائىرنىڭ بىر قىسىم مەسنەۋىلىرىنى تاللاپ تونۇشتۇردۇق.

دەريايان سالىھ(4) ۋە مۇناپىق

(سالىھ ۋە مۇناپىقلار ھەققىدە بايان)

نەچچە ئىشلەر باركى رەھمانى(5) ئىرور،
نەچچە ئىشلەر باركى شەيتانى ئىرور.
ئابىدى(6) بولغىلىكى پاسىق بولمىغىل،
سالىھى بولغىل مۇناپىق بولمىغىل.
نەچچە ئىشلاردۇر بىل مۇناپىقلار ئىشى،
قەست ئىلە گەر ئېينى قىلسا ھەركىشى.
ۋەدىسىغە ئەۋۋىلا قىلغاي خىلاپ،
ئاغرىتىپ كوڭۈلنى ئول قىلغاي خاراپ.
ۋەدىسىگە قىلمىغاي ھەرگىز ۋاپا،
كوڭلىدە يوقتۇر ئۇنىڭ سىدىق(7) ۋە ساپا(8).
كىم مۇناپىق بولسا ئول مورداردۇر(9)،
بىل مۇناپىقتىن خۇدا بىزاردۇر.
يوتقىلى پەريات ئىتەر روھى زىمىن
بولغۇسى مەھشەر(10) كۈنى شەمرى لەئىن(11)

كىم مۇناپىق بىرلە گەر ھەمراھىدۇر،
ئاگلاغىل ھەر ئىككىسى گومراھىدۇر(12)
گەر مۇناپىق بولسا ھالىدۇر چىنىن(13)
بولىمغاي ھەرگىز جەھەننەمدىن ئىمىن(14).
غاپىلا ئۇمۇر ئۆتتى دائىم بى خەبەر،
قىلغايسەن ھەرئان مۇناپىقتىن ھەزەر.
مەن ئىچوك ئەيلەي كوڭۇلنى شادلەر،
قايسى بىر غەمدىن قىلاي پەريادلەر.

دەربايان پەزىلەت ئولىما

(ئالىملارنىڭ پەزىلىتى ھەققىدە بايان)

ئەي قاياشىم ئىستە ئالىم سوھبەتىن،
جان ۋە كوڭلۇڭ بىرلە قىلغىل خىزمەتىن.
كىمكى كورسە ئەھلى ئالىمنى ھەقىر(15)،
ئول كىشىنىڭ بىگومان ئۇمرى كەمىر(16).
ھەر كىشىكىم ئالىمغا كولپەت قىلماغاي،
كىمكى قىلسا تەڭرى رەھمەت قىلماغاي.
گەر كىشى ئالىم كىشىنى شاد ئىتەر،
بىر ئۇمۇر ئۆز قەلبىنى ئازات ئېتەر.
پەندى ئالىم كورغا گوياكى ھاسا،
روھىغا ھەم بولغۇسىدۇر كوپ غىزا.
ھىچ لەززەت ئىلىمدىن خوشتىر(17) ئەمەس.
ئىلىمسىزلەر خەلق ئارا بەھتىر(18) ئەمەس.

ئىلىمسىزلەر خەلق ئارا ئادەم ئەمەس،
ئىلىمسىز ئىككى جاھان مەھرىم(19) ئەمەس.
ئىلىمدىن، ئەئمالىدىن(20) بولغاي تېقىن(21)
ئىلىمسىز، ئەئمالسىز بولغاي لەئىن.
ھەر دىيارنىڭ چىراغىدۇر ئالىمى،
ھەر قارا تۈننىڭكى ماھى(22) ئالىمى.
ئىلىم بىرلە سەيىر ئىتەر ئەرشىن(23)ۋە ئىبلى(24)،
ھەم فەلەك(25) ھەم يەرو-تەھتە سارى(26).
ئىلىم بىر ئاتدۇركى خوش رەفتارلىق(27)،
كىمكى مەرگەپ(28) بولسا كورمەس خارلىق.
ئىلىمسىز ھەسرەتتەدۇر پىرو-جۇۋان،
ئىلىم ئىستەپ كۈنۈ-تۈن يورگىل راۋان.
ھەر دىيارىنىڭكى باغى ئالىمى،
ھەر دىيارىنىڭكى شاھى ئالىمى.
ئىككى قىسمى ئادىمى ھورمەتتەدۇر،
مۇندىن ئوزگە پارچىسى ھەسرەتتەدۇر.
ئىستىسە ئىلمى ۋەھىم(29) قىلسا ئەمەل،
كوڭلىگە ئىككى جاھان قىلماس خەلەل(30).
ھەر كىشىنىڭ ئىلمى يوق نادانىدۇر،
قىلغان ئىشلىرى ئۈنىڭ ھايۋانىدۇر.
ئىلىمغە قىل ئەي قاياش ئومرۈڭنى سەرپ،
بەھرە ئالغىل ئىلىمدىن بىرنەچچە ھەرپ.
غايىلا(31) ئومىر ئوتتى دائىم بىخەبەر،
ئىلىمسىز-ئەئمالسىز تاپقاي زەرەر.

ئىلمسىز ئۆتكۈزمە ئۆمرۈڭ ئەي خاسۇ ـ ئام(32)
تىرتەنىد (33) قىلغىل تۈن ـ كۈن بىر داۋام.
مەن نىچوك ئەيلەي كوڭۈلنى شادلار،
قايسى بىر غەمدىن قىلاي پەريادلار.

بۇ پەسىلدە كوپ سوزلىمەكنىڭ قەبىھلىگىنى ئېيتۇر

ئەلھەزەر(34)، يا ئەلھەزەر، يا ئەلھەزەر،
ھەركىشى كوپ سوزلىسە قىلغىل گەزەر(35)
بىنەزەردۇر ھەركىشى كوپ سوزلىسە،
مەنىسى يوق سوزنى ھەركىم كوپ دىسە.
ھەركىشىلەرنى ئول ۋەسىۋاس(36) ئىتەر،
ئول كىشىنى ئۆزىدەك خەنناك(37) ئىتەر.
قايسى ئەلدە گەپ تولادۇر بەرىكە ئاز،
قايسى ئەلدە ئىش تولادۇر بەرىكە ساز.
ئەي قاياشىم سال قۇلاق بۇ پەندىغە،
گەپنى ئاز قىل ئىبرىشات(38) ئىبرىسەڭ قەندىغە.
مېھنىتىڭنى جىلۋە قىل خامۇش ئولۇپ،
سەنئىتىڭنى گەرپھان(39) دىلجوش(40) ئولۇپ.
سەنئىتىگە قۇل بولغان خامۇش ئۇلۇر،
زېھنى گەر ئەيلەپ ئول دىلجوش ئۇلۇر.
ئەي بىرادەر ئۆتتى ئۆمرۈڭ بىخەبەر،
ھەركىشى كوپ سوزلىسە تاپقاي زەرەر.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

مەن نىچۇك ئەيلەي كوڭۇلنى شادلار،
قايىسى بىر غەمدىن قىلاي پەريادلار.

بۇ پەسىلدە پادىشاھى ئادىل ۋە پادىشاھى زالىملەرنى ئېيتور

ئەي مەلەك سورغىل رەئىيەت(41) ھالىنى،
ئىنىسى، ئىلپەت(42) بىرلە پەرھەم(43) دادىنى.
ئول رەئىيەت ھالىدىن ئاگاھ بول!
ئەدلى(44) قىل ئىككى جاھاندا شاھى بول!
زۇلۇمنى كوپ قىلسا دولەتتىن بوشار،
بى مېھنەت كوپ كولسە غىررەت(45) دىن بوشار.
ئەي مەلەك ئەندىشە قىل پالادپەست(46)
يەتمىگەي مولكۇڭغە ھەر ياندىن شىكەست.
شاھى ئادىل شەھرىغە نىئمەت ياغۇر،
شاھى زالىم شەھرىغە لەنەت ياغۇر.
شاھى ئادىل شەرئى(47) نى پەيدا قىلۇر،
شاھى جاھىل فىسقىنى(48) پەيدا قىلۇر.
ئەي مەلىك شەرئىدە بول سابىت(49) قەدەم،
يەتمىگەي ئىككى جاھاندا ھىچ غەم.
يوق شاھىغا ئەدلىدىن ياخشى ئەمەل،
شاھىغا ھەم لازىمدۇر چەندان ئەمەل.
مەن نىچۇك ئەيلەي كوڭۇلنى شادلار،
قايىسى بىر غەمدىن قىلاي پەريادلار.

ھىكايەت

بىر كۈنى ئۈچ دۈنيا تەلەپ بولدى راۋان،
بىر خىشت (50) ئالتۇن تاپتى ئاخىر شادمان.
تەشنە ۋە ئاچ ئەردى مۇددەتتىن بېرى،
مەسلىھەت قىلىشدىلەر ئول يەردە ھەر بىرى،
بىرى كىچىك ئەردى ئارادا ياشىغا،
بۇيرۇدى ئۇنى شەھەرغە ئاشىغا.
بەردىلەر ئۇنىڭ قولىغا ئۈچ دەرەم (51)
"ئاشۇ - نان يەتكۈر بۇ سائەت دەم - بەدەم".
پۈلنى ئالدى شەھەرغە بولدى راۋان،
گويا يول ماگدى ئۇ ئېشەپ داۋان.
ئىككىسى بۇ يەردە قىلدى ئىتتىپاق،
ئاشقا بارغان كەلسە ئۇرغايمىز پىچاق.
ئول بىراۋ يولدا ئويلاپ مەسلىھەت،
بىر خىش ئالتۇن يالغۇز ئالساڭ مەنپەئەت.
ئاش ۋە نان گۆشىنى سالدى بىر ساغۇ (52)،
سالدىلەر ھەم ئول ئاش - نانغا ئاغۇ (53).
تېز تەنىد كەلدى بۇلەرنىڭ قاشىغە،
بۇ ئىككۈيلەن ئوردى ئەنىڭ باشىغە.
ئاخىر ئالامەرد (54) ئۇنى ئۆلتۈردىلەر،
كۆگۈلنى جەمئد ئەيلەبان ئولتۇردىلەر.
يېدىلەر بىر - ئىككى لوقما شادناك (55)
شول زامان ھەر ئىككىسى بولدى ھالاك.

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

بۇ مىسال: مالو ـ چامان ئەي خاسو ـ ئام(56)
بىر خىش ئالتۇن قالدى ئۇل يەردە تامام.
بىر بىرى بىرلە قېرىنداش ئەردىلەر،
غەم بىرلە مېھنەتتە مۇڭداش ئەردىلەر.
بىر ـ بىرىغە ئەردى مۇشپىق ـ مېھرىبان،
ئەھدى ھەم ئەردى دوستلۇق چاۋىرأن(57).
تاپتى ئۈچ تەن بىر خىش ئالتۇن ناگىھان(58)
پىتنىلەر ھەم بولدى پەيدا شۇل زامان.
پىتنىدىن ئۆلتۈردى ئۈچ تەن بىر ـ بىرىن،
نەفسى شەيتان بىرلە بولدى ھەم قېرىن.
بارچە ئەخلاق باشىدۇر رەھمەت ـ ۋاپا،
قېرىنداشقا پولنى دەپ قىلما جاپا.
مەن نىچۇك ئەيلەي كوڭۇلنى شادلار،
قايسى بىر غەمدىن قىلاي پەريادلار.

بۇ پەسىلدە خەلق ئارا غوممازلارنى ئېيىتۇر

(خەلق ئىچىدە گەپ توشۇغۇچى ۋە غەيۋەتخورلار ھەققىدە سوزلىنىدۇ)

ھەركىشىكىم خەلق ئارا غومماز(59) ئىرۇر،
دىۋە، شەيتان بىرلە ئۇل ھەمراز ئىرۇر.
ھەر كىشىكىم خەلق ئارا شەككاكىدۇر،
ھىچ شەك يوقكى ئۇل ناپاكىدۇر.

ئاڭلاغىل بۇ سوزنى ئەي پىرو-جوۋان،
بولما بۇ ئالەمدە ھەرگىز غوممازان.
ھەر كىشىكى ئىككى كىشىنى قىلسا زىد
ئول كىشىنىڭ دىلى بولغاي ناپەدىد(60)
بولسا گەر شەھرى ئىچرە بىر غومماز ئوغۇل،
ئىتتىپاقلىق ئول شەھەردە بولماس قوبۇل.
بولسا گەر خەلق ئىچرە بىر شەككاكى شىر،
تەڭرى ھەرگىز ئول تەرەپ قىلماس نەزىر.
ئەي بىرادەر ياخشى ئەخلاق نە تۇگۇر،
ياخشى ئەخلاق، راستلىق، پاكلىق تۇرۇر.
راستلىق ياخشىلىقنىڭ ئالاماتىدۇر،
راستلىق ئەرنىڭ كاراماتىدۇر.
مەن نىچۈك ئەيلەي كوڭۈلنى شادلار،
قايسى بىر غەمدىن قىلاي پەريادلار.

ھەشەم، ئابرويپەرەستلىكنىڭ يامانلىغى ھەققىدە بايان

ھەشەمى ئادىمى گويا بىر دودىدۇر(61)
ھەشىمگەر كوپ بولسا ئول نەمرودىدۇر(62).
فىسقى-پاساد(63) ھەشەمدىن پەيدا بولۇر،
كوپ ئوقۇبەت ھەشەمدىن پەيدا بولۇر.
ئاڭلىغىل بۇ سوزنى ئەي نادان قاياش،
ئادىمى بىر كوزا بولسا، ھەشەم تاش.

AltunOq

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىردىنبىر ئادرېسى

يوك ئېغىر بولسا كىشىنى تىندۇرۇر،
كوزىدا تاش بولسا بىركۈن سۇندۇرۇر.

تېز قىلما ھەشەمنىڭ ئانداغكىم تۇتۇن،
كوزا سۇنغاندىن كېيىن بولماس پۇتۇن.

ھەشەمنى تەرك ئەت ئەي نادان جىۋان،
بولغايسەن ئوتلۇق جەھەننەمدىن ئامان.

ھەشەملىغىدىن پارچە دىل ئازارىدۇر،
ھەشەملىغىدىن پارچە ئەل بىزارىدۇر.

ئەي خاراباتى ھەشەمنى بەرباد قىل،
ھەر نەپەس خەلقىڭنى دائىم ياد قىل.

مەن نىچۇك ئەيلەي كوڭۇلنى شادلار،
قايسى بىر غەمدىن قىلاي پەريادلار.

مەرىپەت (مائارىپ) ھەققىدە بايان

ئەي بىرادەر، مەرىپەت ئېيتاي ساڭا،
بولغايكى بۇنىڭدىن بىر ئاقىل ساڭا.

بولمىسا ھەر كىمدە ئىلمى ـ مەرىپەت،
قويسا ھەر سارى قەدەم بولغاي غەلەت.

ھەر تومۇر بولغان بىلەن ئالماس ئەمەس،
ھەر كىشى بولغان بىلەن ئۇل خاس ئەمەس.

ئېيتاي ئەي تالىپ ساڭا چەندان سۇخەن(64)
مەرىپەتسىز جىسمىدۇر جانسىز بەدەن.

چەشمە(65) كور كور مەس جاھاننى ئەي ئەمەك(66)
ئىلمى دىل كورگەي جاھاننى يەك - بى يەك.
ئەيىپ ئەمەستۇر نەچچە بولسا گاچا تىل،
ئىلمسىزلىك ئەيىپى دىلدۇر، ئەيىپى دىل.
ئەي برادەر تەندە يوقتۇر ئېتىبار،
مەرىپەت يوق بولسا بولغاي مورديۋار(67).
جىسمى ئادەم گوياتى بىرديۋارىدۇر(68)،
مەرىپەت ديۋار ئىچرە گۈلزارىدۇر.
جىسمى ئارىپ(69) گوياكى بىر ۋەيرانە،
مەرىپەت كوگۈلدە بىر دوردانە(70).
تالىبى جىسمىڭنى ئاباد ئەيلىمە،
مەرىپەت گەنجىنى(71) بەرباد ئەيلىمە.
ئەي برادەر گەنجى ۋەيران ئىچرەدۇر،
مەرىپەت ئىلمى ئەريان(72) ئىچرەدۇر.
ئىستىسەڭ گەنجىنى بار ۋەيران ئارا،
ئىستىسەڭ بۇ ئىلىم بار ئەريان ئارا.
گەر كىشى بىرىشتە ئۇل ئەريان ئىرۇر،
دائىما زاتىغا ئۇل ھەيران ئېرۇر.
قىلما تەننى تەربىيەت ئەنداق زامان،
تەن پەرەستلىك بۇت پەرەستلىكتىن يامان.
ھەر كىشىگە مەرىپەت بىر يارىدۇر،
كىمكى بىلمەس قەدرىنى مورداردۇر.
ئەي ئوغۇل ئولمەسنى قىلساڭ ئىختىيار،
مەرىپەت ئىلمىنى قىلغىل ئىختىيار.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ئەي ئوغۇل راھەتنى قىلساڭ ئىختىيار،
مەرىپەت ئىلمىنى قىلغىل ئىختىيار.
ئادىمى بولماقنى قىلساڭ ئىختىيار،
مەرىپەت ئىلمىنى قىلغىل ئىختىيار.
كىمدە بولسا مەرىپەت ئىنسان تۇرۇر،
بارچە مۈشكۈللار ئاڭا ئاسان تۇرۇر.
كىمدە بولسا مەرىپەت ئالىمدۇر،
مەئرىپەتسىزلەر بەلكى زالىمدۇر.

مەرىپەت ئول گوياكى ئابى ھايات(73)،
ئىچسە كىم ئولمەكتىن تاپقاي نىجات.
ئەي بىرادەر ئول سۇ زۇلمەتتىن نېرى*
ئىستىگەيسەن ئۇنى ئىسكەندەر كەبى**.
تاپمىغى ھەركىم ئۇنى ئاسان ئەمەس،
ئىچمىسە ھەركىم ئۇنى ئىنسان ئەمەس.
ئىستىدى ئومرىدە ئىسكەندەر ئۇنى،
باشلىدى ئول يەرگە ھەربىر ھەجرىنى(74)
كىم قويار ئول يەرگە ھەجرىسىز قەدەم،
يەتكەي ھەر سائەت بالالەر دەم ـ بەدەم.

---

* زۇلمەت — رىۋايەتلەردە كوپىنچە شىمالىي مۇز ئوكيان كوزدە تۇ ـ تۇلىدۇ. بۇيەردە بۇ سوز ناھايىتى جاپالىق، يېتىپ بېرىش قىيىن بولغان بىر جاي مەنىسىدە ئىشلىتىلگەن.

** ئىسكەندەر — ئالېكساندىر ماكېدونسكى، ئۇدۇنيانى ئىستىلا قىلىش جەريانىدا، مۈشكۈللەردىن قورقماي ئاي ھايات (ئولمەسلىك سۈيى)نى ئىزلەپ زۇلمەتكە كىرگەن ئىمىش.

ئەي ئوغۇل بۇ يولغا بىر رەھبەر كېرەك،
ئىلكىدە بىر شەمئى(75) پىرانۇر(76) كېرەك.
قىلما پىرسىز ئابو ـ ھىرۋاندىن(77)خىيال،
پىرسىز ئول سۇنى تاپماقلىق مەھال.
شەمسى تەبرىزى* ئەردى مەۋلاناچە پىر،
مەرىپەتتە بولدى ئاندىن بى نەزىر.
قىلدى ئول بىر ئەمرىغە جاندىن نىسار(78)
ئول سوپەتدىن ئەرشى ئۈستى تاپتى قارار.
ھىچكىمى ئۆز ئالدىچە بولماس كىشى،
گەرچە بولسۇن نوھ، لوقماندەك(79) كىشى.
گەر كىشى پىرسىزكى گويا بى پەدەر(80)،
بى پەدەر يول يۈرسە كوپ كورگەي خەتەر.
ئەھلى ئارىپ(81) موررىنى قىلغاي ھايات،
بەلكى دوزاخدىنمو قىلغايكى نەجات.
ھىچكىمى بۇ يولدا سەنئەتسىز ئەمەس،
كىمدە سەنئەت بولمىسا ئادەم ئەمەس.
كىم كى بۇ ئالەمدە بى سەنئەتىدۇر،
روزى مەھشەر(82) ئىچرە بى رەھمەتىدۇر.
خەلق ئارا ھەر كىمكى سەنئەتلىقدۇر،
ھەر كىشى ئالدىدا ئىززەتلىكدۇر.
مەرىپەتلىك ئادىمى خەيرولبەشىر(83)،
مەرىپەتسىز ئادىمى ئىتتىدىن بەتىر.

* شەمسى تەبرىز ــ ھازىرقى ئىران ئازار بەيجانلىق ئاتسىپت،
ئىوز ۋاقتىدىكى ئىلغار پىكىرلىرى تۈپەيلى ئىسلام قانۇنى تەرىپىدىن
ئوتتا كويدۇرۇلگەن.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

مەرىپەتلىك ئىلمى گەر قىلساڭ خىيال،
ئەلبەتتە ئۇل دائىمارىسقى ھالال.
غاپىلا ئۇمىر ئۆتتى دائىم بى خەبەر،
مەرىپەتچۈن قايىنغىن ئەي گورىگەر(84).
مەن نىچوك ئەيلەي كوڭۇلنى شادلار،
قايسى بىر غەمدىن قىلاي پەريادلار.

دانالىق ھەققىدە بايان

بولسا ھەر كىمكى دانادىن يىراق:
ھىچ شەك يوق بولغاي نوسرەتدىن يىراق.
ئەھلى دانا مەشئالى روھى-زىمىن،
كىمدە مەشئەل بولسا تون خەۋپتىن ئىمىن.
كىمكى دانا بىرلە مەشئەللىقدۇر،
كىمكى داناسىزدۇر مەشئەلسىزدۇر.
بۇ جاھان گوياكى بىر يەلداتۈنى(85)
ھىچكىمى بىلمەسكى داناسىز ئۈنى.
ئەي بىرادەر بولما داناسىز بۇگۈن،
بولمىغىل ھەرگىز مەشئەلسىز بۇگۈن.
ھەركىشى داناغا گەر تابىئىدۇر،
ئۇل كىشى ياخشى شەمسى تالىئىدۇر(86).
ئۇل شەھەر كىم ئاندا بىر داناسى بار،
ئۇل قاراڭغۇدا دەر يەكتاسى (87) بار.
نەي ئوغول بول دائىما دانا تەلەپ،
قىلغاي جىھلىڭنى(88)دانا بىر تەرەپ.

AltunOq

گەر كىشىنىڭ ئۆمرى بى دانا ئۆتەر،
ئۇل كىشىنىڭ چەشمى نابىنا(89)ئۆتەر.
تەبلى دۇر(90) ئالەمدە داناسىز كىشى،
تاپمىغاي روناق ئۇنىڭ ھەممە ئىشى.
ئەھلى دانا ئۆزىن مەنتەينا(91) قىلۇر،
كوردىل بولغاننى ئۇل بىنا(92) قىلۇر.
ئەھلى دانالەرنى بىلگىل ئەي ئېزىز،
جىھد(93) ئىلە ئالغىل دانادىن لەزىز.
ئەي خاراباتى پاراسەت ئەيلىگىل،
دانالەر ھورمەتىن ئادەت ئەيلىگىل.
مەن نىچوك ئەيلەي كوڭۈلنى شادلار،
قايسى بىر غەمدىن قىلاي پەريادلار.

دەربايان ئىشق

(ئىشق ھەققىدە بايان)

ئاشىغى ئۇلدۇر تەبەريان(94) ئەيلىسە،
تەننى ئەريان(95) كوزنى گەريان(96) ئەيلىسە.
ئاشىغى ئۇلدۇر ماۋى دەئىۋاسى يوق،
ئىككى ئالەمدىن بىلىڭ سوداسى يوق.
ئاشىغى ئۇلدىر چىھرەسى بەرگى خازان،
بولمىغاي بىر سائىتى غەمدىن ئامان.
گاھ-گاھ ئۇل بادە ئىشق ئەڭگىز(97) قىلۇر،
يۈز تۈمەنىڭ جاننى ئۇل خونرىز(98) قىلۇر.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىردىنبىر ئادرېسى

ئىشقىنىڭ يولىدا بولما بىئەدەپ،
ئاشىغى ئىرسەڭ ئال زىلەيخا(99)دىن ئەدەپ.
ئۇل زىلەيخا ھوسنى ئارا يەكتا ئىدى،
ئۇل پەرى ۋە ھورىدىن رەئنا ئىدى.
بولدى ئۇل يۈسۈپكە ئاشىق بىقارار،
يادىدە بولدى ئۈنىڭ لىل ۋە نىھار(100).
ھەر كىشىكىم يۈسۈپتىن قىلسا خەبەر،
توشقازىپ قوينىغا سالدى لەئلى، زەر.
ھەررازامان يۈسۈپنى ئۇل ياد ئەيلىدى،
خانىمان(101) ئۇلدەمدە بەرباد ئەيلىدى.
ئېيتايىن ئۇل ئىشقى-مېھرىنى ساڭا،
سەرف قىلدى ھوسنى مالىنى ئاڭا.
تۈن-كۈن يوللاردا بولدى ئىنتىزار،
مۇھەببەت ۋە ھەيرەتتە دائىم خار-زار.
ئورتىدى شەمئىغە دائىم پەرۋانىۋار،
يىغلار ئەردى چونكە ئەبىر-نوبىھار(102).
ھەر كىشى كويدۇرسە ھەرنە بارىنى،
سالغاي ئۇل مەشرىققە ئىشقى تارىنى.
ھەر كىشىكىم خانى-مانىدىن كىچەر،
ئۇل كىشىكىم بادە (103) ئىشقىدىن ئىچەر.
ئىشىق ئوتىنىڭ قەستى جان كويدۇرگىلى،
كېلىدۇر بۇ جاننى جانان كورگىلى.
بادە ئىشق ئىچرە ئۇل ئەريان بولۇر،
ھەم يورەك باغرى كى بەريان بولۇر.

ئاھىكىم ئۇل بادەدىن نوش(104) ئەيلىسەم،
"باسىۋىللا"(105)نى پارامۇش(106) ئەيلىسەم.

چىقىمىسام ھەرگىز ئۇشۇل مەيخانىدىن،
بولمىسا ئىلكىم جودا پەيمانىدىن(107).

قۇي لەبا ـ لەب ساقىيا جامىم غىمى،
رىزلار(108) بەزمىدە قىلغىل مەردەمى(109).

ئەي بىرادەر ئىشق ئاسان ئەۋۋىلا،
كەلگەي ئاندىن باشىڭغا يۈزمىڭ بالا.

كىمكى ئاشىق دوركى يەنە بۇدۇر دېلىل،
بولغاي ئۇل مەجنۇن كەبى خارۇ ـ زەلىل(110).

ھەر نەپەستە قىلسا مىڭ جاننى پىدا،
قىلغۇسىدۇر مەشۇقى ئاندىن نىدا.

چىان دەرىخ(111) قىلسا كىشى چانانەدىن،
ئۇل كىشى مەھرۇم قالۇر چانانەدىن.

ئەي بىرادەر ياخشى پەند ئىبىتاي ساڭا،
سەھىل(112) ئىشتۇر جان نىسار(113) ئەتمەك ئاڭا.

ئەي ئوغۇل بىھۇدە ئاشىقمەن دىمە،
بادەئى ئىشقىقا لايىقمەن دىمە.

كەلمىگەي بويى(114)ساڭا ئۇل موشكى ـ ناب(115)،
راست كەلمەس ئىشقى يولىدا لاف ـ قاپ.

ئەي ئوغۇل زاھىرنى(116) مەجنۇن قىلمىساڭ،
دەرد بىرلە سىنە(117) پىرخون(118) قىلمىساڭ.

راست ئەرمەس بەندەكى دەئۋايى ئىشق،
يوق ئىرور كوڭلۇڭدىكى سوۋدايى ئىشق.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

خاراباتى ئەگەرچەن ئاشىق ئەمەس،
ئۇمىت ئۇزمەك سىنىڭدىن لايىق ئەمەس.
مەن نىچۇك ئەيلەي كوڭۇلنى شادلار،
قايسى بىر غەمدىن قىلاي پەريادلار.

بۇ پەسىلدە خاتىمە تارىخنى بايان قىلۇر

تا مۇنىڭسىز ئادا ئەمەس شەرىئى(119)،
ۋاجىپ(120)ۋەپەرىز(121)ۋە سوننەت(122)نەفلى(123).
ئوقۇغاي ھەم بولەردىن ياد ئالغاي،
ئىككى ئالەمدە ئانچە شاد ئولغاي.
چۈنكى ئۇ ئەقلىنى فارامۇش قىلغاي،
ماگا بىر پاتىھە(124) دۇئا قىلغاي.
بىل بۇخەت مەنىسىدە يوق نۇقسان،
نۇقسان گەر بولسا ئەيلىگىل ئاسان.
كىم بو شەرھىنى ئەلگە تەككۈرگەي،
تەڭرىم ئۇنى بىھىشكە تەككۈرگەي.
نى ھىساپ ئەيلىدىم تارىخقا،
مىڭ ۋە يوز يانە قىرىق ئالتىغا.
قىلغۇلۇق شەرھىنى كىتابۇ ئېتىم،
بىلمىگەنلەرگە مەندىن خىتاپ ئېتىم.
گەر خاتا بولسا مەندىن ئەي ئالىم،
رەھىم ئەيلە لەتىپ(125) قىل كورۇپ ھالىم.
ئەي ئوغول نەچچە سوزۇم بار ئاڭلاغىل،
ئادىمى بولساڭ ھەقىقەت ئۇيلاغىل.

ئومرىنى ئوتكەزدى دىل رىشلىق بىلەن،
خاراباتى يۇردى دەرۋىشلىق بىلەن.
قىلمىدى ھېچ جايدا ھەرگىز بەرقارار،
تۈن - كۈن قان يىغلادى زار - زار.
ئەي بىرادەر بۇ جاھان زەندان ساڭا،
بولماغىل زىنھار شاد خەندان ئاڭا.
ھەممىسى بىر - بىرسىنىڭ قەسىدىدەدۇر،
تىغ - زەھەر ئالود(126) ھەم دەستىدەدۇر.
تۈن - كۈن ئوغلى ئاتاغا مۇددىئا،
ھەم قىياس دەختەر ئاناغا مۇددىئا.
ئەي دەرىخا ھەممە غەپلەت ئىچرەدور،
دائىما كوپرى(127) زالالەت(128) ئىچرەدور.
ھېچكىمى قورقماس كىشىنىڭ ھەققىدىن،
يادىغە كەلمەس ھەقىقەت قەھرىدىن.
خاھى باي، خاھى گاداي ۋە شاھ ھەممە،
خان شىيخ، خاھى سوپى ۋە موللا ھەممە.
خاھى قازى، خاھى موپتى، خاھى موھتەسەپ(129)،
ئىستىمەس ھەرگىز ھالالەتتىن نەسىپ.
ئەي ئوغۇل جىسمىڭنى قىلدىڭ پەرۋەرىش،
قىلمىدىڭ رەھبەر تەلەپ يازۇ - قىش.
ئوتتى ئومرۇڭ بىھودە سودا قىلىپ،
مەنىسىز، ھەسەت بىلەن غوغا قىلىپ.
ھەركىشىكىم بولمىسا ئەخلاقى زەر(130)،
بۇ جاھاندىن نامۇ - نىشانىسىز كېتەر.

Altun Oq

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

غاپىلا ئوۋۇر ئۆتتى دائىم بىخەبەر،
سەلقىڭنى(131)پاك ئەيلەگىل شامۇ ـ سەھەر.
مەن نىچۇك ئەيلەي كوڭۇلنى شادلار،
قايسى بىر غەمدىن قىلاي پەريادلار.

لۇغەت

(1) كوللىيات — بىر يۇرۇش، بىر پۈتۈن.
(2) مەسنىۋى — ئارۇز ۋەزنى شېئىرىيىتىنىڭ ئىككىلىك شەكلى.
(3) دىداكتىك — نەسىھەتنامە، مەسلىھەت.
(4) سالىھ — ئىخلاسمەن.
(5) رەھمانى — مېھرىۋان.
(6) ئابىد — ئىبادەت قىلغۇچى.
(7) سىدىق — راستچىل.
(8) ساپا — پاك.
(9) موردار — ئولۇكسىمان.
(10) مەھشەر — قىيامەتتە ئولۇكلەر يىغىلىدىغان جاي. (رىۋايەت بويىچە)
(11) شەمرى لەئىن— ئىمام ھوسەيننى كەربالادا ئولتۇرگەن ئادەم.
(12) گومرا — يولدىن ئازغان.
(13) چېپىن — شۇ تەرىقلىق.
(14) ئىمىن — تىنىچ، خاتىرجەم.
(15) ھەقىر — كەمسىتىلگەن.
(16) كەمىر — كەملەپ كەتكەن.
(17) خوشتىر — خۇشۋاق.

(18) بەھتىر — ياخشىراق.

(19) مەھرىم — يات، غەيرى، ياكى ئىگە بولالماسلىق.

(20) ئەئمالدىن — ئىش - پىئىلدىن، ئىش - ئەمەلدىن.

(21) تېقىن — جەزىم، مۇتلەق.

(22) ماھى — ئېيى.

(23) ئەرش — ئىگىز، يۇكسەكلىكتىكى بۈيۈك تەخت.

(24) ئېلى — بەلەن مەرتىۋىلىك.

(25) فەلەك — ئاسمان.

(26) تەھتە سارا — يەر ئاستى.

(27) رەفتارلىق — مېڭىش، يولى ئوچۇق، راۋانلىق.

(28) مەرگەپ — مىنىش، مىنىدىغان ئات - ئۇلاق.

(29) ۋەھىم — قورقۇش، ئەندىشە.

(30) خەلەل — شىكەست تاپقان.

(31) غاپىلا — قارام، غەپلەت باسقان.

(32) خاسۇ - ئام — يەككە ۋە كوپچىلىك.

(33) تىز - تەنىدە — تېز ئاچچىقلىنىش.

(34) ئەلھەزەر — پەخەس بولۇش.

(35) گەزەر — ئوتەڭ، ئوتكۈن جاي.

(36) ۋەسۋاس — ئازغاشتۇرغۇچى.

(37) غەننالك — مەسخىرە.

(38) ئېرشات — يول باشلىغۇچى، ئېرىشمەك.

(39) نىھان — مەخپى.

(40) دىلجوش — يۈرىگى جۇش ئۇرغان.

(41) رەئىيەت — پۇقرا، خەلق.

(42) ئىلپەت — ھەمتاۋاق، يار - دوست.

ئۇيغۇر كىتاب تورىكتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ پۈتكۈل ئادرېسى

(43) بەرھەم — رەددىيە، شكەست.

(44) ئەدلى — ئادىل.

(45) غىررەت — مەغرۇرلۇق.

(46) پالاد پەست — كىچىك قەلئە ـ شەھەر.

(47) شەرئى — يول.

(48) فىسقى — گۇنا.

(49) سابىت — مەھكەم، مۇستەھكەم.

(50) خىشت ـ خىش

(51) دەرەم پۇل — ئۇلچىمى.

(52) ساغۇ — سوغا.

(53) ئاغۇ — زەھەر.

(54) ئالامەرد — نىشان.

(55) شادناك — خوشاللىق.

(56) خاسو ـ ئام — يەككە ـ كوپچىلىك.

(57) چاۋىران — ھەممىشە.

(58) ناگىھان — بىرە ـ بىرە، ئاندا ـ ساندا.

(59) غومماز — غەيۋەتچى، پىتنىخور، مازاقچى.

(60) ناپەرىد — يوقالغان.

(61) دود — ئىس، تۈتەك.

(62) نەمرود — جاھىل (ئىراقتا ئۆتكەن، خۇدالىق دەۋاسى قىلغان زالىم شاھنىڭ لەقىمى).

(63) پاساد — مەغلۇبىيەت، قامالاشماسلىق.

(64) سۇخەن — سوز.

(65) چەشمە — بۇلاق، كوز.

(66) ئەمەك — قېرىنداش، دىمەتلىك.

(67) مۇردىۋار — ئۇلۇكسىمان.

(68) دىۋار — تام.

(69) ئارىپ — بىلگۈچى.

(70) دوردانە — مارجاندەك.

(71) گەنج — توپلىغان پۇل - مال.

(72) ئەريان — ھەيرانلىق.

(73) ئابىھايات — ھايات سۇيى.

(74) ھەبرى — دانا، (ئەبر بولسا قاش مەنىسىدە).

(75) شەمئى — يورۇتقۇچ.

(76) پىرانور — نۇرانە قىرى كىشى.

(77) ئابۇ - ھىرۋان — رەھمەت سۇيى.

(78) نىسار — بېغىشلاش، قۇربان قىلىش.

(79) نوھ — رىۋايەتتىكى پەيغەمبەر. لوقمان — رىۋايەتتىكى ئاتاقلىق تىۋىپ.

(80) بى پەدەر — ئاتىسىز.

(81) ئەھلى ئارىپ — بىلىم ئەھلى.

(82) مەھشەر — قىيامەت.

(83) خەيرولبەشر — ئىنساننىڭ ياخشىراقى.

(84) گورىگەر — گوركار، گور كولىغۇچى.

(85) يەلدا تونى — شامال خالتىسى (كىنايە گەپ).

(86) تائىدور — تەلەيلىكتۇر.

(87) يەكتا — نوۋەت.

(88) جىھىل — جاھىل.

(89) نابىنا — يوقالغان.

(90) تەبلى — دۇمباق.

(91) مەنتەينا — كەلىمەسىلىك، كەلىمگەن.

(92) بىنا — بار، پەيدا.

(93) جىھىد — تىرىشچانلىق.

(94) تەبەريان — خوشال - خوراملىق.

(95) ئەريان — ساراسىمە.

(96) گەريان — يىغلىغۇچى.

(97) ئەڭگىز — قۇتراتقۇچى.

(98) خونرىز — قاتىل.

(99) زىلەيخا — رىۋايەتتىكى يۈسۈپ پەيغەمبەرگە ئاشىق بولغان ۋاپادار گۈزەل ئايال.

(100) نىھار — كۈندۈز.

(101) خانىمان — ئۆي - سەرەمجان.

(102) ئەبىر، نوبىھار — قاش، يېڭى گۈلدەك.

(103) بادە — مەي، شاراپ.

(104) نوش — ئىچىش، سۈمۈرۈش.

(105) باسىۋىللا — ئاللادىن غەيرى.

(106) پارامۇش — ئۇنتۇلۇش.

(107) پەيمان — ئولچەم، قاچا، چارەك.

(108) رىز — توكۈش، قويۇش.

(109) مەردەمى — خالايىق.

(110) زەلىل — خار.

(111) دەرىخ — ھەسرەت، «ۋاي ئىست!».

(112) سەھىل — ئاسان،بوشراق.

(113) نىسار — بېغىشلاش.

(114) بويى — پۇرىقى.

(115) مۇشكى ناب — تېپىلماس پۇراقلىق نەرسە، ئەپار.
(116) زاھىر — ئاشكارە، پەيدا.
(117) سىنە — كوكرەك.
(118) پىرخون — خونى توشقان.
(119) شەربەى — چۇشەندۇرۇش، مەناسىنى يېشىش، ئىزاھلاش
(120) ۋاجىپ — لازىم، زورۇرىيەت.
(121) پەرىز — بۇيرۇق، بۇيرۇلغان.
(122) سۇننەت — رەۋىش، خۇي - پىئىل، ئادەت.
(123) نەفلى — زىيادە.
(124) پاتىھە — ئاچقان. يول ئاچقان،
(125) لەتەپ — مەرھەمەتلىك.
(126) ئالود — سۇركىمەك، سۇغارغان.
(127) كوپرى — نائىنساپلىق.
(128) زالالەت — تاماخورلۇق.
(129) موھتەسەپ —
(130) زەر — ئالتۇن.
(131) ھەلقە — گال، بوغۇزى.

ئۇيغۇر كىتاب بىكتىپ
www.uyghurkitap.com

ئىسمايىل ھاجى ۋە ئۇنىڭ شېئىرلىرى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: **مەھەممەت چاۋار**

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن:

ئىسمايىل ھاجى (1867—1950) گۇما ناھىيىسىدە ئۆتـكەن تالانتلىق شائىر ۋە ماھىر خەتتات بولۇپ، ئۇ ئۆز ئۆمرىدە سانسىزلىغان شېئىرلارنى يېزىپ قالدۇروپ كەتكەن. يېقىندا تېپىلغان شائىرنىڭ بىر بولۇك قولىيازمىلىرىدىن قارىغاندا ئۇ، ئەرەب پارس تىللىرىنىمۇ مۇكەممەل ئۆگەنگەن، ئۆزىنىڭ كۆپلىگەن شېئىرلىرىنى پارس تىلى بىلەن يازغان.

شائىر ئىسمايىل ھاجى خەلقپەرۋەر، ئادالەتنى سۆيگۈچى مەرىپەت ئەربابى بولۇپ، ئۇ ئۆز زامانىسىدا تەجەللى، غېرىبىگە ئوخشاش داڭلىق دېموكراتىك شائىرلار بىلەن ئىنتايىن يېقىن ئۆتكەن. ئىجادىيەتتە ئورتاق ئۆگەنگەن. شائىر ئىسمايىل ھاجىنىڭ ئەمگىگىدىن تەجەللىمۇ بەك مەمنۇن بولغان. ئىسمايىل ھاجى ئۆز ھاياتىدا يازغان شېئىرلىرىنىڭ خېلى بىر قىسمىنى رەتلەپ دىۋان قىلىپ چىققان.

شائىرنىڭ ساقلىنىپ قالغان ئەسەرلىرى خېلى كۆپ سالـ

ماقنى ئىگەللىسىمۇ، لىن بياۋە "4كىشىلىك گۇرۇھ" ئالەمنى مالىمان قىلغان يىللاردا ئۇنىڭ يەنە خېلى زور بىر قىسىم ئەسەرلىرىنىڭ "ئاپەت"كە ئۇچرىغانلىقى ئېنىق، شۇڭا كەڭ كىتاپخانلارنىڭ، يۇرتداشلارنىڭ داۋاملىق ئىزلىنىپ كورۇشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

بۇ يەردە شائىرنىڭ قولىيازمىلىرىنى ئۆزۈندىن بىرى ئەتىۋالىق بىلەن ساقلاپ، بىزگە يەتكۈزۈپ بەرگەن گوما ناھىيە قوشتاغ گۇڭشىسىدىكى مۇناسىۋەتلىك يولداشلارغا سەمىمى مىننەتدارلىق بىلدۈرىمىز.

غەزەللەر

مىلك جاھان خورلۇق بىر مەھنەتكە ئەرزىمەس،
سەرۋنىڭ بىغەملىكى خۇن دىتكە ئەرزىمەس.
چەرخ يۈز تەزىن ئىلە دەۋران قەۋمىن تەردىز ئېتەر،
تەربىئەت مادىر پەدەر جان قۇربىتكە ئەرزىمەس.
لۇتپى شەپقەت يۈزدىن تەركىپ قىلىنغان كوز قاراق،
خوپتۇر ئەمما لۇتپى مېھرىلىقتىكە ئەرزىمەس.
باغ رىزۋان كوشەسى قەدەر بەلەند فورخەنت سەدەر،
سەدرەئى سەفئىلجىمىل رەيھان خىنتكە ئەرزىمەس.
ئەي سالامىنىڭ بائىسى ۋارىس پەلەكنىڭ مۇلكىتى،
مەملىكەت تارىم سەھىر خوش دەۋىتكە ئەرزىمەس.
شات بول شەمشاددەك ئەدەلنە ئىمدە مۇستەقىر،
رەنجۇ ـ مىھنەت غەملىرى بوربور راھەتكە ئەرزىمەس.
بەدەر ئار سوزلىرى ئىسمائىل ئىلە بەرقارار،
پەيكىلىرى روئىلئەمىندىن ھرجىتكە ئەرزىمەس.

دام ئەمەس يارىمنىڭ ھىجرانىدا قانلار يۇتاي،
قان تۆكۈپ، كۆز ياشلە سەيياد يەڭلىغ گۇل تۇتاي.
سەيد ئولماس خاتىرى كۆڭلۈمنى قىلسام چاك - چاك،
خەيلىنى سىنەم ئۇزە خال ۋە خىتلە ئوينۇتاي.
زۇلپى سوداسى تۇتۇپ مىھرىمنى ئوت چوغ مەسەللىك،
كويدۈرۈپ باغرىمنى ئوت ھىجرەتنى دۇت ئىلە قاتاي.
تاق ئەبروسلە بويئە كامانىم نەقش ئىتار،
شەمئى رۇخسارلەر بۇرەنگىم قاراسىن يورىتاي.
ئاپتاپ ئانداغكى بو دەۋراننى ئەيلەر تابناك،
تابى ئەختەر ساردىن توبە دەرەختىگە پاتاي.
ئەي جاھانغا پاتمىغان ئىنساپ ئىلە شەرمىڭ قېنى،
كىم دىدىلىك جانىمنى مەن مىينا بازارىدا ساتاي.
سەن كىمۇ ئەل كىمدۈرۈر پەم ئەيلە ئەي ناقىسلىغىڭ،
مەن دىدىلىك مەنلىكنى مەن بىر دىلرەباغا ئوخشىتاي.
ئوخشىماس ئول نازىن رەئناغا ھېچ بىر شاھىدى،
شاھىدىكىم شەھىدىدىن مەغرۇپىدۇر ئويناقلىتاي.
مىھرىئىسمايىل پەلەك شاخىلەر ئەپغانىم چىكار،
ئەي فىغانىم مەن سېنى دوزاخ ئوتىدا چوغلىتاي.

× ×

قەلەم سوزلەگىل ئوتكەن ئەل ھالىدىن،
كىلۇر ئەل ئارا بولمىش ئەھۋالىدىن.
سوزۇڭ بارچە غەپسەند بولغۇدەك،
ئوزۇڭ سوز كەبى ئەرچىمەند ئولغۇدەك.
دىسون ئاپرىدىن بارچە تەھسىن ئېتىپ،

قاراغىغا قول قويسۇ ئۇزدىن كىتىپ.
قۇچۇپ بىر ـ بىرىدىن پەقەئى ھور ئەيىن،
سىنى كورگىلى كەلسۇ ماھ موئەيىن.
توروپ كەبىئتۇللا كەبى ئوترادا،
دىگىل ئەمدى ئىسمايىل، ئەتكىل نادا.
مىنى پىراقتا كۇيدۇردى ھىجرەت قاراقاش،
ئەلەمدە غەمزە قىلدى مۇھەببەت قاراقاش.
باھار گۇلشىنىم يەلپۇنۇردە بادە سەھەردە،
ستەمدە قويدى مىنى قەدرۇ ـ قىممەت قاراقاش.
ھاۋاي ئەنجومىنى، ئەندىلىپ — بولبولنى،
قارارسىز قىلىپ ئولتۇردى نىگھەت قاراقاش.
تەبىسسەمى قىلشور ھورئەيىن ۋە ئىنوپرى،
ئانىڭ ئۇچۇنكى چىرايلىقتور ئىشرەت قاراقاش،
تامام يىل ئانىڭ ئۇساپىدىن سىپات ئولساھ
ئاداسى ئاخىر ئىمەس ئالى ھىممەت قاراقاش.
ئاللا ھەسەردە بول ئىنتىقامىە ۋالى.
گىنەسىز ئەيلىدى رەنجىدە زىننەت قاراقاش،
ئۇممىت ـ ئىستەك ئىلە كەلتۇردى يۇزتامام كىشى،
قىلورمۇ دەپ نىگاھ چەشىم دولەت قاراقاش.
قاتارى كىرپىكىدىن ئوق ئاتاردا ئەبرو كامان،
ھالاك ئەتەر ھەمەنى تيىر ھەزرەت قاراقاش.

× ×

جاراھەت ئەيلىدى داغىڭ مىنىڭ دىماغىمنى،
دىماغىم ئىچرە ئورۇنلاتتى كوز قاراغىمنى.
ۋۇجۇدۇم ئولدى ئەدەم داغ ئىشتىياقىڭدىن،

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىرىنچى ئادرېسى

راۋانىم ئەيلىدى ھىجرىڭدە توھپە داغىمنى.
باھار مەۋسۇمى گۇلگۇن يۈزۈڭنى سەير قىلۇر،
ئاچىلدۇرۇپ ماڭا كورسەت ھاۋاي باغىمنى.
قاچانغىچە سىنىڭ ئاسودە كوڭلۇڭ ئالمىشىدۇر،
مىنىڭ بوزار بوزوق خەستە قول ئاياغىمنى.
يولۇڭغا كىرپىك ۋە قاشىمنى رەھگۇزار قىلاي،
كىلۇر ئېپساڭ ئەگەر ئالماققە شاخ-پۇتاغىمنى.
ماڭا نەسىمى سەھەردىن قاچان كىلۇر قەدىمىڭ،
جانىم چىقارغا ياۋۇتىنى يارۇت چىراغىمنى.
خوداغا دات قىلۇرمەن قىيامەت ئولغاندا،
ئەگەر تەرەھھۇم ئېتىپ بەرمىسەڭ قۇلاغىمنى.
ساڭا مۇيەسسەر ئىرۇر مەقسود زىمنۇ-زامان،
ئىنايەت ئەيلە ماڭا ئۇشبۇدەم سوراغىمنى.
راۋان ئىرۇر مىلكۇت ئالىمى جانابىڭدىن،
كۆيۈڭدە شەرھى قىلاي سىنەئى قۇچاغىمنى.
ناۋا قىلۇر چىمەن ۋە ئەندلىپ ھوسنىڭچۇن،
فىدايىڭ ئەيلىسەم ئەردى ساداي زاغىمنى.
فىغان بۇلبۇل ۋە گۇل تەلئەت ئىلە ھەجرىڭدۇر،
ئىچۇككى چىھرەئى ئىسمايىل ئالدى چاغىمنى.

بولۇپ مەن خۇي-پەيلى خوش بىرنەۋ جۇۋانغا ئاشنا،
باغرى قاتتىق تاش يۈرەك ئوتى يامانغا ئاشنا.
كورمىدىم مىھرى-ۋاپا بىر زەررىچە ئول ياردىن،
ھالىتىمدىن بىخەۋەر كۆيدۇرمە جانغا ئاشنا.
سورمادى ھالىمنى ئىستىغنا قىلىپ ئول دىلبىرىم،

بولماسۇن ھەرگىز كىشى نامېھرىبانغا ئاشنا.
خاتىرىم ئاسۇ دەلىكىدىن زەررىچە خورام ئىدى،
غەم بىلە كۆلپەتتە قويغان كامىرانغا ئاشنا.
ئۆمۈر ئەپسوس ئەيلەدى ھەسرەت چېكىپ نالەن قىلىپ،
بولماقچۇن جانىلە ساھىپقىرانغا ئاشنا.
ئۆمۈر ئەپسوس ئەيلەدى ھەسرەت چېكىپ نالەن قىلىپ،
بولماقچۇن جانىلە ساھىپقىرانغا ئاشنا.
لۇتپى قىلسا كاشكى مەن خەستە دىلغا بىر كۈنى،
بولسام ئالدىدا مۇسەخخەر قەھرىمانغا ئاشنا.
خايىق ئول سائەتكى كوردى باغدىكى گۈلدەستىنى،
گۈل دىدى ئەي ئەندىلىپ ئول باغىبانغا ئاشنا.

تەجەللىنىڭ ئىسمايىل ھاجىغا يازغان خېتى

كىرامى بورادەر، جان بىرلە باراۋەر ئىسمايىل ھاجى جاناپلىرىغا، دەرتمەن دوستلىرىنىڭ سەرگۈزەشت ھېكايىتى ۋە شىكايىتى

غەمخار دوستلاردىن كەلدى ماڭا ئىنايەت،
بىر جۈپتى بەدتەكلىم ئەل باستى شەكلى ۋەسرەت.
ئۈچ كۈن تەھمەل ئەتتىم ئەھباپ كوڭلىن ئىستەپ،
ھەر-كۈن چېكىپ موشەققەت ھەركىمچە رەنج ۋە كۆلپەت.
بۇ شۇم ۋە نىجىس ئۈچ كۈن توشتى ماڭا ئوتتۇز يىل،
يوق، يوقكى باشىم ئوزرە ھەر سائىتى قىيامەت.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

كوڭلۇم بولۇپ مۇكەردەر ئىشىم بولۇپ مونغەسەن،
ئاخىر بۇكۈن قۇتۇلدۇم تەڭرىمغە شۇكرى ۋە مىننەت.
كەلتۈردى چەرخى ئەييار بىر جۇپتۇ تاق لەئىن،
كىم جۇپتۇم ئۇلدى ئاندا ھەم تاق بولدى تاقەت.
گۇيا ئەزلى كۈندە بولمىش ئەيدى مۇقەررەر،
ئىنسانغا خەيىر سۇپەت زىن شەيتانغا توف لەنەت.
ناساز تائىمدىن قىسمەت ماڭا بو ئەردى،
يوقسە مەھبوپلىرىما رەھمەت ھازار رەھمەت.
خاموش بول تەجەللى① بىھۇدە قىلما نالەش،
گاھى ئۇتار مۇقام، گاھ ئوتتورۇرىتىپ لەت.

زاۋا(2) ھەققىدە پارچە

ئاندا دەرتلەرگە داۋادۇر، مۇندا ھاجەتلەر راۋا،
ياخشىراقتۇر كابىلۇ، بەلخى، بۇخارادىن زاۋا.

(1) مەشھۇر شائىر تەجەللى (ھۇسەيىن) (1850-1928)
تۇغۇلغان تەجەللى گۇما ناھىيىسىنىڭ كوھتام (ھازىرقى قوشتاغ گۇڭشى-
سىنىڭ كوتام) دىگەن يېرىدە ماكانلىشىپ ئولتۇرغان. تەجەللى كوھتامدا
تۇرغان مەزگىللىرىدە ئىسمايىل ھاجى بىلەن قويۇق مۇناسىۋەتتە بولغان.
(2) زاۋا، كابىل، بەلخ — جاي ئىسىملىرى.

«رەۋزەتىلزوھرا» دىن پارچە

نەشرگە تەييارلىغۇچى: **ئىمىن سەيپۇللا**

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن:

شائىر ئەخمەت خۇجام نىياز ئوغلى 1717 - يىلى پىچان ناھىيىسىنىڭ لۇكچۇن رايونى شەھەر ئىچىدە بىر مولla ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ 110 يىل ئۆمۈر كۆرۈپ 1827 - يىلى لۇكچۇندە ۋاپات بولغان (شائىرنىڭ قەبرىسى تۈيۇق ئەسھابۇلكەھپنىڭ يېنىدا ھىلىمۇ بار). شائىر كىچىك ۋاقتىدا لۇكچۇن مەدرىسىدە ئوقۇغان، كېيىن شۇ مەدرىسىكە مۇددەررىس بولغان. شۇڭا بۇ كىشىنى ئەخمەت ئەلەم ئاخۇنۇم دەپمۇ ئاتايدۇ. شائىر 20 نەچچە ياشلىرىدىن باشلاپ شېئرىيەت بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇ ئۆز زامانىسىدا نۇرغۇن غەزەل، مۇخەممەس، رۇبائىي ۋە داستانلار يازغان. ئۇنىڭدىن باشقا ئەرەپ تىلىدىكى «تارىخى ئەسھابۇلكەھپ»، «قەسىدە بۇردىيە» قاتارلىق ئەسەرلەرنى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلغان. شائىر 1788 - يىلى (ھىجرى 1202 - يىل) «رەۋزەتىلزوھرا» دېگەن چوڭ ئەسىرىنى يېزىپ تۈگەتكەن. بۇ ئەسەردە مۇھەببەت

تېما قىلىنغان بولۇپ، يەنە ئىلىم ئىزلەش، ياخشى ئادەم بولۇش، بالىلىرىغا نەسىھەت، جەمىيەتتىكى يامان ئىشلارنى پاش قىلىش قاتارلىق مەزمۇنلارمۇ كىرگۈزۈلگەن. بۇ ئەسەر 1966 - يىلىغا قەدەر لۈكچۈندىكى مەمۇرخان دىگەن كىشىنىڭ قولىدا ساقلانغان ئىدى، لېكىن شۇ يىلىنىڭ ئاخىرى "4 كىشىلىك گۇرۇھ" نىڭ بۇزغۇنچىلىقى بىلەن كويدۇرۇپ تاشلاندى.

مەن 1963 - يىل 6 - ئايدا بۇ كىتاپتىن 400 مىسرادىن ئارتۇق پارچىنى كوچۇرۇپ ئالغان ئىدىم. بۇ قېتىم شۇ پارچە نۇسخىنى نەشرگە نەييارلىدىم.

شېئىرىدا گەر يوق پەساھەتتىن نىشان،
بى تەكەللۇپ نەزمىنى قىلدى ئايان.

تاكى يات بولغاي دەپ ئاسان نەزمىدە،
ئوقۇبان بىر بىرگە ياشلار بەزمىدە.

ئەيلىدىم چۈن باغ بۇ ئەبيات ئاڭا،
رەۋزەئىلىزوھرانى قىلدىم ئات ئاڭا.

ئىشقىيات

ئىشتىياقىم مېنىڭ كوڭلۇمدە بار،
ھىچكىمدە بولمىغاي ئەي يار - يار.

Altun0q

خاس ئۇلكىم بولسە دىلبەرنامىسى،
يازغان ئاندا ئىشقىنىڭ ھەنگامىسى.

ئىشق دەردى ئۆزگە غەملەردىن جۇدا!
ئىشقىنىڭ دەردى ئېرور چەكسىز بالا.

ئاشىقى مەھبۇبىدىن ئىستەر تۇمار،
ھىجرى دەئۋاسى ئۇچۇن ئول بى قارار.

چۇن يېتىشتى بىر شاراپەتلىك خېتى،
ۋەسلى باغى نەغمەسىنىڭ بىر بېتى.

ئاشىقى بىچارە تاپتى بۇيى يار،
غۇنچە ياڭلىغ كوڭلىغە بارى باھار.

جايى قىلدى كوڭلى بىرلە قوينىدا،
بولدى ئول مەھبۇبى ئىلكى بوينىدا.

بول ئەجەپ تۇمارى ئاستى بوينىغە،
ئىككى ئالەم توشتى گويا قوينىغە.

نەچچە قىلسام ئىشقىنى شەرھى بايان،
يوقكى مىڭدىن بىرگە ئاجىزدۇر زىبان.

لەيك قانماس تەشنە بولغان تىرەروز،
دىل قانارمۇ ساپ سۇ تاپسە بىر قوبۇز.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ پىچ ئادرېسى

ئىشقى تەنها بولمىغاي دىدارىدىن،
كويدۇرۇر پەيدا بولۇر گۇپتارىدىن.

خەلقىنىڭ تەكبىرى - تەسبىھى سۇجۇر،
ئىشقىنىڭ تەكبىرى دۇر تەركى ۋۇجۇر.

ئىشقى كوڭلۇمگە تېمىز بىر قەترەئى،
قەترە يوقكىم قەترىسىدىن چەكرەئى.

ئىشتىياق ئوتىدا كويگەن يارلار،
پىدل پىراق ئىلكىدە بولغان زارلار.

ئوتتا كويگەن جۇملە ئاشىقتەك ئېرىق،
يۇزىگە تەغيىر بولۇپ بولغاي سېرىق.

ھەر بىرىدە نەقش چەككەن زار ئىشق،
جۇش بوق - بوق زاھىر ئەيلەر ساز ئىشق.

سوز ئۇزالدى داستان قالدى يىراق،
بارچىدىن ئەرمىش نەسىۋىم ئەلپىراق.

× ×

خوش ناۋا قۇش ھەر تەرەپتە نەغمە ساز،
نالەئى داۋۇت ياڭلىغ دىل نەۋاز.

ساپ ئىرىقلەر ئىشق ئىلىنىڭ جانىدەك،
ئېقىزىپ سۇ كوزلىرى گىرىيانىدەك.

جارى ئاندا ئىشق شورىدەك شاراپ،
كاسە ئەتراپىدا ھەربىر دۇررە ناپ.

بولدى ئاندا بەزمىلەر يۈزمىڭ زىبان،
ئەيلىيالماس مەدھى ئەۋساپىن بايان.

ھور ـ غۇلمان ئوينىدى بى خۇدرمەست،
دىسە بولغاي ئىشق ئىلىدەك مەيپەرەست.

شادى خەندان بولدى گۇلدەك ئاچىلىپ،
تىشلىرىدىن نۇر ھەريان ساچىلىپ.

چىھرەسىدىن ئاپتاپ بولدى خىجىل،
پەيكىرىدىن ھور ـ جەننەت مۇنپەئىل.

ھوسنى قىلغاچ لالە كوڭلىن داغلىق،
تەرك ئېتىپ شەھر ئولدى دەشتى تاغلىق.

لەرزە تۇشتى قەددىدىن. شەمشادىغە،
لالە تىللىق سەۋسەنى ئازادىغە.

قاشى يا، كىرپىك ئوقىكى ياكى تىغ،
قان توكۇرگە ئاشىق ئەلدىن بى دەرىخ.

كوزىدىن نەرگىس كوزى ھەيران بولۇپ،
زولفىدىن سۇمبۇلغە سەرگەردان بولۇپ.

قان يۇتۇپ لەئلى لەبىدىن لەئلى ناپ،
سوزىدىن دۇرغە سەدەپ ئىچرە ھىجاپ.

نۇقتە ھەم ئاغزىدىن ئولغاندىن ئۇيات،
يوشۇرۇپ زۇلمەت ئارا ئابى ھەيات.

× ×

لايىق ئەرسە گەر ماڭا قىلماق ئازاپ،
قەيد بىلەن زەنجىر ھەم ئوتتىن ئىقاب

ئورتە گۇنچ ئاندا دەۋزەختە مېنى،
ئىشقىنىڭ ئوتىدا كويدۇر ئەي غەنى.

زۇلفىنىڭ زەنجىرى بىرلە ئەيلە قەيد،
نەرگىسى خۇمارى سەييادىغە سەيد.

ئىككى قىبلە ئاشىق ئەلگە سەددى راھ،
ئىككى قاش مىھرابىن ئەتكىل قىبلەگاھ.

كىرپىك ئوقىدىن قىلىپ ئازۇردە جان،
لەئلى لەبدىن ئەيلىگىن كوڭلۇمدە قان.

سەرۋ قەددىن ئەيلە ئاھىمنى تۈتۈن،
گۈل چەبىنى غۇنچەدىن ھەم غەرقى خون.

كوزنى يەتكۈز دەردىمەنلەر گەردىغە،
قىل دەۋا بى دەردلىغ نىڭ دەردىغە.

يەتكۈسى ھەر رەنجىغە سەندىن شىپا،
دەردسىزلىغ دەردىغە ھەم بەر دەۋا.

بۇ دەۋادىن تەنغە يەتكۈز تازە جان،
ئىشق مەجۇنىدىن ئەيلەپ رەڭدە قان.

يەتكۈزۈپ دۇشمەن ھۇجۇمىغە شىكەست،
يارىنىڭ ئىشقىدا قىلغىن مەيپەرەست.

مەقسىدىم ئاچسام جامالىڭغە كوزۈم،
يوقسە سۈرسەم خاك پايىڭغە يۈزۈم.

مۇغبەچە رەھىم ئەتسە ھالى زارىمە،
باقمايىن مەي تۇتسا يوقۇ ـ بارىمە.

تا بولۇپ ياتسام جاھان ئازادىسى،
دەيرى پىرى كويىنىڭ ئەفتادەسى.

ئىشق شەھرىنى دىمىش بىر دەردىمەند،
ھەرگىز ئانداق كورمىدىم شەھرى بەلەند.

www.uyghurkitap.com

مېنى يەتكۈز رەھمە ئەيلەپ شەھرىغە،
شەھرى يوقكىم ماھى روي لار مېھرىغە.

ماھىرويلار ئەكسىدىن ئول شەھرى ئارا،
گاھى قىل بوستاندا گاھى بەھرى ئارا.

شەھرىلەر كەزدىم تىلەپ دانالىقىم،
تۇتى ياڭلىغ ئىستىيان گويالىقىم.

پەردە ياپىپ ھوسنىگە ئول تىركامان،
ئەيلىسۇن ھەيران كوڭۇلنى تەرجىمان.

ئاڭلىبان ھەيرەت بىلەن ياردىن نىدا،
ھەر سوزىگە خان ـ مان ئەتسۇن پىدا.

زارلار گاھى بەلەند گاھىيۇ پەست،
ئەيلەپ ئول ۋالەھنى قىلغاي لال مەست.

گاھى ۋەسلى شەرھىگە ھىجران قىلىپ،
گاھ زۇلەيخا بىرلە گاھ كەنئان قىلىپ.

گاھ تۇتۇپ ئەسكى ساپال ئىچىدە مەي،
گاھ قولاقىغە چالىپ ئاۋازى نەي.

مەي ئىچىدە گاھى ئەيلەپ جىلۋەلەر،
ئەيلەپ ئانى جامى مەيدىن بىخەۋەر.

جام مەيدىن بولماي ئۇل بىخۇد رەڭ،
بەلكى ساقى ھوسنىدىن مەستۇ ـ مەلەڭ.

ئىشقىنى رەھزەن دىدىم ھەر تىركامان،
نە ئۇچۇن كىم ئىشق ئېرور مەھبۇبى جان.

گەر دىسە مەشۇقىنى بۇت يا پىرى،
يا دىسە ھەر بىر كوزۇڭدۇر كاپىرى.

كەلدى بۇ سۇرەتكە نەيرەڭ شيۋەسى،
جىلۋىسىنىڭ ئاشىقى ھەم جىلۋەسى.

قايدا مەجنۇناۋۇق بىلەن ئەيلەر زۇھۇر،
لەيلى ئۇل بولغاي ئاڭا ئەيلەرگە جۇر.

قايدا كىم پەرھادلىق قىلسە ئايان،
توككۇسى شىرىن لەبدىن ئاندا قان.

ئاندا كىم قىلسە تە ئەررۇز بىرلە ناز،
باغلاغاي مەھمودىنى زۇلفى ئەياز.

نازىرىغە دىلبەرى ھازىر بولۇپ،
ئىككىلىك كەتتى ئارادىن بىر بولۇپ.

شوقىدىن جانىغە تۇشتى قوزغۇلان،
ئەيلىدى كوڭلۇمدىكى سىرنى نىھان.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئىشقىدىن سوز ئەيلىمەككە بى ئىبا،
تۇتتى باشىمنى مىگەر كىم خولىيا.

نەسىھەتى پەرزەند

نەسىھەتنى سېنىڭ غەيرىڭغە مۇنداق قىلمىدى ئەخمەت،
جاۋاھىرنى تونۇر سەرراپ، كى زەر قەدرىنى زەرگەرلەر.

نەسىھەتلىك سوزۇمنى قەدرىنى بىل قويماغىل يەردە،
قۇلاق تۇتقىل ئېرور ھەر بىر سوزۇم مەقسەتكە رەھبەرلەر.

كەل نەسىھەتكە قۇلاق سال ئەي ئوغۇل،
سوزلىرىمنى ئاڭلىغىن ئەتكىن قوبۇل.

مىھرىبان بولسا غەنى بەرزەندىغە،
كوپ جاۋاھىر سەرپ ئېتەر دىلبەندىغە.

يوق پىقىر ئاجىز داداڭنىڭ جەۋھىرى،
لەيك باردۇر ئاغزىدا سوز گەۋھىرى.

دۇر كەبى سوزلار ساڭا ئەيلەر نىسار،
ئال ئۇنى گوھەردەك ئەتكىل ئېتىۋار.

ھەم ئۇزەڭگە، ھەم خالايىققا تامام،
ياخشى ئەيئالىڭدىن ئولغاي نەيىكى ئام.

بولسا ئادەم، ئات، ئىت ھەمراھ ئەگەر،
كار تاپشۇرماق ئاڭا دىلخاھ ئەگەر.

قايسى نىڭ قولىغا بەرسەڭ ئىختىيار،
چارپاغە بەرمەك ئالماس سازۋار.

ئىتنى ھاكىم ئەيلىسەڭ قالماس ئوزۇق،
ئەيلىگەي بىردەمدە خورجوننى قۇرۇق.

تاشلىغاي مەشغۇل بولۇپ مۇردارىغە،
ئات بىلەن ئادەمنى خارۇ ـ زارىغە.

ئات ئەگەر بولسە ھېكىم بولماس راۋان.
قايدا سۇ، يايلاق ئىسە تۇتقاي ماكان.

ئىتنى ئاچقا ئولتۇرۇر ئادەمنى ھەم،
ھەم ئوزىن دەررەندىلەر قىلغاي ئەدەم.

ئادىمى ئىلكىدە بولسە گەر جىلاۋ،
ئوزى ھەم بولغاي سالامەت ئول ئىكاۋ.

ھىچ بىرگە ئىستىھالە يەتمىگەي،
ئات ئوزۇق ئىت بىرلە زايە كەتمىگەي.

رەنجىمىز كىمدۇركى تاپقاي گەنجىنى،
گەنجى تاپماقلىقغە چەككىل رەنجىنى.

بى تەكەللۇپ كىرمىگەي ئاغزىڭغا نان،
بى تەسەررۇپ قامىتىڭ كەيمەس چاپان.

نە لىباسىڭ توقۇماق سوزماق سىز،
نە غىزايىڭ تېرىماق ئورماق سىز.

پايدا قىلماس كوزگە سۈرسەڭ ئوسمىنى،
روشەن ئەتمەكلىككە سۈرگىل سۈرمىنى.

ھەر ئىشتىكەننى دىمەك تەھقىق سىز،
ئوشبۇ بەس يالغانچىلىققا ئەي ئەزىز.

ھەر ئەجەپكە ئەيلىمە ھەم خەندە كوپ،
بولما ھەر بىر ئىشقا خوش نازەندە كوپ.

مەدھىمغە مەغرۇر بولۇردىن ھەم يىراق،
بولغايۇ تاپقاي ئۇنىكىم ياخشىراق.

بىر دەرەم بەرسە ساڭا بىر زىشتى خوي،
دىمىگىن يۈسۈپ مەسەللىك خوبروي.

گەر تاپار خورشىد چۇش ۋاقتى كامال،
شۇل زامان ئەيلەر يەنە مەيلى زاۋال.

گۈلى تەر ئوتتىن چەمەندە ئاچىلۇر،
نەچچە كۈندىن سوڭرە يەرگە ساچىلۇر.

www.uyghurkitap.com
Altun Oq

ئۆمرى ئاخىردىن بولۇرلەر ياخشى كار
قىشنىڭ ئەسبابىن قىلۇرسەن نەۋ باھار

ئىككى قوناق نانىدىن قالساڭ قۇرۇق،
ئىككى كوزدە ئول كۆنى قالماس يورۇق

رۇزا گەر تۇتساڭ مالالەتلەر بىلەن،
يوق قىلىپ غەيبەت ـ شىكايەتلەر بىلەن.

ياخشى ئىش ۋاختىدا سەن بىلمەس بولۇپ
يامان ئىش قىلوردە چوڭ يولۋاس بولۇپ.

ياخشى ئىش ۋاقتىدا مورى ناتاۋان،
يامان ئەيلەردە نىچۇككىم ئارسلان.

ياخشىدىن توشقان مەسەللىك بىخەۋەر،
يامان ئىشقا تۇلكىدىن ھەم ھىلىگەر.

× ×

ھەر كىشى بولسا ئۈنىڭ يارى يامان،
كورگۇسى كىم ئول ياماندىن مىڭ زىيان.

يانا ئەي پەرزەند ئىشت بىر مۇددىئا
ياخشىلاردىن ھەم نەسىپ ئەتسۇن دۇئا.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

بىركۈنى يەتسە داداڭغا گەر ئەجەل،
ئارىغە چۈشكەي جۇدالىق ئول مەھەل.

كوتارىپ رويى سىياھۇي سەپىد،
دەردى ھەسرەت زەئۇ ھالى تەن پەلىد.

سەن بوشۇكتە مەن غەمىڭدە قان يۇتۇپ،
مەن ئولۇپ لەھەتتە ياتسام ئونۇتۇپ.

مەن تۇتۇپ قويغۇم قولۇمدا ئالمىدەك،
تارا يەرگە تاشلىماس سەن چالمىدەك.

دىمىگىن بۇ كىم ئاتام موللا ئىدى،
ئىلىم ئوقۇپ ئەلگە مەسائىللار دىدى.

ماڭا ئوخشاش موللىنى كوردى جاھان،
ھەر ياماندىن بەك يامان موللا يامان.

ئولكى تائەت قىلدى گەرچە بىلمىدى،
موللا ياخشى بىلدى ھەرگىز قىلمىدى.

بار ئىدى كونە پالاسىم ئوي ئارا،
رەڭگى ئاسى نامەسىدەك قاپقارا.

سىينەئى ئاشىق مەسەللىك چاك ئىدى،
ئوزى ئەمما ياخشى يۇزدەك پاك ئىدى.

سەن دىققەت قىل مۇندا بىھەددۇر كەلام،
مۇنچە بىرلە سوزنى مەن قىلدىم تامام.

× ×

ياخشى ئىشتىن قايدا ئاچىلسە گۈلى،
بولدۇم ئاندا سايرىماقغە بۇلبۇلى.

تاكى باقىدور جاھاندا بۇ كىتاب،
ئوقۇماقتىن بولسا كىمكى بەھرە ياپ.

ساقىيا خۇمارى بولمىش مەن بۇگۈن،
جامى مەي تۇت قوش ماڭا توققۇز بۇگۈن.

رەھىم قىل ئەخمەت قۇسۇرى ئامى غە،
لەب بەلەب قىل بادە ئەھمەر جامى غە.

(سىنەھ ھىجرىيە 1202 - يىل)

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇر شائىرى سىيىت مۇھەممەت ۋە ئۇنىڭ «شەرھى شىكەستە» ناملىق ئەسىرى ھەققىدە

ھەبىبۇللا ئىلى ھىلىم ھاجى ئوغلى

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ۋەتەنپەرۋەر ۋە خەلقپەرۋەر شائىرى سىيىت مۇھەممەت تەخمىنەن مىلادى 1820 - يىللىرى ئىلى ۋىلايىتىنىڭ قاش دىگەن يېرىدە تۇغۇلغان. ئۇ مەشھۇر تارىخىي ئەدەبىي مىراسىمىز — «شەرھى شىكەستە» ناملىق ئەسەرنىڭ ئاپتورىدۇر. ئۇنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىي پائالىيەتلىرىدە ئائىت تولۇق ماتېرىيال بولمىغانلىقتىن، بۇ ھەقتە ھازىرچە تەپسىلى توختىلىش تەس.

شائىر سىيىت مۇھەممەتنىڭ «شەرھى شىكەستە» ئەسىرى ۋە بۇ ئەسەردە قەيت قىلىنغان مۇھىم تارىخىي پاكىتلار ئۇيغۇر تارىخىنى ئۆگەنگۈچى ھەم تەتقىق قىلغۇچى خادىملارنىڭ، ئەدىپ-لەرنىڭ تەتقىقات ئىشلىرىدا ئىنتايىن قىممەتلىك تارىخىي مەنبە شۇنداقلا مۇھىم تارىخىي يادىكارلىق بولۇپ قالدى. چۈنكى بۇ ئەسەر ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەسىرلەر بويى تارتقان ئازاب - ئوقۇ-بەتلىرىنى، قىلغان مۈڭ - زارىنى، قان - ياشلىق تارىخىنى بايان قىلىش بىلەن بىللە ئۇلارنىڭ ئۆز ئازاتلىقى - ئەركىنلىكى ئۈچۈن

باتۇرلارچە كۈرەش قىلىپ، بۇ كۈرەشنى توختاۋسىز رەۋىشتە قەتئىي ئېلىپ بارغانلىقىنى روشەن كۆرسىتىپ بېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە بۇ ئەسەردە ئاساسەن ئىلى ئۇيغۇرلىرىنىڭ يەتتەسۇغا كۆچۈشكە مەجبۇر بولۇش دەۋرىگىمۇ توختىلىدۇ.

مۇنەۋۋەر ئۇيغۇر خەلقى ئۇدا 200 يىلغىچە مانجۇ ئىستىبدات ھاكىمىيىتىنىڭ دەھشەتلىك قىرغىنچىلىقى، ئېغىر جەۋرى-زۇلۇملىرى ئاستىدا ياشىدى. ئەزەلدىن ئۆزىنىڭ ئازاتلىقى ۋە ئەركىنلىكىنى يارىتىپ، بۇ ئازاتلىقنى ئۆز قوللىرىدا تۇتۇپ كەلگەن ئۇيغۇر خەلقى بۇنداق رەھىمسىزلەرچە ئېزىشكە قارشى مۇشەققەتلىك كۈرەشلەرنى ئېلىپ باردى. 1864 - يىلقى ئۇلۇغ ئازاتلىق خەلق قوزغىلىڭى — مانا مۇشۇ تالاي قېتىملىق ئېلىپ بېرىلغان كۈرەشلەرنىڭ بىرىدۇر. بۇ قېتىمقى قوزغىلاڭنىڭ نەتىجىسى ئىلىدا ”ئىلى سۇلتانلىقى“ نى ۋۇجۇتقا كەلتۈردى. بۇ ھەقتە سېيىت مۇھەممەت مۇنداق دەپ يازدى:

....

كى پۇرسەت تاپتى بۇزدى ئىلەنى تۇڭگان بىلەن يەرلىك،
قىرىپ ئۆلتۈردى دۈشمەننى بولۇپ ئاندا يىغاكەرلىك.
تېپىپ نۇسرەت تارانچى ئۇل مانجۇلارغا قىلىپ ئەرلىك،
كۆتەردى ھەق تائالا جىملەر مومىندىن موھىم كەرلىك.

....

ئارامىزدىن قىلىپ سۇلتان بولۇپ بىر نەچچە يىل ئىسلام،
شەرىئەت جارى بولغاچ تۇتتى خەلق ئەركانە - ئەھكام.
نەچچە ئاجىز - پېقىرلارغە كى سۇلتان قىلدىلەر ئىنئام،

AltunOq

www.uyghurkitap.com

پېقىرلەر باي بولۇپ تاپقان ئىدى ئانداقكە سەرەنجام.

....

❋

شۇ قېتىملىق قوزغىلاڭلارنىڭ نەتىجىسىدە يەنە ئالتە شەھەر (جەنۇبىي شىنجاڭ)دىمۇ ئۇيغۇرلار ئازاتلىقنى قولغا ئالدى. لېكىن خەلق ئىنقىلاۋىنىڭ غەلىبە مېۋىلىرىنى ئاز سانلىق فېئودال ئاقسۆڭەكلەر تارتىۋالدى. ئالتە شەھەردە ياقۇپ بەگ (مۇھەممەت ياقۇپ پىر مۇھەممەت مىرزا، 1838 - يىلى تاشكەنتنىڭ پىسكەنت دېگەن يېرىدە تۇغۇلۇپ 1877 - يىلى كورلىدا ئۆلگەن) 1864 — 1865 - يىللىرىنىڭ قىش پەسلىدە قەشقەرنى ئالغاندىن كېيىن، كوپ ئۆتمەي يەكەن، خوتەن، ئاقسۇ ۋە كۇچارلارنى ئىشغال قىلدى، ئالتە شەھەرنى بىرلەشتۈرۈپ، قارا شەھەرنى قوشۇپ يەتتە شەھەر دېگەن نامنى بەردى. ئۆزىنى "بەدەۋلەت"، "ئاتالىق غازى" دەپ ئاتاپ، جەمى 14 يىل ھوكۇم سۈردى. ياقۇپ بەگ ئالتە شەھەردە ھوكۇم سۈرۈپ تۇرغان دەۋردە، ئىلىدىكى ئۇيغۇر، خۇيزۇ ۋە باشقا ئاز سانلىق تەشكىل قىلىدىغان يەرلىك ئاھالىلەر بىرلىشىپ مانجۇلارغا قارشى قوزغىلاڭ كوتىرىپ، 1863 - يىلى ئىلى ئۇيغۇر سۇلتانلىقىنى قۇردى. سۇلتانلىق قۇرۇلۇپ رەسمىي ئىشقا كىرىشكەندە، سۇلتانلار خەلق مەنپەئەتىنى چەتتە قالدۇرۇپ، ئەيشى - ئىشرەت، كەيپ - ساپا ۋە نەپسانىيەتچىلىككە بېرىلىپ، ئۆز ئارا خانلىق تالىشىپ، بىرقانچە يىل ئىچىدىلا ئورۇن ئالمىشىپ تۇرغان ئۈچ سۇلتان، يەنى — مەئزەم بەگ ھېكىم، موللا شاۋكەت ئاخۇن ۋە ئەلا سۇلتان ئۇبۇلخانلار ئىلگىرى - ئاخىرى بولۇپ تەختتە ئولتۇردى، ئىلى سۇلتانلىقى ئەمەلىي ئىشلاردا يەككە -

يىگانە تۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىپ، ئالتە شەھەردىن كەلگەن ئەلچىلەرنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋەت ئورنىتىش ھەققىدىكى تەكلىپ-لىرىنى رەت قىلدى. نەتىجىدە خەلق ئىنقىلاۋىنىڭ غەلىبە مېۋى-لىرى ئىچكى نىزاھلار تۈپەيلى جاھانگىرلارنىڭ چاڭگىلىغا ئۆتۈپ كەتتى. 1871 - يىلى گېنېرال كولپاكوۋسكى قوماندانلىقىدىكى چارروسىيە تاجاۋۇزچى قوشۇنلىرى ئىلىغا كەڭ كولەمدە تاجاۋۇز قىلىپ كىرىپ، قوزغىلاڭچى خەلقنى قانلىق باستۇرۇپ، ئىلى سۇلتانلىقىنى يوق قىلىپ تاشلىدى. بۇنىڭ ئاساسىي سەۋەبى شۇكى — ئەينى دەۋردىكى روسىيىنىڭ ھەربىي كۈچى ناھايەت دەرىجىدە غالىپ ئورۇندا تۇرغان بولسا، ئىككىنچىدىن يەرلىك مەمۇرلەر ئىتتىپاقسىز ئىدى؛ ۋەتەن ساتقۇچ، مەنسەپپەرەس بۇشۇر بەگ جىلىلىغا ئوخشاش ئىپلاسلارنىڭ رۇس ئەسكەرلىرىنى ئارقا تەرەپتىن باشلاپ كىرىشى بەلگىلىك رول ئوينىغان ئىدى.

ئىلىنىڭ چارروسىيە مۇستەملىكىچىلىرى تەرىپىدىن ئىستىلا قىلىنىشى ئىلى ئۇيغۇرلىرى ئۈچۈن زور بالايى - ئاپەتلەرنى ئېلىپ كەلدى. روسىيە مۇستەملىكىچىلىرى ئىلىغا كىرىش بىلەن ئىلى خەلقىنىڭ ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇشى ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىدى. شۇنداق قىلىپ ئىلى 1871 - يىلدىن 1881 - يىلغىچە توپ - توغرا 10 يىل رۇس مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ ئاسا-رىتى ئاستىدا بولدى. بۇ 10 يىل ئىچىدە ئىلى خەلقى روسىيە ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ مىللىي زۇلمى، دەھشەتلىك ئېكسپىلاتاتسىيىگە ۋە يەرلىك (مىللىي) ساتقىنلارنىڭ، قورچاق ھاكىمدارلارنىڭ زۇلمىغا ئۇچرىدى ھەم روسىيىنىڭ مۇستەبىت مۇستەملىكىچىلىك سىيا-سىتى ئىلىدا كاپىتالىزم تەرتىپلىرىنى ئورنىتىش مەقسىدىدە ئېلىپ بارغان زوراۋانلىق بېسىمى ئارقىلىق خەلق ئارىسىدىكى

مۇناسىۋەتلەردىكى زىددىيەتنى كۈچەيتىۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن يەر-لىك خەلق قوش زۇلۇم ئاستىدا قالدى. سېيىت مۇھەممەت بۇ ئېچىنىشلىق ئەھۋالنى كۆرۈپ، بىتاقەت بولۇپ مۇنداق شەر-ھىلەيدۇ:

....

باھادىر كوپ ئاتانغانلاركى جەڭ قىلماي قاراپ تۇردى،
ئۇلۇغلار چارە تاپماي كۆڭلىكى بىرلە ھەممە ھايال بولدى.

....

زۇلۇم - ستەم دەستىدىن سەۋرى - تاقىتى قالمىغان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ دۈشمەنگە قارشى ھەر دوقمۇشتا ئېلىپ بارغان مىللى ئازاتلىق ھەركەتلىرى، خەلقارادىكى تېچلىقپەرۋەر ئەللەرنىڭ قاتتىق بېسىمى ۋە مانجۇلاردىن مەنپەئەتدار بولۇپ كېلىۋاتقان غەربىي ياۋروپا دولەتلىرىنىڭ ئارىغا قىسىلىپ كىرىشى ئارقىسىدا 1881 - پېتىربۇرگتا ئىمزالانغان رۇس - مانجۇ كېلىشىمىگە بىنائەن رۇس پادىشالىغى ئىلى ۋىلايىتىنى مانجۇ مۇتلەق ھا-كىملىغىدىكى جۇڭگوغا قايتۇرۇپ بەردى. ئىلى خەلقى ئەمدىلىكتە يەنە مانجۇ ئىستىبداتلىرىنىڭ فېۋدال فاشىستلىق تىرورلۇق سىياسىتىنىڭ زۇلۇم كۆلپىتىنى چېكىشكە باشلىدى.

ئىلى خەلقى مانجۇ ئىستىبداتلىرى يۇرگۈزگەن فاشىستىك فېۋدال - قۇللۇق سىياسىتىنىڭ جەۋرى - زۇلۇملىرىغا چىدىماي، يەتتە سۇ رايونىغا كوچۇشكە مەجبۇر بولدى. بۇ توغرىدا سېيىت مۇھەممەد يەنە تۆۋەندىكىلەرنى يازدى:

تۇغۇلغان يەردىن ئاجراپ چولگە كەتمەكلىك بېسى مۇشكۇل،
مانجۇ قولىدا قالساق زۇلمى قىلسا ئول بېسى مۇشكۇل.
ئارادەتىنىڭ بولۇپ مەھجۇرى غېرىپلىق ئول بېسى مۇشكۇل،
يىقىلدى باشىمىزغە كوھىقاپ تاغى بېسى مۇشكۇل.

....

پۈتتۈم بۇ مۇخەممەس سىيىت مۇھەممەت بۇ باشىم غەملىك،
بۇ سوز مەزمۇنىغە يەتىمەك مۇڭا بولغاي كىشى پەھىملىك،
ھەممە خەلقى - خالايىق كوچ غېمىدا جىمىلەر ماتەملىك،
كىچىك چوڭنىڭ قالمايسىن بۇ يەردىن ھەم ئۇزۇم دەملىك.

ئۇزاق مۇساپىلەرنى بېسىپ، ئۇزىنىڭ تۇرالغۇلىرىدىن ئايرىلىپ باشقا جايغا كوچۇش ئوڭاي ئەمەس ئىدى، كوپچىلىك نامرات خەلقتە كوچۇش ئۈچۈن يېتەرلىك كۈچ - قۇۋۋەت يوق ئىدى. بىچارە خەلق چوڭقۇر غەم قايغۇغا چومىدۇ:

....

ئاھ دەرىخا، بىزنى بۇ يۇرتتىن جۇدا قىلدى پەلەك،
يۇرت بولۇرمىز دەپ بارۇرمىز كورمىگەن يەرلەر چىلەك.

....

زۇلۇمدىن قورقۇپ بارۇرمىز خانەنى ۋەيران قىلىپ،
ئوي - ئىمارەت ئاندا يوق لەيلى نىھاردا غەم يېمەك.

....

قۇۋۋىتى بار ئادەملەر تىنتىماس ئاندا بارىپ،
قىلغۇسىدۇر ئوي - ئىمارەت، باغۇ - بوستان تېرەك.

....

پېقىرى پۇقرالەر خىجالەت، تەڭگەسى يوق قولدا،
ئايلانىپ باش قاتىپ ھەر كۈندە يۈز مىڭ غەم يىمەك.

....

ئۆمرىنى پېقىرچىلىق ـ يوقسۇزلۇقتا ئۆتكۈزگەن شائىر سىيىت مۇھەممەتمۇ باشقىلار قاتاردا يەتتە سۇغا كوچۇش غېمىنى يەيدۇ، ئۇ مانجۇ مۇستەبىتلىرىنىڭ ئاياق ئاستىدا قېلىشىنى خالـ ـمايدۇ. لېكىن ئۇ يوقسۇزچىلىقتىن غەم ـ غۇسسىگە چوكىدۇ. سىيىت مۇھەممەت ئۆزىنىڭ ئېغىر ئەھۋالىنى شەرھىلەپ تۆۋەندىكىلەرنى يازىدۇ:

....

دوستلار باشىم قاتىپ ھەيران بولمىش مەن بۇگۈن،
ئاقىۋەت تەغدىر نە ئىكىن غەمگە قالمىش مەن بۇگۈن،
دەرت ـ ئەلەم مېھنەت پىراقى ئىچرە قالمىش مەن بۇگۈن،
ئۇشبۇ غۇربەت دەستىدە چوللەردە قالمىش مەن بۇگۈن.

....

يەتكۈزەلمەي پىكرىنى يۈز مىڭ ئەگەر قىلسام خىيال،
ئاقىۋەت نە بولغاسىنى بىلمەس ھىچكىم ئېھتىمال،
ياخشىلىقتۇر خاھى يامانلىق بارچەسى ئۆزدىن قائىل،
بۇ پەلەك قىلغۇسىدۇر مەن پېقىرنى پايىمال.

....

بارساق ئاندا نە قىلۇرمىز ئۆي ـ ئىمارەت بولماسا،
سۇ چىقارىپ يەر تېرۇرغا مەندە قۇۋۋەت بولماسا،
كەلدى كۆلپەت كۆڭلىرى مۇندىن مۇشەققەت بولماسا،

بارچە ئەل مەرداندۇر مېنىڭدە غەيرەت بولماسا.

....

ئۇلۇغ ۋەتەنپەرۋەر ۋە خەلقپەرۋەر شائىر سىيىتمۇھەممەت ئوز ۋەتىنىنى، خەلقنى چىن دىلدىن قىزغىن سۆيىدىغان، ۋەتەن ۋە خەلق ئۈچۈن جان پىدا قىلىشقا ھەر دائىم تەييار تۇرىدىغان مىللىي قەھرىمان ئىدى. ئۇ ئوزىنىڭ ۋەتەنپەرۋەر ۋە خەلقپەرۋەر شائىر ئىكەنلىكىنى يۇرتى ۋە يۇرتداشلىرى بىلەن مەجبۇرەن ۋىدالىشىپ يازغان تۇۋەندىكى شېئىرلىرى ئارقىلىق ئوچۇق ئىپادىلەيدۇ:

....

ئەلۋىدا دەپ بىز كېتەرمىز ئىلى شەھرى ياخشى قال،
مۇلۇك ـ ئىمارەت، جايى ـ مەنزىل ئەرز بەھرى ياخشى قال.

....

ئىلدە ياتقان مازالار بىزگە قىلغايسىز مەدەت،
ھەر دۇئادا ياد ئېتەرمىز ئەۋلىيالار ياخشى قال.
ھەم غېرىپ قالدى يەنە قېرىنداش روھلار،
ئاتا ـ ئانا تۇپراغى قەبرى ـ گورىستان ياخشى قال.

....

كىندىك قانىنى توكۇپ تۇققان ئانىمىز قايدا سەن،
ھەممە دەپ قەلئەنىڭ روھ ـ راۋانلار ياخشى قال.

....

ئىلدىن يەتتە سۇغا كوچۈش 1881 ـ يىلى كەچ كۆزدە

باشلىنىدۇ. قىش كېلىش بىلەن كوچكەن خەلق ناھايىتى ئېغىر ئەھۋالدا قالىدۇ، خەلق يول بويى داللاردا، چۆل - جەزىرىلەردە قىشلاپ قېلىشقا مەجبۇر بولىدۇ. بۇ قېتىمقى كوچۇش 1883 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا تامام بولۇپ، ئۇيغۇرلاردىن 45373 كىشى، خۇيزۇلاردىن 4682 كىشى ياركەنت، ئالمۇتىنىڭ كەتمەن، ئاقسۇ، چارىن ۋە قارا سۇ، قورام، مالباي دىگەن جايلىرىغا؛ يەنە بىر قىسمى ھازىرقى تۈركمەنىستاننىڭ بەيرەم ئەلى مەنزىلگە يېقىن ئاختام دىگەن يەرگە بېرىپ ئورۇنلىشىدۇ، 7 - 8 مىڭ ئۇيغۇر كەتمەن دائىرىسىدىكى رۇسلار تەۋەسىدە قالىدۇ. چاررۇسىيە ھوكۇمىتى ئۆزىنىڭ ئوتتۇرا ئازىيادىكى بېسىۋالغان زىمىنلىرىدا تېرىقچىلىق قىلىش ئېھتىياجلىرى ئۈچۈن ئاھالە يۆتكەشكە رۇخسەت قىلغان ئىدى.

ئىلى ئۇيغۇرلىرى مانجۇ ھاكىمىيىتىنىڭ جەۋرى - زۇلمىدىن قۇتۇلالماي يەتتە سۇ رايونىغا كوچكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارغا ھىچقانداق ياخشىلىق بولمىدى. ئەكسىچە ئوي - ماكانىسىز قۇرۇق يەرلەرگە، چۆل - جەزىرىلەرگە ئورۇنلىشىپ، 3 - 4 يىل تولىمۇ ئېغىر ئەھۋالدا تۇرۇشقا مەجبۇر بولدى. ئۇيغۇرلار ئولتۇراقلاشقان مەھەللىلەردە ئىدارە قىلىش ئىشلىرى ئۈچۈن، ئۇيغۇرلاردىن ئاقساقاللار، ئەللىك بېشى ۋە قازىلار تەيىنلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇيغۇرلار پەقەت مەھەللىي ئىشلارنىلا باشقۇرۇپ، باشقا ئىشلاردا ئويىزدىناي، ناچالنىكلار بىلەن پىرىستوفلارغا بوي سۇناتتى، بولارسىز ئۇيغۇر ئەمەلدارلىرى ھىچقانداق ئارتۇقچە ئىش قىلالمايتتى، كوچۇپ چىققان خەلقلەرگە يەر بولۇپ بېرىلگەن بولسىمۇ، ئەمىلىيەتتە كوپچىلىك خەلقنىڭ تۇرمۇشى يەنىلا ئېغىر ھالەتتە قېلىۋەردى، چۈنكى، بېرىلگەن يەرلەر قۇملۇق ياكى

شوړتاڭ يەرلەر بولۇپ، بۇ يەرلەردە سۇ كەم بولۇپ، يامغۇر- يېشىن بولمىغان يىللىرى ئاشلىق بولمايتتى. روسىيە كاپىتالىس- تىك مۇناسىۋەتلىرىنىڭ تەسىرى ئاستىدا يەر، سۇ مەسىلىسى يىلدىن - يىلغا ئېغىرلىشىپ، كەمبەغەل ئۇيغۇر دېھقانلىرىنىڭ ئەھ- ۋالى تېخىمۇ ناچارلاشتى، ئات - ئۇلاقلىرى ۋە يېزا ئىگىلىك قوراللىرى يېتەرلىك بولمىغانلىقتىن، نامرات دېھقانلار يەرلىرىنى ئىجارىگە بېرىشكە مەجبۇر بولدى. "سۇ بولۇپ تۇرغان يەرلەر- دىمۇ تۇرغۇن ئىگىلىكلەر كەمبەغەللەشكەنلىكتىن يەرلىرىدىن تولۇق پايدىلىنالمايدۇ، زېمىندارلار يەرلىرىنى تولۇق تېرىپ ئالدۇ. كەم- بەغەللەر بولسا يەرلىرىنىڭ ئازلا قىسمىنى تېرىپ ئالالايدۇ." (پ، پ، رومەنتسېروپ «تارانچى» كىتاۋى 51 - بەت) مانا شۇن- داق كەمبەغەللەر ناھايىتى كوپ ئىدى، "بىر ياركەنت بولۇسى بويىچە يېزا ئىگىلىك قوراللىرى يوق دېھقانلار 67، 78 پىر- سەنتىنى، ئات هارۋىلىرى يوق دېھقانلار 67، 62 پىرسەنتىنى ۋە ئىشچى ماللىرى (ئات، ئوكۇز) يوق دېھقانلار، 79، 76 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلاتتى." (رومەنتسوپ «تارانچى» 1 - قىسىم 27 - بەت) زور كوپچىلىك كەمبەغەل دېھقانلارنىڭ يەر- لىرىنى زېمىندارلار ئەرزان باھادا ئىجارىگە ئېلىپ، ئاستا - ئاستا ئۇز قوللىرىغا توپلىۋالاتتى. خەلقنى يەرلىك فېوداللاردىن تاشقىرى يەنە رۇس پادىشالىغىمۇ ئېزىپ كەلدى، يەر سېلىغى، زېمىنكى سېلىغى، مەمۇرلار ئىش ھەققى سېلىغى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش تۇگىمەس ئېلىق - سېلىقلار خەلقنىڭ بوينىغا چۇشۇپلا تۇراتتى. رۇس پادىشالىغى ئۇزىنىڭ مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتى ئاستىدا خەلقنى قۇللۇقتا - نادانلىقتا تۇتۇش مەقسىدىدە ئېزىلىشلەرنى كۇچەيتتى. پادىشالىق يەتتە سۇ ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئىلىدىكى فېودال

مۇناسىۋەتلىرىنى قىلچە ئۆزگەرتمىدى. بۇ ھەقتە رومىنتسوپ مۇنداق دەپ يازىدۇ: "ئومۇمەن، تارانچىلار (ئۇيغۇرلار) كوچۇشتىن ئىلگىرى قانداق بولغان بولسا، بىزگە كوچۇپ چىققاندىن كېيىنمۇ شۇ قېلىپىتىلا قالدى."

(«تارانچى» 1 - قىسىم 12 - 13 - بەتلەر)

ئەينى دەۋرنىڭ بىلىملىك، تەرەققىيپەرۋەرلىرىدىن ھىساپلانغان سەيىت مۇھەممەت تارىختىن خەۋىرى بولغىنى ئۈچۈن، ئۇنىڭدا دۇنياغا نىسبەتەن ھورىيەتپەرۋەرلىك بىلەن قاراش كۈچلۈك ئىدى. ئۇ:

....

شاھنشاھلىق ۋاپا قىلسا قىلۇر ئەردى سۇلايمانغە،
يەنە جەمشىت ئىسكەندەر قىرىدىن ئول نوشورۋانغە؛
سەبەبى ھازىرقى سوقرات ھەركىم بىرلە لوقمانغە،
باھادىرلىقتا پەرزور رۇستەم كى زال داستانغە.

....

بۇ ئالەمنىڭ ئىشى بەزى تۈۋەن، بەزى بەلەند قىلماق،
بىرىنى رەنج مېھنەتتە بىرىنى تەربىيە قىلماق،
بىرىنى ناز ئىشرەتتە بىرىنى دەرتمەند قىلماق،
بىرىنى خار ئەيلەپ بىرىنى غەمدە يىغلاتماق.

....

دەپ يازىدۇ.

خەلقپەرۋەر شائىر سەيىت مۇھەممەت خەلقنى قىزغىن سۆيگەن؛ خەلق ئۈچۈن دائىم قايغۇرغان. ئۇ ئۆزىنىڭ «شەرھى شىكەستە» دېگەن ئەسىرىنى تۆۋەندىكى شېئىرلار بىلەن تاماملىدى:

بۇ كىتابەتغە قويۇپ شەرھى شىكەستە فامە-ئات،
تىڭلاغاي ئول دەرتمەنلەر قايداغ ئادەم بولسا زات،
ھەرنە ئىش بولسا كورەرمىز تاكى بىز بولساق ھايات،
راھى چولدە ئاسراغىل يارەب مېنى قىلماي ۋاپات.

....

ھەم ئۆزەمنىڭ دەردى بار پۇقرالار ئۈچۈن غەم يېدىم،
پاندا قالۇر ئاتىم دەپ سوز تىزىپ پەھىم ئەيلىدىم.
بۇ بېيىت بىرلە مۇخەممەسلەر قىلىپ نەزىم ئەيلىدىم،
بىر نەچچە كۈن پىكىرلەپ دىل يولىنى ئەزىم ئەيلىدىم.

....

ئاسى جافىي سىيىت مۇھەممەت سەن ئۆزەڭ ھۇشيارى بول،
توبە دەپ ئوشلاپ ياقاڭنى ھەرسەھەر بىدارى بول،
بىر نەجىد مىسكىن پېقىر ئادەملەرنىڭ دىلدارى بول،
باخشىلەرنى ئىزلەگىل تاپماق ئۈچۈن ئاۋارى بول.

AltunOq

ئۇيغۇر كىتاب تورىكتىي
www.uyghurkitap.com

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر شېئىرلىرىدىن تاللانما

نەشرگە تەييارلىغۇچى: پەتتارجان مۇھەممەدى

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن:

قەھرىمان ئىنقىلابچى، تالانتلىق شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇر 1896-يىلى تۇرپان يېڭى شەھەردە چوڭ سودىگەر ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. شائىر بالا ۋاقىتلىرىدا دەسلەپ تۇرپاندا دىنىي مەكتەپتە، ئۇندىن كېيىن خەنزۇ مەكتىۋىدە ئوقۇغان. بۇ مەكتەپلەرنى تۈگەتكەندىن كېيىن، شائىرنى ئاتىسى ئابدۇراخمان قاراشەھەرگە ئاپىرىپ مۇڭغۇل مەكتىۋىدە ئوقۇتقان، شائىر مۇڭغۇل مەكتىۋىدە ئاساسەن مۇڭغۇل تىلىنى ئۈگەنگەن. شائىرنىڭ ئاتىسى تۇرپان ۋە شىنجاڭدىكى ھەرقايسى سودا شەھەرلىرىدىلا ئەمەس، بەلكى ئەينى زاماندىكى تۈركىستان شەھەرلىرى، ھەتتا شەرقىي ياۋروپادىكى چوڭ شەھەرلەرگە دائىمى يوسۇندا قاتناپ سودىگەرچىلىك قىلىدىغان كىشى بولۇپ، ئۇ ئوغلى ئابدۇخالىقنى چەتئەل شەھەرلىرىگە بىرقانچە قېتىم ئۆزى بىللەن بىللە ئېلىپ بارغان. بۇ جەرياندا شائىر تۈركىستان-

نىڭ شەمەي شەھىرىدە بىر يىلدىن ئارتۇقراق تۇرۇپ رۇس تىلىنى ئۆگەنگەن. شۇنداق قىلىپ، شائىر ياشلىق قىرانىغا يەتكىچە ئەرەپ، پارس، خەنزۇ، رۇس ۋە موڭغۇل تىللىرىنى ئىگەللەپ، نەزەر دائىرىسى كەڭ، ھازىرقى زامان پەن-مەدەنىيىتى بويىچە ئەتراپلىق بىلىمگە ئىگە بولغان جۇشقۇن ئىنتىلىشلەرگە ئىگە بىر مەرىپەت ئىگىسىگە ئايلانغان.

شائىرنىڭ ئاتىسىغا ئەگىشىپ جۇڭگو ۋە چەتئەل شەھەرلىرىدە كوپ قېتىملاپ بولۇشى ئۇنى ناھايىتى كەڭ دائىرىدە ئىجتىمائىي تەرەققىياتنىڭ ھەرخىل باسقۇچلىرىدا ۋە ھەرخىل سىياسىي ئەھۋالدا بولغان خەلقلەر ۋە مىللەتلەر بىلەن تونۇشتۇردى. زامانىسىغا يارىشا يۇقىرى ساۋاتقا ئىگە بولغان شائىر ئۆز خەلقىنىڭ ئەينى زاماندىكى سىياسىي ئورنى، ئۇنىڭ ئىجتىمائىي رىياللىقىنى چوڭقۇر چۈشەندى، ئۇنىڭ ئىجتىمائىي تەرەققىيات دەرىجىسىنى ئۆزى كورگەن رايون ۋە مەملىكەتلەردىكى نىسبەتەن تەرەققىي تاپقان ۋە ئويغانغان خەلقلەرنىڭ ئىجتىمائىي تەرەققىيات دەرىجىسى بىلەن سېلىشتۇردى. شائىر ئۆسۈپ يېتىلگەن بۇ خىل ھاياتىي شارائىت، ئۇ كورگەن ئىجتىمائىي تارىخىي ۋەقەلەر، كەڭ ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئېچىنارلىق ئەھۋالى ئۇنىڭدا خەلق ئازاتلىقى ۋە دېموكراتىيە ئىدىيىلىرىنى پەيدا قىلىپ، ئۇنى ئىنقىلاۋىي ئىنتىلىشلەر يولىغا ئېلىپ ماڭدى. شائىرنىڭ شېئىرىي ئىجادىيىتىمۇ مانا شۇ ئىدىيەلەر زېمىنىدە راۋاج تاپتى.

شائىرنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان دەۋرى مۇشۇ ئەسىرنىڭ 10-يىللىرى بىلەن 30-يىللىرى ئارىلىقى بولۇپ، بۇ دەۋردە رايونىمىز شىنجاڭدا شىنخەي ئىنقىلاۋىنىڭ

غەلبە مېۋىلىرىنى پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋالغان مىللىتارىست ياڭ زېڭشىڭ ھۆكۈمرانلىق قىلغان ئىدى. ياڭ زېڭشىڭنىڭ گېجۈي ھاكىمىيىتى شىنجاڭدا مانجۇ[1] خاندانلىقى يۈرگۈزگەن قۇل قىلىش ۋە مىللىي زۇلۇم سىياسىتىگە تولۇقى بىلەن، بەلكى ئاشۇرۇپ ۋارىسلىق قىلدى. مىللىتارىست ياڭ زېڭشىڭ ئىنتايىن قارا كۆڭۈل ۋە ھىيلىگەر سىياسىيون ئىدى. ئۇ شىنجاڭدا سىياسىي جەھەتتە "بىر بىرىگە بەنت قىلىپ قويۇپ ئۈستىدىن باشقۇرۇش سىياسىتى" دېگەننى يولغا قويۇپ، مىللەتلەر بىلەن مىللەتلەر، قەبىلىلەر بىلەن قەبىلىلەر، شەھەرلەر بىلەن شەھەرلەر، يۇرتلار بىلەن يۇرتلار، يېزا-كەنتلەر بىلەن يېزا-كەنتلەر ئوتتۇرىسىدا قەستەن نىزا ۋە جاڭجاللار پەيدا قىلىپ، ئۇلارنىڭ پۈتۈن دىققىتىنى ئۆزئارا ئېلىشىشقا مەركەزلەشتۈرۈپ قويۇپ، ئۆزى بولسا ئازغىنا ھەربىي كۈچ بىلەن پۈتۈن شىنجاڭنى ئۇزۇن يىللار داۋامىدا خاتىرجەم باشقۇردى. ئۇ ئاشكارا ھالدا مىللىي تەڭسىزلىك، مىللىي زۇلۇم سىياسىتىنى يۈرگۈزۈپ شىنجاڭ مىللەتلىرىنى سىياسىي، ئىقتىسادىي، ھەربىي ۋە مەدەنىيەت جەھەتتە باشقۇرۇش ئىشلىرىغا يېقىن يولاتمىدى، ئۇلارنىڭ سىياسىي ئورنىنى كۆتىرىش ۋە ئىقتىسادىي ئىگىلىكىنى ياخشىلاش جەھەتتە ھېچقانداق ئەمەلىي چارىلەرنى يولغا قويمىدى، ئەكسىچە، ئۇلارنى سىياسىي جەھەتتىن رەھىمسىز باستۇرۇپ، ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئۈزلۈكسىز تالان-تاراج قىلدى. ئۇ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۈستىدىن، ئۇلارنىڭ يۇقۇرى قاتلام كىشىلىرى ۋە دىنىي روھانىيلىرىنى سېتىۋېلىپ، ئۇلار بىلەن بىرلىشىپ سىنىپىي زۇلۇم يۈرگۈزدى. مىللىتارىست ياڭ زېڭشىڭ ئۆزىنىڭ قاراڭغۇ-زۇلمەتلىك قەبىھ ۋاستىلىق سىياسىي ھۆكۈمرانلىقىنى يولغا قويۇشتا ئەلۋەتتە

ئەينى ۋاقىتتىكى شىنجاڭنىڭ فېئودال تارقاقلىقىدىن، خەلقىنىڭ سىياسىي ۋە مەدەنىي جەھەتتىكى ساۋاتسىزلىقى ھەمدە خەلقىنىڭ ئېڭىنى بىخۇتلاشتۇرۇپ تۇرغان ئوتتۇرا ئەسىر دىنىي خۇراپاتچىلىقىدىن ئۈنۈملۈك پايدىلانغان ئىدى. شىنجاڭ خەلقىنى داۋاملىق يوسۇندا مۇشۇ خىل تەرەققىيات سەۋىيىسىدە ساقلاپ قېلىش ئۇلارنىڭ ئويغىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولۇپ قېلىشىدىن قاتتىق ساقلىنىش — ياڭ زېڭشىنىڭ مۇستەبىتچىلىگىنىڭ سىياسىي پروگراممىسى بولغان ئىدى.

شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ياشىغان ۋە ئىجات قىلغان تارىخىي-ئىجتىمائىي مۇھىت مانا شۇنداق ئىدى. ئۇنىڭ يۇرتى، ئۇنىڭ خەلقى مىللىي زۇلۇم ۋە سىنىپىي زۇلۇمدىن ئىبارەت قوش تاغ ئاستىدا يەنچىلىپ ياتاتتى. بۇ خىل دەۋر رىياللىغى شائىرنىڭ ئىجادىدا كەڭ يوسۇندا ئەكس ئەتتى. شائىر يالقۇنلۇق ئىستەك ۋە قويۇق ئىچكى ھاياجان بىلەن سۇغۇرۇلغان شېئىرلىرىدا خەلقنى ئويغىنىشقا، ئازاتلىق، ئەركىنلىك، تەرەققىيات ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا، خۇراپاتلىقنى تاشلاپ، ھازىرقى زامان پەن-مەدەنىيىتىنى ئىگەللەپ، تەرەققىي تاپقان ئىلغار مىللەتلەر قاتارىدىن ئورۇن ئېلىشقا چاقىردى. ئۇ زالىم ھۆكۈمرانلارنى مەنپەئەتپەرەست ۋە ساتقىن روھانىيلارنى پاش قىلدى، ئۆز خەلقىنىڭ ئەھۋالىغا ئېچىندى، ئۇلارنىڭ تارىخىي تەقدىرى ۋە ئىستىقبالىدىن قايغۇردى. ئۆز نەۋۋىتىدە يەنە ئۇ ئۆز خەلقىغە ھۆكۈمرانلىق قىلغۇچىلار تەرىپىدىن تارىخىي يوسۇندا سىڭدۈرۈلگەن ناچار ئىللەتلەرنى ئەيىپلىدى.

بىز شائىرنىڭ شېئىرلىرىدا خەلقنى ئويغىنىشقا چاقىرغان يالقۇنلۇق خىتابلىرىنىمۇ، جۈملىدىن قىسمەن يوسۇندا ئۆز غايە-

لىرى ۋە ئىلغار ئەدىبلىرىنى جارى قىلىشتا دۇچ كەلگەن تەنھالىق قايغۇسىنىمۇ كورىمىز. بۇ تاسادىپى ئەمەس ئەلۋەتتە. شائىر تەرغىپ قىلغان دىموكراتىيە ۋە خەلق ئازاتلىقى ئىدىيىلىرىنىڭ خەلق كوپچىلىكى ئاڭسىز، ساۋاتسىز بىر ھالەتتە تۇرۇۋاتقان، فېودال تارقاقچىلىق ۋە ئوتتۇرا ئەسىر جاھالىتى ئۇلارنىڭ پۇت-قوللىرىنى چۇشەپ قويغان بىر دەۋردە ئىشقا ئېشىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر شېئىرلىرىدا قىسمەن ئەكس ئەتكەن قايغۇ، ئەتراپىدىكىلەر ئومۇمى يۇزلۇك غەپلەت ئۇيقۇسىدا ياتقان بىر چاغدا بالدۇر ئويغانغان ۋە بۇ ئۇيقۇنىڭ ئولۇمگە ئېلىپ بارىدىغانلىقىنى چوڭقۇر چۇشەنگەن جەڭچىنىڭ قايغۇسىدۇر.

شائىرنىڭ ئاتا-ئانىسى ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ سودىگەرچىلىك ئىشىنىڭ ۋارىسى بولىدۇ، دەپ ئۇمىت قىلغان ۋە شۇ مەقسەتتە ئۇنى ھازىرقى زامان مائارىپى بىلىملىرى بىلەن تەربىيىلىگەن ئىدى. شائىر ئاتا-ئانىسى يارىتىپ بەرگەن ئوقۇش پۇرسىتىدىن ياخشى پايدىلاندى-يۇ، ئەمما ئۇلار ئۇمىت قىلغان يول بىلەن ماڭمىدى. ئۇ سودىگەر بولۇشنى ئەسلا ياراتماس ئىدى، سودىگەرچىلىك قىلىشنى ئۇ ئۆزىگە نامۇناسىپ كورەتتى. ئەكسىچە ئۇ پۇتۇن دىققىتىنى ئۇگىنىش ۋە ئىجادىيەتكە بېغىشلاپ، ئۆزىنى كېلىچەك ئىنقىلاۋي ھەركەتلەر ئۇچۇن تەييارلاش يولىغا ماڭدى. ھازىر تۇرپاندا شائىرنىڭ بالىلىق دەۋرىدە دىنىي مەكتەپتە بىللە ئوقۇغان ساۋاقدىشى ئىمىن ھاجى داموللا دىگەن كىشى ھايات بار، يېشى 80 دىن ھالقىپ كەتكەن بولسىمۇ، خاتىرىسى، زېھنى ناھايىتى ئوچۇق بولغان بۇ كىشى شائىر توغرىسىدا مۇنداق بىر ۋەقەنى سوزلەپ بەردى: بىر كۇنى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئۆزىنىڭ

مەخسۇس ئۇگىنىش ۋە ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئۇيە-
دىن چىقىپ كەلگىنىدە، قورادىكى كارۋاتتا ئولتۇرغان ئانىسى
نىيازخان ئۇنىڭغا: — دەم ئالغىلى چىقتىڭىزمۇ ئوغلۇم؟ ئۇ ئۇيدە
كەچكىچە ئولتۇرغىنىڭىز ئولتۇرغان، ئىچىڭىزمۇ پۇشمايدىكەن.
ئۇيدە مۇنداق كەچكىچە ئولتۇرۇۋەرگىچە ئوقەت قىلسىڭىز بولا-
مامدۇ؟ بىزدە پۇل دىسە پۇل بار، مال دىسە مال بار، بازاردا
دۇكاندىن بىرنى ئېچىڭ، ئۇيدە ئولتۇرغىچە دۇكاندا ئولتۇرۇڭ-
دە! شائىر ئانىسىنىڭ سوزىنى ئاڭلاپ مىيىغىدا كۇلۇپ قويۇپتۇ-
دە، دەرھال مېھمانخانىغا كىرىپ، ئۇ يەردىن چىرايلىق بىر
گۇلدانىنى كوتىرىپ چىقىپتۇ. ئۇ گۇلدانىنى كورسىتىپ تۇرۇپ
ئانىسىغا، — ئانا، بۇنى ھارۋا چاقىنى مايلايدىغان ماينى قاچىـ
لاشقا ئىشلەتسەك بولامدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. ئانىسى ھەيران
بولۇپ، — ۋاي، خۇدايىمەي! بۇ نىمە دىگىنىڭىز بالام! بۇ گۇل-
دان تۇرسا، ئۇنى قارىماي قاپىغى قىلسا قانداق بولىدۇ؟ —
دەپتۇ. شائىر ئاندىن ئانىسىغا، — مېنى دۇكان ئېچىپ سودىگەر-
چىلىك قىل دىگىنىڭىز مۇشۇنىڭغا ئوخشاشلا بىر گەپ، — دەپتۇ.
شۇندىن كېيىن ئانىسى قايىل بولۇپ ئۇنىڭغا، — توۋا قىلدىم
بالام، قىلىۋاتقان ئىشىڭىز دۇكان ئېچىشتىن مۇھىم بولسا،
مەيلى، قىلىۋېرىڭ! — دىگەن ئىكەن.

20-يىللارنىڭ ئاخىرىغا كېلىپ شىنجاڭدا ھاكىمىيەت
مىللەتارىست ياڭ زېڭشىڭنىڭ قولىدىن مىللەتارىست جىڭ شۇرېنغا
ئوتتى. جىڭ شۇرېن ياڭدىن بۇ گېجوي ھاكىمىيەتنى ھەربى-
سىياسى ئوزگىرىش يولى بىلەن تارتىۋالغان ئىدى. جىڭ شۇ-
رېننىڭ ئەكسىيەتچىل ھوكۇمرانلىغى باشلىنىش بىلەنلا، خەلقنىڭ
ئۇستىدىكى مىللى ۋە سىنىپى زۇلۇم ھەسسىلەپ ئاشتى، جىڭ

www.uyghurkitap.com

شۇرېننىڭ زۇلۇم-زورلۇقى خەلقنىڭ قاتتىق قارشىلىقىنى قوزغىدى. قۇمۇلدا جىنىڭ شۇرېن هاكىمىيىتىگە قارشى كەڭ كولەملىك دىخانلار قوزغىلىڭى پارتلىدى. قۇمۇل دىخانلار قوزغىلىڭىنىڭ تەسىرى بىلەن تۇرپاندىمۇ خەلق قوزغىلىشقا باشلىدى، شەھەردىن يېزىلارغا قەدەر قوراللىق قوزغىلاڭ غۇلغۇلىسى پەيدا بولدى. بۇ پەيتتە شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئاكتىپلىق بىلەن ئىنقىلاۋىي هەركەتلەرنى ئۇيۇشتۇرۇشقا ئۆتتى. ئۇ باتۇر ۋە ئاڭلىق كىشىلەردىن 17 كىشىلىك "ئىنقىلاۋىي هەيئەت" تەشكىللەپ، بۇ هەيئەت ئارقىلىق تۇرپان خەلقىگە رەھبەرلىك قىلىپ قوراللىق قوزغىلاڭغا تەييارلىنىشقا باشلىدى. دەل شۇ پەيتتە جىنىڭ شۇرېننىڭ قۇمۇل دىخانلار قوزغىلىڭىنى باستۇرۇشقا ئېۋەتكەن ئارمىيىسى قۇمۇل تاغلىقلىرى بىلەن بولغان سوقۇشتا مەغلۇپ بولۇپ، ئۇرۇمچىگە قايتىش يولىدا تۇرپاندا توختاپ ئۆتتى، ئۇلار تۇرپان يالقۇنتاغدىمۇ شۇ يەرلىك خەلقلەرنىڭ قوراللىق هۇجۇمىغا ئۇچرىغان ئىدى، ئۇلار پەقەت تۇرپان بازار ئىچىدىلا بىر-ئىككى هەپتە تۇرۇپ قالالىدى. بۇ ئارمىيىنى يېتەكلەپ ماڭغۇچى — جىنىڭ شۇرېن هاكىمىيىتىنىڭ هەربى قوماندانى جاڭلات شىڭ شىسەي ئىدى. شىڭ شىسەينىڭ چېكىنىۋاتقان قىسىملىرى تۇرپان بازار ئىچىدە توختاپ تۇرغان بۇ ۋاقىتتا، پەيت كۈتۈپ ياتقان خەلق خائىنى روزى موللا قاتارلىق ئىككىيلەن شىڭ شىسەيگە تۇرپاندىكى تەييارلىنىۋاتقان قوزغىلاڭ ئەھۋالىنى ۋە 17 كىشىلىك ئىنقىلاۋىي هەيئەتنىڭ ئەزالىرىنى مەلۇم قىلىپ قويدى. بۇ ۋەقەدىن كېيىن، شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ دوستلىرى ۋە تۇققانلىرى ئۇنى باشقا ياقلارغا قاچۇرۇۋېتىشنى پىلانلاپ شائىرنى قوراسى ئالدىدا ئاتقا مىنگۈزگەندە، شائىر

ئويلىنىپ كورۇپ، "مەن قالاي!" دىدى ـ دە، ئاتتىن چۈشۈپ، قىچىپ كېتىشنى مەرتلىك بىلەن رەت قىلدى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر باشلىق 17 كىشى تېزلىك بىلەن شىڭ شىسەي تەرىپىدىن قولغا ئېلىندى. شىڭ شىسەينىڭ ئەسكەرلىرى تۇتقۇن قىلىنغان بۇ 17 كىشىنى تۇرپان يېڭى شەھىرىنىڭ مەركىزىگە ئېلىپ كېلىپ، ئۇلارنى تۇۋرۇكلەرگە چەمبەرچەس باغلاپ تاشلايدۇ. هازىر هايات بولغان، ئۇلارنىڭ قاندان قەتل قىلىنغانلىقىنى ئوز كوزى بىلەن كورگەن كىشلەرنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، ئولۇم ئالدىدا شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ چىرايىدا قىلچە ۋەھىمە ۋە قورقۇش ئالامەتلىرى كورۇلمىگەن، ئەكسىچە ئۇنىڭدا غۇرۇر ۋە مەتانەت جۇش ئۇرۇپ تۇرغان. شائىر ئولۇم ئالدىدىن تەمكىنلىك بىلەن ئۇيغۇرچە ۋە خەنزۇچە تىللاردا يالقۇنلۇق بىر نۇتۇق سوزلەپ، ئەكسىيەتچىلەرنى پاش قىلغان، خەلقنى زۇلۇمغا ۋە ئادالەتسىزلىككە قارشى قوزغىلىشقا چاقىرغان. جاللات شىڭ شىسەي ئۇلارنى قىلىچ بىلەن چاپتۇرۇپ ئولتۇرگەن، ئارىسىدىن بىرەيلەننىڭ كوكرىگىنى يېرىپ، يۇرىگىنى يۇلۇۋالغان. مانا شۇندىن كېيىنلا شىڭ شىسەي ئاندىن ئۇرۇمچىگە قاراپ يولغا چىققان. بۇ 1932 ـ يىلىنىڭ مارت ئېيى ئىدى.

ئارىدىن كوپ ئوتمەي قۇمۇل قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ داغدۇغىلىق قوشۇنى تۇرپانغا يېتىپ كەلدى. تۇرپان خەلقى قوزغىلاڭچىلارغا خائىن روزى موللا قاتارلىق ئىككيلەن ئۇستىدىن شىكايەت قىلدى ۋە ئۇلارنى جازالاشنى تەلەپ قىلدى. قوزغىلاڭچى قوشۇن ئىككى خائىن ئۇستىدىن هوكۇم چىقىرىپ، ئۇلارنى تۇتۇپ كېلىپ، ئومۇمى خەلق ئالدىدا مىلتىق بىلەن ئېتىپ ئولتۇردى.

قورئاس ئىنقىلاپچى، خەلق قەھرىمانى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر

تارىخ سەھىپىسىدىن ئورۇن ئېلىشقا مۇناسىپ شەخس. ئۇنىڭ ئىنقىلاۋىي مەردانىلىقى خەلقىمىزنىڭ زۇلۇمغا ۋە ئەكسىيەتچىلەرگە قارشى ئىنقىلاۋىي كۈرەشلەر تارىخىدا مەڭگۈ ئۆچمەيدۇ. خەلق ئۆزىنىڭ بۇ سادىق پەرزەندىنى مەڭگۈ ئۇنتۇمايدۇ.

شائىرنىڭ بۇ ئۆلمەس شېئىرىي ئەسەرلىرىنىڭ تېپىلىشى يېقىنقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخىدا 10 ـ يىللاردىن 30 ـ يىللارغا قەدەر بولغان بوشلۇقنى تولدۇردى. بىز ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنى يېقىنقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىلىرىدىن بىرى دېيىشكە ھەقلىقمىز. شائىرنىڭ يەنە ئەينى يىللاردا رۇس يازغۇچىسى لېۋ. تولستوينىڭ «ئاننا كارېنىنا» ناملىق رومانىنى رۇس تىلىدىن ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلغانلىقى، چوچەكتىن تاش مەتبە سېتىۋېلىپ ئەكىلىپ تۇرپاندا مەتبەچىلىك ئىشلىرىنى يولغا قويماقچى بولغىنىدا، ئەكسىيەتچى ھۆكۈمەت تەرىپىدىن چەكلەنگەنلىكى توغرىسىدىمۇ مەلۇماتلار بار.

شائىرنىڭ شېئىرلىرىنى ئىزلەپ تېپىش ئىشىدا تۇرپاندىن ئابدۇراخمان باقى، ساتتار ئابدۇراخمان، ماخمۇت ئەكبەر، ياقۇپ ئومەر قاتارلىق يولداشلار مۇھىم پائالىيەتچانلىق كۆرسەتتى، ئۇلار مېنى شائىرنىڭ ئۆزلىرى ساقلىغان كۆپلىگەن شېئىرلىرى بىلەن تەمىنلىدى، مەن بۇ يولداشلارغا كەڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت خىزمەتچىلىرى ۋە كىتابخانلار نامىدىن مىننەتدارلىق بىلدۈرىمەن.

يەجۈجى ـ مەجۈجى

يۇرتىمىز بىزنىڭ شىنجاڭ،
ئۇيغۇر ئىدى ئاھالى.

تېپىلمىدى غەپلەتتىن
ئويغىنىشنىڭ ئامالى.

ھىچ تۇيمىدۇق بۇ ئىشنى،
ئوتكەزدۇق يازۇ ـ قىشنى.
جياڭجۇن بولۇپ ياڭزىڭشىڭ
باشلىۋەتتى قىرىشنى.

بار ئىدى قازى ـ موللا،
ئۇستىدە تونۇ ـ سەللا.
”ئەمرىنى تۇتماق ۋاجىپ“—
دەپ چىقاردى پەتىۋا.

ياڭنىڭ خىيالى باشقا،
ئۇستا ئىدى تالاشقا.
ئۇستا ئىدى ئەل ئارا
تۇرلۇك نىزا باشلاشقا.

ياڭغا بۇ ئىش ئەپ كەلدى،
كەلگەندىمۇ زەپ كەلدى.
بورە پاخلان تاپقاندەك،
يۇگۇرىمايلا يەپ كەلدى.

يەتتە باشلىق يالماۋۇز،
مەھكەم ئورنىشىپ ئالدى.

Altun Oq

تىللا ھەم يامبۇ بۇلاپ،
تيەنجىندە جاي سالدى.

كەتتى بۇ يۇرتنىڭ داڭقى:
ئالتۇن - كۈمۈشنىڭ كانى.
يالماۋۇزلار كوپەيدى،
كۈندىن-كۈنگە ئېشىپ سانى.

چېرىك قويدى قۇمۇلغا،
شاڭ شىڭشىيانى توساشقا.
قورقار شىرىك چىقار دەپ،
تەييار، ئوڭاي بۇ ئاشقا.

قۇمۇلدا ياتتى چېرىك،
بىكارغا لەڭنى جىق يەپ.
تويغازدى بۇ قۇمۇلنىڭ
خەلقىنى دىدۇرۇپ "خەپ!"

ئوزى، چېرىدىگى ئوغرى،
ئوتتى قۇمۇلغا زورى.
ئاخىر بېشىغا چىقتى،
پەن ياڭنىيەنىنىڭ زوھۇرى.

ئۇيغۇر يازدى قوشاقنى،
ئىچ - قارنىنى بوشاتتى.

كورەڭلـگەن جياڭجۇننى،
يالماۋۇزغا ئوخشاتتى.

1920 - يىل، تۇرپان.

ئىستىمەس

ئەي نىگار، ھىجرىڭدە كوڭلۇم ئىنتىلىشنى ئىستىمەس،
مەن خىتاپ قىلسام ۋەتەنگە ئىزلىنىشنى ئىستىمەس.

ئوت بولاتتىم، تولغىناتتىم مەن يېنىپ چاقماقسىمان،
ئەل ئېغىر ياتقۇدا بولدى ھەم بىلىشنى ئىستىمەس.

ئۇ ئۇزۇن، بۇ قىسقا دەپ ھاۋشىپ يۈرۈيدۇ بەزىلەر،
ئوغرى تەگسە ئويدە مالغا ئىز تېپىشنى ئىستىمەس.

ئېھتىياجاتى ئۇچۇن سەن بىر كېڭەش بەرسەڭ ئەگەر،
بىز بىلۈرمىز دەپ تۇرۇپ ئىجرا قىلىشنى ئىستىمەس.

ھامىنىڭ ئەۋلادىدىن قۇللۇقتا بىرسى قالمىدى،
ئۇيىنۇر ئەۋلادى بۇنى ئەسلا سېزىشنى ئىستىمەس.

يەپ زەھەر بولدى كېسەل، ئەھۋالىدا كوپتۇر خەتەر،
مىللىتىم جان چىققىسىمۇ داۋالىنىشنى ئىستىمەس.

باشقىلار كوكتە، دېڭىزدا ئۈزدى شوخ پەرۋاز قىلىپ،
بىزگە كەلسە بىر قوتۇر ئىشەك مىنىشنى ئىستەمەس.

ئىزلىدى ھوما قۇشىنى كۈندە ئاسمانغا قاراپ،
ئىزلىگەنلەر باشىغا ھوما قونۇشنى ئىستەمەس.

مىللىتىم تارتقان ئازابىغا كوڭۈل قانداق چىدار؟
ئەل غېرىپ ئىڭرايدۇ ئەمما تەۋرىنىشنى ئىستەمەس.

ئابدۇخالىق قىل سۆبات ئىزلە سىراتىلمۇستەقىم،
بۇ سۆبات بارىندا دىل ۋەيران كېزىشنى ئىستەمەس.

1920 - يىل، تۇرپان.

سېغىنىش

ئەي پەرى سەن كەتكىلى بولدى قاراڭغۇ بۇ جاھان،
مېنى يالغۇز مۇندا تاشلاپ، ئاھ! ئەجەپ قىلدىڭ يامان.

كەتمىدى، كەتكەندىكى كوز بېقىشىڭ، قاش قېقىشىڭ،
ئىختىيارسىز مەن ئۈزاتتىم، نائىلاج بولدۇڭ راۋان.

مەن ئۈزاتقان يەردە تۇردۇم سەن كوزۇمدىن يۇتكىچە،
سەن يوقالغاچ ئايلىنىپ باش، يەر بولدى ئۇ ئاسمان.

يەغلىغانغا يانمىدىڭ، ئەسلا يېشمغا قانمىدىڭ،
خەت - خەۋەرمۇ بەرمىدىڭ، ئەي پەرى بولدۇڭ قايان؟

يول يىراق يوق ۋاستە، دەپ يوققا باھانە ئەيلىمە،
ئۆگمىزدا بولمىسا كەلگىل چۈشۈمدە قىل بايان.

"كورۇنگەن تاغ يىراق ئەمەس" ئابدۇخالىق كۆت ئۈمىت،
سېغىنغىنىڭ كېلىدۇ، سۆزۈلۈر شۇندا جاھان.

1920 - يىل، تۇرپان.

ئويغان

ئەي پېقىر ئۇيغۇر ئويغان، ئۇيقۇڭ يېتەر،
سەندە مال يوق ئەمدى كەتسە جان كېتەر.

بۇ ئولۇمدىن ئوزۇڭنى قۇتقازمىساڭ،
ئاھ، سېنىڭ ھالىڭ خەتەر، ھالىڭ خەتەر.

قوپ! دىدىم، بېشىڭ كوتەر! ئۇيقۇڭنى ئاچ!
رەقىبىڭ بېشىنى كەس، قېنىنى چاچ!
كوز ئېچىپ ئەتراپقا ئوبدان باقمىساڭ،
ئولۇسەن ئارماندا بىر كۈن يوق ئىلاج.

ھىلىمۇ جانسىزغا ئوخشايدۇ تېنىڭ،
شۇڭا يوقمۇ ئانچە ئولۇمدىن غېمىڭ؟

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

قىچقىرسام قىمىرلىمايلا ياتسەن،
ئويغانماي ئۆلمەكچىمۇ سەن شۇ پېتىڭ؟!

كوزۇڭنى يوغان ئېچىپ ئەتراپقا باق،
ئوز ئىقبالىڭ ھەققىدە ئويلا ئۇزاق.
كەتسە قولدىن بۇ غەنىمەت پۇرستى،
كېلىچەك ئىشىڭ چاتاق، ئىشىڭ چاتاق.

ئېچىنار كوڭلۇم ساڭا ئەي ئۇيغۇرۇم،
سەپدىشىم، قېرىندىشىم، بىر تۇققۇنۇم.
كويۇنۇپ ھالىڭغا ئويغاتسام سېنى،
ئاڭلىمايسەن زادى نىمە بولغۇنۇڭ؟!

كېلىدۇ بىر كۈن پۇشايمان قىلىسەن،
تەكتىگە گەپىڭ شۇ چاغدا يېتىسەن.
"خەپ" دىسەڭ ئۇ چاغدا ئۇلگۇرمەي قالۇر،
شۇندا ئۇيغۇر سوزىگە تەن بېرىسەن.

1921 - يىل، تۇرپان.

ئۇيغۇرۇم

جاھالەت سەمەرەسىدىن بىزگە بىر كۈن كوپ خاتا باردۇر،
ئەيتىڭىزچۇ، بۇگۇنكى ھالىمىزنىڭ قايسى بىرسىدە ساپا باردۇر؟

AltunOq

جاھاننىڭ ھالىدىن ۋاقىپ بولۇپ تۇرماقنىڭ ئورنىغا،
بىرنى شاگىيۇ سايلاپ ئارقىدىن دەۋايىمىز باردۇر.

دوستلۇق ھەم ئىتتىپاقلىق نىشانى قالمىدى بىزدە،
يېڭى باشنى كوتەرگەننى ئۇرۇپ يىقىتقانىمىز باردۇر.

بىرى بىر ياخشىلىق قىلسا ئۇنىڭ يادىنى قىلماق يوق،
ئېپى كەلسە بېرىپ ئەۋرەتلىرىدىن ئاچقانىمىز باردۇر.

خاتائەن دوستىمىزدا بىر ئەيىپ زاھىر بولۇپ قالسا،
يوشۇرماي بىرگە ئوننى قوشۇپ چاققانىمىز باردۇر.

يەنە يۇرت پايدىسىغا جەم بولماقلىق بېسى مۇشكۇل،
نەزىر تويۇ - زىياپەتكە بېرىپ ياتقانىمىز باردۇر.

كېرەكسىز مۇستەھەپ ئىشلار ئۇچۇن جاننى پىدا قىلدۇق،
ۋە لېكىن ھەجگە باج ئالسا توزۇپ قاچقانىمىز باردۇر.

ئىلىمنىڭ ئىجتىھادىغا كوڭۇلنى قويمىدۇق بىزلەر،
ئوقۇرمىز - ئوقۇتۇرمىز، سېغىز چايناشقانىمىز باردۇر.

ئويۇن - چاقچاق تۇپەيلىدىن دوستلار ئارا بىئەپ بولساق،
ياراشتۇرۇپ قويۇش نەدە، ئارىغا ئوت ياققانىمىز باردۇر.

خوشامەت بابىدا بىزدىن بولەك ئۇستىسى ھەم كامدۇر،
قۇۋلۇغۇ - شۇملۇق بىلەن رەگمۇ - رەڭ يالغانىمىز باردۇر.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئىلىم ـ پەنگە يۈرۈش قىلغان ئۇچار كوكتە، ئۈزەر سۇدا،
مىنىشكە قوتۇر ئېشەك يوق، پىيادە قالغانىمىز باردۇر.

گۆكۆرەپ كەلسە ئاپتوموبىل، نىمە بۇ ئەي خۇدايىم، دەپ،
ئېقىلنى ئىشلىتەلمەي، هاڭ ـ تاڭ قېتىپ قالغانىمىز باردۇر.

بوۋالار شوهرىتىنى، غەيرىتىنى هىچ سېغىنماسىمىز،
قېلىپ غەپلەت ـ جاهالەتتە يۇمۇپ كوز، پو ئاتقانىمىز باردۇر.

هۈنەر بىلەن سانائەتتە يېتىشتۇق بولدى ئىش پۈتتى،
ئۇماچ ئىچمەككە خۇمداندا هىجىر قۇيغانىمىز باردۇر.

تە ئاۋۇنۇ ـ تەنە سۇر ئورنىغا بىزلەردە بىر ئادەت،
بىلىمگە سايە قىلغاننى تېپىپ قاققانىمىز باردۇر.

مىسلى جەننەت تاغۇ ـ دەريانى بېزەشكە يوق كىشى،
ياستۇقنى قىرلاپ قويۇپ بىغەم ياتقانىمىز باردۇر.

”ئىت ئۇرغاننى تونۇر“ دەپ بار ئىدى بىر تەمسىلى،
لويى، ئامبال ۋە دارىن دەپ سېمىز باققانىمىز باردۇر.

مۇنەججىم هەم ئېنجېنىر، ئالىملارنىڭ ئورنىغا،
تونۇ ـ سەللا، نەپسى بالا مۇللىمىز ـ سۇلتانىمىز باردۇر.

قىزىل كوزلۇك، كورەلمەسلىك ۋە يا ئوزى قىلالماسلىق،
قىلاي دەپ بەل باغلىغانلارغا تۇرلۇك ـ تۇمەن بوهتانىمىز باردۇر.

ئەل - يۇرتنىڭ دەردىگە قىلچە دەرمان بولمىدۇق بىزلەر،
كىلۇر بىر كۈن ئاشۇ چاغدا، ئورنىغا كەلمەس پۇشمانىمىز باردۇر.

1921 - يىل، تۇرپان.

ئىنتىزار

بېشىڭنى ئېلىپ كەتتىڭ، بىرمۇ كەلمىدىڭ ئەي يار،
خېتىڭ يوق، خەۋىرىڭ يوق، دىققەت ھەيرىتىم ئارتار.

ھەر كۈنى قاراپ بويلاپ يولغا، كىلورمۇ دەپ يار،
كەچ بولسا ئۈمىت ئۈزۈپ ئويگە قايتىمەن ناچار.

تۈن - كۈن ئۆيقۇدىن قاچتى، ئوتى ئوتۇپ تۈتاشتى،
دەردى ھەددىدىن ئاشتى، ئەھۋالىم يامان دىشۋار.

كۆزلۈرۈم قاماپ قالدى، مونتەزىر بولۇپ تالدى،
يارىم شۇنداق ئوت سالدى، چىقتى پەلەككە شەرار.

خىيال ئەيلىسەم يېنىپ، بىرىپ كەلمىدى يېنىپ،
يۈرەك باغرىمنى يېرىپ، ئازاپ قىلدۇ بىسيار.

ھەر كۈن يۈز تۈمەن مىڭ ئوي، يار كورستۈرمۇ دەپ بوي،
بولدى ماڭا ئۇلۇغ كوي، دەپ يارىم قاچان قايتار.

www.uyghurkitap.com

كۆز يۇمماي بولۇر تۇن تاڭ، ئۇيقۇ كەلمەيدۇ ياتساڭ،
شۇنداق دەردىڭنى تارتسام، ئەجەپ بولمىدىڭ غەمخار.

ھەر تاڭ ئەرتە تۇرارمەن، ئىشىڭدىن سورارمەن،
بەك ئاۋارە يۈرەرمەن، كورسەت يۈزۈڭنى ئاشكار.

ئىشىگىڭ ئىتىك مەككەم، كىرمەككە ئىلاجىم كەم،
ئاچمامسەن بابۇ ـ كەرەم، جانغا بەرمىگىل ئازار.

كورسەتمەمسەن يۈزۈڭنى، پىنھان قىلىپ ئۆزۈڭنى،
ئاڭلاتماستىن سوزۈڭنى، ئەيلەپ ئوتقا گىرىپتار.

ئۇيغۇر زار ـ زار يىغلار، بىرمۇ ئاڭلىماس ئول يار،
بولدۇم كويۈڭدە خۇمار، كىمگە قىلمەن ئىزھار؟

1921 ـ يىل، تۇرپان.

خەير، كۆرۈشەرمىز

ۋا دەرىخا، كەتتى ئول جانىم مىنىڭ جاننى ئېلىپ،
ئۇ كېتەردە مەندە جان قايدا، ياغاچ بولدۇم قېتىپ.

جادۇكوز گۈل كىرپىگى بىرلە يۈرەردە بىر قاراپ،
تاش كوڭۈلنى قوغۇشۇندەك ئېرىتىپ قىلدى خاراپ.

مەنىلىك سىرلىق قاراپ: ”بولغىن ئامان يارىم“، دىدى،
”مەن ئۆزۈم كەتكەن بىلەن سىنىڭ بىلەن يادىم“ دىدى.

نائىلاج مەنمۇ دىدىم :"بولسۇن مۇبارەك بۇسەپەر —
تاكى جايىڭغا يىتىپ بارغۇنچە يوللار بىخەتەر."

ئاق بىلەك گەردەنگە چەمبەر، بىرلەشتى هەرئىككى تىنىق،
ئالما ـ ئانار بولدى بىرجۇپ، ئۆپتى تويغۇچە قىنىپ.

"خەير، كورۇشەرمىز" دىبان، ئايرىلىشتۇق نائىلاج،
ئۇيغۇرا يوقاتتى ئەسنى، دىدى، بەختىم زادى كاج.

1922 - يىل، تۇرپان.

باهار چىچەكلىرىگە بىر تەسىر

نازىنىن نازلىق چىچەك، كىملەر ساڭا مەپتۇن ئەمەس،
گەر نىسىپ بولسا جامالىڭ، كىمدۇ ئۇ مەجنۇن ئەمەس.

قىش بويى قويۇق بۇلۇت ئاستىدا مۇزلاپ بۇ كوڭۇل،
كۇن كورەلمەي، تىن سۇرەلمەي غەمدە ئوتتى بۇ كوڭۇل.

بوز ئىسىپ كوكرەكتە ئۇ يارنىڭ خىيالى مۇتتەسىل،
كويدۇرۇپ كوپ ئورتىدى، كوپ قالدى سوزلەردىن بۇ تىل.

كىچە مەن كورگەچ چىچەكنى خۇددى كورۇشتۇم يار ئىلە،
يىغلىدىم بى ئىختىيار ئەرزىمنى ئەيتتىم زار ئىلە.

AltunOq

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

دېدىم: "ئۇي مەھبۇبى شاھى، مېنىڭ بۇ ئەرزىمنى ئال،
لۇتپى قىل مۇڭداشقىلى، بىرنەچچە كۈن يېنىمدا قال.

ئەرزۇ - ھالىمنى ساڭا باشتىن - ئاياق قىلسام بايان،
دىلدىكى ئارمانۇ - ئارزۇم بولغۇسى ئاز - ماز ئايان.

ئەي پەرىلەر نە ئۈچۈن سىزلەردە يوق قىلچە ۋاپا،
كۆيدۈرۈپ مەجنۇن قىلىپ، جانغا قىلۇرسىزلەر جاپا؟

قايتۇرۇڭ لۇتپى جاۋاپ، ئاشىغى كۆڭلىن تىندۇرۇڭ،
بى ۋاپالىق رەسمىنى، ئەھدىنى ئەمدى سۇندۇرۇڭ.

ئاڭلىغاچ ئاقتى چىچەكنىڭ كۆزىدىن ياش تارام،
كۆپ پۇشايمانلار يېدىم، ئەيتقان سۆزۈمگە مەن قارام.

كۆزنى باستى قاپقاراڭغۇلۇق، جاھان زۇلمەت بولۇپ،
ئىختىيارسىز كۆزلىرىمدىن ئاقتى قانلىق ياش تولۇپ.

كۆيدى ئول شاھى چىچەك ھالى پەرىشانىم قاراپ،
سورىدى: "ئەي بىچارە ئاشىق نەئۈچۈن ھالىڭ خاراپ؟"

يىغا قايناپ بۇ تىلىم سۆزلەرگە ھالى يوق ئىدى،
ئۇدۇلۇمدا ئول چىچەك خۇددى قىزىل گۈل چوغ ئىدى.

دېدى: "ئەي بىچارە، مىسكىن يىغلىما ھالىڭ دىگىل،
بىلگىنىمچە مۇڭدىشاي، جانىم ساڭا جانۇ ۋە دىل."

يىغلىبان دېدىم: "پەلەك بېشىمغا نى كوي سالمىدى،
يىغلىماقتىن تاشقىرى بەندەگىدە ھېچ كوي قالمىدى."

دېدى: "ئەي نادان، بىلەمسەن تاش بېغىردۇر بۇ پەلەك،
كورمىدىڭمۇ ئۇندۇرۇر ئول بىر پەلەكتىن مىڭ خەمەك."

1923 - يىل، تۇرپان.

قايدىسەن

ئەي ماڭا ئوتلار سېلىپ، ئەقلىمنى ئالغان قايدىسەن؟
بېشىمغا غەم ياغدۇرۇپ، كويلارغا سالغان قايدىسەن؟

بارمىدى يا بىر ئوچۇك، يالغۇز ماڭا يەتتى كۇچۇك،
يوقلىمايسەنغۇ كېلىپ، تۇنلەردە بالخان قايدىسەن؟

بۇ جاھان تار كەلدىمۇ، ھەمرا بولۇش ھار كەلدىمۇ،
دەردى - دەۋران ئۇستىگە، ئىشقىمنى قوشقان قايدىسەن؟

كويدۇرۇپ كۇل قىلغىچە، سۇيدۇرۇپ قۇل قىلسىچۇ،
ئاقتى كوزدىن ياش، بېغىردىن قىپ - قىزىل قان، قايدىسەن؟

سەنسىز زۇلمەتتۇر جاھان، نۇر ئىمەر سەندىن قاچان،
سەن ئۇچۇن تىكىلدى جان، بولماسەن قالقان، قايدىسەن؟

1923 - يىل، تۇرپان.

ئىزاھات: بۇ شېئىر خەلق ناخشىسى «ۋاي دادەي» گە تېكىست قىلىنغان.

كوڭۈلسىز ۋەقەنىڭ كۈنۈمسىز ئاھى - نالىسى

ئىچ پۇشۇپ كوڭلۇم يېرىم يار كەلمىدى دەپ خارۇ - زار،
يوق ۋۇجۇدۇم خوشلىغى بولدى خىيالىم تارۇ - مار.

دەسلىۋى يالغۇز غېرىپ ئەلبەتتە يالغۇز كەچكىچە،
قايسى ياقتىن يار كىلۇر دەپ جىق يولىغا ئىنتىزار.

كاشكى تۈنلەردە جانىم قىلسىچۇ ئەرزۇ جامال،
ياكى توختاتسا پالان چاغ كورۇشكەيمىز دەپ قارار.

ۋاقتىنى ساقلاپ كوڭۇلگە هاي بېرىپ، سەن ساقلا دەپ،
شۇ ئۇمىت بىرلە كوڭۇل بەلكى كېچىرگەي روزگار.

قايسى كۈن كىردى سارايىغا يەنە بىر رەت چىقمىدى،
باقمىدى قايتىپ مېنىڭ هالىمغا ئۇ شەپقەت شۇئار.

ياكى بولماس بارغىلى ئۇرداغىنىڭ ئالدىغا جېنىم،
پاسىبانلىقتا تۇرۇپتۇر قانچە - قانچە ئەجدىهار.

بويلىغان بىلەن يىراقتىن زەررىچە يوق پايدا،
ياكى بولمايسەن راۋاقتىن بەزى - بەزى ئاشكار.

بىۋاپا ياردىن ئۇمىت ئۈزگىل دىسەمۇ گايىدا،
شەۋقى بارغانچە ئاشۇر يوقتۇر كوڭۇلگە ئىختىيار.

مەيلى يوق زوۋقى كوڭۈل ياردىن بولەك ھىچ ئۆزگىگە،
يوق بۇ چاغدا بىر رەپىق ياكى غېمىمگە غەمگۇزار.

مەست ـ مەدھىشتۇر كوڭۈل يارنىڭ پىراقىدا ھامان،
بولمىسا قانداقسىغا بولغاي كوڭۈللەر ھۇشىيار.

بىلمىدىم مەن ھەم ئۇنىڭ يادىدا بارمىز ياكى يوق،
ياكى كەلسەمۇ بىلىندۇرمەي قىلامدۇ ئۇ ۋىقار؟

يا ئۇزۇمنى بىلمىدىم ياكى خىيالىنى نىتەي،
مەن تەرەددۇت بىرلە ھەيرەتتە يامان بولدۇم خۇمار.

لۇتپ قىل كورسەت جامالىڭنى يوشۇرما ئەي خېنىم،
تاشلىماي قىل ئىتىبار ئەرزىمنى، جان قىل ئىتىبار.

مۇددىئايىم شۇقىيا بىر باقسا ئۇ ساھىبجامال،
ھىممىتىم نەرقى كوتىرىلىپ ئېشىپ ئەندەك بازار.

بىۋاپا يار دەردى بىرلە ھالىڭغا ئۇيغۇر ۋاي جانەي،
قىش كېلىپ مۇزلاتمىسۇن پاتراق غېنىمەت قىل باھار!

1924 ـ يىل، تۇرپان.

بىر پەلەكنىڭ خەمگى

سۇتكە ئوخشاش كېچە، ئاق ئايدىڭدا يالغۇز بىر يىگىت،
بىر خىيال ئويغا چۈمۈپ، يۇمغان كوزىنى باش ئېگىپ.

www.uyghurkitap.com

ئاڭا مەن سالسام قۇلاق، گاھىدا ئاھى ئاڭلىنۇر،
بىلىنۇر ئۇشبۇ قىياپەتتىن ئۇنىڭ جىق دەردى زور.

ئاستىلاپ بېرىپ يېقىن، مەن ئاڭا بەردىم سالام،
نىمە بولدى ئەي ئاداش، دەپ باشلىدىم ئەۋەل كالام.

ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، رەھمەت ساڭا، سورىما، دىدى،
قوزغىما كونا كېسەلنى كەت نېرى، تۇرما، دىدى.

دىدىم: ئەي جېنىم قېرىنداش، بولماسمۇ ياردەم بەرگىلى،
نىمە دەرت ئىدى ئۇ دەردىڭ، بولماسمۇ دەرمان بولغىلى؟

بۇزۇرۇپ ماڭا قاراپ، بېشىنى نەچچە قاشلىدى،
قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ئايغا قاراپ سوز باشلىدى:

تاڭ سەھەر سۇبھى ئىدى نە بولدى قارا باستىمۇ،
غەلىتى ھايۋاننى كوردۇم قاۋانمۇ يا ئالۋاستىمۇ؟

مۇپتىلا بوپمەن چۇشۇمدە قاتتىق باش ئاغرىغىغا،
ئىزدىنىپ تاپماپدىمەن بۇ دەردىدىن ھىچبىر شىپا.

خىزىر ئىلياسمۇ دىگەيمەن ئاق ساقاللىق بىر بوۋاي:
"گۇل ھىدى داۋا، — دىدى، — كوڭلۇڭ ئەشۇنى خالىغاي."

گۇلنى ئىزدەپ، گۇل - گۇلىستانغا قاراپ قىلدىم يۇرۇش،
شۇ ئۇمىت دەرتكە داۋا بولغايمۇ دەپ گۇلنى كورۇش.

تىترىدى ئەزالىرىم سوقتى يۈرەكلەر شۇ زامان،
بېشىمغا ئۇرۇلەپتۇ سەپرا ئاغرىغى ئاندىن يامان.

قارىسام غەلتى هايۋان بوپتۇ باغدا پاسىبان،
چوڭلىغى ئىتتەك كىلۇر، خونسا ئىكەن جىنسى قاۋان.

مەن بۇنى كورگەچ دىدىم "نەدىن كېلىپتۇ بۇ بالا!
بۇ مەرەزدۇر ساقلىسۇن هەر بەندە مومىننى خۇدا ...

باغۋەن كورسە بۇ نېجىسنى باققا يول قويماس ئىدى،
ئۇلتۇرەتتى قايىنغان سۇغا بېسىپ، سويماس ئىدى."

ئەلهەزەر ئەيلەپتمەن ئۇنىڭ قاباهەت تۇرقىدىن،
چوچۇپ ئويغاندىم شۇئان مەن سەسكىنىپان، ئۇيقۇدىن.

ئەتىگەندىن تا بۇكەمگە زادى ئۇيقۇم كەلمىدى،
قۇرقۇنۇچلۇق بۇ قارا چۇشىمۇ ئېسىمدىن كەتمىدى.

تىنمىدىم هىچ كىمسىگە، بولغاي نىمە چۇش تەبىرى؟
توغرا تەبىرىڭنى بەرگىن، كەل يېقىن ئاداش بېرى."

— ئەي ئاداش، چۇشۇڭدە كورگەن شۇم پەلەكنىڭ تەقدىرى،
ئوڭۇڭدا كورگەنلىرىڭنىڭ چۇشۇڭدىكى بىر تەمسىلى.

مەنمۇ ئۇزۇندىن بېرى شۇنداق خىيالنى كوپ قىلىپ،
كوزلۇرۇمدىن قاچتى ئۇيقۇ، يۇرىدۇرمەن تۇن كېزىپ.

ئىككى دەرتمەن مۇگدىششقا بۇمۇ پۇرسەت كەلگىنى،
ئەسلىمىز ھەم ۋەسلىمىزدۇر بىر پەلەكنىڭ خەمگى.

بولمىسا ياخشى رەپىق، بولغاي ھامان كوڭلۈڭ چېچىق،
ئۇيغۇرا، تۇن ئىلكىدە تاپتىڭ ئۇزۇڭگە بىر سىدىق.

1925 - يىل، تۇرپان.

پەغان

سەھەرلەردە ئاھۇ ئەپغانىم چىقار يەتتە پەلەكلەرگە،
يېتىشتى بۇ مېنىڭ زارىم پەلەكلەردە مەلەكلەرگە.
تەپەككۇر دېڭىزىغا غەرق بولۇپ ھەريانە مەن شۇڭغۇپ،
ئۆزۈمنى ئەيلىدىم توھپە بۇ دېڭىزدە سەمەكلەرگە.

چىقىپ كوككە كىرىپ يەرگە ھەمشە ئىستىدىم ۋەسلىڭ،
بۇ ئادەت ئوزرە كوپ ئوتتى قارارسىز ئۇشبۇ تورت پەسلىڭ.
تېخى يوق ئىلتىپات، ھېچ بىلمىدىم ئول موددىئا ئەسلىڭ،
مېنى ئاۋارە قىلماقمۇ تېگىدە ئويلىغان قەستىڭ؟

ئەگەر قەستىڭ ئەشۇلدۇر بولغايمەن دائىمى ئاۋارە،
سېنىڭ رايىڭ شۇبۇ بولسا تېپىلغايمۇ بولەك چارە.
بۇ دەردىم بى داۋا بولدى، داۋالار كەلمىگەي كارە،
ئاتاپ قويدۇم ئۆزۈمنى كاشكى بولسامۇ مىڭ پارە.

سېنىڭ ئىشقىڭدا كويمەكنى ئۆزۈمگە ئىپتىخار بىلدىم،
سېنىڭ ھەققىڭ ئۈچۈن جاننى مىڭ كەررە نەزىر قىلدىم.
يۈرەكنى پارچىلاشقا ئېھتىياج يوق، مەن ئۆزۈم قىلدىم،
قىلۇرمۇ ئىلتىپات دەپ، دەرگاھىڭغا باش ئۇرۇپ كەلدىم.

تەرەھھۇم ئەيلىمەكلىك ئەسلى مۇناسىپتۇر ساڭا ئەي شاھ،
مېنى ئوتقا ئۈزۈڭ تاشلاپ بولۇرسەن مۇنچە بى پەرۋا.
سېنىڭ ۋەسپىڭ ئەمەسمۇ رەھىم قىلماقلىق ئەي خۇداۋەندا،
تەرەھھۇم قىل، تەرەھھۇم قىل، تەرەھھۇم ئەيلە مەبۇدا.

كىلۇر تاڭلا نە ئىشلار بولغۇسىنى ئەيلىدىڭ مەجھۇل،
ۋىسالىڭدىن خەۋەر بەرمەي مېنى سەن قىلمىغىل مەقتۇل.
ئەگەر يانسام يولۇمدىن بۇ ئىشىغا مەن ئۆزۈم مەسئۇل،
بۇ مىسكىن شائىرىڭ دۇئاسىنى ئەيلىگىل مەقبۇل.

1925 - يىل، تۇرپان.

ھار

ئوت ھاراۋىسى بىلەن ياكى ھاۋا كېمە بىلەن،
يول يۈرۈش يۈرمەك يولىن تاپقانىندكى.

چول ئارا غىچچىڭلىتىپ، يول ئۈستىگە تىنماي سىيىپ،
ئارقىدا قالماق ھاراۋىغا كالا قاتقانىنكى.

مەربكەدە كيگىلى بولماس ابكىن ئوبدان نىمە،
خىزمىتى چوڭدۇر ھەجەپ تۇنلەردە بۇ يوتقاننىڭكى.

ھاكىمى مۇتلەق بولۇپ، پارە يەپ يامبۇ قويۇپ،
ئەينى تۇڭگۇزدەك سەمىرمەك يامۇلدا ئولتاغاننىڭكى.

زۇلمىغا مەھكۇم بولۇپ، باش ئۇرۇپ، قول قوشتۇرۇپ،
نىمە دىسە راست دىمەك قۇللۇقتا قالغاننىڭكى.

ۋەزنى يېرىم پۇڭ ئەمەلگە مىنىپ، سىغماي تېنىگە،
ئەلنى سالماق پىرىگە يالاقتا جان باققاننىڭكى.

ئىلمى ـ پەنگە يول ئېچىپ، جەۋلان قىلىپ نۇر چېچىپ،
يايرىماق كوكرەك كېرىپ، تەدبىر ـ ئېقىل تاپقاننىڭكى.

پەنگە قارشى كاپشىماق، خۇددى ئىتتەك ھاۋشىماق،
خارۇ ـ زەبۇن ياشىماق، تەرسا، تەتۇر ناداننىڭكى.

توۋا ـ تەكسىر ئوقۇشۇپ، كانايدىن ئالسا قورقۇشۇپ،
ئەستەغپىرۇللا ئوقۇش، ئالۋاستى باسقاننىڭكى.

ئۇيغۇرا كوپ سوزلىمە، جاھىلانىڭ بەختىن كوزلىمە،
ھەق تېپىلماس بۇ جاھاندا، ھەممە ئىش يالغاننىڭكى.

1925 ـ يىل، تۇرپان.

غەزەپ ۋە زار

ئەي پەلەك بۇ دەھشىتىڭدىن ئىنتىها بىزارىمەن،
ئىزدىدىم كوپ، تاپمىدىم بىر دەردىمە ھىچ دارىمەن.

ئاتا ـ بوۋامدىن مىراس كونا كىيسەلنىڭ دەردىدە،
گاھ ئولۇپ، گاھ تىرىلىپ كوپتىن بىرى ئاۋارىمەن.

بىر پۇراپ ئولسەم نە ئارمان، بىغىم باھارى گۇلنى،
ھەر سەھەر گۇل ئىشقىدا بۇلبۇلغا ئوخشاش زارىمەن.

دوستلىرىم ئۇۋغا چىققاردا كەلتۈرۈر مىسالىنى،
قارچىغا قۇشلار ئۇلار، مەن مىسالى سارىمەن.

يۇزمۇ ـ يۇز قىلماس تەئەررۇز كوپ كوكۇلچاندۇر ئۇلار،
كورمىسەم چاينار نىجىس گوياكى دىل ئازارىمەن.

لائىقىل دەپ ئويلىدى، چىندىن نەزەر سالماي تۇرۇپ،
يىگىلىپ كەتتى ئۇلار كوپتىن بىرى ھۇشيارىمەن.

قولىدىن كەلمەيدۇ ئىش، دەپ دائىم غىدىقلايدۇ مىنى،
مەن ئۇلارنىڭ شۇ سوزىگە بەكمۇ ـ بەك خۇمارىمەن.

پەنگە ماڭساق كوز ئىچىپ، كاپىر، جەدىت، دەپ قارغىشۇر،
بۇ ھاماقەت دەۋرىدە ئاتەش بولۇپ يانارىمەن.

AltunOq

www.uyghurkitap.com

چول ـ جەزىرە، دەشتۇ ـ سەھرا ئىچرە قالدىم نائىلاج،
ئاھ قاچان بىر يول تېپىپ، قوشۇلاي قاتارىمەن.

سۇغا تەشنادۇر بۇ چول، بىپايان مۇنبەت يېرى،
مىسلى دەريا تاپماي ئېقىش، قايمان بولۇپ قايىنارىمەن.

ئويغىنىپ كەتتى جاھان مەغرىبى ـ مەشرىق تامام،
مەن تېخى سۈت ئۇيقۇدا، چۇش كورۇپ ياتارىمەن.

باشقىلار كوكتە ئۇچۇپ، سۇدا ئۇزۇپ كەتتى يىراق،
مەن مىسال يالاڭ ئاياق، دەسسەپ تىكەن ماڭارىمەن.

ئىلىم ـ پەندىن يوق خەۋەر، باستى غەپلەت خەۋپ ـ خەتەر،
ھالىمىز قۇلدىن بەتەر، قانداق چىداپ تۇرارىمەن؟

تىل ـ ھاقارەت، تەنە ـ دىخمار، ۋاي دات!... بۇ جاننى قىيىنىدى
ئەمدى نە قىلماق كېرەك، ئەجەپمۇ بولدۇم خارىمەن.

زۇلۇمنىڭ ئوكيانىدىن تاپماي پاراغەت ئارىلى،
تاغ كەبى دولقۇندا لەيلەپ، ھەققە ئاھ ئۇرارىمەن.

دەۋرى جەبرىدىن ئىست! ھالىڭغا ئۇيغۇر ۋايىكىم،
جاننى ئالقانغا ئېلىپ چىق، تاپمايسە باشقا چارىسەن!

1926 ـ يىل، تۇرپان.

يۈرەك باغرىم ئېزىلدى

سۈتتەك ئاپپاق ئايدىڭدا،
يار خىيالى ئالدىمدا.
سايەم ماڭا ھەمرادۇر،
يالغۇزلۇقتا يېنىمدا.

سايەم ھەم ماڭا ئوخشاش،
سولتى بار سوزى يوق.
قاراپ باقسام مىدرايدۇ،
ھەقىقەتتە ئوزى يوق.

يار كەتكىلى دەردىم جىق،
رەڭگىم زەپەردەك سېرىق.
ياردىن ئاجراپ ۋاي ھالىم،
ۋاھەسرىتا، ۋادەرىخ.

يار كېتىپ ئەجەپ قىلدى،
كېتەرىنى كىم بىلدى.
ياركەتكەنىنىڭ بۇياغى،
يۈرەك باغرىم ئېزىلدى.

1926 - يىل، تۇرپان.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئۈزۈلمەس ئۈمىت

ھاۋادا كۆپ بۇلۇتلار بار داۋام شۇنداق تۇتۇلغايمۇ،
قۇياشنىڭ نۇرى پاكى ئۇشبۇ ماندىن قۇتۇلغايمۇ؟

قۇياشنىڭ تەمكىنى باردۇر ساچۇر نۇرىن داۋام ئەيلەر،
سۇباتى يوق بۇلۇتلارغا ئۇنىڭ كەيپى بۇزۇلغايمۇ؟!

قۇياشقا دالدا قىلماقلىق ئېقىلسىزلىق دەلىلدۇر،
سېنىڭكى بۇ يۇققا بوزخالتاڭ بىگىزلەرنى يوشۇرغايمۇ؟!

نە چارە ئۈمىدى ئەخمەق، سولاپ بوزخالتىغا بىگىز،
چىقىپ داھى ئۈگىتلەر بۇ جامائەتكە ئۇقتۇرۇلغايمۇ؟!

ئۈگىتلەر توختىماستىن، ئۇ ئۈگىتلەشكە ئۈمىدى زور،
چۈشەنمەي بىزىرىپ تۇرغان بىلەن ھەم توختىتىلغايمۇ؟!

چىقاربوران تاراپپال، ئەگەر ھېچ ئويلىماي تۇرساڭ،
ئەگەر قاتتىق چىقىپ كەتسە بۇزۇق تۈڭلۈك يېپىلغايمۇ؟!...

جاھالەت بۇلۇتى توستى قۇياشنى ھېچ كورۇپ بولماس،
مۇقەددەس ئۇ قۇياش نۇرى بىزدە ھەم تېپىلغايمۇ؟!

ئوقۇتماي باللارنى ئوينىتىپ خوپ ياخشى چوڭ قىلدۇق،
ئەسسىت! بۇ باللار ئاخىر يېرىم نانغا سېتىلغايمۇ؟!

ئوقۇغۇچىلار، ئوقۇتقۇچىلار، ھاۋا ھەم ئەۋزائىسىنى بۇزدى،
ئەگەر يوق بولسا ھازىرلىق بۇ مىللەت يوقالغايمۇ!؟

ئۈممەت تەبەسسۇمى

ھاي سەتەڭ بالىخان،
سەنمۇ - سەن جانان،
كىمدۇر بىلەمسەن،
ئوتتۇغدا يانغان؟

ئوتلارنى سالدىڭ،
جانلارنى ئالدىڭ،
زېرىككەن چاغدا،
ئۇيقۇغا تالدىڭ.

نازىڭ ياراشۇر،
قىزلار قاراشۇر،
ئوتسە يىگىتلەر،
ئويدە تالاشۇر.

بىركۈنلەر كىلۇر،
گۈللەر ئاچىلۇر،
ئۇيغۇر ئەيشۇى،
شۇندا ياپىلۇر.

1926 - يىل، تۇرپان.

ئۇيغۇر كىتاب تورپىكتى
www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇر قىزى

ئەي قەمەر، قارىشىڭىدا مەن ھەيرەتتە قالدىم ئۇشبۇ تۈن،
ماھى رۇخسارىڭ سېنىڭ ئۈن تورت ئىكەن تولغان بۇ كۈن.

ئول قۇياش تارلىق قىلىپ، چاچقانى راست ئوخشايدۇ ياغ،
شۇ سەۋەپتىنمۇ يۈزۈڭدە بار ئەجەپ ئوتمەس بۇ داغ.

ئۇشبۇ داغدىن گۈل يۈزۈڭگە يەتمىدى ھىچبىر زەرەر،
بۇ ئەسەر بىر مەڭ بولۇپ، ھوسنۈڭنى ئارتتۇردى مەگەر.

بىر قاراشتا گۈل يۈزۈڭگە ئاشىق بولدۇم بىقارار،
ئوخشىغان قات - قات كوزۈڭ خۇددى ئېلېكتىر، يالتىرار.

لەۋلىرىڭنىڭ قېنى بار، قىزىلچىدىنمۇ قىپقىزىراق،
چىشلىرىڭ چىن ئۈنچىدىن، تىللىرىڭ مەھبۇبىراق.

قاشلىرىڭدۇر يېڭى چىققان ئەينى شەۋۋالنىڭ ئېيى،
سېنىڭ ئالدىڭدا باراۋەردۇر گادا، شاھۇ - بېيى.

سېھرىگەر گۈل كوزگە ساقچى، كىرپىگىڭ بىر نەيزىدۇر،
ھەر قاراشىڭدا كېلىپ نەيزەڭ يۈرەكنى ئېزىدۇر.

ساچلىرىڭ رەقىبلىرىڭ كوڭلى كەبى بىر سىر قارا،
ئەۋرىشىمدەك يەلپۈنۈپ سالدى كوڭۈلگە جىق يارا.

AltunOq

قولارىڭنىڭ ئاقلىغى، سۈزۈكلىگىدىن نۇر چىقۇر،
بۇ قوپال قولۇم بىلەن تۇتسام قولۇڭدىن ھور چىقۇر.

تەنلىرىڭ ئالماسقا ئوخشاش ئاق سۈزۈك بىر شەئىلدۇر،
خېنى ياققان تىرنىغىڭ مىسلى بەدەھشان لەئىلدۇر.

بويلىرىڭ زىۋالىغى سەرۋىگە ئوخشار ئەي قەمەر،
كورمىدىم ھىچبىر چىرايلىق ساڭا ئوخشاش بىرنەپەر.

تەۋرىنىپ كەتسەڭ ئەجەپ يەلپۈنەدۇر ساچلىرىڭ،
ئىلتىپاتىڭدىن ئۈمىت ئەيلەپ ئاقۇر قان - ياشلىرىم.

قاتتى قالدى قارىغان يەردە سېنىڭ بۇ شائىرىڭ،
تىلىسەڭ قىلغىل مۇسۇلمان، تىلىسەڭ مەن كاپىرىڭ.

1927 - يىل، تۇرپان.

بەخت

بىر كۈنى مەن كوچىدا كوردۇم ئاجايىپ بىر پەرى،
بىلمىدىم ئۇ قايسى تاغنىڭ، قايسى باغنىڭ بىر گۈلى.

بىر قاراشتا سالدى ئوتنى ئالدى جاننى بۇ خېنىم،
بىر بالا بولدى ماڭا بەزگەك چۇشۇپ تىترەپ تېنىم.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

كورمىسەم قانداق تۈزەرمەن جىق يۈرەگىمدە يارا،
چالا - پۇچۇق بىر كورۇش ھەسرەتكە قىلدى مۇپتىلا.

قەد سىياقىنى كورۇپ ئاشىق بولدۇم بىقارار،
ئىشق ئوتى — دوزاق ئوتى بۇ كوڭۇل قانداق چىدار؟

قانچە ماڭدىم ئارقىسىدىن تۈيمىدى بىر - بىر بىسىپ،
بەلكى ھەرگىز بولمىغاي كوڭلىدە مەندەك بىر غىرىپ.

قانچە ئېيتتىم بۇ كوڭۇلگە قىلمىغىل بىكار يۇرۇش،
ئىستىگىڭ كەتكەي بىكار بولماس نىسىپ داپقۇ كورۇش.

ئاڭلىغايمۇ بۇ كوڭۇل ھەر كۈندە قىلغاي مىڭ بىرىش،
يەتمىدى ئەسلا كوڭۇلگە بۇ بىرىشتىن ھىچ ھىرىش.

كور بۇرادەرلەر كوڭۇلنىڭ بۇ خىيالى خامىنى،
ئەمدى ئۇقتۇم بەختى گۇل دەيدۇ مۇبارەك نامىنى.

ئابدۇخالىق سەن ئەگەر ۋىسالىغا بولساڭ كويۇك،
غەيرى كوزدىن يوشۇرۇن تۇتقىل يۈرەگىڭدە كومۇپ.

1927 - يىل، تۇرپان.

زۇلۇمغا قارشى

كورمەك نىسىپ بولۇرمۇ،
كۈننىڭ جامالىنى ۋاي.

كۈن ئولتۇرۇپقۇ كەتتى،
چىقمايدىغۇ ئەجەپ ئاي؟

ئاپتاپقۇ كەتتى قولدىن،
ئۈمىت يوق يەنە ئايدىن.
توت ئەتراپقا باقسام مەن،
زۇلمەتتە قالغان ھەر جاي.

كۈننىڭ ئىشى بۇ بولسا،
تۈننىڭ ئىشى ئۇ بولسا،
يوللار ئىگىز - پەس بولسا،
قەدەمدە بىر يىقىلغاي.

زەپ ئالسا ئېزىز تەننى،
غەم قورشىسا ۋەتەننى،
كور، پۈتتىكى كىشەننى،
قانداق قىلۇر يىقىلماي.

ھەممىنى قۇلۇم قىلسا،
ھايۋاندەك زۇلۇم قىلسا،
دەپسەندە كۈكۈم قىلسا،
ۋىجدان قانداق چىدىغاي!

دەرت ئۈستىگە دەرت كەلدى،
كەلگەندىمۇ زەپ كەلدى.

زەرداپ توشتى يۇرەككە،
بۇ جان قانداق چىدىغاي!

بۇندىن چوڭ بالا يوققۇ؟
بۇ دەرتكە داۋا يوقمۇ؟
نە قىلماق كېرەك ئەمدى،
ئۈستت جېنىم، ھالىماي.

غېمىمىزنى يەيلى بىز،
نىمە دىسەك دەيلى بىز.
قول قوشتۇرۇپ، لەببەي! دەپ،
نە قىلسا قاراپ تۇرماي.

كېلىدۇ ئاشۇنداق كۈن،
گال سىقىلىپ چىقماس ئۈن.
پۇشايمانغا قاچا يوق،
جان قويار يەر قالمىغاي.

ئۇيغۇر ئېچىپ كوزۇڭنى،
تونۇتۇپ قوي ئوزۇڭنى.
قاچان بولسا بىر ئولۇم،
غەيرىتىڭدىن ئايلىناي.

1927 - يىل، تۇرپان.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ياز تۈنى

ياز كۈنى كۈندۈز قىزىپ بولغاي ھاۋا ئىسسىق ۋە تار.
ھەر كۈنى ئاخشامىنى كوپ خالىغاي بى ئىختىيار.

كېچە ھەر كىم ئۆگزىسىدە تاغ شامالىغا قاراپ،
كەل جېنىمنىڭ راھىتى، دەپ تارتىدۇرلەر ئىنتىزار.

كوك يۈزى ساپ، ئاندا يوق تاپ، پارچە يۇلتۇزلار يېقىن،
شول يىراقتىن خوپ يېقىنلاشقانىغا ئوخشاش پاقىرار.

ھەر كىشى بۇ خوش ھاۋا ئاستىدا خوشاللىق ئىلە،
گەپلىشىپ يېنىدا يولدىشى بىلەن كوڭلىن ئاچار.

بار مەگەر شائىر غېرىپ، يالغۇز ياتار كوككە قاراپ،
كوكتە يۇلتۇزلار يانار، يەردە پەقەت شائىر يانار...

1928 - يىل، تۇرپان، يار.

ئىشقىدا پەريات

سەن - سەن يۈرەككە ئوتلارنى سالغان،
ئەقلى ھۇشۇمنى ناز قىلىپ ئالغان.
مۇھەببەت سازىن خۇشئاۋاز چالغان،
باقمامسەن قىيا، ھەي سەتەڭ بالىخان.

AltunOq

راستمىدى ـ يالغان؟ جاۋاپ بەر ئۆزۈڭ،
ياغدەك ياراشۇر ھەسەلدەك سوزۈڭ،
جانلارنى ئالغان جادۇگەر كوزۈڭ،
سەندۇرسەن مېنىڭ بەخت يۇلتۇزۇم.

قىلغىل ئىلتىپات، كورمە بىزنى يات،
مەرھەمەتىڭنى بىزگە ھەم كورسەت،
بىزنى ئۇنۇتما، گۈلنى قۇرۇتما،
كويگەن يۇرەكنى ئەيلىگىل بىر شات.

تۇنلەردە دائىم، تارتىمەن ۋايىم،
دەردىڭ قىلىپتۇر دوزاخنى جايىم،
كويۇپ كۇل بولدۇم، سۇيۇپ قۇل بولدۇم،
كەلتۇر يادىڭغا بىزنى ھەم يارىم.

سەن بىر قىزىلگۇل، شائىرىڭ بۇلبۇل،
تۇنلەردە سايرار دەردىڭدە غۇلغۇل،
كورۇپ بويۇڭنى، سۇيۇپ خۇيۇڭنى،
ئۇيغۇر بىچارە بولدى ساڭا قۇل.

1928 - يىل. تۇرپان.

يېقىن بولدى

ھاۋا ئۆزگەردى ئەي دوستلار، بىلەمسەن قايسى چاغ بولدى؟
ئۆزۈن ياز مەۋسۇمى ئوتتى، بۇ زالىم قىش يېقىن بولدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

تېخى ئۇخلاپ ئاچالماي كوز، ياتۇرسەن نمە بولغاندۇ؟
ئايا ئىجۋان يېقىندۇر قش، يېقىن بولدى، يېقىن بولدى.

تەۋەككۇل بىرلە ئۇخلاپ، ياخشى پۇرسەتلەر كېتىپ قالدى،
تەۋەككۇل ۋاقتى ئوتتى، ئىشلىمەس كۇنلەر يېقىن بولدى.

ياتۇرسەن ئۇيقۇ ـ غەپلەتتە، ئۇلۇكتەك قىمىرلىمايسەن ھىچ،
تەۋەككۇل بىرلە ياتساڭ، قار باسار تۇنلەر يېقىن بولدى.

سېلىپ ئالۋاڭ يىغىپ كەتسە، تېپىش پاختا بولۇر مۇشكۇل،
ھىلى ھەم كەتتى تۇ، ئېر، خۇا، كېتىش سەنخۇا① يېقىن بولدى.

ھارارەت بەرمىگەي سەنخۇا، لېكىن جانغا بولۇر دالدا،
قوپۇڭلار! بۇنىڭ كېتىشى ھەم يىراق ئەمەس يېقىن بولدى.

قوپۇڭلار ئەي بۇرادەرلەر، ئولۇشكە بارمۇ مەيلىڭلەر،
كىرىشكە ئاز قالدى تۇ، ئېرجيۇ، كىرىش سەنجيۇ② يېقىن بولدى.

قوپۇڭ، جان قايغۇسىن ئەيلەڭ، ۋاقىت ئاز بولسا ھەم باردۇر،
بۇ پۇرسەت كەتسە قولدىن، جاننى بۇ قش توڭلىتۇر بولدى.

① تۇ، ئېر، سەنخۇا — كېۋەزنىڭ بىرىنچى، ئىككىنچى، ئۇچىنچى ئېچىلىشى.

② تۇ، ئېر، سەنجيۇ — كۇن توختىغاندىن كېيىن باشلىنىدىغان 1 - 2 - ۋە 3 - چىللە.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئىشتىمەيسەن بۇرادەرلەر، قۇلاقلار پەردىسى ساقمۇ؟
كېكىرتەك جىق قىچقىرىپ يىرتىلىشقا ھەم يېقىن بولدى.

1929 - يىل، تۇرپان.

چىراق①

تۈننى كۈندۈزدەك قىلۇر خۇددى گوھەر بۇ چىراق،
نۇرنى ئالغان قۇياشتىن نۇرى جەۋھەر بۇ چىراق.

قاپقاراڭغۇ تۈندە نۇرنىڭ مەنبەئىدۇر بۇ چىراق،
تۈندە يول تېپىپ مېڭىشنىڭ مەشئەلىدۇر بۇ چىراق.

تۈندە قەلەم تۇتقىلى بولماس يوقالسا بۇ چىراق،
قانچە يازسام يەنە قايناپ دەرت تېگىدىن ئىشتىياق.

ئابدۇخالىق كۈن - تۈنى ئۇيقۇدىن بىدارىسەن،
خۇددى بىر پەرۋانىسىدىن، كەتمە لېكىن نۇردىن يىراق.

1928 - يىل، تۇرپان.

ھىجران

گۈل يۈزى، شىرىن سۆزى، قىلدى مېنىڭ ئەقلىمنى لال،
بىر چىرايلىقكى ئەجايىپ، بىر تاماشايى جامال،

① ئاپتور بۇ شېئىرنى لامپا شىشىسىگە كىيدۈرۈلگەن قەغەزگە يېزىپ قويغان.

ھۆسنىگە گەپ يوق يەنە ئاندا تولۇق ئىدى كامال،
نەقىش قىلمىشكى ئەجايىپ قۇدرەت قولى جەللۇ - جالال،
سۈرىتى ھەيرەت نېشىن زېھنىمنى قىلمىش ئىشتىغال،
قالمىدى مەن خەستىدە ئەمدى قىمىرلاشقا ماجال.

ئەۋرىشىم يۇمشاقلىغى قۇندۇزغا ئوخشاش قاراساچ،
ئاق، سۈزۈك يۈزلۈك يەنە ئالما مېڭىزلىقدۇر قۇياش،
قارا كوز يادەك مۇقەۋۋەس، يېڭى ئايدەك قاراقاش،
قورىماس يادى بىلەن ئىككى كوزۈمدە ئەسلى ياش،
ئوتىدا كويمەكتىن ئوزگە تاپمىدىم ھېچبىر ئامال،
"ھىجرى دوزەخەن يامان" دەپ راست ئىكەن ئۇشبۇ ماقال.

سېنىڭ ئوتۇڭدا كويۇپ جىگەر - يۈرەك بولدى كاۋاپ،
قاپلىدى تېنىمنى، سانجۇق، كۈن - تۈنى ھالىم خاراپ،
تەلمۈرۈپ يولۇڭغا قاراپ، كوزلىرىم كەتتى قاماپ،
خاھى بىل خاھ بىلمىگىل، قويدۇم ساڭا جاننى ئاتاپ،
تاشمىدۇ باغرىڭ سېنىڭ قىلمىغىل مۇنچە ئۇۋال،
چاقناپ چولپان، ئاتار تاڭ ئۇجىغۇر زۇلمەت ئۇۋال.

نە كۈنلەر ئىدى ئول كۈن، مەن ئىدىم جانان بىلەن ھەمرا،
چۈنانى ئول مەلىكە، تاج - تەخت مەن ئىدىم بىر شاھ،
ماكانىم ھۆسنىگە يوق تەڭ، يېتەلمەس فىردەۋسمۇ ھەتتا،
جاھانغا كەتكەن ئىدى داڭ، كېپىنلەر چۈشمىگەن ئەسلا،
ئەركىلەپ ئوسكەن ئىدىم ھەممە يەردە بى مالال،
ھەق ئاتا قىلغان ئىدى تارىختا چوڭ قۇدرەت، كامال

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئايرىلىپ سەندىن ئىستـ! ۋەيرانە بولدى خانۇ ـ مان،
باغلىرىم دەپسەندە بولدى، چەيلىدى، يىدى قاۋان،
ھەممە يەرگە يامرىبان، بەرمەس ئارام ئىلان ـ چايان،
مىسلى بولدى بىر قىيامەت، كوز ئالدىمدا بۇ جاھان،
كەل جىنىم ھالىمغا باق، نەچارە ۋە نەدۇر ئامال،
قاتتى باشىنىك ئىچ ـ تېشى، ئىشقىڭدىمەن ئاشفتەھال.

ئەي بۇرادەرلەر كورۇپ ھالىمنى، ھاك ـ تاك قالمىغىل،
نىمە بولدى بۇ جاھان، دەپ سوزلىمەي ھاڭۋاقمىغىل،
كەلسە قولدىن مەرھەمەت قىل، تاشقا ئوخشاش قاتمىغىل،
ۋىجدانىڭنى ئاخىرى پۇتمەس ئازاپقا سالمىغىل،
ئابدۇخالىق خانۇ ـ مانىڭنى بىزەت قولۇڭغا ئال،
"ئولمىگەن جاندا ئۇمىت بار" قوپ باھار سازىنى چال.

1929 ـ يىل، تۇرپان.

مەرسىيە

(رەپىقەم ئايىمخانىنىڭ ۋاپاتىغا بېغىشلايمەن)

ياخشىلاردىن ياخشىراق بىر بىباھا يولداش ئىدىڭ،
مەجنۇنىنىڭ لەيلاسىدەك دەرتداش ئىدىڭ، سىرداش ئىدىڭ.

بۇ جاھانىنىڭ لەززىتىگە سەن ئىدىڭ تەم بەرگۇچى،
ھەر گۇزەل بىر مەنزىرە بولسا ئاڭا يەم بەرگۇچى.

AltunOq

جۇملە خوش ئەقرىبا خەلق سەندىن كوپ مەپتۇن ئىدى،
چوڭ ـ كىچىك ياخشىلىغىڭدىن بارچىسى مەمنۇن ئىدى.

ئاي ئىدى ئىسمىڭ سېنىڭ ئاي دىمەك لايىق ئىدى،
ئاي دىمەك بەلكى كېلىشمەس كۈن دىمەك مۇۋاپىق ئىدى.

قىلمىدى بۇ ھالىڭغا دەۋران تەھەممۇل ئاقىۋەت،
سالدى ئاغرىقنى تېنىڭگە كەتتى سەندىن ئاپىيەت.

ئىنقىلاپ بولدى، لەتىف جىسمىڭدا چىققتى ئىختىلال،
بارچىنىڭ كوڭلى سېنىڭ ھالىڭغا جىق بولدى مالال.

ئاپىيەت بەرگىل خۇدا، دەپ كېچىلەر قىلدۇق دۇئا،
ئاقىبەت قىلدى ئىجابەت ياخشى ئەكسى مۇددىئا.

ئەيلىدۇق ھەققىڭدە بىز، ھەقدىن تەلەپلەر ئۇن قېتىپ،
بولدى ھالىڭ ئوزگىچە، كۇننىڭ بېشىغا كۇن پېتىپ.

ئەرجەئى ئاياتى ئىلە كوكدىن ساڭا كەلدى نادا،
قىلمىدىڭ بىر دەم تەۋقىپ ئاقىبەت بولدۇڭ جۇدا.

ئاھىلەر، پەريادىلەر چىققتى پەلەكلەرگە بىر ئۇن،
كەلمىدىڭ قايتىپ ئەجەپ، كەلمەمدۇ ھىچ رەھمىڭ بۇگۇن.

ھەقلىقدۇرسەن چۇنكى ئالى روھىڭغا يەر تار ئىدى،
ئالى روھلار يەر يۇزىدە تۇرمىغى چوڭ ئار ئىدى.

يەر يۈزىدە ئەمدى سەن بىرلە كورۇشمەكلىك ماھال،
خوش سېنىڭ روھىڭغا ئەمدى ياخشىلىق بىرلە ئاتال.

ياخشى ۋەسپىڭ تا قىيامەتكە قەدەر تىلدا بولۇر،
خاس ساڭا بولغان مۇھەببەت تا ئەبەت دىلدا بولۇر.

ھەم سەپەر ئەتتىڭ تاراپپال، يولدا بىزنى تاشلىدىڭ،
ئول ئازاپلارنىڭ يامانراغى پىراقنى باشلىدىڭ.

كورسە مەجنۇن ئۈشبۇ ھالىمنى تېخى مەجنۇن بولۇر،
ياكى پەرھات كورسە ھالىمنى يامان مەھزۇن بولۇر.

سۇ بولۇر ئەھۋالىمە ھەر تاش يۈرەكلەرنىڭ ئىچى،
چىدىغاي قانداق بۇڭا زەررە مۇھەببەتلىك كىشى.

غۇنچىغا كىم ئاغرىماس، كەتسە سېچىلماستىن قۇرۇپ،
ياكى بىر ياش گۈل توزۇپ كەتسە ئېچىلماستىن تۇرۇپ.

گۈل ئىدى كەتتى لېكىن شاخىدا خارە يوق ئىدى،
سوھبىتىدىن ئەسلى دىلدا زەررە يارە يوق ئىدى.

تاشلىدىڭ جىسمەن گۈلۈم، روھەن ھامانە بىرگە بول،
ھەم يىراقتۇر ھەم ئېغىر تۇرمۇشتا قالغان ئۈشبۇ يول.

بار ئىدى شائىر سوزى: "سۈندى قاناتىم قايرىلىپ،"
توغرى چىقتى ئۈشبۇ سوز قالدۇق سېنىڭدىن ئايرىلىپ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى www.uyghurkitap.com

قىزغىنىشدۇر ھالىمىز تېخى يانا تەدبىرى يوق،
ھەقنىڭ ھوكمى بىر بولۇر، ئەسلا بۇنىڭ تەخىرى يوق.

ئاپىرىن شائىر فۇزۇلىي، قۇددۇسۇللا ئاپىرىن،
①..

يېشى يىگىرمە تورت ئىدى مەرھۇمەنىڭ ئەمدى بۇ يىل،
ئايرىلىپ قانداق چىدار، قانداق قىلار ئەمدى بۇ دىل؟

مىڭدە ئۈچيۈزدۇر قىرىق توققۇز بۇگۈل سولغان سەنە،
ئەمدى كەلمەس بۇ جاھانغا، بۇ سۈپەتلىكتىن يەنە.

ماھى زۇلقەئىدىگە ئون يەتتە ئىدى ماتەم كۈنى،
شەنبە كۈننىڭ چىقىشى، يەكشەنبە كۈن كىرگەن تۈنى.

ياش ئېلىپ كەتتى خۇدا، بەك قىسقا قىلدى ئومرىنى،
جەننەت ئىچرە ئەيلىسۇن ئالتۇن سارايدا ئورنىنى.

بەندىلىك بىرلە ئەگەر بولسا ئۇنىڭدا مەئسىيەت،
سەن غەفۇردۇرسەن خۇدايا ئەيلىگەيسەن مەخپىرەت.

قىل ئىجاۋەت ئۇيغۇرۇڭنىڭ دۇئاسىنى ئەي خۇدا،
روھىنى شات ئەيلىگىل، بەرگىل ئاڭا خەيرۇل جازا.

1929 - يىل، تۇرپان.

---

① بۇ مىسرا يوقالغان.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىرىگى ئادرېسى

بىۋاپا

ھىچ كىشى مەندەك يەنە بۇ دەرتكە دۇچار بولمىغاي،
كوڭلى قارا بىۋاپاغا ھىچ نىمە كار قىلمىغاي.

بولسا بولغاي مىڭ بالاغا مۇپتىلا ئەمما لېكىن،
تاش يۈرەكلەرنىڭ ئوتىغا ئەسلى گىرىپتار بولمىغاي.

ئىشق ئوتىدا كويگىچە خۇمدانىدا كويگەن ياخشىراق،
بىۋاپا يارنىڭ ئوتى دوزاختا بولغاي - بولمىغاي.

كۈن - تۈنى ھىچ ئۇيقۇ يوق، كويۈك ئازاۋى قىينىدى،
تەۋبە بولدۇم يا سارالىڭ ھالىمغا باققاي - باقمىغاي.

يارسىز ھەر مەنزىرە كوڭلۈمگە خوش ياقماس مېنىڭ،
مەجنۇنى دەشتىنى كېزىپ، لەيلانى تاپقاي - تاپمىغاي.

بىر كورۇپ قالدىم نە كۈن، ئىككىنچى نېسىپ بولمىدى،
ئۈز ئۈمىت دىسەم كوڭۈلگە، تېخىمۇ يالتايمىغاي.

بىۋاپا، كوڭلى قارا نە بولدى يارىم دىمىدى،
ئومۇر باھارىم پەسلى كۈز يامغۇرى ياققاي - ياغمىغاي.

1929 - يىل، تۇرپان.

ئۈمىت كەتمەم

يار ئوتۇڭدا مەن يېنىپ، كويدۇم قىزىل چوغ بولدۇم،
بۇ ئوتقا مېنى تاشلاپ، جانان قايان يوق بولدۇڭ؟

ھەر كېچە تاڭ ئاتقىچە، يادىڭ بىلەن مەن ئويغاق،
ئاسماندىكى يۇلتۇزلار بۇ ھالىم ئۈچۈن ئايغاق.

بىرمۇ كەلمىدىڭ يارىم، مەلۇم بولمىدى ھالىم،
ئەندىشىمۇ قىلماسمەن، تۇتمىسۇن دەپ ئۇۋالىم.

كەتكەندە كوزۇڭ بىلەن ھەم تاتلىق سوزۇڭ بىلەن،
سۇغۇرۇپ ئېلىپ كەتتىڭ يۇرىگىمنى ئوزۇڭ بىلەن.

باردىڭ، ئۇنتۇلۇپ قالدۇق، يولۇڭغا قاراپ تالدۇق،
دات! دەپ ئىشقىڭدا ئەمدى، پەريات نەغمىسىن چالدۇق.

يار دەردىڭ ئۈچۈن پەريات، تۈنلەردە چېكىپ ۋاي دات!
ئاھىم قىلمىدى تەسىر، ۋاي دادىم، ساڭا ۋاي دات!!...

ئەي مېنىڭ ئۈمىت كەتمەم، ئېچىلماسمەن ئەلەم چەكسەم،
چىققىنى تېخى ئاۋازى، ئېلىپ سازىمنى چەكسەم.

كەلتۈر يادىڭغا جانىم، قىل خەۋەر تۇرغان جايىڭ،
بۇ بىچارە غېرىپنى سالما ئازاپقا دائىم.

AltunOq

ئۇيغۇر كىتاب تورى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىردىنبىر تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇر زارۇ - زار قاخشار، ۋاپا قىلمىغاچ ئۇ يار،
تەپەزدىكى بۇلبۇلدەك سايرىشىم تېخى ئارتار.

1929 - يىل، تۇرپان.

كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەس

مەنزىلى مەقسەت ئۇزاق، تېز ماڭمىدى مىنگەن ئۇلاق،
تاش قۇراملىقتا مېڭىپ، ئاقساپ يامان بولدى ياداپ.

ئازغىنا بىر ئىستىراھەتنى قىلاي ھاسىل دېسەم،
ھېچ ئارام بەرمەس ماڭا توت تەرەپتىن ئىت قاۋاپ.

گاھى ئوخشارمەن مۇھىت ئاتلاسىدا بىر كېمىگە،
تاغ كەبى دولقۇن ئىچىدە خەس كەبى ھالىم خاراپ.

بىر چوكۇپ بىر چىقىمەن، تۇنجۇقۇپ بىر تىنىمەن،
كۆرۈنەر ساھىل قاچان، دەپ كوزلىرىم كەتتى قاماپ.

ھەققە باغلىدىم دىلىمنى، ئىشقا سالالماي تىلىمنى،
زوقلىنىپ سوقۇر يۇرەك، مىڭ پارە قىلسىمۇ چاناپ.

جان ئۇلۇم خەۋپىدە قالدى، كوزلىرىمدىن ئوت ياندى،
ئۇلمىسەم غازى ئەگەر، ئۇلسەم شېھىدلەردىن ھىساپ.

ئېقى ـ ئاق، قارىسى ـ قارا، ھەرگىزمۇ ئاق بولماس قارا،
ئاجرىسۇن مىستىن تازا ئالتۇن كويۇپ ئوتتا چىداپ.

كورگۇلۇكنى كورگۇلۇك، يا ئابدۇخالىق ئولگۇلۇك،
ئىككىنىڭ بىرىگە تۇرماق، ھەر جانغا بولسۇن شۇ خىتاپ.

1930 ـ يىل، تۇرپان.

كوڭۇل خاھىشى

تاغ ئىگىزلىكتىن چىقارماس ئات مەگەر ئۇ كان بىلەن،
سۇ تىرەنلىكتىن چىقارماس نام شوھرىتى مارجان بىلەن.

تۇرمۇشۇم، تۇرغان ئويۇم ئەۋۋەل قاراشقا بەك تۇۋەن،
توت تەرەپكە تارتتۇر خۇش ئىس مەگەر ۋىجدان بىلەن.

سوزلىشىشكە، سىردىششقا چىن يىگىت مەرتلەر كېرەك،
قىلمىغايمەن ئاشنالىق ئەقلى كور نادان بىلەن.

قاپ ـ قاراڭغۇ تۈندە يالغۇزلۇقتا ھەمرادۇر چىراق،
ھەر تەرەپكە نۇر چاچۇر ئىلمى ھەم ئىرپان بىلەن.

شۇندا كوز ئالدىمدا ئايان، تاغۇ ـ دەريا، گۇل ـ چىمەن،
تۇپرىغى كوزلەرگە سۇرمە، تەرىپى داستان بىلەن.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

تولغىنىپ ئىڭرايدۇ ئەل ـ يۇرت زالىمنىڭ زۇلمىدىن،
چىمەن يىگىتلەر، ئەرىمەتلەر قۇتقۇزۇر ئىمكان بىلەن.

كۇن ـ تۇنى ھېچ ئۇيقۇ يوق، ۋىجدان ئازاۋى پەنچۇ...؟
ئەلنى ئويغاتماق تىلەك تاغدا بىر چۇقان بىلەن.

ھەم سىياسەت تەشۋىشى، كوڭلۇمنى چارچاتماس مېنىڭ،
ھېچ قاچان ئادەم يېڭىلمەس ئىلىشسا قاۋان بىلەن.

مەن زېرىككەندە قەلەم ئەڭ ياخشى بىر سازىم مېنىڭ،
ئەيتىڭىزچۇ ئۇشبۇ تۇرمۇش تەڭ ئەمەسمۇ خان بىلەن.

ئابدۇخالىق ئۇشبۇ يولدىن قايتما بېشىڭ كەتسىمۇ،
ئەلنى قىل غەمدىن خالاس، قىلىچنى بوياپ قان بىلەن.

1930 ـ يىل، تۇرپان.

ئارمان

ئەي گۇلۇم ئولتۇر يېنىمدا، لۇتپى قىل بىر بوسە بەر،
شائىرلىق بىسيار دەرت ئىلە خەتەر بىماردۇر.

ئىشقى كويىدا مېنىڭ ھالىم يامان بولدى يامان،
مۇنچىلىك ئاۋارە قىلغان ئاي، قۇياش رۇخسارىدۇر.

مۇمكىن بولغايمۇ سىنىڭ ئىشقىڭدا ھېچ يالتايمىغىم،
بۇ خىيال مىڭ كەررە ئۆلمەكتىن يامانراق كارىدۇر.

بىر بېقىپ، ئىككى قاراپ ئوتقا گىرىپتار ئەيلىدىڭ،
ئەمدى باقمايسەن قاراپ، باقسام دىلىم ئەغيارىدۇر.

ساڭا لايىقمۇ غېرىپ بىچارىگە قىلماق جاپا،
قىلغىنىڭغا جان پىدا، كەيپىم ئەجەپ خۇمارىدۇر.

سەن بۇ دىلنى خەستە قىلما، ھېچ كېلىشمەيدۇ ساڭا،
زۇلمى قىلماقلىق ساڭا ھېچبىر يېپىشماس ئارىدۇر.

قىلما ناز جانىم چىقار، بابۇ كەرەم ئاچقىل ماڭا،
جانىنىڭ خەۋپىدىن يامان، كوڭلۇم تەلەپ دىدارىدۇر.

بىر كورۇپ ئولسەم يۈزۈڭنى مەندە ئارمان قالمىغاي،
كەلمىگەي تەرىپكە تىل، كوڭلۇم بەسى ئاۋارىدۇر.

ئاڭلىغاچ بۇ زارنى ئىنساپقا كەلگەيمۇ پەرى،
چۈنكى ئاندا بىر مىجەز بار، زالىمى خۇنخارىدۇر.

كويىگىنىم گۇنا بولۇپ، دوزاققا كىرسەم ئاقىۋەت،
دوزاق ئىچرە سەن ئۈچۈن كويمەككە جان تەييارىدۇر.

ئىستىگەننى ئىستىمەيدۇ بۇ كوڭۇلنىڭ خاھىشى،
ئىستىمەسنى تولا ئىستەپ يىگىنىم ئازارىدۇر.

ھەقىقەت لازىسى ئاچچىق، سەپەر قاتتىق ئۇزۇن يولدۇر،
ئاقسا قان، كېسىلسە باش، دىدار تەلەپ قارارىدۇر.

ئابدۇخالىق قىل پىدا جان، بەلباغىنى ئالماپ ئەككى چىڭ،
"جاندىن كەچ، جانانغا يەت" بۇ بەكمۇ ئەلا چارىدۇر.

1930 - يىل، تۇرپان.

مۇرەببە

ئاھ خىيالىڭدىن يېتىپتۇر، جىق ماڭا ئاۋارىلىق،
ئىشقى سەۋداسى ئىمىش بىر بىداۋا بىمارىلىق،
يار ساڭا كويگەنسىرى كوڭلۇمدە ئارتۇر يارىلىق،
ئاھ، ماڭا يەتكۈزمىگەن دۇنيا ئىمىش غەددارىلىق.

مەن ھەمىشە ئويلىغان ئويۇم سېنىڭ ھەققىڭدىدۇر،
ھەم يەنە قىلغان سوزۇم دائىم سېنىڭ ۋەسلىڭگىدۇر،
بۇ كوڭۈلنىڭ خۇشلۇغى يوق، بولسىمۇ ۋەسلىڭدىدۇر،
ئۇيقۇ يوق تۈنلەردە قالۇر، ئاجىز غېرىپ بىمارىلىق.

ئايرىلىپ سەندىن شۇ بۇ كۇنگە قەدەر يادىڭدىسەن،
مىڭ خىيال قىلغان بىلەن دائىم مەگەر يادىمدىسەن،
بۇ قاراڭغۇ كېچىدە ئاي - قەمەر يادىمدىسەن،
كورگىلى مانى بولۇر ئاجىز غېرىپ بىمارىلىق.

ئەچ پۇشۇش

(بەنپاگزىدا①)

كوزۇم يۇمسام بىلەلمەيمەن، ئوزۇم ئۇخلاقمۇ ـ ئويغاقمۇ؟
كوزۇم ئىلغىيالماس ئۇ قارامۇ ياكى بۇ ئاقمۇ؟

قوپارمەن، ئولتۇرارمەن، ئوز ـ ئوزۇمنى ھىچ بىلەلمەسمەن،
بىسەپ تۇرغان يېرىم ھازىر سىلىق غىلتاگمۇ، تايغاقمۇ؟

چۇۋۇلدى ساپ زىھىن تارقاپ، پىكىر باشنى خىيال باستى،
بۇ ئىش ماقۇلمۇ يا ئۇ ئىش ۋە ياكى جىملا تۇرماقمۇ؟

يۇرەكتە بارمۇ يا بىر دەرت، نىمىشقا سالىدۇ تىترەپ،
كويۇك دەردىمۇ، قۇللۇقمۇ ۋە يا تىگىدە قورقاقمۇ؟

يىراقتا پاقىرار يۇلتۇز ئەجەپ، ئايمۇ ۋە يا چولپان،
كىچەمۇ ياكى كۇندۇزمۇ ۋە ياكى ئەچ پۇشار چاغمۇ؟

تىلىم ھەم ئىلغىيالماس تاتلىق، ئاچچىق ئاراسىنى،
چۈچۈكمۇ بۇ ئىچىملىك ياكى شورمۇ ۋە ياكى قىرتاقمۇ؟

① بەنپاگزا — بەنفاگزى، يەنى تۇرمە كامىرىسى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

قوپۇپ ماڭماقچى بولسام يۇرەلمەيمەن نە ھادىس بۇ،
بېسىپ تۇرغان يېرىم ياكى خەتەرلىك پەستۇ قىرغاقمۇ؟

بولالماي ئاھۇ تارتىپ ئەيلىدىم پەريادى ۋاۋەيلا،
ئېغىزدىن كوككە چىققاي ئوت، بۇ ئىش دەردىگە ئايغاقمۇ؟

ئۇزۇن تۇن قاپ ـ قاراڭغۇ بارچە ئىنسان ئىستىراھەتتە،
بىلەلمەيمەن نە بولدۇم، ئاغرىدىممۇ ياكى مەن ساغمۇ؟

قېنى مۇڭداشقىلى يارەي، مۇۋاپىق بارمۇ بۇدەمدە،
ۋەيا مىسكىن پەقىر ئۇيغۇر ئاسارەتتە ئوزى تاقمۇ!؟......

1932 ـ يىلى، مارت، تۇرپان بەنغاڭزا.

پارچىلار

ئاياق ـ قوللارنى مەھكەم باغلىمىش ئاغامچىنى قاتلاپ،
تىرەن يار چېتىگە كەلتۈردى چۈشسۇن دەپ ئاياق ئاتلاپ.

× ×

سەن ئۆلۈك دەمسەن مېنى، مەن ئۆلمۇدۇم تېخى تىرىك،
بىر مىسال بار: "سەن ئىشەنگەن تاغ ئارا ياتماس كىيىك."

سەن ئىشەنگەن تاغلىرىڭ پايدا بەرمەيدۇ ساڭا،
تاشلا بەش كۈندىن كېيىن، زار يىغلايسەن ماڭا.

× × ×

نچۇك ئەھۋالدۇر مىللەت ئۇيغۇر ئەۋلادى ئېچىلىك كوزنى،
قىلىك غەيرەت، قىلىپ ھىممەت، قويۇك، تاشلاك قۇرۇق سوزنى!

قىلىپ تاقەت، زىلىل خارلىق، يېتىپ كەلدۇق بۇ چاغلارغا،
ئەجنەبىلەر ئىگە بولدى قىلىپ زورلۇق ئۇ تاغلارغا.

× ×

جەبرى زۇلۇمدىن قۇتۇلماي، ئوتمەكتە ئومۇرلەر تامام،
"يالغۇز ئاتىنىك چېكى چىقماس"، يا يەتمدى مېنىك چامام.

مىسلى كوزنى تېكىپ جۇگازا قوشقان سىرىق ئۇي،
تېپىلماس يەر يۇزىدە زۇلۇمغا بىزدەك چىدام.

× ×

ئومۇمى ھالىمىزغا قايغۇرۇش، بىزلەردە ھاماقەتلىك،
ئالالىساق ئىككى - ئۇچ خوتۇن دىگەيلەر خوپ شىجائەتلىك.
سىلىق سەللە، ئۇزۇن تونلار بىلەن بىزلەر دىيانەتلىك،
كورۇشكە زاھىرەن تەقۋا، كورۇنمەستە خىيانەتلىك.

× ×

ئۇرىلار كولىنىپ يول ئۇستىگە، ھەر يەرگە قۇرمىش دام،
لېكىن بىز يول يۇرۇش ئىلمىدە كوزىمىز ناھايەت خام.

قىلىۋر ئاقنى قارا، كورسەك قىلىۋر توھمەت يامان بەدنام،
ھەقىقەتتىن سوز ئاچساق، بىرۇر بىزگە يامان دەشنام.

× ×

بۇيۇك ھىممەت نىدا قىلدى: "كوڭۇل دوستۇم نە بولدۇڭ" دەپ،
كوڭۇل مەھزۇن جاۋاپ بەردى: "جاھاندىن رۇغبىتىم قايتۇر".
بۇيۇك ھىممەت دىدى: "ئابدۇخالىق كوڭۇلگە ياخشى ئۇقتۇرغىل
مۇراد ـ مەخسۇدىغا يەتكەي باغلىسۇن بەل يەنە بىر داپقۇر!"

× ×

دەۋرى ـ دەۋرانلار ئۆزۈن، ۋاي دات! ئومۇرلەر قىسقىمىش،
تەجرىبە كام، ئېھتىياج جىق، ھەر ئىشى بى نۇسخىمىش،
ياخشىدىن كوپرەك يامانغا نەپسى بىزنى قىستىمىش،
مېۋىسىز بولسا دەرەخ ئاندا نىمىش قىلسۇن يىمىش؟

× ×

دىلىمدا ياد ھىجرانىڭ، تىلىم زىكرىڭ بىلەن مەشغۇل،
سېنىڭدۇرمەن، سېنىڭدۇرمەن، ساڭا مەن كەمتەرىن بىر قۇل.

تىرىلدۇر خاھى ئۆلتۈرگىل، ماڭا لۇتپىڭ ئېرۇر ئەي گۈل،
مەھبۇبەڭگە مۇھەببەتتىن خەۋەرسىزلەر ئەمەس مەقبۇل.

× ×

غېرىبىڭ ھالى مۇز تەردۇر، نەزەر قىلغىل ئايا جانان،
سېنىڭدۇرمەن ئايا جانان، ساڭا باشىم بىلەن قۇربان.
كېسەللىك يولىنى كورسەت، قىلىپ دەردىم ئۈچۈن دەرمان،
ئۆلۈم ئالدىدا كوز يۇمماي ئولەرمەن بىرلا كورسەم قالمىغاي
ئارمان.

× ×

بۇ يول ئوتۇشدا ئورتەندىم، يۈرەك باغرىم كاۋاپ بولدى،
سېنىڭ دەردىڭنى جىق تارتىپ، پىغانىم بىھساپ بولدى.
ئۈيغۇرا ۋەسلىڭگە يەت! دەپ ۋىجداندىن خىتاپ بولدى،
تاقەت قالمىدى ۋاقىت، بۇ جان ئەمدى چىداپ بولدى.

× ×

بىر كويگىنىمگە يۈز مەررە ياندىم،
باشتىن - ئاياق مەن قانغا بويالدىم.
يار نازى ئىلە ئەيلەر كەرەشمە،
رەسۋايى ئالەم مەن خوپ ئۇيالدىم.

AltunOq

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

× ×

تېكەنلىك بويى يوق، ئۇنىڭەن زىيانلىق ئۇشبۇ گۈللەردىن،
چىرايى بولمسا ھەم مەنپەئەتلىك ئۇنىڭەن ئوتلار خوپ.
جاھاندا يارى يولداشسىز كۈن ئوتكۈزمەكمىغۇ مۇشكۈل،
كاللىلار بىرلە سوھبەتتىن يۈرۈپ چوللەردە ئولگەن خوپ.

× ×

توپىدا ياتسا گوھەر
قىممىتىگە بولماس زىيان.
سۇ ئاقار ئاققان ئېرىقتا،
سايىدا تاشقىن ھەم قىيان.

× ×

ۋايە يۈز مىڭ ۋايەكىم،
بەختىم نەدىن مۇنداق قارا.
قاغىلار قونمىش كوكۈل —
باغىدا ھەربىر شاخ ئارا.

ئىزاھات:

1. روزىگار — كۈن.
2. شۇئار—شۇئاندا.
3. مەستۇ-مەدھوش—بىھۇش مەس.

4. ۋاقار — كۆتۈۋېلىش مەنىسىدە.
5. ھەججاج — پەيغەمبەر مۇھەممەتنىڭ دەۋرىدە ئەلگە زۇلۇم قىلىپ، زالىم ئاتالغان پادىشا ھەججاج ئىبنى يۇسۇپ.
6. دەرمىلار — دەرھال سۇۋاش، دەرھال سىلاش.
7. مەلەكلەر — پەرىشتىلەر.
8. سەمەكلەر — بېلىقلار.
9. تەرەھھۇم — رەھىم قىلماق.
10. مەئبۇدا — خۇدا.
11. مەجھۇل — مەخپى.
12. مەقتۇل — قەتلى قىلماق، ئۆلتۈرمەك.
13. پاكى — ساپ، پاك.
14. مانى — توسقۇن.
15. سۇبات — سەۋرى، ئېغىرلىق قىلىش مەنىسىدە.
16. تاراپبال — ئۇشتۇمتۇت، تۇيۇقسىز.
17. داپقۇر — يەنە بىر قېتىم.
18. ئەۋزائى — رەڭگى، تۇسى.

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ۋە ئۇنىڭ تارىخى ھەققىدە

ئەرشىدىن تاتلىق

ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇزاق ئۆتمۈشتىكى ئەجدادلىرى تېخى ئۆزىنىڭ قەدىمقى يېزىقى① پەيدا بولۇشتىن بۇرۇنلا، تىلىنىڭ يادرىمى بىلەن گەۋدىلەنگەن ساددا خىيالىي تەسەۋۋۇرلاردا تۇرلۇك - تۈمەن ھادىسىلەر ۋە ۋەقەلەردىن ئىجات قىلغان ئېغىز ئەدەبىياتى شۇ دەۋرلەردىكى خەلق ئاممىسىنىڭ ئىچىگە قايتا تارقىلىپ سىڭىپ كىرىپ ئومۇملىشىپ يۇكسىلىش، ئوسۇش، تەرەققىي قىلىش جەريانىنى بېشىدىن ئوتكۇزۇپ، خەلقىنىڭ مەنىۋى بايلىقىغا ئايلىنىپ قالغان. ئۇ، نەچچە ئون ئەسىرلىك تارىخىي دەۋرنى ھېچبىر ئىككىلەنمەستىن بېسىپ ئوتۇپ ۋە ئالاھىدە رەۋىشتە تارىختا ھەمرا بولۇپ كەلگەن. مانا بۇ ھېساپسىز باي تارىخ ۋە مەز-

① قەدىمقى يېزىق توغرىسىدا تۈركشۇناس ژوزىف تورى ئۇيغۇرلارنى مىلادىدىن ئىككى ئەسىر ئىلگىرى ئۆز يېزىقىدا ئۆز تارىخىنى يازغان، دىگەن. «تۈرك خەلقلىرىنىڭ XIV ئەسىرگىچە بولغان يېزىق يادىكارلىقلىرى»، لاسىك، 1897 - يىل، فرانسۇزچە، 28 - بەت.

مۇنغا ئىگە قەدىمقى خەلق ئېغىز ئەدىبىياتىنىڭ ئايرىم نەمۇنە-لىرىلا بىزگىچە ساقلىنىپ قالغان. ئۇلار، خەلق ماقالللىرى، بە-يىتلار، ناخشا - قوشاقلار، قەسىدىلەر، مەدھىيىلەر، ئەپسانىلەر، رىۋايەتلەر، ئىرسالنامىلەر (يوللانما خەتلەر) قارلىقنامىلەر، نو-رۇزنامىلەر، تېپىشماقلار، مەسەل - تەمسىللەر، چوچەكلەر، داس-تانلار، لەتىپىلەردىن ئىبارەت.

كوپچىلىكنىڭ ئېغىز ئەدىبىياتى سۆپىتىدە ۋۇجۇتقا كېلىپ ئېغىزدىن - ئېغىزغا، نەسىلدىن - نەسىلگە تەرەققى ئەتكەن خەلق ئېغىز ئەدىبىياتى يازما ئەدىبىياتنىڭ ۋۇجۇتقا كېلىشى ۋە ئو-سۈپ راۋاجلىنىشى ئۈچۈن ئاساسي مەنبە بولغان. XI ئەسىردىكى مەشھۇر تىل ئالىمى، ئۇيغۇر مەھمۇت قەشقىرىنىڭ بۈيۈك ئەسىرى "دىۋانۇ لوغەتت تۈرك" تە خەلق ئېغىز ئەدىبىياتىدىن كوپلەپ نەمۇنىلەر بېرىلگەن. ئۇنىڭدا ساقلىنىپ قالغان خەلق ئېغىز ئەدىبىياتىنىڭ ئىچىدە ئورتا ئاسىيادا ياشىغان تۈرك خەلقىغە مەنسۇپ قەبىلىلەرنىڭ چەتئەل باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئېلىپ بارغان قەھرىمانلىق كۈرەشلىرىنى ئەكس ئەتتۈرگۈچى يىرىك بىرنەچچە داستان، ئەپسانە رىۋايەتلەرمۇ بار. بۇنداق ئەسەرلەر قاتارىغا قەدىمقى گرېك تارىخچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرى ئارقىلىق بىزگىچە يېتىپ كەلگەن «تومارىس» «شىراق» «زەرىنە» قاتارلىق داستان خاراكتىرلىك ئەپسانىلەرمۇ كىرگەن، بۇلاردىن تاشقىرى يەنە ئەسىرلەر داۋامىدا ئېغىزدىن - ئېغىزغا كوچۈپ كەلگەن رۇستەم، سىياۋۇش، ئەپراسىياپ، ئىسپەندىيار ھەققىدىكى ئەپسانە ۋە قىسسىلەرمۇ بار. بۇلارنى تاجىك خەلقىنىڭ ئۇلۇغ شائىرى ئۇبۇل قاسىم پىردەۋسى XI ئەسىردە قايتىدىن ئىجادىي رەۋىشتە ئىشلەپ «شاھنامە» سىگە كىرگۈزگەن.

ئۇيغۇر كىتاب تورپېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ ئانىسى بولغان خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ۋە ئۇنىڭ پەيدا بولۇشى، تەرەققىياتى، ئوسۇش تارىخى توغرىسىدا بىزنىڭ قولىمىزدا «دىۋانۇ لۇغەتىت تۈرك» ۋە «ئوغۇزنامە» دىن باشقا يازما ماتېرىيال تېخى يوق. ۋەتىنىمىزنىڭ قەدىمقى ئالىملىرى، سىياھەتچىلىرىمۇ زور قىزىدقىش ۋە ئىزدىنىش بىلەن خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىغا دائىر بەزىبىر ماتېرىياللارنى توپلاپ قىممەتلىك خاتىرىلەرنى قالدۇرۇشقا تىرىشقان بولسىمۇ توپلانغانلىرى چەكلىك بولغاچقا پەقەت ئۇزلىرى كورگەن ۋە يىغىپ ئۈگەنگەن تۈرلەر ھەققىدە پىكىر بايان قىلالىغان. مەسىلەن، تاڭ دەۋرىدىكى تارىمشا: ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى بايرىمى نورۇز باھار بايرىمى توغرىسىدا كۈچىلاردا ھەر يىلنىڭ باشلانغان كۈنىدىن ئېتىۋارەن 7 - كۈنىگىچە بۇقا ئۈسۈشتۈرۈش، ئايغىر تالاشتۇرۇش، بوغرا تالاشتۇرۇش ئويۇنلىرى بولاتتى① دېگەن جۈملىلەر بار. شۇ دەۋردىكى بۇ خاتىرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ يىل بېشى ھىساپلانغان باھار بايرىمىنىڭ «نوروزنامە» لىرى ھەققىدە قىممەتلىك ماتېرىيال بار. خېيىلىنىڭ مۇزىكا تەپسىرىدىمۇ نورۇز ئويۇنىنىڭ ئۇزۇن تارىخقا ئىگە ئويۇن ئىكەنلىكى كورسىتىلگەن. بۇ ئويۇننىڭ جەريانى نورۇزنامىنىڭ ئومۇملاشقان ئۈلگىلىرى توغرىسىدا خاتىرىلەر بارلىغى مەلۇم.

چەتئەل ئىلمىي تەكشۈرۈش خادىملىرىنىڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى جۈملىدىن خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى يىغىش، توپلاش، ئۈگىنىش ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغانلىرىنىڭ سانى كوپ، بۇلارنىڭ

① شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى 1 - قىسىم 1 - كىتاب 140 - بەت.

AltunOq

ئىچىدە (1910—1915 - يىللىرى) ئاتاقلىق تۈركشۇناس راد-لوپنىڭ شاگىرتى ئۇيغۇرشۇناس مالوپنىڭ 1942 - يىلى ۋە 1954 - يىللىرى موسكۋادا ساپ ئۇيغۇر تىلى ۋە يېزىقىدا نەشر قىلدۇرغان «قۇمۇل ئەدەبىياتى» ناملىق① كىتاۋىغا كىر-گەن خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ ئۈلگىسىمۇ بىز ئۈچۈن قىممەت-لىك. بىز يۇقۇرىدا خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ تارىخى ھەق-قىدە قىسقىچە توختالدۇق.

ئەمدى قولىمىزدا بار مىساللارنى كورۇپ چىقايلى.

1. ئۇيغۇر خەلق ماقاللىرى توغرىسىدا

خەلق ماقاللىرى — ئۇيغۇر ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ بۇ-رۇن شەكىللەنگەن قىسمى ۋە ئۇنىڭ ئۇسۇشىنى ھەم تەرەققى-ياتىنى ۋۇجۇتقا چىقارغان زېمىنى، ئاساسىي تەركىۋى. خەلق ماقاللىرى تۇرمۇشقا بىۋاستە ۋە زىچ باغلانغانلىغى ئۈچۈن، شۇنداقلا پۇختا تەدبىق قىلىنغانلىغى، ئوزى كېلىپ چىققان ئىجتىمائى مۇھىت ۋە شارائىتنى ئوزىدە ئېنىق ئەكس ئەتتۇر-گەنلىگى ئۈچۈن شۇ خەلقنىڭ ئەدەبىي تىلىنى ئېغىز ۋە يازما ئەدەبىيات تارىخىنى پەلسەپە، مەدەنىيەت جۇملىدىن ئومۇمى تارىخىنى ئۈگىنىشتە كام بولسا بولمايدىغان قىممەتلىك ماتىرى-يال بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

خەلق ماقاللىرىدا — خەلقنىڭ تۇرمۇش، بىلىم ۋە ھەر خىل ئىجتىمائى ھادىسىلەرگە، جۇملىدىن سىنىپ ۋە گورۇھلار ۋەزى-

① تىل ئەدەبىيات تارىخ مەسىلىلىرى 53 - بەت.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

يىتى، پەلسەپە جەمىيەت ۋە ئىجتىمائىي ئەخلاقتا، ئەمگەكتە، ئۇرمۇشتا، ئەدىبىيات ھادىسىلىرىگە مەرتلىك ۋە نامەرتلىكتە، شۇنىڭدەك ۋەتەنپەرۋەرلىكتە بولغان كوز قاراشلىرى يىغىنچاق، ئىخچام ۋە ئالاھىدە ئۇزىگە خاس ئىستىل بىلەن ئىپادىلەنگەن. ئۇ، چوڭقۇر ئوي-پىكىر ۋە مۇستەقىل مەناغا ئىگە سوز سەنئىتى. بۇنى خەلقىمىز ئۇزىنىڭ:

ئەرنىڭ كوركى (زىننىتى) ساقال،
سوزنىڭ كوركى (سەنئىتى) ماقال.

دېگەن ماقاللىرىدا ئىخچام باھالىغان. ئۇيغۇر خەلق ماقاللىرى — يالغۇز مەزمۇنغا باي بولۇپلا قالماي، ئۇ، تۇراقلىق شەكىلگىمۇ ئىگە. XI ئەسىردە مەيدانغا كەلگەن مەشھۇر ئۇيغۇر تىل ئالىمى مەھمۇت قەشقىرىنىڭ «دىۋانۇ لۇغەتت تۇرك» دېگەن كىتاۋىغا كىرگۈزۈلگەن خەلق ماقاللىرىدا ناھايىتى قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئەسلى ھالىتى ساقلىنىپ قالماي، شۇ ماقاللار پەيدا بولغان ۋاقىتتىكى شەكلىمۇ ساقلىنىپ قالغان. ئۇلاردا دەۋر ۋە تىلنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ ئۆزگىرىشلەر پەيدا بولغان بولسىمۇ پەرق چوڭ ئەمەس.

قۇت بەلگۈسى بىلىك (دىۋاندىكىسى)
بىلىم بەخت بەلگۈسى (ھازىرقىسى)
ئاش تېتىغى تۇز (دىۋاندىكىسى)
ئاشنىڭ تەمى تۇز بىلەن (ھازىرقىسى)
ئەمگەك ئىگىندە قالماس (دىۋاندىكىسى)

ئەمگەك يەردە قالماس (ھازىرقىسى)
كېڭەشلىك بىلىك ئارتەماس (دىۋاندىكىسى)
كېڭەشلىك ئىش بۇزۇلماس (ھازىرقىسى)
ئىت ئېرىمەس، ئات تەبەس دىمە (دىۋاندىكىسى)
ئىت قاۋىماس، ئات تەپمەس دىمە (ھازىرقىسى)
تاما تاما كول بولۇر (دىۋاندىكىسى)
تاما تاما كول تولۇر (ھازىرقىسى)

لېكىن بۇ ماقالىلار ئېنىق بىر پىلان ۋە رەسمىي ئىلمىي ئىش سۈپىتىدە توپلىنىپ تولۇقلانمىغان، توپلانغانلىرىمۇ دىگەندەك تەرتىپكە سېلىنمىغان. ئۇيغۇر خەلق ماقاللىرىنى توپلاش ۋە قىسمەن نەشر قىلىش يولىدا ئازاتلىقنىڭ ئەرپىسىدە غۇلجىدا چىققان «ئىتتىپاق» ژۇرنىلى، ئازاتلىقنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا «شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئىتى» ۋە «ئاممىۋى كۇلۇپ» ژۇرناللىرى ئاز - تولا ئىش قىلدى. «شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى»، "بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى" خەلقىمىزنىڭ تەشنالىقىنى قاندۇرۇش مەقسىدىدە دەسلەپكى قەدەمدە زۇنۇن قادىر، م رەھىم. قاتارلىق يولداشلارنىڭ توپلىغان ئىككى مىڭدىن ئارتۇق خەلق ماقاللىرىنى توپلام قىلىپ بېسىپ چىقاردى. بۇلار ئاساسەن: ۋەتەنپەرۋەرلىك، بىلىم، ئوي - پىكىر، ئەخلاق، ئىشچانلىق، ھورۇنلۇق، دېخانچىلىق، ئىجتىمائى ئەمگەك، تەبىئەت ھادىسىلىرى، ئوملۇك - يەككىلىك، تەنھالىق، ئائىلە، ئوي، تۇرمۇش، ئۇرۇق - تۇققانچىلىق، ۋاپادارلىق، ۋاپاسىزلىق، مۇھەببەت - نەپرەت، ئادەم ۋە ئۇنىڭ باشقا ياخشى - يامان خىسلەتلىرى، تىل ئورپى - ئادەت، باتۇرلۇق ۋە قورقۇنچاقلىق، سىنىپ ۋە تەبىقە ئايرىم-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

چىلىقلىرى قاتارلىق 20 نەچچە خىلدىن ئارتۇق ماۋزۇ ۋە مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالغان. بۇنىڭدا يەنە كىشىلەرنىڭ تەبىئەتكە قارشى ئېلىپ بارغان كۆرەش ئەمەلىيىتىدىن ھاسىل قىلغان بىر قاتار ياخشى چۈشەنچىلىرى، تەجرىبە - ساۋاقلىرى ئوبرازلىق ئىپادىلەنگەن. ئۇنىڭدا ئوبىستراكىتلىقمۇ بار، ئوبرازمۇ بار. خەلق ماقاللىرىنى توپلاش ۋە رەتلەش يولىدىكى دەسلەپكى بۇ ئىزلىنىشنى خەلق ماقاللىرىنىڭ تېپىك مەزمۇننى تېپىك مىساللار بىلەن كۆرسىتىپ بېرىشكە قويۇلغان دەسلەپكى قەدەم دىسەك مۇبالىغە بولماس.

بېيىتلار

"بېيىت" — خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ ئاساسلىق، يۈكسەك بەدىئى ئوخشىتىش ۋە تەسەۋۋۇرغا ئىگە كونا تۈرلىرىدىن بىرى، ئۇ، ئىككىلىك، تەكرار ئىككىلىك شەكلىدە بولۇپ، خەلق ماقاللىرىدىن كېيىنلا شۇنىڭغا تەقلىت قىلىنىپ بارلىققا كەلگەن. يازما ئەدەبىياتىمىزدىكى شېئىر تۈرلىرىدىن ئىككىلىك (مەسنىۋى)، تەكرار ئىككىلىك (غەزەل) ۋە بىر ئۆزۈن، بىر قىسقا مىسرالىق مۇستەھزاد شەكىللىرىنىڭ بارلىققا كېلىشىگە ئاساس بولغان.

بىز تۆۋەندە شۇ شەكىللەرگە دائىر، مىساللارنى كۆرۈپ ئۆتەيلى:

ئىگىز - ئىگىز تاغلاردىن سىرىلدىم تۈزگە،
خايى بىلىڭ خايى بىلمەڭ ئېگىلدىم سىزگە.

ئىشىك ئالدى تاختا كوبرۇك قولبى زەنجىر سىم بىلەن
سەن كېتەرسەن، مەن قالۇرمەن ئويدە يالغۇز "ھىم" بىلەن.

ئاخىر مەندىن يۈز ئۆرۈپ كىمگە باقتىڭ قارا كوز،
ۋەدىمىز شۇنداقمىدى ئويلاپ كورگىن قارا كوز.

يۇقۇرىدىكى مىساللاردىن يازما ئەدەبىياتتىكى ئىككىلىك (مەسنەۋى) نىڭ شەكىللىنىشىگە بىيىتنىڭ يۇقۇرقى تۇرى ئاساس سالغانلىقىنى كورۇپ ئوتتۇق. ئەمدى تەكرار ئىككىلىك يەنى غەزەللەر تۇرىگە مەنبە بولغانلىرىنى كورۇپ ئوتەيلى.

— سىرلىق ساندۇق سىرى سىز،
پەرىلەرنىڭ پىرى سىز.
ئويناي دەيدۇ كوڭلىگىز،
ئەمما قورقۇپ تۇرىسىز.

— سىرلىق ساندۇق سىرى بىز،
جۇۋانلارنىڭ پىرى بىز.
ھىچ نەرسىدىن قورقمايمىز،
يامان ئىشتىن نېرى بىز.

× ×

— ياغلىغىڭىز رەڭمۇ - رەڭ،
سەل سىلىغراق سوزنى دەڭ،

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

لەۋلىرى سۇزۇك جۇۋان،
ئالما بېرەي يېرىپ يەڭ.

× ×

— كۆرسەم كوزۇم ئاغرىيدۇ،
يىسەم مەيدەم ئاغرىيدۇ.
ئالمىغىزنى ئالسام مەن،
يارنىڭ كوڭلى ئاغرىيدۇ.

بېيىت، بۇ شەكلىي جەھەتتىن، ئاھاڭلىق شېئىر، غەزەلگە ئاساس سالغان بولسا، مەزمۇن جەھەتتىن، توي - توكۇن، مەشرەپ، مەجلىسلەردىكى ئولتۇرۇشتىن بۇگۇنكى سەھنىلەرگىچە يېتىپ كەلگەن "ئېيتىشىش" نىڭ شەكىللىنىشىگە ئاساس بولغان.

ئىشىك ئالدى بوك تىرەكلىك،
بۇلبۇل ئوتەلمەس.
يېشىل - يېشىل يوپۇرماقلىرى.
يامغۇر ئوتەلمەس.
ئاق قۇشقاچقا ناۋات بەرسەڭ،
تەمىنى بىلمەس.
نادان قىزغا كوڭۇل بەرسەڭ،
قەدرىنى بىلمەس.

× ×

هەي چىمەننىڭ شوخ بۇلبۇلى،
كوڭۇل ناۋاسى.
يەر ـ جاھاندا بارمىكىن تاڭ،
يارنىڭ ۋاپاسى.
يار ۋاپاسى بارمىكىن دەپ
بەردىم كوڭۇلنى،
كوڭلى يوقكەن سولاشتۇردى،
غۇنچە گۇلىمنى.

بېيىتنىڭ بۇ شەكلىدىن يازما ئەدەبىياتىمىزدا ئالاھىدە ئورۇن تۇتقان مۇستەھزاتنىڭ ئەۋەلقى مىسراسى ئۇزۇن، كې-يىنكى مىسراسى قىسقا، كېيىنكى مىسرا ئەۋەلقى ئۇزۇن مىس-رانىڭ مەزمۇنىغا بېقىندىغان ۋە ئۇنى تولۇقلايدىغان تۇرنىڭ شەكلىنىپ چىققانلىقىنى كورگىلى بولىدۇ. شېئىرنىڭ بۇ شەكلى شائىرلاردىن ماھارەت، شېئىردىن يۇكسەك بەدىئىلىك ۋە ئاھاڭ-دارلىق تەلەپ قىلىدۇ. مەشھۇر مۇقاملىرىمىزنىڭمۇ ناھايىتى كوپ ئاھاڭلىرى شۇ خىل بېيىت ۋە شېئىرلارنىڭ شەكلىدە يېزىلغان.

لىرىكىلىق خەلق قوشاقلىرى

لىرىكىلىق قوشاقلار يازما ئەدەبىياتتىكى شېئىرلارنىڭ ئانىسى، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ قەدىمقى ۋە ئەڭ كەڭ تارقالغان شەكلى كوپ تۇرلىرىنىڭ بىرى. خەلقنىڭ لىرىكىلىق

قوشاقلىرى ئۇنىڭ نەمۇنىلىرى مەھمۇت قەشقىرىنىڭ «دىۋانۇ لۇ-غەتت تۈرك» دىگەن كىتاۋى ئارقىلىقلا بىزگىچە يىتىپ كەلگەن.

دىۋان XI ئەسىرگە ئائىت ئەدىبىي ماتىرىياللار بىلەنلا چەكلىنىپ قالماي، بەلكى ئۇزىنىڭ بارلىقىدا كىيىلىشىدىن بىر-قانچە زامانلار ئىلگىرى يارىتىلىپ ئېغىزدىن - ئېغىزغا كوچۈپ يۈرگەن قوشاقلارنىمۇ ئوز ئىچىگە ئالغان. بۇنىڭغا كىرگەن ئايرىم قوشاقلاردا باشلانغۇچ ئۇرۇقچىلىق قالدۇقلىرى، ئۇرۇقلار، قەبىـ-لىلەردىكى ھەرخىل مۇناسىۋەت ۋە ھايات، ئورپ - ئادەتلەر، تەبىئەت ۋە جەمىيەت ھەققىدىكى قاراشلار، ئارزۇ - ھەۋەس، مەقسەت - تىلەكلەرگە دائىر نۇرغۇن تۇرمۇش كورۇنۇشلىرى بار. بۇلارنى ئۇلۇغ ئالىم مەھمۇت قەشقىرى ئۇزاق يىللار داۋام قىلغان سەپىرىدە توپلىغان، ئۇ، ئايرىم سوزلەرنىڭ لۇغەت مەنى-سىنى ئېنىقراق كەڭرەك ۋە ئېنىقراق ئىزاھلاش مەقسىدىدە بۇلاردىن نەمۇنىلەر تاللاپ دىۋانغا كىرگۈزگەن. بۇ نەمۇنىلەر ئاساسەن، مېھنەت، مەۋسۇم، توي - مۇراسىم، ئىشقى - مۇھەببەت، ئوۋچىلىق، چارۋىچىلىق، باغۋەنچىلىك، دىخانچىلىق، جەمىيەتتىكى سىنىپىي ئايرىمچىلىق ۋە نىزالارنى ئۇزىدە ئەكس ئەتتۇرگەن قوشاقلاردىن ئىبارەت. بىز تۆۋەندە ئوۋ ھەققىدىكى توت مىسـ-رالىق بىر كۇپلىت قوشاقنى كورۇپ باقايلى:

چەغرى بىرىپ قۇشلار،
تايغان ئىزىپ تىشلاتۇ.
تىلكى تۇنغۇز چىشلەتۇ،
ئاردەم بىلەن ئوكرەلىم.

تەرجىمىسى:

چەغرى (ئوۋ قۇشى ئېلىپ) قۇش ئوۋلايلى،
تايغان ئىتنى (قۇشلارنىڭ) ئىزىدىن سېلىپ قۇشلىتايلى.
تۇلكە، توڭگۇز (لار)نى تاش بىلەن ئۇرايلى،
ياخشى ئىشلىرىمىز بىلەن ماختىنايلى.

بۇ قوشاقتىن كورگىلى بولىدۇكى قەدىمقى زامانىدىكى ئوۋچىلار قۇش ئوۋلاش ئۇچۇن ئوۋ قۇشى (لاچىن، قارچىغا، شۇڭقار، بۇركۇت) ۋە ئوۋچى تايغان ئىتلاردىن پايدىلانغان. تۇلكە ۋە توڭگۇزغا ئوخشاش هايۋانلارنى تاش قوراللار بىلەن ئۇرۇپ ئولتۇرگەن ۋە ئوزىنىڭ بۇ غەلىبىسى بىلەن ماختانغان، پەخىرلەنگەن. ئىككىنچى بىر كۇپلېت قوشاقتا ئاتلىق يۇرۇپ ئوۋچى ئىتلار ياردىمى بىلەن كىيىك تۇتۇش ۋە ئوۋ مەھسۇ-لاتلىرىنى كوپەيتىشكە ئىنتىلىش ئىپادىلەنگەن.

ئوۋچىلارنىڭ چارۋا ماللارنى تۇرلۇك يىرتقۇچ هايۋان-لاردىن بىرلىشىپ هىمايە قىلىشتىمۇ رولى ناهايىتى چوڭ بولغان. ئوۋچىلارنىڭ بورىگە قارشى ئېلىپ بارغان كۇرىشىنى تەسۋىرلىگۇچى تۆۋەندىكى بىر كۇپلېت قوشاق ئالاهىدە ئەهمىيەتكە ئىگە.

قاچە تۇرۇپ تۇرەر ئەردىم،
قارا - قىزىل پۇرە كوردۇم.
قالىغ يانى قورا كوردۇم،
قويا كورۇپ باقۇ ئاغرى.

تەرجىمىسى:

كېچىسى تۇرۇپ (كېزىپ) يۇردۇم،
قارا ـ قىزىل بورە كوردۇم.
با قۇۋەت يانى (ئېتىشقا) هازىرلىق كوردۇم،
(ئۇ) قورقۇپ قىيانىڭ ئارقىسىغا يوشۇرۇندى.

بۇ قوشاقنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى كۇپلېتلىرىدا ئوۋچىنىڭ بورىنىڭ ئارقىسىدىن تەقىپ قىلىشنى داۋام ئەتتۇرگىنى، بورىگە ئوۋ ئىتى تايغاننى قويۇپ بەرگىنى ۋە بورىنىڭ يېڭىلگىنى تەسۋىرلىنىدۇ. چارۋىچىلار چارۋا ماللىرىنى ئېهتىيات قىلىش ئۈچۈن شۇ زامانلاردىمۇ كېچىسى پايلاقچى قويغان. تۆۋەندىكى بىر كۇپلېت قوشاقتا پايلاقچىلىق قىلىپ تاڭ ئاتقۇزغان كىشىنىڭ پىكرى بايان قىلىنغان:

قارا تونۇنىڭ كەچۈرەسىدىم،
ئاخىر ئۈنى ئوچۈرەسىدىم
ياتىكانىڭ قاچۈرەسىدىم
ساقىش ئىچرە كونۇم توغدى.

تەرجىمىسى:

قارا تۈننى كېسىرمەك ئىستىدىم
ئېغىر ئۈيقۇنى ئوچۇرماق ئىستىدىم،
يەتتە (يەتتە قاراقچى يۇلتۇز) هۆكەرنى قاچۇرماق

(تاڭ ئاتتۇرماق) ئىستىدىم.
مەن يۇلتۇزنى سانىماقتا ئىدىم، كۈنۈم تۇغدى.
(قۇياش چىقتى).

ئوۋچىلىق ۋە چارۋىچىلىق بىلەن بىر قاتاردا دىخانچىلىق ۋە باغۋەنچىلىكمۇ قەدىمقى زامان قەبىلىلىرى ھاياتىنىڭ مۇھىم قىسمىنى تەشكىل قىلغان. تەكىتلەپ كورستىش كېرەككى، چارۋىچىلىق ئېنگېلسنىڭ: "ئۇزاق ۋە قاتتىق قىش مەۋسىمىگە يەم-خەشەك غەملەپ قويماي تۇرۇپ پادىچىلىق ھاياتىنى كەچۈرۈش مۇمكىن ئەمەس. دېمەك پىچانلىقنى (ئوتلاقنى) ۋۇجۇتقا كەلتۇرۇش ۋە ھەرخىل دان تېرىش لازىم"① دەپ كورسەتكىنىدەك، دىخانچىلىق ۋە باغۋەنچىلىكنىڭ ئوسۇشىگە زىمىن تەييارلىغان. دىخانچىلىق ۋە باغۋەنچىلىكتىن ئىبارەت دالىنىڭ بۇ ئېغىر مېھنىتىمۇ قەدىمقى زامان قوشاقلىرىدا ئەكس ئەتتۇرۇلگەن.

يىگىتلىرىك ئىشلەتۇ،
يىغا، يىمىش ئىرغاتۇ،
قۇلان - كىيىك ئوۋلاتۇ،
بەزەرەم قىلىپ ئاۋنالىم.

تەرجىمىسى:

يىگىتلەرنى ئىشلىتەيلى،
دەرەخ(لەر) دىن مىۋە (لەر) ئىرغىتايلى،

---

① ئېنگېلس — «ئائىلە ۋە خۇسۇسى مۇلۇكنىڭ كېلىپ چىقىشى»، ئوزبەكچە 177 - بەت.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

قۇلان - كىيىك ئۇۋلىتايلى،
(كىيىن) بايرام قىلىپ ئاۋۇنايلى.

بۇنىڭدا مىۋىلەر پىشقان مەھەلدە ئۈنى يىغىشتۇرۇپ ئېلىش، كېيىن ئوۋ بىلەن شۇغۇللىنىشنى تۈگەللەپ بايرام شاتلىقىنى باشلاش ئېيتىلغان.

يۇقۇرىدا كورسىتىلگەن مىساللاردا قەبىلىلەرنىڭ مېھنەت تۈرلىرى، جەريانى، قەبىلە ئەزالىرىنىڭ مېھنەتكە بولغان مۇھەببىتى، مېھنەت مىۋىلىرىدىن زوقلىنىشى بەدىي ئۇسۇلدا تەبىي تەسۋىرلەنگەن. شۇنىڭ بىلەن بىللە قەبىلە ئەزالىرىنىڭ تەۋەلىكى ۋە باشقا سىنىپىي زىددىيەتلەر ئەكس ئەتكەن.

مەرسىيە قوشاقلىرى

شېئىرلاردا شۇ نامدا يېزىلغان ئەسەرلەر بولغىنىدەك شېئىرىيەتنىڭ ئانىسى بولغان قەدىمقى قوشاقلاردىمۇ شۇ تېمىدىكى قوشاقلار بولغان. بۇنداق قوشاقلاردا قەبىلە باتۇرلىرىنىڭ مەرتلىك، قەھرىمانلىق ۋە شىجائەتلىك بىلەن قۇربان بولغانلىقى ئۇنىڭ باشقا خىسلەتلىرىمۇ خېلى ماھارەت بىلەن ماختىلىدۇ. قەھرىمانىنىڭ ئۆلۈمى قەبىلىلەر ئۈچۈن ئەڭ چوڭ يوقىتىش بولغانلىقى شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆلاردا بولغان قايغۇلار ئىپادىلىنىدۇ. بۇنداق قوشاقلارنىڭ خاراكتېرلىكراقى ئالىپ ئەرتوڭگە بېغىشلانغان مەرسىيە. بىز ئۇنىڭدىنمۇ بىر كۇپلېت كورۇپ باقايلى:

ئالىپ ئەرتۇڭگە ئولدىمۇ؟
ئىسسىز ئاجۇن قالدىمۇ؟

ئۆزلۈك ئۈچۈن ئۆلدىمۇ؟
ئەمدى يۈرەك ئوتىلۇر!

تەرجىمىسى:
باتۇر ئەرتۇڭگە ئۆلدىمۇ؟
ئىست ئاجۇن (دۇنيا) ئۇنىڭدىن قالدىمۇ؟
ئۆزى ئۈچۈن ئۆلدىمۇ؟
بۇ قايغۇدىن باغرىمىز ئورتىلىدۇ - يانىدۇ.

قوشاقلارنىڭ مەرسىيە خىلى ياكى تۈرى، ئورخۇن يەنە-سەي يادىكارلىقلىرىدىمۇ بار.

مەۋسۇم (پەسىل) ۋە تەسۋىرىي قوشاقلار يىل پەسىللىرى (مەۋسۇم) گە بېغىشلانغان تەسۋىرىي قوشاقلار «مەۋسۇم قوشاقلىرى» دەپ ئاتىلىدۇ. «دىۋانۇ لۇغەتت تۈرك» تە مەۋسۇم قوشاقلىرىدىن خېلى ئوبدان نەمۇنىلەر بار. مەۋسۇم قوشاقلىرى بىلەن بىر قاتاردا يەنە ئومۇمەن تەبىئەت كورۇنۇش (مەنزىرە) لىرىنى تەسۋىرلىگۈچى تەسۋىرى ياكى لىرىكىلىق قوشاقلارمۇ بار.

ناھايىتى قەدىمقى زامانلاردا كىشىلەر تەبىئەتنىكى ئۆز-گىرىشلەرنىڭ سەۋەبىنى ياخشى چۈشەنمىگەنلىكلىرى ئۈچۈن تەبىئەت ئۆزگىرىشلىرىنى ئېپكەلمىگەن. يىلنىڭ بىر پەسلى ئۇلارنى خۇشال قىلسا، يەنە بىر پەسلى ئۇلارنى قايغۇلاندۇرغان. بىزگە مەلۇم ياز پەسلى دېخانچىلىق ۋە چارۋىچىلىق ئۈچۈن ھەممە ئىمكا-نىيەتلەرگە باي باياشات پەسىل. قاتتىق سوغاق پەسىل ئۈچۈن ئوزگە يېتەرلىك ئوزۇق، چارۋىلىرىغا يېتەرلىك يەم - خەشەك توپلىغان قەبىلىلەرگە قارىغاندا ئۇنى توپلىمىغان، ياكى توپلىيال-

مغان قەبىلىلەر ناھايىتى چوڭ قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كېلەتتى. مانا شۇنىڭ ئۈچۈن قەدىمقى كىشىلەر ياز ۋە قىشقا بىر خىلدا قارىمايتتى. شۇ سەۋەپتىن ئۇلارنىڭ قوشاقلىرىدا ياز پەسلى زور خوشاللىق ۋە مۇھەببەت بىلەن تەسۋىرلەنسە، قىش پەسلىگە بېغىشلانغان قوشاقلاردىن يىلنىڭ قىش پەسلىگە ئۆزگىرىشتىن قايغۇرۇش ۋە يازنىڭ ئوتۇپ كېتىپ قىشنىڭ يېتىپ كەلگىنىگە نارازىلىق ئىپادىلەنگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ خىل قوشاقلاردا ياز بىلەن قىش بىر بىرىگە قارىمۇ ـ قارشى ئورۇنغا قويۇلۇپ تەسۋىرلەنگەن. بۇنى تۆۋەندىكى مەۋسۇم ۋە مەنزىرە قوشاقلىرىدىن بىلگىلى بولىدۇ.

قىش ياز بىلەن توقۇشتى،
قىڭغىر كوزىن بېقىشتى.
تۇتۇشقا بەل يېقىشتى
ئويغىلىماق ئوغۇشدۇر.

تەرجىمىسى:

قىش ياز بىلەن توقۇنۇشتى
قىڭغىر (يامان) كوز بىلەن بىر بىرىگە
(بېقىشتى) قاراشتى.
بىر بىرىنى تۇتۇپ ئېلىشقا ئىنتىلىشتى،
ھەر قايسىسى يېڭىشنى ئىستەيتتى.

قىش بىلەن ياز ئوتتۇرىسىدىكى ”كۇرەش“ كىشىلەرنىڭ جەڭدىكى كۇرەشلىرىگە ئوخشىتىلىدۇ.

ياز قىش بىلەن قېرىشتى،
ئەردەم ياھىنى قورۇشتى،
چەرىك تۇتۇپ كۆرەشتى،
ئۇقتاغىلى ئوتۇشۇر.

تەرجىمىسى:
ياز بىلەن قىش، قارىمۇ ـ قارشى بولۇشتى،
(ئۇلارنىڭ ھەربىرى) دۈشمەنلىك يايىنى قورۇشتى.
قوشۇن تۈزۈپ (بىر بىرسنى) تەقىپ قىلىشتى،
(يا) ئېتىش ئۈچۈن (بىر بىرىگە) يېقىنلاشتى.

مەنزىرە قوشاقلىرى داۋامىدا قىشنىڭ "مەغلۇپ" بولۇپ يازنىڭ غەلىبە قازىنىشى مۇقىملاشقانلىقى، تەبىئەت قايتىدىن جانلىنىپ قىرلار گىلەمگە ئوخشاش مايسىلار بىلەن قاپلانغانلىقى، تاغلاردا قار ـ مۇزلارنىڭ ئېرىگەنلىكى تەسۋىرلىنىدۇ. سۇلارنىڭ ئېقىشقا باشلىغانلىقى، تۈرلۈك ـ تۈمەن گۈللەر ئېچىلىپ يەر يۈزىگە چىراي بەرگەنلىكى، قۇشلار ۋە قۇرۇت ـ قوڭغۇزلارنىڭمۇ ئۈۋىلىرىدىن چىقىپ يېڭى ھايات باشلىغانلىقى تەبىئەتنىكى بۇ جانلىنىش كىشىلەرنى ناھايىتى زوقلاندۇرغانلىقى تەسۋىرلىنىدۇ. ياز ۋە باھار پەسىللىرى يۇقۇرىدىكى قوشاقلاردا شائىرلىق بىلەن تىلغا ئېلىنىدۇ. تەبىئەت مەنزىرىسى جانلىق تەسۋىرى بوياقلاردا تەسۋىرلىنىدۇ ۋە جىلۋىلىنىدۇ. بۇ خىل قوشاقلارنى كوپچىلىك خەلقنىڭ ئىجادىيىتى دېيىشكە بولىدۇ. چۈنكى بۇنداق قوشاقلار تولاراق ئېتىشىش تەرىقىسىدە ئويۇنغا چۈشۈپ ئوينىغان ۋاقىتلىرىدا يارىتىلغان بولۇشى ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىن. يۇقۇرقىلار

AltunOq

بىلەن بىر قاتاردا چىن مۇھەببەت، ساداقەتلىك، تەلىم - تەربىيە مەسىلىلىرىگە ئائىت — ئىنسانىي پەزىلەتلەر، ئار - نومۇس، مەرتلىك، باتۇرلۇق، توغرىلىق، ئەدەپ ۋە ئادەمگەرچىلىك قوشاقلىرىمۇ بار.

تـوي - مۇراسـىم، مەشـرەپ، مەجـلىس قوشاقـلىرى دەپ ئاتالغان قوشاقـلارمۇ دىۋانـدا ئالاهـىدە ئورۇن ئالـغان بولۇپ، بۇنىڭ بەزىلىرى هازىرمۇ بار. مەسىلەن، مەشـرەپ قوشاقـلىرى. "مەشرەپ" دىگەن بۇ سوز قىزىق ۋە كوڭۈلـلۈك ئولـتۇرۇشـنى ئىپادىلەيدۇ. ئادەتتە "مەشرەپ" نىڭ ئۆزىـۋ تـوي - تـوكۈنـدە، يەنى تويىنىڭ ئالدىدا ياكى كەيـىنىدە تـولاراق تويـىنىڭ ئۆزىدە سورۇن تۈزۈپ ئويـنىلىدىغان ئويۇن، بۇنىڭ نەغـمىسى مەشـهۇر مۇقاملارغا، جۈمـلىدىن كلاسسىك ئۇيـغۇر خەلق مۇزىكـىسى 12 مۇقامغىمۇ كىرگەن.

مەشرەپتە، ياشلار، ئوتتۇرا ياشلىقلار، قىرىلارمۇ ئۆز خىلا-لىـرى بىلەن سورۇن تۈزۈپ ئولـتۇرىدۇ. شۇنـىڭـدىن كېـيىن مەشرەپنى باشلىغۇچى قىز ياكى چوكان، جۇگان ئورنىدىن تۇرۇپ قولىغا بىر دەستە گۈل، ياكى، بىرەر پىيالە چاي، ئۇمۇ بولمىسا بەلۋاغىنى يۇمشاق ئېشىپ پوتا قىلىپ كېلىپ، ئارىلىشىپ ئولتۇر-غان يىگىتكە ياكى ئەر كىشىگە تـوۋەنـدىكى بىيـت بىلەن پوتا سالىدۇ:

توپ تېرەكنىڭ چاقىدا توپ ئوينىغان قارا كوز،
يارىيانىڭ چاقىدا پوتا ئوينىغان قارا كوز.

دەپ قولـىدىكى دەسـتە گۈل، چىنـە ياكـى پوتا بىلەن ئىشارەت قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن پوتا ئويۇنى باشلىنىپ يىگىتمۇ

قىزنىڭ قولىدىن پوتىنى ئۈزگە لايىق بىيىت ياكى قوشاق بىلەن ئالىدۇ. ئېيتقان جاۋاب قوشىقى يىگىتنى شۇنداقلا كوپچىلىكنى قانائەتلەندۈرەلمىسە، ئۇ شۇ سورۇندىكىلەرنىڭ تەلىۋىگە مۇۋاپىق بىرەر سەنئەت ياكى ماھارەت كورسىتىشى ھىچ بولمىغاندا ئۇسۇل ئويناپ ساز چېلىپ بېرىشى كېرەك. ئۇنىمۇ قىلالىمىسا، "سورىتىنى تارتىش" جازاسىغا ئۇچراپ تامغا يولەپ تۇرغۇزۇپ سۇ پۈركۈلىدۇ. بەزىلەر بۇنىڭ ئۈچۈن بىرەر قېتىملىق مەشرەپنى بويىنىغا ئېلىپ كوپچىلىكنىڭ ئەپۇ قىلىشىغا ئىگە بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مەشرەپكە بىيىت-قوشاق، ئۇسۇل، مۇزىكا، ناخشا بىلمەيدىغان كىشى ئۆزلۈگىدىن كېرەلمەيدۇ. مانا بۇ چارە خەلقىنىڭ بىيىت-قوشاق ۋە ناخشا بايلىقىنىڭ ساقلىنىپ قېلىشىغا ۋە ئۇنى تەرەققى قىلدۇرۇش ماھارىتىنى ئۇستۇرۇشكە سەۋەپ بولغان. بۇنداق مەشرەپ ئاخىرى، "سەنەم" دەپ ئاتالغان ۋە ھازىرغىچە داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان چوڭ كوڭۈللۈك ئولتۇرۇش بىلەن تۈگەيدۇ. بۇ ئويۇننىڭ تۇرپان، توخسۇن، پىچان، قۇمۇل قاتارلىق جايلىرىدىكىنى "مەجلىس" دەپ ئاتايدۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا بۇ ئويۇنلارنىمۇ رەتلىك ئويناشنى بىلىدىغان ۋە بىلىگىنىنى سوزلەپ بېرىدىغان كىشىلەرمۇ بەك ئاز قالغان. بۇنىڭدىن باشقا يەنە توي كوچۇرۇش ئالدىدا ئېيتىلىدىغان "يولەن قىچقىرىش" ئويۇنىمۇ بار.

يولەن قىچقىرىش

باشلىنىش

مەستۇن ھەيران بوپتىمەن،
شۇبۇ كۇنلەردە.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ياتسام كېچە ئۇيقۇم كەلمەي،
قارا تۇنلەردە.

ياشلار داقا ـ دۇمباق، ناغرا ـ كانەي، سوناي بىلەن قىچ ـ قىرىپ ئېيتىدۇ:

هاي ـ هاي يولەن، هاي يولەن،
گۇل قايدا بار باربيار،
بىر ياخشىغا بىر يامان،
هەر جايدا بار باربيار.

ئىككى كىشى، بىر ئەر بىر ئايال ئۇسۇلغا چۈشۈپ ئوينايدۇ:

هاي هاي يولەن، هاي يولەن، بارمۇ هايات باربيار،
قارچىغىدەك بويلىرىڭغا بولدۇم سايىيات باربيار.
هاي هاي يولەن، هاي يولەن، مەن نە قىلاي باربيار،
خەنجەر ئېلىپ يۈرەكنى پارە قىلاي باربيار.

هاي هاي يولەن، هاي يولەن، قار كېلىدۇ باربيار،
بەرگەن خازان توننى كىيىپ يار كېلىدۇ باربيار.
....
ئەگىم ئەگىم يوللاردىن ئىز كېلىدۇ باربيار،
كىمخاپ تونى يۈركىنىپ قىز كېلىدۇ باربيار.
....

بۇنىڭدىن باشقا "ھىجران قوشاقلىرى" مۇھەببەت ۋە تا-رىخىي ۋەقەلەر ۋە باشقا تۈرلۈك تېمىدىكى قوشاقلار ناھايىتى كوپ بولۇپ، ئۇنىڭ شەكلىمۇ 4 لىك، 6 لىكلەردەك خىلمۇ خىل شەكىلگە ئىگە. ھازىرغىچە توپلانغان بۇنداق قوشاقلارنىڭ كۇپلېت سانى 6000 كۇپلېتقا يېقىن. بۇلار توپلىغۇچى ئورۇن ۋە شەخسلەرنىڭ قولىدا ساقلانماقتا.

بۇنىڭدىن باشقا 1908 - يىلى تۇغۇلۇپ 1956 - يىلى 6 - ئىيون كۈنى ۋاپات بولغان ئايۇپ ساماقنىڭمۇ «قوشاقلار» توپلىمى بار. شۇنداقلا 1910 - يىل ئاتۇشتا تۇغۇلۇپ 1974- يىل 22 - فېۋرالدا ۋاپات بولغان مۇھەممەت ناپىرنىڭمۇ 1200 كۇپلېت ئەتراپىدا يازغان قوشىقى بولۇپ، ئۇنىڭ 459 كۇپ-لېتى ھازىر بار.

قەسىدە

"قەسىدە" ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئېغىز ئەدەبىياتىدا ئەڭ بۇرۇن شەكىللەنگەن تۈر بولۇپ، ئۇ، تولاراق، "پىرىدە" ئېيتىلىپ كەلمەكتە. "پىرى" ئەسلىدە شامانىزمدىن قالغان بىر خىل داۋالاش شەكلى بولۇپ، ئۇيغۇر خەلقى ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن ئەسلىدىكى "ئوت" (نوكچە شام) غا چوقۇنۇش ئىدىيىسى ئىسلام دىنىدىكى جىن - شاياتۇنلارغا سېغىنىش، ئۇلاردىن قورقۇش خاھىشى بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن بولۇپ، بۇ جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ كۇچار، ئاقسۇ، قەشقەر، قارىقاش، شىمالىي شىنجاڭنىڭ ئىلى رايونلىرىغا كەڭرەك تارقالغان. بۇنىڭ ئوينىلى-دىغان ۋاقتى ئاساسەن كۈزلۈك يىغىم - تېرىمدىن كېيىنرەك

بولدۇ. بەزى جايلاردا ئۇنىڭ بىلەنمۇ چەكلەنمەيدۇ. بۇ پەردە خوتەننىڭ قارىقاش ناھىيىسىدىن يېزىپ ئېلىنغان پىردىنىڭ تەپسىلاتى بىلەن تونۇشۇپ چىقايلى. پىردە، كېسەل يار ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا تورۇسقا ياكى تۈگۈلۈككە ئارقان باغلىنىدۇ. ئۇنىڭ بىر ئۇچى يەرگە قېقىلغان قوزۇققا باغلىنىدۇ. ئارقاننىڭ تورۇسقا يېقىن يېرىگە بىر تال ئالما شېخى ئېسىپ قويۇلىدۇ. پىرى ئويىنىغاندا كېسەلنىڭ قولىنى يالاپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئارقاننىڭ ئوتتۇرىسى يۇمشاق ماتا ياكى لۇڭگە بىلەن ئورىلىدۇ. ئارقاننىڭ چۆرىسىگە ئۆيگە كىگىز سېلىنىدۇ. ئارقاننىڭ يېنىغا سېلىنغان كىگىزگە چىراقپاي بىلەن قارا چىراق، بىر پارچە ئەينەك، بىر قاچىدا ياغ، بىر قاچىدا چوغ قويۇلىدۇ. يەنە بىر قاچىدا سۇ قويۇلىدۇ. ياغ چىراققا ئىشلىتىلىدۇ. چوققا، ئالما پوستى ۋە قېقى، ئادراسمان سېلىنىپ دۇت چىقىرىلىدۇ. سۇغا باخشى ئۆزىنىڭ بىلگەن ئايەتلىرىنى ئوقۇپ دېمىدە قىلىپ كېسەلگە پۈركۈيدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن قولىغا داپنى ئېلىپ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىكى قەسىدە خىلىغا كىرىدىغان مۇنۇ قوشاقنى ئوقۇپ داپنى چالىدۇ.

ئەزەمتە ئەلەيكۇم ئوقۇيمەن،
جىنغا توقۇم توقۇيمەن
جىن سەكرىسە سەكرىسۇن،
مەن سەكرىمەي ئوقۇيمەن.

شۇنىڭدىن كېيىن كېسەل تۇغنى (تارتىلغان ئارقاننى تۇتۇپ) چوگىلەپ ماڭىدۇ. باخشى قولىدىكى داپنى شاگىرتلىرىغا

بىرسى قولىغا خەنجەرنى ئېلىپ كېسەلنى ئالدىغا سېلىپ ئويۇنغا چۈشىدۇ. داپچى ۋە قەسىدىچىلەردىن 4 دىن 16 گىچە كىشى باخشىغا ئەگىشىپ قەسىدە ئوقۇپ داپ چالىدۇ. بۇ خىل ئەھ-ۋال بەزىدە يېرىم كېچىگىچە سوزۇلۇپ ئاخىرى مەشرەپ بىلەن تۈگەيدۇ. پىرىدە ئوقۇلىدىغان قەسىدىلەرنىڭ تۈرى كوپ بولۇپ ئۆزى توۋەندىكى ”موچەلنامە“ بىلەن تۈگەيدۇ.

ساچقىنى سويلاپ، ئۈيلىرى مورەپ كېلىدۇ،
يولدا يولۋاس توشقىنى تويلاپ كېلىدۇ.

دەريادا بېلىق، يىلاننى قوغلاپ كېلىدۇ،
ئات ئالدىدا قوي كەينىدە مەرەپ كېلىدۇ.

مايمۇنى مويلاپ، توخۇسى چىرلاپ كېلىدۇ،
ئىتلىرى قاۋاپ، توڭگۇزى بۇلغاپ كېلىدۇ.

بۇ قوشاقتىكى، ساچقان، ئۈي، يولۋاس، توشقان، بېلىق، يىلان، ئات، قوي، مايۇن، توخۇ، ئىت، توڭگۇزدىن ئىبارەت ئون ئىككى هايۋاننىڭ ئىسمى بىر ”موچەل“ يەنى ئون ئىككى يىلنىڭ ئىسمىدىن ئىبارەت. بۇ خېلى بىر ئۇزۇن قوشاق بولۇپ بېشى، ئاخىرى ساقلانمىغان. هازىر تېپىلغىنى شۇنىڭدىن ئىبارەت.

ئەپسانە

”ئەپسانە ئىنسانلار خىيالىدا ئاڭسىز هالدا بەدىئى ئۇسۇل بىلەن پىششىقلاپ ئىشلەنگەن، تەبىئەت ۋە ئىجتىمائى هادىسىلەر-

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

نىڭ قەدىمقى زامان كىشىلىرى ئاغزىدا كوللىكتىپ ھالدا بارلىققا كەلگەن ئىجادىيىتى. ئۇ قەدىمقى ئىنسانلارنىڭ كائىناتنى چۈشەندۈرۈشى، ئىنسانىيەت بىلەن تەبىئەت ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەشنى ئەكىس ئەتتۈرىدىغان ئىرادىسى ۋە غايىسى. شۇنىڭدەك ئۇ، ئىجتىمائى ئىدىئولوگىيە ئۆزگىرىشى ۋە راۋاجلىنىشىدىن ئىبارەت.

(ماركس سىياسى ئىقتىساتقا پىپەنگە قارالسۇن)

بىز تۆۋەندە بىزگىچە ساقلىنىپ كەلگەن ئەپسانىلەردىن ماسساگىتلار ھەققىدىكى ئەپسانىگە توختىلىپ ئوتەيلى. بۇ ئەپسانىنىڭ ئەسلى نۇسخىسى ساقلاپ قېلىنمىغان. بىزگە يېتىپ كەلگىنى قەدىمقى گىرېك تارىخچىسى گىرودات ئىرامىزدىن ئاۋالقى V ئەسىردە يازغان تارىخىدا بايان قىلىنغان مەزمۇندىن ئىبارەت. ۋەتەنپەرۋەرلىك، جەسۇرلۇق ۋە قەھرىمانلىقنى كۈيلەش، خاتىرجەملىك ۋە پاراغەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىش، قەبىلىداشلىرىگە سادىق بولۇش، تاجاۋۇزچىلارغا قارشى غەزەپ-نەپرەت بىلدۈرۈش تومارىس ئەپسانىسىنىڭ غايىۋى ئاساسى، تومارىس ئەپسانىسىنىڭ باش قەھرىمانى تومارىسنىڭ ئوبرازى باتۇر ۋەتەنپەرۋەر ۋە ئېگىلمەس قەھرىماننىڭ شانلىق ئۆلگىسى ۋە ئاجايىپ نەمۇنىسى. ئۇ، قەبىلىداشلىرىنىڭ قەھرىمانلىق ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك تۇيغۇلىرىنى ئۇستۇرگەن. تومارىس يالغۇز ئۆز قەبىلىسىنىڭلا تىچلىقى ۋە پاراغىتىنى ئىستەپلا قالماستىن، بەلكى باشقىلارنىڭمۇ تىچلىق ۋە پاراغىتىگە ھۆرمەت بىلەن قارىغان. ئەپسانىدە كەيخىسراۋ باسقۇنچىلىق نىيىتىدىن قايتمىغاندىن كېيىن تومارىس ئۆز يۇرتى ۋە قەبىلىلىرىنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن كەيخىسراۋنىڭ تاجاۋۇزچى قوشۇنىغا قارشى جەڭ قىلىشقا مەجبۇر بولىدۇ. مەرتلىك

ۋە راستلىق بىلەن كامالەتكە يەتكەن تومارىس دۈشمەنىنىڭمۇ مەرتلىك قىلىشىنى، ھىلە-نەيرەڭ ئىشلەتمەسلىكىنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇنىڭغا تومارىسنىڭ كەيخىسراۋغا ئەلچىلەر ئارقىلىق ئېيتقان تۆۋەندىكى سۆزلىرى ئوچۇق دەلىل بولالايدۇ: "بىز بىلىمىزكى سەن تېچلىقنى خالىمايسەن. شۇ سەۋەپتىن شەرتسىز مەسلىھەتىمىزگە كونمەي ماساگېتلار بىلەن توقۇنۇشنى ئىستىسەڭ، كۆۋرۈك ياسىمەن دەپ ئاۋارە بولۇپ يۈرمە. بىزگە ئېيتساڭ بىز ساڭا دەخلى يەتكۈزمەي دەريادىن ئۈچ كۈنلۈك يولغا كۆچۈپ كېتىمىز. بىمالال دەريادىن ئۆتسەڭ ئۇنىڭدىن كېيىن يۈزمۇ-يۈز (تۇرۇپ) ئۇرۇشىمىز. ئەگەردە بىز بىلەن دەريانىڭ قىرغىقىدا (ياكى سىڭىدىغان يېرىدە ئۇچراشماقچى بولساڭ ئۇنى ئېيت. بۇنىڭغىمۇ بىز رازى. پەقەت نامەرتلىك قىلما!" مەرتلىك ۋە قەھرىمانلىقنى روشەن ئىپادىلىگۈچى بۇ سۆزلەر تومارىسنىڭ قىياپىتىنى تازا ئوبدان خاتىرلەيدۇ.

ماساگېتلارنىڭ كۆرەشكە جىددى تەييارلانغانلىقلىرىنى ئۇلارغا تومارىستەك ئايال قەھرىمان ۋە ماھىر لەشكەر بېشى رەھبەرلىك قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن كەيخىسراۋ ھىلە-نەيرەڭ بىلەن غەلىبە قازىنىش يوللىرىنى ئىزلەشكە كىرىشىدۇ. ئۇ تومارىسنىڭ ئوغلى سىپەرگىنىز باشلىق بىر بولۇم ماساگېتلارنى پايلاپ يۈرۈپ ھاراق بىلەن مەس قىلىپ ئەسىر ئالىدۇ. دۈشمەننىڭ نامەرتلىك قىلىپ ھىلىگەرلىك قىلىشى تومارىس ۋە بارچە ماساگېتلارنى قاتتىق غەزەپلەندۈرىدۇ. تومارىس قەبىلىداشلىرىنىڭ مەسلىھەتى بويىچە كەيخىسراۋغا يەنە خەۋەرچى ئېۋەتىپ تۆۋەندىكى سۆزلەرنى ئېيتىدۇ: "ئەي قانخور كەيخىسراۋ! قىلغان ئىشىڭ بىلەن ماختانمايلا قوي! سەن مېنىڭ ئوغلۇمنى يۈزمۇ-يۈز جەڭدە

يەڭگىنىڭ يوق! ئۇنى مەككارلىق بىلەن ھاراق ئىچۈرۈپ(مەس قىلىپ) قولىغا چۈشۈردۈڭ. ئەمدى مېنىڭ مەسلىھەتىمگە كىر. ئوغلۇمنى ماڭا تاپشۇرۇپ، كەلگەن يېرىڭگە زىيان-زەخمەتسىز قايتىپ كەت! ئەگەر سوزۇمگە كىرمىسەڭ ماسساگېتلار تەڭرىسى قۇياش نامى بىلەن قەسەمىيات قىلىمەنكى، مەن، سەندەك ئاچ-كوز يوھانى قان بىلەن سۇغۇرىمەن...“ ئۇ، ئوغلى ئۇچۇنلا ئەمەس بەلكى پۈتۈن قەبىلىنىڭ شان-شەرىپى ئۇچۇن كۇرەشىدۇ. ئىرامىزدىن بۇرۇنقى 529-يىلى ئامۇ دەريا ئەتراپىدا بولغان ناھايىتى دەھشەتلىك جەڭدە ماسساگېتلار ئىران قوشۇنىنى تار-مار قىلىپ، كەيخىسراۋنى ئولتۇرىدۇ. تومارىس كەيخىسراۋنىڭ بېشىنى قان بىلەن تولغان تولۇمغا سېلىۋېتىپ شۇنداق دەيدۇ: ”ئەي نامەرت، سېنى جەڭدە ھالاللىق بىلەن يېڭىپ چىققان (مەندەك) بىر ئايالنى مەككارلىق بىلەن ئوغلىدىن جۇدا قىلىپ پەرزەنت داغىدا كويدۇردۇڭ. سەن ئومرۇڭ بويى قانغا تويمىدىڭ. مەن ئوز قەسىمىمگە ئەمەل قىلىپ سېنى (بېشىڭنى) قان بىلەن سۇغاردىم. بىرووۇنىڭ يۇرتىغا زوراۋانلىق بىلەن باستۇرۇپ كىرگەنلەرنىڭ جازاسى شۇ!...“

ئەپسانىدە سېپەرگىنىزنىڭ ئىچىملىككە بېرىلىپ ئەسىرگە چۈشۈشى قارىلىنىدۇ. بىراق ئۇنىڭدا ئار-نومۇس ئۇستۇن چىقىپ دۇشمەن قولىدا ئەسىر بولغاندىن كورە ئولۇمنى ياخشى كورگەنلىكىمۇ سوزلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ، نومۇسلۇق، ۋىجدانلىق مەرت يىگىتنىڭمۇ ئۇلگىسى بولۇپ قالىدۇ. بۇ ئەپسانىدىكى كەيخىسراۋ زالىم باسقۇنچى پادىشالارنىڭ ئوبرازى بولسا، تومارىس خەلقىنىڭ ھەقىقىي ۋەكىلى ۋە پەرزەندىنىڭ ئوبرازىدۇر.

بۇنىڭدىن باشقا گىرېك تارىخچىسى فوللىنىڭ مىلادىدىن

بۇرۇنقى 426 — 521 ـ يىللارغا ئائىت «ھەربى ھىلىلەر» ناملىق ئەسىرى ئارقىلىق بىزگە يېتىپ كەلگەن «شىراق» ئەپسانىسى. («بۇددىزىم خوتەن دەۋلىتىدە»①ناملىق كىتاپنىڭ 4ـ باپ 1 ـ بولۇم 4 ـ 5 ـ 6 ـ بەتلىرىدىكى خوتەن شەھرىنىڭ بىنا بولۇشى توغرىـ سىدىكى ئەپسانە). مۇشۇ ھەقتە تىبەت خاتىرىلىرىدە يېزىلغان بىر ئەپسانىمۇ بار. ئوتكەندە خەلق ئىچىدىكى ئەپسانىلەرگە سەلبى مەنا بېرىپ سەل قارالغانلىقتىن ئۇ تېخى يىغىپ ئېلىنمىدى.

رىۋايەت

قەدىمقى تارىخ، مەدىنىيەت، ئورپ ـ ئادەت ۋە ئاتاقلىق شەخسلەرگە دائىر ۋەقەلەرنى قىسقا ۋە ئېنىق بەدىئى ئۇسۇل بىلەن بايان قىلغان خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ بىر تۈرىنى رىۋايەت دەپ ئاتايدۇ. خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ مۇھىم تەركىۋي قىسمى بولغان بۇ تۈردىن تولاراق تارىخچىلار پايدىلىنىپ كەلگەن. بىزدە بۇ تۈرگە نەمۇنە قىلىپ كورسەتكىدەك بىرەر مىسال توپلانغىنى يوق. توۋەندە بىز ئوغۇزخان ھەققىدىكى بىر رىۋايەتنى كورۈپ باقايلى:

”تۈركى خەلقلىرىنىڭ ئەنئەنىسى بويىچە بىزگە مەلۇم ئەڭ بۈيۈك خان ئوغۇزخاندۇر. بۇ ھەقتە مانا بۇنداق رىۋايەت بار:

تۈركلەر نوھ ئەۋلادى ياپەسكە مەنسۇپ. ياپەس ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادى ئاسىيا تەرەپكە مېگىشىپتۇ. بىر قىسمى دون،

① «غەرپتە بۇددىزىم» دىگەن ئەسەرنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسىگە قارالـ سۇن.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

ۋولگا دەريالىرىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ ئىككىگە ئايرىلىپتۇ. بىر قىسمى شەرققە كېتىپ تۈركلەرنى، يەنە بىر قىسمى غەربكە كېتىپ ياۋروپا مىللەتلىرىنى تەشكىل قىپتۇ.

ياپەس ئەۋلادىدىن بولغان تۈرك ئىسسىق كۆل ئەتراپىغا جايلىشىپتۇ. بۇ يەردە تۈرك ئەۋلادىدىن ئەلىنجى خان، ياغدى خان، كويۇك خان، كېيىنچىرەك ئالىنجەخان ھوكۇمدار بوپتۇ. ئالىنجەخان ئۆلۈش ئالدىدا مەملىكىتىنى تاتار، موڭغۇل ناملىق ئىككى ئوغلىغا تەقسىم قىلىپ بېرىپتۇ......

موڭغۇل خان ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئورنىغا ئوغۇزخان ئولتۇردى. بۇ ئوغۇل قاراخاننىڭ چوڭ خوتۇنىدىن تۇغۇلۇپ بىر ياشقا تولغاندا ئۆزىنىڭ ئىسمىنى ئۆزى ”مېنىڭ ئىسمىم ئوغۇز“ دەپ قويدى. ئۇ چاغدا بالا بىر ياشقا كىرمىگىچە ئات قويۇلمايتتى......شۇنداق قىلىپ قاراخان بىلەن ئوغۇز ئوتتۇرىسىدا جەڭ بولدى. ئۇرۇشتا قاراخاننىڭ قېرىنداشلىرى، ئەۋلادلىرى، ئوغۇللىرى تامامەن ئوغۇز تەرىپىگە ئۆتتى. بۇلارنى ئوغۇزخان ”ئۇيغۇر“ دەپ ئاتىدى.

(«تارىخىي ئۇمۇمىيە» 264 - بەت.)

تارىخىي رىۋايەتلەردە كۆرسىتىلىشىچە، تۈركى خەلقلىرىنىڭ ئەڭ قەدىمقى بوۋىسى ياپەس. ئۇنىڭ ئوغلى تۈرك، ئۇنىڭ ئوغلى ھازار ئۆزىنىڭ ھايات ۋاقتىدا ئۇنىڭ ئوغۇللىرىدىن بىرى ۋاپات بولدى. ئۇ ئۆلگەن بالىسىنى نېمە قىلىشىنى بىلمىدى. ئاخىرى بۇيرۇق بېرىپ ئۇرۇق - ئەۋلادلىرىنى، قەۋملىرىنى يىغىپ، تەمبۇر ۋە باشقا ساز قوراللىرىنى تەييارلاپ، پۈتۈن تۈرك قەبىلىلىرى ناخشا ئېيتقان ھالدا ئۆلۈكنى كۆتىرىپ كېلىپ ئوتتا تاشلاپ كۆيدۈردى. تۈرك قەۋملىرى ئىچىدە ئۆلۈكنى ناخشا،

ئۇسۇل، مۇزىكا بىلەن ئۇزىتىپ كويدۇرۇش ئۇزۇن دەۋرلەرگىچە ساقلاندى. (رەۋزە توسساپا 1 - توم، 23 - بەت) بۇندىن باشقا «ئوغۇزنامە» دىنۇ بۇرە توغرىلىق بىر رىۋايەت بار، ئۇنىڭدا بۇرە ئوغۇزغا يولباشلاپ ماڭغۇچى ھالىتىدە سوزلىگۈچى قىلىپ كورسىتىلىدۇ. بۇرە توغرىلىق باشقا رىۋايەتلەرمۇ بار. ھازىرغىچە خەلق ئىچىدىكى بۇ رىۋايەتلەرگىمۇ تولۇق ئەھمىيەت بېرىلىپ يىغىلمىدى.

ئىرسالنامە

(يوللانما خەت، سالام، باغاق)

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ بۇ تۈرى يېزىق پەيدا بولۇشتىن بۇرۇن ئاشىق - مەشۇقتا، مەشۇق - ئاشىقتا يوللىنىدىغان سالام تەرىقىسىدە ۋۇجۇتقا كەلگەن بولۇپ، يېزىق پەيدا بولغۇچە قېلىپلاشقان ۋە كەڭ تارقالغان، يېزىق پەيدا بولغاندىن كېيىنمۇ ئىرسالنامە (يوللانما خەت) سالامنامىنىڭ دەستۇرى بولۇپ كەل-گەن. توۋەندە بىر ئىرسالنامىنىڭ يېزىق پەيدا بولغاندىن كېيىن-كى نۇسخىسىدىن بىرنى كورۇپ باقايلى: "ھوۋەل پىراق(1) ۋە ھازەل ئىشتىياق(2)، مۇبارەك جامالىڭىز كوڭلۇمگە يېقىن، كوزۇم-دىن يىراق. چىقمىدى جان، يەتمىدى ئاھۇ - پىغان، ئۇل نازا-كەت(3) بوستانىنىڭ نەۋ باھارى(4) ھۆسنى ئىخلىمىنىڭ

(1) ئول پىراق، (2) بۇ ئىشتىياق، (3) نازۇكلۇق، (4) باش باھارى.

www.uyghurkitap.com

شاھسۇۋارى، مالاھەت گۈلشىنىنىڭ گۈل ئۇزارى، جاندىن ئېزىز، قەندىن لېزىز، قەلەم قاشلىق، ئالتۇن باشلىق، سۇمبۇل چاچلىق غۇابان كوزلۇك، ئاي يۈزلۈك، شېكەر سوزلۇك، ئېپار بويلۇق، رىزۋان خۇيلۇق، مەھبۇپ ۋە مەشۇقلار شاھىغا: كېمىنە ئىشق ئوتىدا كويگەن، بالا ۋە مېھنەت بېشىدا ئورتەنگەن. كېچەلىرى بىارام، كۈندۈزلىرى بىقارار بولغان، دىلى جىق غەم، كوزى لىق نەم ...... دىن ئاشىقى سەرۋى نازىم① مەشىقى دىلناۋازىم② ئۈزلىرىدىن يىراق چۈشكۈنۈم شۇنىڭغا ئوخشايدىكى: پەرھات شېرىندىن، لەيلى مەجنۇندىن، تاھىر زوھرەدىن، ۋامۇق ئوزرادىن، يۇسۇپ زىلەيخادىن، غېرىپ سەنەمدىن، بېلىق دەريادىن، سەدەپ گۆھەردىن، گۈل غۇنچىدىن، بۇلبۇل باغچىدىن، كىيىك تاغدىن، چىراق ياغدىن، توگە بۇتىسىدىن، قارغۇ ھاسىسىدىن ئايرىلغاندەك ئايرىلدۇق...... ئۈزلىرىدىن ئايرىلغاندىن بېرى مۇرادىمغا يېتەلمەي، يا بىر تەرەپكە كېتەلمەي مۇھەببەت شۇسىدە سىزىپ③ سەۋرىنىڭ يوتىسىدا ئېزىپ،④ پىراق ئوتىنى باشلاپ، ئىككى كوزۇمنى ياشلاپ، گەدىنىمنى قاشلاپ، ھىچ چارە تاپالماي، كورۇشكەندە ئەھۋالنى ئېيتالماي، نالايىق سوز بىلەن نامە⑤ (پۈتۈك) ئىرسال قىلىندى (يوللاندى)،" بۇ ئىرسالنامىنىڭ بىرلىككە كەلگەن، ئاشىق ۋە مەشۇقلار ئۈچۈن ئورتاق نۇسخىسى بولۇپ، پەقەت ئايرىم جۈملىلىرىلا يازغۇچى ئەر ياكى ئايال تەرىپىدىن نىشانغا لايىقلاشتۇرۇلۇپ يوللىناتتى. بۇنىڭدىن باشقا تۈرلىرى ناھايىتى

① ئۈز قامەتلىك دەرەختەك. ② كوڭۈلگە ياقىدىغان، ③ كىچىكلەپ، ④ ھاۋانچا تېشىدا ئېزىلىپ، ⑤ خەت، باغاق.

كوپ بولۇپ، كورلا، كۇچار، ئاقسۇ، قەشقەر، مەكىت، خوتەن، لوپ، يەركەنت، تۇرپان، توخسۇن، پىچان، قۇمۇل، ئىلى يېزىلىرىدا بىر بىرىگە ئوخشىمايدىغان نۇسخىلىرى بار. ئۇلارمۇ تولۇق توپلانمىغان. بەزىلىرىنى ئېيتىش يېزىق تەرەققىي قىلغان بۈگۈنكى كۈندە كۆلىكىلىك ئىش بولۇپ قالغان. بۇ، پىروزا ژانىرىنىڭ شەكىللىنىشىگە تۈرتكە بولغان تۇردۇر.

قارلىقنامە

بۇ ئويۇن، ھەر يىلى دەسلەپكى قار ياققاندىلا «قارلىقنامە» دەپ ئاتالغان قوشاق بىلەن يېزىلىپ، يېزا ـ قىشلاق، كەنت، شەھەرلەردە بولسا مەھەللە ئاھالىلىرى تەرىپىدىن مەلۇم بىر كىشىنىڭ ئۆيىگە شۇ كىشىنىڭ يېقىن كىشىلىرى تەرىپىدىن ئەۋەتىلەتتى. ئۇنى ئېلىپ بارغۇچى كىشى «قارلىقنامە» قوشىقىنى "ئۆي ئىگىسىنىڭ دەرھال ئىستەپ تېپىشى قىيىن بولغان بىر يېرىگە تىقىپ قويۇپ خوشلىشىپ چىقىپ "قارلىق بېسۋالمىسۇن" دەپ قاچاتتى. ئۆي ئىگىسى ئۇنى تاپالىسا، دەرھال كوتىرىپ چىقىپ «قارلىقنامە» نى ئېلىپ كەلگۈچىنى تۇتۇپ قولىغا تۇتقۇزۇپ قوياتتى. تۇتالمىسا ياكى ۋاقتىدا تاپالمىسا، ئەنە شۇ قارلىقنامىدا ئېيتىلغان بويىچە "قارلىق چېيى" قىلىپ، مەشرەپ ئۆتكۈزۈپ بېرەتتى، بەزىدە بۇ ئويۇننىڭ ئاخىرى ئوغلاق تارتىش بىلەن تۈگەيتتى. شۇنداق قىلىپ، شۇنىڭ بىلەن شۇ جايدا قىشلىق مەشرەپ باشلىنىپ كېتەتتى. «قارلىقنامە قوشىقى» نىڭ ئەسلى تېپىلمىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مۇشۇنچىلىك ئىزاھات بىلەن چەكلىنىپ قالدىم.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

نورۇزنامە

«نورۇزنامە» مۇ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىكى قوشاقچىلىقنى جانلىق ھالدا تەرەققى قىلدۇرۇپ بىزگە يەتكۈزۈپ كەلگەن ئويۇن تۈرلىرىنىڭ بىرسى بولۇپ، يۇقۇرىدا بايان قىلىنغىنىدەك خويلىنىڭ مۇزىكا تەپسىرىدە نورۇز ئويۇنىنىڭ ئۇزۇن تارىخقا ئىگە ئەنئەنىلىك ئويۇن ئىكەنلىگى كورسىتىلگەن. بۇ ئويۇننىڭ جەر- يانى نورۇزنامەنىڭ ئومۇملاشقان تۈرلىرىنىڭ ئۈلگىلىرى توغرىسىدا تەپسىلى خاتىرىلەر بار. ئوزبەك ئەدەبىيات تارىخىدىنمۇ بۇ ئەنئەنىۋى ئويۇننىڭ ھازىر ئۇيغۇرلار، ئازاربەيجانلىقلار ئارىسىدا ساقلىنىپ قالغانلىغى ئالاھىدە كورسىتىپ ئوتۇلگەن. شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخىدىمۇ بۇنداق بىر پاكىت بار. مەسلەن، كۇچاردا ھەر يىلنىڭ باشلانغان كۈنىدىن 7 - كۈنگىچە بۇقا سوقۇشتۇرۇش، ئايغىر سوقۇشتۇرۇش، بۇغا سوقۇشتۇرۇش ئويۇنلىرى بولۇپ، تاما- شىچىلار ناھايىتى كوپ قاتنىشاتتى.

بۇنىڭدىن باشقا 7 - ۋە 12 - ئايلاردا بولىدىغان قىزىقچى- لىق ۋە شىر ئويۇنلىرىمۇ ئىچكىرى ئولكىلەرگە غەربىي رايوندىن (بىزدىن) كىرگەنلىگى بايان قىلىنىدۇ.①

نورۇز نامىنىڭمۇ ئەسلى نۇسخىسى تېپىلمىغانلىقتىن كور- سىتىلمىدى.

تېپىشماق

تېپىشماقمۇ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ بۇرۇنقى تۈرلىرىدىن بىرى. ئۇ، نەزمى نەسرى دەپ ئىككى تۈرگە

① شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى 240 - بەت، 265 - بەت.

AltunOq

ئايرىلىدۇ. نەزمى دېگىنىمىز شېئىرى تىلىدىكىسى. نەسرى دېگە-
نىمىز چوچەك تىلىدىكىسى، بۇنىڭ ھەر ئىككىلىسى ئۇزۇن تارىخقا
ئىگە، ھەر ئىككىلىسى ئوخشاش تەرەققى قىلغان، ھازىر 1000
غا يېقىن تېپىشماق بار. كىشىلەر مۇرەككەپ ئوخشىتىشلار ئار-
قىلىق تەبىئەت جىسىملىرى ۋە ھادىسىلىرى، ئاسمان جىسىملىرى،
ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرى، ھايۋانلارنى دەۋر قىلغان ھالدا
مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۇنى يېشىشنى بىر بىرىنىڭ ئەق-
لىنى سىناشنىڭ ئولچىمى قىلاتتى ۋە شۇ ئارقىلىق بىلىمنى
ئاشۇراتتى، مەسىلەن:

ساندۇغۇمدا جىق ئوق،
ئەتىسى قوپسام بىرى يوق.

"ساندۇغۇمدا جىق ئوق" دېگىنى ئاخشىمى ئاسمان
جىسىملىرى ئىچىدە بىزنىڭ كوزىمىزگە ئەڭ كوپ كورۇنىدى-
غان يۇلتۇز، "ئەتىسى قوپسام بىرى يوق" دېگىنى تاڭنىڭ يورۇشى
بىلەن ئۇنىڭ كوزگە كورۇنمەيدىغان خۇسۇسىيىتىنى ئىپادىلىگىنى.
كىشىلەر مۇشۇ خاراكتېرلىك ئوخشىتىشقا قاراپ ئۇنى تېپىپ
چىقىدۇ.

خەلق چوچەكلىرى

ئۇيغۇر خەلق چوچەكلىرىمۇ، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ
ئەڭ بۇرۇن ۋە كەڭ تارقالغان تۇرى. بەزىبىر تارىخىي مەنبە-
لەرگە قارىغاندا، ئۇنىڭ سانى 300 دىن ئارتۇق بولۇپ، ھازىر
توپلانغانلىرى ئاران ئوندىن بىرىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئەڭ بۇرۇن

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

مەيدانغا چىققان «يىپىلىك تاش» دېگەنگە ئوخشاش دەۋر خاراك-تېرلىك چوچەكلەرنىڭ تېخى تولۇق نۇسخىسى يوق. ئۇيغۇر خەلق چوچەكلىرى كۆپ ھاللاردا بىر بىرىگە ئوخشاش "بار ئىكەنۇ-يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەنۇ-توق ئىكەن، بۇرۇننىڭ بۇرۇنىدا، قىرغاۋۇل يەردىكەن، قۇيرۇغى جەدىكەن" دەپ باشلىنىپ، ئايد-غىمىز، "ئۇ ئۇياقتا كەتتى، مەن بۇياققا كەلدىم" دېگەنگە ئوخشاش جۈملىلەر بىلەن چۈشىدۇ. ئۇنىڭدىكى ئوبرازلارغا كەلسەك، تولاراق نارىسىدە قىز، پادىچى بالا، يېتىم بالا، مالاي كەمبەغەل، بۇۋاي ئاقىل ۋە دانىشمەنلەرنىڭ ۋەكىلى، بايلار، روھانىلار، شاھلار، بەزى ۋەزىرلەر، دوت كالۋا ئەخمەقلەرنىڭ ۋەكىلى. ئەجدىھا، يەتتە باشلىق يالماۋۇز، دىۋە ئالۋاستىلار، ئاچكوز زالىم-لارنىڭ، دۈشمەنلەرنىڭ ۋەكىلى، سۇمرۇق، ئۇچار گىلەملەر، ياغاچ ئاتلارمۇ چوچەكلەردىكى قاتناش قوراللىرى بولۇپ، ئۇ، ھازىرقى قاتناش قوراللىرىنىڭ تەساۋۋۇردىكى شەكىللىنىشىدىن ئىبارەت.

مەسەل ياكى تەمسىل

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ ئىچىدىكى پىكىر ۋە ئوخشى-تىشقا ئەڭ باي تۈرلىرىنىڭ بىرى مەسەل بولۇپ بۇنى جانلىق تىلدا تەمسىل دەيدۇ. بۇ نەسرى تۈر بولۇپ بىزگىچە يېتىپ كەلگەنلىرى، «بورە بىلەن قوزا»، «ئىلان بىلەن ياچىبەك»، «تۈل-كىنىڭ تەقسىماتى»، «كەكلىكلەرنىڭ ئۆلمىگى» قاتارلىق بىر نەچ-چىلا بولۇپ، ئۇنىڭدا، ئۆملۈك ۋە يەككىلىك، زومىگەرلىك ۋە ئاچ-كۆزلۈك، ۋەھشىلىك، ئالدامچىلىقلار ھايۋانلار تىلىدىن پاش

قىلىندۇ ۋە جەمئىيەتتىكى سەلبىي ھادىسە ۋە ۋەقەلىكلەر، ئۇلارنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشلىرى ئېچىپ تاشلىنىدۇ. بۇنىڭمۇ ئىجاتكارلىرى خەلق بولۇپ كىشىلەر، ئىنسانلار ئارقىلىق ئوتتۇرىغا چىقىرىشقا پېتىنالمىغان پىكىرلىرىنى ھايۋانلارنىڭ تىلىدىن بېرىدۇ. كېيىنكى كۈنلەردە مەسەللەرنى توپلاپ ئۇنى شېئىرىي تىل بىلەن بېيىتىپ يېزىپ چىقىشقا ھەركەتلەنگەن كىشى زۇنۇن قادىرى بولدى. ئۇنىڭ «چۈجە بىلەن سېغىزخان»، «قوشچى بىلەن چاشقان» مەسەللىرى خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ مۇھىم تۈرلىرىدىن بولغان مەسەلچى-لىكنى راۋاجلاندۇرۇش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش ئاساسىدا يارى-تىلغان.

نەسرگە مىسال:

بىر تۈپ دەرەخ ئۇن ئىككى شاخ، ھەر شاختا ئوتتۇز يوپۇرماق، ئۇنىڭ بىر يۈزى قارا بىر يۈزى ئاق. بۇنىڭ جاۋا-ۋى، يىل، ئاي، كېچە ۋە كۈندۈزدىن ئىبارەت. تېپىشماقنىڭ نەزمىي شەكلى كېيىنكى كۈنلەردە شېئىرىيەتتە تېپىشماق دېگەن شەكلىنى پەيدا قىلدى. گەرچە بۇ ئىسىم ئەرەپ شېئىرىيىتى ئارقىلىق كىرگەندەك تۇيۇلسىمۇ بىزنىڭ ئېغىز ئەدەبىياتىمىزدا يۇقۇرىدا ئېيتقاندەك ناھايىتى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. بىزنىڭ ئاتا بوۋىلىرىمىز يېزىق پەيدا بولۇشى بىلەن ئۇنىڭدىكى ھەرپلەرنى ئۇستىلىق بىلەن تېپىشماققا كىرگۈزگەن. مەسىلەن:

مەندە بارۇ سەندە بار ئالەمدە يوق،
بەلكى ئادەم دېمىگىن ئالەمدە يوق.

بۇنىڭ جاۋاۋى "مەن" "سەن" دىكى "ن" ھەرپى بولۇپ ئۇ، "ئادەم" "ئالەم" دە يوق. شېئىرىيەتنىڭ مۇ ئەمما (تېپىشماق) شەكلىدە شېئىر يازغان يەنى بۇنى تۇرمۇشلاشتۇرغان كىشى ئۇلۇغ ناۋايىدۇر. بىز تۆۋەندە ئۇنىڭ بىر تېپىشمىقىنى كۆرۈپ چىقايلى.

ئون تولۇن ئاينىڭ قاراغىدىن جۇ ئالدىڭ ئون ھىلال.
كىردى تۇپراققا ھىلال، ئاچتى تولۇن ئاي جامال.

بۇنىڭ جاۋاۋى ئېلىنغان تىرناق بولۇپ، ئون قولۇڭنىڭ ئۇچىدىن يېرىم ئايدەك تىرناقنى ئېلىپ تۇپراققا كومگەندىن كېيىن تىرنىغىڭ تولۇن ئايدەك چىرايلىق بولۇپ قالدى، دىگەن سوزنى ئۇقتۇرىدۇ.

داستان

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدا داستان خېلى چوڭ سالماقنى ئىگەللەيدۇ. ئۇنىڭ كېلىپ چىقىش تارىخىمۇ ئۇزۇن. بۇنىڭ يىپ ئۇچى كىشىلەر تېخى مىللەت بولۇپ شەكىللەنمىگەن قەدىمقى دەۋرلەرگە بېرىپ تۇتۇشىدۇ. قەدىمدىن تارتىپلا بىر بىرلىرى بىلەن ئارىلىشىپ ئولتۇراقلىشىپ بىللە ياشاپ كەلگەن رايونلاردىكى خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ ساقلىنىپ قالغان بۇ تۈرلىرىنى يېنىكلىك بىلەن بىرلا مىللەتكە مەنسۇپ قىلىۋەتكىلى بولمايدۇ. مەيلى خەلق داستانلىرى بولسۇن ياكى باشقا تۈرلەر بولسۇن ئۇنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشتە ئاشۇ مىللەت ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ تۈرلىرىگە، تۈزۈلۈشىگە، تىل، تۇرمۇش ئورپ ئادەت، ئۇسلۇپ، بايان قىلىش ئۇسۇلى، جاي ۋە باشقا ئىستىلىستىك ۋاستە شەكىل، مەزمۇن جەھەتلەردىكى پەرقلىرىگە قارىغان ۋە ئۇنى ئولچەم قىلغان ھالدا بىر تەرەپ قىلغان ياخشى. شۇنداق قىلىشلا ھەقى-

قى ئىلمىي پوزىتسىيە بولىدۇ. بىز تۆۋەندە ئۇيغۇر خەلق داستان-
لىرىنى 3 تۈرگە ئايرىپ كۆرۈپ چىقايلى.

1) ھىلىمۇ خەلق ئاغزىدا ئېيتىلىپ يۈرگەنلىرىدىن «تاھىر-
زوھرە»، «بۇلبۇل گويا»، «بوز يىگىت»، «گۈل سەنۇبەر» قاتارلىقلار
بولۇپ، لوپلۇق 106 ياشلىق داستانچى ئىسمايىل تانۇق بىزگە تولۇق
ئېيتىپ بېرىشكە ئۈلگۈرەلمىگەن «قارا قوشۇن» «ساۋغا» قاتار-
لىق 12 داستان بىلەن يېقىندا توپلىنىپ «شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەن-
ئىتى» دە ئېلان قىلىنغان «قىزىل گۈل» ناملىق داستاننىڭ پارچى-
سى ۋە سېيىت نوچى، ئابدىراخمان خوجا ھەققىدىكى داستانلار.

2) خەلق ئېغىزىدىكى رىۋايەتلەرگە ئاساسلىنىپ مەلۇم
كىشىلەر تەرىپىدىن يېزىپ چىقىلغان، يەنىلا خەلق ئىچىگە كەڭ
تارقىلىپ خەلقنىڭ ئېغىز داستانىغا ئايلىنىپ كەتكەنلەر. بۇنىڭغا
15 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا، ئۇيغۇر يۈسۈپ ھاجىم تەرىپىدىن
يېزىلغان «غېرىپ - سەنەم»، مەشھۇر تاجىك شائىرى رۇداكىنىڭ
زاماندىشى ئۇنسۇرى ۋە جامىلار تەرىپىدىن يېزىلغان «ۋامۇق»
دېگەن داستاننىڭ ھازىرقى خەلق ئىچىدىكى «ۋامۇق - ھۇزرا»
تۈرى، نامەلۇم ئاپتور تەرىپىدىن رەتكە سېلىنغان «يۈسۈپ
ئەخمەت» «ھەمرا - ھورلىقا» قاتارلىقلار.

3) ئوتتۇرا ئاسىيادا رەتلىنىپ نەشرىدىن چىققان «ئالپا-
مىش» داستانى، بۇ داستان ھەققىدە تۆۋەندىكىدەك مەلۇماتلار
بار: ئالپامىشنىڭ بېشىدىكى ”ئالىپ“ دېگەن سوز باش قەھرىماننىڭ
ئىسمى. بۇ، دىۋاندىكى ”ئالىپ“ ئەپراسىياپنىڭ ئۆزى، ئۇنىڭ
ياندىشى قەھرىمانلىرى ئوغۇز تۈركلىرىگە مەنسۇپ بولۇپ، بۇلار
يالغۇز تۈركمەنىستاندىلا ياكى باشقا جايلاردا ياشىغان بولماستىن
قەشقەر ئەتراپىدىمۇ ياشىغان. بۇ داستاندا ”چىۋىن كۆل“ دېگەن

AltunOq

www.uyghurkitap.com

جايىنىڭ ئىسمى بار. بۇ يەر لوپنۇر كۆلىنىڭ ھەر ئۈچ يىلدا بىر قېتىم كۆچۈپ تۇرىدىغان جايىنىڭ ئىسمىدۇر. قازاق خەلق داستانى ئاتىلىپ كەلگەن «قوزى كۆرپەش بايان سۇلۇ»نىڭمۇ لوپتا «قوزا كۆرپەش سۇلۇجاش» دىگەن نۇسخىسى بار، بۇنىڭمۇ كېيىنكى كۈنلەردە تولۇق بولمىغان ئىككى پارچىسى كۆچۈرۈپ ئېلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭدا بۇ ۋەقە قۇمۇلۇق رايون لوپتا بولغانلىقى سۆزلىنىدۇ. بۇ ھەقتە قازاق داستانشۇناسلىرىنىڭمۇ پىكرى مۇشۇنىڭغا يېقىن. يەنى بۇ داستانغا مەنسۇپ بولغان ئەل قۇمۇلۇقتا ياشىغان، ۋەقەدىن كېيىنمۇ قۇمۇلۇقتا كەتكەن خەلق، دىيىشىدۇ. رۇس ئالىمى بارتولدى بۇ داستاننىڭ باش قەھرىمانىنىڭ ئاتىسى قاراخان بولۇشىمۇ مۇمكىن دەپ ئېيتقان.

لەتىپە

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ بۇ تۈرىمۇ ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ خېلى كونا ۋە كەڭ تارقالغان بىر قىسمىدۇر. ھازىرغىچە يېتىپ كەلگەن بۇ تۈردىكى لەتىپە چىرايلىق، كۈلكىلىك سۆز دىگەن بولۇپ، بۇ بىزنىڭ ئارىمىزدا نەسرىدىن ئەپەندىنىڭ نامى بىلەن مەشھۇر. ئۇنىڭدىن قالسا رايونىمىزدا نامى بار لەتىپىچىلەردىن بىرى سەلەي چاققاندۇر. ئۇ، 1816-يىلى قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ توقۇزاق ناھىيىسىگە قاراشلىق ئوپالدا تۇغۇلۇپ، 89 يېشىدا ۋاپات بولغان. ئۇ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممىلا يېرىگە بارغان بولۇپ، ئۆزى خەلق سەنئەتچىسى ۋە قىزىقچىسى ھەم لەتىپىچىسى دەپ تونۇلغان، ئۇنىڭ بىرنەچچە يۈزدىن ئارتۇق لەتىپىسى بولسىمۇ ئۆز ۋاقتىدا توپلانمىغانلىقتىن ھازىر ئاران 20 نەچچە لەتىپىسى بار. ئۇنىڭدىن قالسا، ئىلىدا ئۆتكەن موللا مەتىيا خەلپىتىم، سىراجىدىن خەلپىتىم، ھازىرقى زامان گەپچىسى ھىسام دەلدۈش، ۋە تۇرپانلىق موللا زەيدىنىڭمۇ لەتىپىلىرى بار.

ئادىل پادىشا

(چوچەك)

ئۆتكەن كونا زاماندا بىر پادىشا بار ئىكەن. ئۇ قول ئاستىدىكى ھەممە كىشىلەرنى تەڭ كورۈپ يامانىدىن قورقماي، يۈۋاشنى بوزەك قىلماي، يۇرتنى ئادىللىق بىلەن سورىغان ئىكەن. ئۇ، داۋاملىق يۇرتنى كۆچلۈك، خەلقنى باي قىلىشنىلا ئويلايدىكەن، شوڭا كىشىلەر ئۇنى ئادىل پادىشا دەپ ئاتايدىكەن.

پادىشا كۆڭلەرنىڭ بىرىدە: يۇرتۇمدىكى ھەممە خەلق باياشات ۋە ئىناق ياشايدۇ. كىشىلەر "ئادىل پادىشا" دەپ ئاتاپ ياخشى گېپىمنىلا قىلىدۇ. ئەمما بۇ يۇرتتا مېنى يامان دەيدىغانلارمۇ بارمىدۇ؟ — دەپ ئويلاپ، كەچقۇرۇنلۇغى دىخانچە ياسىنىپ شەھەرگە كىرىپتۇ. ئۇ، كىشىلەر توپلاشقان، ئوز ئارا گەپ سوز قىلىشقان يەرلەرگە بېرىپ تىڭشاپ بېقىپتۇ. ئەمما ھېچ كىمنىڭ ئۇنىڭ يامان گېپىنى قىلغانلىغىنى ئاڭلىيالماپتۇ.

پادىشا شەھەردىن چىقىپ يېزىلارنى ئارىلاپ كېتىپ بېرىپ بىر ئىشىك تۇۋىگە بارسا، ئوي ئىچىدە بىر قېرى موماي، ئالدىنى كۆن پېتىش تەرەپكە قىلىپ جەينىمازدا ئولتۇرۇپ ئىككى قولىنى ئىگىز كوتىرىپ: "خۇدايا پەرۋەردىگارا،

سەندىن مەدەت تىلەيمەن، مەزىن ئاخۇنۇمنىڭ زۇۋانى تۇتۇلسا، قارا ئاتلىق ۋەزىرنىڭ ئېتىنىڭ پۇتى سۇنۇپ يېقىلسا، پادىشا يوقالسا“، دەپ يىغلاپ ئولتۇرغانلىقىنى كورۇپتۇ-دە، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپلا ئوردىسىغا قاراپ كېتىپتۇ.

پادىشا ئەتىسى ئەتىگەندە ئادەم ئەۋەتىپ، ھېلىقى ‌موماي-نى ئوردىغا چاقىرتىپ كەپتۇ.

موماي پادىشانىڭ ئالدىغا كىرگەندە ئۇنىڭ ئايىغىغا يىقى-لىپ، ئۇنىڭ پۇتىغا ئېسىلىپ، يەرنى سۆيۈپتۇ ۋە كوزلىرىدىن ياش ئېقىتىپ غال-غال تىترەپ تۇرۇپتۇ.

پادىشا مومايغا ئاخشامقى 3 گەپنىڭ سىرىنى سوزلەشنى ئېيتىپتۇ.

— ئى ئۇلۇغ پادىشاھىم!—دەپ يىلىنىپتۇ موماي: بىر قو-شوق قېنىمدىن كەچسىلە، مەن تولۇغى بىلەن سوزلەپ بەرسەم.

— كەچتىم، سوزلە!—دەپ ئىجازەت بېرىپتۇ پادىشا. موماي سوزىنى باشلاپتۇ:

— ئۇلۇغ پادىشاھىم، مېنىڭ بالا-چاقام ۋە ئېرىم يوق بىر تۇل خوتۇنمەن.

مەن ئۇزۇندىن بېرى پەقەت باينىڭ پاختىسىنى ئېگىرىپ، شۇنىڭ ئىش ھەققىگە بەرگەن ئازغىنە پۇل بىلەن جېنىمنى ساقلايتتىم. 2 ھەپتە بولدى ھەر جۈمە كۈنى دەل مەزىن ئاخۇ-نۇم جۈمەگە ئەرزان ئوقۇش بىلەن تەڭ، كۈن چىقىش تەرەپتىن بىر قارا ئاتلىق ۋەزىر ئېتىنى قۇيۇندەك تېز چاپتۇ-رۇپ كېلىپ، ئىشىك ئالدىمدا توختاپ، ئېگىرگەن بارلىق يىپلىرىمنى ئېلىپ يەنە ئېتىغا مىنىپ كەلگەن تەرىپىگە قاي-تىپ كېتىدۇ. ئۇنىڭغا يىغلاپ يالۋۇرسام، ”پادىشانىڭ بۇيرۇغى“

دەيدۇ، شۇندىن بېرى باي ماڭا پۇل بەرمىگەچكە، ئاچ قېلىد-ۋاتىمەن. شۇڭا مەزىن ئاخۇنۇمنىڭ زۇۋانى تۇتۇلسا دەپ يىغلىد-شىمدا، مەزىن ئاخۇنۇم جۈمەگە ئەزەن ئوقۇمىسا قارا ئاتلىق ۋەزىر كەلمەسمىدىكىن دەپ ئويلىغان ئىدىم؛ قارا ئاتلىق ۋە-زىرنىڭ ئېتىنىڭ پۇتى سۇنۇپ يېقىلسا، ۋەزىرمۇ بىرگە موللاق ئېتىپ چۈشۈپ ئولۇپ قالسا، مېنىڭ يىپىمنى ئېلىپ كەتمەسمە-دىكىن دەپ ئويلىدىم، قارا ئاتلىق ۋەزىر مېنىڭ ئەگىرگەن يىپلىرىمنى "پادىشانىڭ بۇيرىغى" دەپ ئېلىپ كەتكەنلىگى-ئۈچۈن جاناپلىرىنىڭ ئولۇمىنى تىلىدىم.

پادىشا بۇنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، مومايغا يىمىش ئۈچۈن ئاش-ئوزۇق، خەجلەش ئۈچۈن پۇل بېرىپ، ئۇنى ئۆيىگە قاي-تۇرۇپتۇ ۋە جۈمە كۈنى ئىشنىڭ سىرىنى تەكشۈرۈپ كورۇشنى ۋەزىرگە بۇيرۇپتۇ.

كۈتكەن جۈمە كۈنىمۇ يېتىپ كەپتۇ. ۋەزىر ئەڭ يۈگرۈك، ئەڭ ياخشى ئاتتىن بىرنى مىنىپ، ھېلىقى مومايىنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىغا كېلىپ بىرجايغا يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپتۇ. دىگەندەك دەل مە-زىن ئاخۇنۇم جۈمەگە ئەزان ئوقۇيش بىلەن تەڭ، كۈن چىقىش-تىن بىر قارا ئاتلىق ۋەزىر ئاتنى ناھايىتى تېز چاپتۇرۇپ كېلىپ، مومايىنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىدا توختاپتۇ-دە، ئاتتىن چۈشۈپ مومايىنىڭ ئىگىرگەن يىپلىرىنى يىغىشتۇرۇپتۇ. موماي يىغلاپ يال-ۋۇرسا، "پادىشانىڭ بۇيرۇغى" دەپتۇ-دە، يەنە ئېتىغا مىنىپ، قانداق تېزلىكتە كەلگەن بولسا، شۇنداق تېزلىك بىلەن قايتىپ كېتىپتۇ.

پادىشانىڭ ۋەزىرى، ھېلىقى قارا ئاتلىق ۋەزىرنىڭ كەينى-نىدىن ئات چاپتۇرۇپ قوغلاپتۇ. بىرھازا ماڭغاندىن كېيىن، چولگە

www.uyghurkitap.com

يېتىپ كەپتۇ. ۋەزىر، قارا ئاتلىق ۋەزىرنىڭ كەينىدىن يېتىشەي دەپ قالغاندا ئۇلارنىڭ ئالدىدا بىر كول پەيدا بولۇپتۇ. قارا ئاتلىق ۋەزىر ئاتنى قامچىلىغان ئىكەن، ئات كولگە سەكرەپ، كوزدىن غايىپ بولوپتۇ. پادىشانىڭ ۋەزىرىمۇ ھىچ بىر ئىككىلىنىپ تۇرماستىن، ئاتىنى چاپتۇروپ كولگە سەكرەپتۇ.

ئۇ، كوزىنى ئاچسا، كوز ئالدىدا بىر چوڭ شەھەر پەيدا بولۇپتۇ. بۇ شەھەرنىڭ ھەممە كوچىلىرىغا رەڭدار گىلەمدىن پاياندار سېلىنغان بولۇپ، ھەممە يەردە خۇشپۇراق گۇللەر ئېچىلىپ تۇرغان، گۇل شاخلىرىدا بۇلبۇللار سايراپ تۇرغان، باغلىرى مەي باغلاپ پىشىپ ۋايىغا يەتكەن ئالما، ئانار، شاپتۇل، ئۈزۈم، ئەنجۇر ... قاتارلىق مېۋىلەرگە تولۇپ كەتكەن ئىكەن. بۇ شەھەرنىڭ ئىمارەتلىرىنىڭ تۈۋرۈكلىرى مەرمەردىن، تاملىرى كۈمۈشتىن، ئىشىك، دەرىزىلىرى ئالتۇندىن ياسالغان بولۇپ، كۈن نۇرىدا پاقىراپ، كوزنى قاماشتۇرىدىكەن، بۇ شەھەردىكىلەرنىڭ ھەممىسى قىزلار بولۇپ، بىرمۇ ئەركىشى يوق ئىكەن، بۇ جاي يەر ئاستى ئايال پادىشالىغى دەپ ئاتىلىدىكەن.

بىرقانچە ياسانغان كېنىزەكلەر ۋەزىرنىڭ ئالدىغا چىقىپ ئۇنى كۈتۈۋاپتۇ. تېچلىق-ئامانلىق سورىغاندىن كېيىن ئۇنى يەر ئاستى ئايال پادىشاسىنىڭ قېشىغا ئېلىپ كىرىپتۇ. يەر ئاستى ئايال پادىشاسى ۋەزىرگە شۇنداق چىرايلىق كورۇنۇپتىكى، كۈن دىسە كوزى بار ئىكەن، ئاي دىسە ئېغىزى بار ئىكەن. يۈز-كوزدىن خۇددى قۇياشتەك نۇر يېغىپ تۇرىدىكەن، ئۇنىڭ ئالدىدا كۈن، ئايمۇ خىجىل ئىكەن، ئۇ تۇرغان ئويگە چىراق يېقىشنىڭ ھاجىتى يوق ئىكەن. ئۇنىڭ ئاپپاق بەدەنلىرى خۇددى ئاق قاشتېشىدىن ئويۇپ ياسالغاندەك سۈزۈك ئىكەن، چىرايى

خۇددى كۆز پەسلىدە بەرگىدە تورۇپ قىزىرىپ پىشقان ئالمىدەك رەڭدار ئىكەن. ئاۋازى بۇلبۇلنىڭ ئاۋازىدىن خۇشخۇي بولۇپ، ئۇنىڭ سايرىشى ئالدىدا بۇلبۇلنىڭ سايرىشى ھېچنەرسىگە ئەرزىمەيدىكەن. كوزلىرى خۇددى بۇلاقتەك، ئېغىزى ئويماقتەك چىرايلىق ئىكەن. ئۇنىڭ چاچلىرى قاپقارا قۇندۇزغا ئوخشايدىكەن، ھەر ئورۇمى بىلەكتەك بولۇپ ھۇشۇقىغا تېگىپ تۇرىدىكەن. بادام قاپاقلىرى ئۈستىگە قونغان يادەك قاشلىرى بەكمۇ ياراشقان بولۇپ، بوستان كىرپىكلىرى كوزىگە سايە تاشلاپ تۇرىدىكەن. ئاغزى دائىما كۈلۈشكە تەييار ئىكەن.

ئۇ شونچىلىك ئاپپاق ئىكەنكى، ھەتتا سو ئىچسە گېلىدىن كورۇنۇپ تۇرىدىكەن.

ۋەزىر بۇنداق چىرايلىقنى تۇغۇلوپ-تورۇلوپ بىر قېتىممۇ كورۇپ باقمىغان ئىكەن. خۇددى رىۋايەتلەردە ئېيتىلغان پەرىزاتنىڭ ئوزىلا ئىكەن. شۇڭا ئۇ، يەر ئاستى ئايال پادىشاسىنى كورۇش بىلەنلا ئۇنىڭغا ئاشىقى بىقارار بولۇپتۇ. ئەمما ۋەزىر ئايال پادىشاغا ئۇ توغرۇلوق بىرەر ئېغىز گەپسوز قىلىشقا پېتىنالماپتۇ.

ئايال پادىشا ۋەزىردىن نەدىن كەلگەنلىگىنى، بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالغانلىغىنى سوراپتۇ. ۋەزىر ئۇنىڭغا بولغان ۋەقەنىڭ ھەممىسىنى تەپسىلى سوزلەپ بېرىپتۇ ۋە ئۇنىڭ سىرىنى سوزلەپ بېرىشنى تەلەپ قىپتۇ.

ئايال پادىشا ئۇنىڭغا:

— كېيىن بىلىسىز،— دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ-دە، باشقا گەپ قىلماپتۇ.

ئايال پادىشا مەخسۇس كېنىزەكلىرىنى بەلگىلەپ ۋەزىر-

نى ئوز قول ئاستىدىكى شەھەرلەرنى، ئوي - ئىمارەت، يۇرت- مەھەللىلەرنى گۈل - گۈلىستان باغلارنى ساياھەت قىلدۇرۇپتۇ. ھەر ئاخشىمى ئويۇن - تاماشا قىلدۇرۇپ بېرىپتۇ. كۈن كەينى- دىن كۈن ئۆتۈپ، ھەپتە كەينىدىن ھەپتە ئۆتۈپ، ھەش - پەش دېگىچە 40 كۈن ئۆتۈپ كېتىپتۇ، ۋەزىر ئۆز ماكانىغا قايتىپ كەتمەكچى بولۇپتۇ.

ئايال پادىشا ۋەزىردىن قانداق تەلۋى بارلىقىنى سوري- غاندا ۋەزىر ئۆزىنىڭ ئايال پادىشا بىلەن توي قىلىشنى ئارزۇ قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. مەن سىزنىڭ تەلۋىڭىزگە قوشۇلىمەن، — دەپتۇ ئايال پادىشا، — ئەمما مېنىڭ بىرلا شەرتىم بار، سىز شۇ شەرتنى ئورۇنلىيالىسىڭىز، سىز بىلەن توي قىلىمەن ۋە مەڭگۈ بىللە بولىمەن.

— شەرتىڭىزنى ئاڭلىسام، — دەپ مۇراجەت قىلىپتۇ ۋەزىر ئايال پادىشاغا. مەن توي تۈگىگەن كېچىسى قاتتىق ئۇخلايمەن، مېنى شۇ كېچىسى 3 قېتىم ئويغىتىشىڭىز لازىم. ئەگەر مېنى ئويغىتالمىسىڭىز، نەدىن كەلگەن بولسىڭىز، شۇ يەرگە كېتىسىز، مەندىن خاپا بولمىسىڭىز بولىدۇ.

بۇنى ئاڭلىغان ۋەزىر ئۇخلىغان ئادەمنى ئويغىتىشمۇ شەرت بولامدۇ؟ ئۇخلىغان ئادەمنى ئويغاتماق قانچىلىك تەس ئىش ئىدى، ئۇنى بىر كېچىدە 3 قېتىم ئەمەس، بەلكى 300 قېتىم- مۇ ئويغىتالايمەن، — دەپ ئويلاپتۇ — دە، شەرتىڭىزنى تولۇق ئورۇند- لايمەن، — دەپ ۋەدە بېرىپتۇ.

يەتتە كېچە - كۈندۈز توي - مەرىكە ئۆتكۈزۈلۈپتۇ. توي تۈگىگەن ئاخشىمى ئايال پادىشا ياستۇققا بېشىنى قويۇش بىلەن- لا قاتتىق ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ۋەزىر ئايال پادىشانى ئويغىتىش

ئۈچۈن، دەسلۇۋىدە ئۈنى پەس ئاۋاز بىلەن چاقىرىپ بېقىپتۇ، كېيىن قاتتىق ئاۋاز بىلەن ۋاقىراپتۇ، ئويغانماپتۇ، پۇت-قوللىرى-نى تارتىپ سىلكىپتۇ، چىمداپ بېقىپتۇ، ھەتتا بەدەنلىرىگە يىڭنە سانچىپتۇ، ئويغانماپتۇ، ئاخىرى ئۈنى كۆتىرىپ كارۋاتتىن يەرگە تاشلاپتۇ، يەردىن ئېلىپ كارۋاتقا ئېتىپتۇ، ئويغانماقتا يوق، ھەتتا قىمىرلاپمۇ قويماپتۇ. ھېچقانداق ئامال قىلالماي، ئاخىرى ئوي ئىچىگە دۇمباق، ناغرا، سۇناي-كانايلارنى ئەكىرىپ قالايمىقان چېلىپ قۇلاقنى يارغىدەك ئاۋاز چىقىرىپتۇ. ئايال پادىشا زادىلا ئويغانماپتۇ. ئىش قىلىپ، ۋەزىرنىڭ ئايال پادىشانى ئويغىتىش ئۈچۈن قىلمىغان ھەركەتلىرى قالماپتۇ. بۇ ۋاقىتتا تاڭ ئېتىشقا يېقىنلىشىپ توخۇلار چىللاشقا باشلاپتۇ. ۋەزىرمۇ بىر كېچە ئۇخلىماي ھەركەت قىلغانلىقتىن قاتتىق ھارىدۇق يېتىپ، كوزى ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ئويغانسا ۋەزىر ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى ئويىدە ياتقانمىش.

ۋەزىر ئورنىدىن تۇرۇپ پادىشانىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ-دە، كورگەن ئەھۋاللارنىڭ ھەممىسىنى يىپىدىن-يىڭنىسىغىچە تولۇق سوزلەپ بېرىپتۇ.

كېلىدىغان جۇمە كۈنى بۇ سىرنى بىلىش ئۈچۈن پادىشا ئوزى بارماقچى بولۇپتۇ. كۈتكەن جۇمە كۈنىمۇ يېتىپ كەپتۇ. پادىشا ئورنىدىن سەھەر تۇرۇپ، ئاتقا مىنىپ ھېلىقى موماينىڭ ئويىنىڭ ئالدىدا، بىر يوشۇرۇن يەرگە موكۇپ ئولتۇرۇپتۇ، مەزىن ئاخۇنۇم جۇمەگە ئەزان ئوقۇش بىلەن تەڭ قارا ئاتلىق ۋەزىر كېلىپ موماينىڭ ييىنى ئېلىپ كېتىدىغان ئىش يەنە تەكرارلىنىپتۇ. پادىشا ئاتقا مىنىپتۇ ۋە قارا ئاتلىق ۋەزىرنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ مېڭىپتۇ، بىر ھازا مېڭىپ چولگە چىققاندا ساينىڭ

ئوتتۇرىسىدا بىر كول پەيدا بولۇپ قارا ئاتلىق ۋەزىر ھېلىقى كولگە سەكرەپ، كوزدىن غايىپ بولۇپتۇ. پادىشامۇ ئارقىسىدىنلا كولگە سەكرەپ ۋەزىر ئېيتقان يەر ئاستى ئايال پادىشالىقىنىڭ يۇرتىغا يېتىپ بېرىپتۇ.

پادىشاغا بۇ يەرنىڭ گۈزەللىكى ۋەزىر ئېيتقاندىنمۇ نەچچە-چە ھەسسە ئارتۇق بىلىنىپتۇ. ئايال پادىشا كېنىزەكلىرىنى ئەگەش-تۈرۈپ تال چىۋىقتەك تولغىنىپ، ناز-كەرەشمىلەر بىلەن پادىشا-نىڭ ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋاپتۇ. پادىشا ئايال پادىشانى كورۇش بىلەنلا ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ قاپتۇ.

پادىشا ئايال پادىشادىن ھېلىقى قارا ئاتلىق ۋەزىرنىڭ سىرىنى سورىغان ئىكەن، ئۇنىڭغىمۇ كېيىن بىلىسىز، دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ.

پادىشانى ۋەزىرگە قارىغاندا نەچچە ھەسسە ئارتۇق مېھمان قىلىپ كۈتۈۋاپتۇ. ھەتتا پادىشاغا كورسەتمىگەن ئايال پادىشالىقى-نىڭ غەزىنىسىمۇ قالماپتۇ. كوزنى يۇمۇپ-ئاچقىچە 2 ئاي ئوتۇپتۇ.

پادىشا ئوز يۇرتىغا قايتماقچى بوپتۇ. ئايال پادىشا ئۇنىڭدىن قانداق تەلىۋى بارلىقىنى سوراپتۇ.

پادىشا ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىشنى ئارزۇ قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ.

ئايال پادىشا ئۇنىڭ تەلىۋىگە قوشۇلۇپتۇ. ۋە پادىشاغىمۇ ۋەزىرگە قويغان شەرتنى قويۇپتۇ.

پادىشا ئۇنىڭ شەرتىگە كونۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن توي باشلىنىپ-تۇ. توي ئارىلىقىدا بىر كېنىزەك پادىشاغا بىر باغاقچە سۇنۇپتۇ. با-غاقچىغا "سىز پادىشانى ئويغىتىش ئۈچۈن ۋەزىرگە ئوخشاش قالاي-

مىقان ھەركەت قىلماي، پادىشا ئۇخلىغاندا، 3 ھېكايە ئېيتىپ، ھېكا-
يىنىڭ ئاخىرىدا ئۇز - ئۆزىڭىزگە سوئال قويۇپ، سوئالغا قەستەن-
گە خاتا جاۋاپ بەرسىڭىز پادىشا سىزنىڭ جاۋابىڭىزنى تۈزد-
تىش ئۈچۈن ئۆزى ئويغىنىدۇ“، دەپ يېزىلغان ئىكەن.

توي 40 كېچە - كۈندۈز داۋام قىلىپتۇ. توي ناھايىتى كاتتا ئۆتۈپتۇ. توي تۈگىگەن ئاخشىمى ئايال پادىشا ياستۇققا بېشىنى قويۇش بىلەنلا قاتتىق ئۇيقۇغا كېتىپتۇ.

پادىشا كېنىزەكنىڭ تاپشۇرۇغى بويىچە ئايال پادىشانى ئويغىتىش ئۈچۈن بىرىنچى ھېكايىنى مۇنداق باشلاپتۇ:

بۇرۇن - بۇرۇندىكەن، تېرىق تۇلۇمدىكەن، يىتىم بۇلۇڭدىكەن. شۇنداق كونا زاماندا بىر يۇرتتا بىر ياغاچچى، بىر سەيپۇڭ، بىر موزدۇز، بىر ئاخۇنۇم بولغان ئىكەن. ئۇلار ئۆز يۇرتىدا جان باقالمىغانلىقى ئۈچۈن، مەسلىھەتلىشىپ باشقا يۇرتقا كۆچۈپ كەتمەكچى بولۇپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە، بۇ توت كىشى يۈك - تاقلىرىنى ئۇلاق-لارغا يۈكلەپ، باشقا يۇرتقا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. يول يۈرۈپ-تۇ، يول يۈرسىمۇ مول يۈرۈپتۇ، كېچىسى بىر دەل - دەرەخلىك چولدە قونۇشقا توغرا كەپتۇ. بۇ يەردە ھەم ياۋايى ھايۋانلار ھەم ئوغرى - قاراقچىلار كوپ بولغانلىقتىن كېچىچە توت كىشى نوۋەت بىلەن پوستتا تۇرۇپ ئات - ئۇلاق، مال - مۈلۈكلەرنى ئوغرى - يالغان، ياۋايى ھايۋانلاردىن خەۋەر تاپماقچى بولۇپتۇ.

بىرىنچى قېتىملىق پوستتا تۇرۇش نوۋىتى ياغاچچىغا كەپتۇ. باشقا ئاغىنىلىرى ئۇخلاپ قالغانلىقتىن، ياغاچچى ئوت يېقىپ ئوت يورۇغىدا ئەتراپقا قاراپ ئولتۇرۇپتۇ. بىرھازادىن كېيىن ئەسنەپ ئۈگدەشكە باشلاپتۇ. ئۇيقۇسىنى قاچۇرۇش ئۈچۈن، ئۇ ياغاچچىلىق

AltunOq

www.uyghurkitap.com

سايمانلىرىنى ئەكىلىپ ئەتراپىدىكى ياغاچلارنى توغراپ بىر قىزنىڭ مودىلىنى ياساپتۇ.

ئىككىنچى قېتىملىق پوس سەيپۇڭغا كەپتۇ. ئۇ، ئوت يورۇ- غىدا كىلىپ قارىسا ياغاچتىن ياسالغان بىر قىزنىڭ مودىلى تۇر- غانلىغىنى كورۇپتۇ. بۇنىڭ ياغاچچى ئاغىنىسىنىڭ قىلغان ھۈنىرى ئىكەنلىگىنى پەملىگەن سەيپۇڭ، دەرھال ماشىنىسىنى قۇراشتۇرۇپ ئوت يورۇغىدا ئولتۇرۇپ بىر تو كىيىم تىكىپ ئۇنىڭغا كىيگۈزۈپ قويۇپتۇ.

ئۈچىنچى قېتىملىق پوس موزدۇزغا كەپتۇ. ئۇ ئوتنىڭ قېشىغا كەلسە چىرايلىق كىيىم - كېچەك كىيگۈزۈلگەن، ياغاچتا ياسالغان بىرقىزنىڭ ھەيكىلى تۇرغانلىغىنى كورۇپتۇ. ئۇ، بۇنىڭ ئالدىدا پوستا تۇرغان ئىككى ئاغىنىسىنىڭ ھۈنىرى ئىكەنلىگىنى بىلىپ، ئۇمۇ ئوت يورۇغىدا ئولتۇرۇپ بىر بەتىنكە تىكىپ كىيگۈزۈپ قويۇپتۇ.

سەھەردە پوستا تۇرۇش نوۋىتى ئاخۇنۇمغا كەپتۇ، ئاخۇنۇم ئورنىدىن تۇرۇپ قىزنىڭ مودىلىنى كورۇپ، بۇنىڭ، ئالدىدا پوستا تۇرغان 3 ئۇستامنىڭ قىلغان ئىشى ئىكەنلىگىنى بىلىپتۇ- دە، ئۇمۇ ھۈنىرىنى كورسىتىشنى ئويلاپتۇ.

ئاخۇنۇم دەرھال تاھارەت ئېلىپ، خۇداغا ئىبادەت قىلىپ، شۇ ياغاچتىن ياسالغان قىزغا جان ئاتا قىلىشنى تىلەپ يىغلاپ- تۇ. خۇدا ئۇنىڭ دۇئايىنى ئىجاۋەت قىلىپ، بۇ قىزغا جان ئاتا قىلىپتۇ - دە، بۇ ياغاچتىن ياسالغان قىزنىڭ مودىلى ھەقىقى جېنى بار ئادەمگە ئايلىنىپتۇ.

ئەتىسى ئورنىدىن تۇرۇپ، بۇ قىزنى توت كىشى تالىشىپ قاپتۇ. ياغاچچى بۇ قىز مېنىڭ بولۇشى كېرەك، چۈنكى دەسلەپتە

بۇنىڭ مودېلىنى مەن ياسىمىغان بولسام ئۇ قايسىڭلارنىڭ يادىغا كېلەتتى دېسە؛ سەيپۇڭ، بۇ قىز جەزمەن مېنىڭ بولۇشى كېرەك، چۈنكى راست ئادەمۇ كىيىم-كېچەك كىيمىسە ئىنتايىن سەت تۇرىدۇ. سىلەر ياغاچتىن بۇ قىزنىڭ مودېلىنى ياسىغىنىڭلار بىلەن ئۇنىڭغا مەن كىيىم تىكىپ كىيگۈزمىگەن بولسام، ئۇ ئادەم سىياقىغا كىرمىگەن بولاتتى دەپتۇ.

موزدۇز بۇ قىز مېنىڭ بولۇشى كېرەك، چۈنكى مەن 3، 4 سائەت ۋاقتىمنى سەرپ قىلىپ قىممەت باھالىق خۇرۇمدا بەتىنگە كىيگۈزدۇم، ھەممىدىن كۆپ ئەجرىم كەتتى، دېسە، ئاخۇنۇم، سىلەر ئۇنى-بۇنى دىگەن بىلەن بۇ قىز چوقۇم مېنىڭ، چۈنكى بۇ قىزنىڭ جېنى بولمىغان بولسا ئۇ ھېچ نەرسىگە ئەسقاتمايتتى، مەن خۇداغا يىغلاپ خۇدادىن ئۇنىڭغا جان تىلەپ، جېنى بار ئادەمگە ئايلاندۇردۇم دەپتۇ. ھېچكىمنىڭ قىزنى باشقىغا ئۆتۈنۈپ بەرگۈسى كەلمەي، ئۆز سۆزىدە چىڭ تۇرۇپتۇ. ھېكايە سۆزلەپ تۇرغان پادىشا ئۆزىگە سوئال قويۇپ: ”بۇ قىز زادى كىمنىڭ بولۇشى كېرەك؟“ دەپتۇ. ئۆز سوئالىغا جاۋاپ بېرىپ: ”بۇ قىز ئاخۇنۇمنىڭ بولۇشى كېرەك. چۈنكى ئۇ خۇدادىن جان تىلىمىگەن بولسا بۇ جېنى يوق مودېل ھېچ نىمىگە ئەسقاتمايتتى“ دەپتۇ.

بۇ ۋاقىتتا ئايال پادىشا ئويغىنىپ: خاتالاشتىڭىز، بۇ قىز ياغاچچىنىڭ بولۇشى كېرەك، چۈنكى ئۇ دەسلەپ ئويلاپ ياغاچتىن قىزنىڭ مودېلىنى ياسىمىغان بولسا، بۇ ئىش ھېچقايسىنىڭ يادىغا كەلمەيتتى، دەپ تۈزىتىپتۇ-دە، يەنە بېشىنى ياستۇققا قويۇپ ئۇيقۇغا كېتىپتۇ.

پادىشا ئايال پادىشانى بىرىنچى قېتىم ئويغىتالىغىنىغا ئىنتايىن خۇشال بولۇپتۇ. بۇ ئىش پادىشانىڭ كۆڭلىدىكى تېپىشماقنى يەشكەن-دەك بىردىنلا چىرايى ئېچىلىپ كېتىپتۇ. ئۇ قانچە ئۇزۇننى توت-سىمۇ لېكىن ئۇنىڭ لەۋلىرى لىپىلداپ كۆڭلىدىكى خۇشاللىقىنى نامايەن قىلىپ تۇرۇپتۇ. پادىشا بۇرۇتلىرىنى تاراپ گېلىنى ياساپ لەۋلىرىنى يالىغاندىن كېيىن، ئىككىنچى ھېكايىسىنى مۇنداق باشلاپتۇ:

بىر ئادەمنىڭ ئىككى ئوغلى بار ئىكەن، ئۇلارنىڭ ئاتا - ئا-نىسى ئۆلۈپ قاپتۇ. ئۇلار ئاتا - ئانىسىدىن قالغان مال - دۇنيانى يەپ-ئىچىپ بىرمەزگىل كەڭتاشا ئويىنىغان بولسىمۇ، لېكىن كۈنلەر ئۆتكەنسېرى مال- دۇنيالىرى تۈگەپ قوللىرى قىسقىراپ قاپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئاكا - ئۇكا ئىككىسى باشقا يۇرتقا بېرىپ ئو-قەت قىلىپ جان ساقلاش مەقسىتىدە، ئۆز يۇرتىدىن ئايرىلىپ يولغا چىقىپتۇ. مېڭىپتۇ - مېڭىپتۇ، بىرقانچە كۈن ماڭغاندىن كېيىن بىر ئاچا يولغا دۇچكەپتۇ. ئاكىسى ئۇكىسىغا قاراپ:

— ئۇكام، ھازىر ئالدىمىزدىكى يول ئىككىگە ئايرىلدى. شۇڭا ئىككىمىز ئىككى يولغا مېڭىپ، ئىككى شەھەرنى كۆرۈپ كەلسەك قانداق؟ — دەپتۇ.

ئۇكىسى ئاكىسىنىڭ سۆزىگە قوشۇلۇپ ئىككىسى ئىككى يولغا ئايرىلىپ مېڭىپتۇ.

ئەمدى گەپنى ئۇكىسىدىن ئاڭلايلى، يىگىت بىرقانچە كۈن ماڭغاندىن كېيىن بىر چوڭ شەھەرگە بېرىپتۇ. ئۇ شەھەرنى ئا-رىلاپ بىر يەرگە بارسا، بىر قانچە كىشلەرنىڭ بىر يەرگە توپ-لىشىپ بىر نەرسىلەرنى ئوقۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. يىگىت يېقىن بېرىپ قارىسا، پادىشا يېزىپ چاپلىغان ئېلان ئىكەن، ئۇنىڭدا

پادىشانىڭ خوتۇنىنىڭ پۈتۈن بەدىنىگە ئېغىر جاراھەت چىقىپ قالغانلىقى، كوپ قېتىم داۋالاتقان بولسىمۇ، لېكىن ھىچ قانداق دورا كار قىلمىغانلىقى، ئاخىرى تىۋىپلارنىڭ ئۇ كېسەلگە يولۋاسنىڭ ئىسسىق قېنىنى سۈرتۈپ، ئاندىن يولۋاسنىڭ يۈرىگىنى پىشۇرۇپ يېگۈزسە، ساقىيىدۇ دېگەنلىكى، شۇڭا كىمكى بىر يولۋاسنى تىرىك تۇتۇپ ئەكىلىپ بەرسە، ئۇنىڭغا قىزىنى بېرىپ، ئوزىگە كۈيوغۇل قىلىۋالىدىغانلىقى يېزىلغان ئىكەن. يولۋاس تۇتۇپ كېلىشكە بۇ شەھەردىن ھىچكىم جۈرئەت قىلالماپتۇ.

يىگىت، "ئېسىلساڭ نارغا ئېسىل، يىقىلساڭ ناردىن يىقىل" دېگەن گەپ بار، ئادەم ھامىنى ئولىدۇ، يا ئولۇم يا كورۈم، تەلىيىمنى سىناپ كورەي، دەپ ئويلاپتۇ-دە، ئوردىغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇ، پادىشانىڭ ئالدىغا كىرىپ ئوزىنىڭ يولۋاس تۇتۇپ كېلىش ئۈچۈن بارىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. پادىشا ئۇنىڭغا ئوزۇق-تۈلۈك، قورال-ياراقلارنى بېرىپ يولغا سالىپتۇ. يىگىت بىرقانچە كۈن ماڭغاندىن كېيىن پايانسىز كەتكەن بىر چولگە كەپتۇ.

چولدە كېتىپ بارسا ئۇنىڭغا ئاپپاق ساقاللىق بىر بوۋاي يولۇقۇپتۇ. يىگىت ئۇنىڭغا:

— ئەسسالام ئەلەيكۇم ئاتا، — دەپتۇ.

— ۋەلەيكۇم ئەسسالام، نەگە ماڭدىڭ بالام، — دەپ سوراپتۇ بوۋاي، يىگىت ئۇنىڭغا ئوزىنىڭ مەقسىدىنى سوزلەپ بېرىپتۇ. بوۋاي يىگىتكە:

— تىرىك يولۋاسنى ئاسان تۇتالمايسەن، ئوق بىلەن ئاتقاندا ئولمىگىچە توختىمايدۇ. سەن بۇ يەرگە كېلىپ بوپسەن. مە، ئاغامچىنى ئال، يەنە ئىككى كۈن ماڭساڭ بىر قويۇق ئورمانلىققا بارىسەن. ئورمانلىقنىڭ قىبلە تام تەرىپىدە 2 توپ چوڭ

دەرەخ بار، يولۋاس شۇ ئىككى تۇپ دەرەخنىڭ ئارىلىغىدىن ئۆتىدۇ. مۇشۇ ئاغامچا بىلەن شۇ 2 تۇپ دەرەخ ئوتتۇرىسىغا تۇزاق سالساڭ، يولۋاس تۇزاققا چۈشىدۇ ۋە قېچىپ كېتەلمەيدۇ. ئاندىن سەن يولۋاسنى يەشمەي تۇرۇپ، ئۇنىڭ بۇرنىنى تېشىپ، ئاغامچىنىڭ بىر ئۇچىنى ئۇنىڭ بوينىغا ئوتكۈزۈپ، ئاندىن ئاغامچىنى يېشىپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە مىنىپ كەلگىن، — دەپ ئاغامچىنى بېرىپ كوزدىن غايىپ بوپتۇ.

يىگىت بوۋايغا رەھمەت ئېيتىپ يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇ، قۇرغان تۇزاققا ئەڭ چوڭ يولۋاستىن بىرى چۈشۈپتۇ.

يىگىت يولۋاسنى مىنىپ شەھەرگە كىرگەندە پۈتۈن شەھەر خەلقى قورقۇپ ۋەھىمىگە چۈشۈپ، تەرەپ - تەرەپكە قېچىپ كېتىپتۇ، ھەتتا پادىشامۇ ئالاقزادە بولۇپ قاپتۇ. يىگىت يولۋاسنى ئولتۇرۇپ، پادىشانىڭ خوتۇنىنىڭ كېسىلىنى داۋالاپ ساقايتىپتۇ.

"يىگىت سوزىدىن قايتماس، يولۋاس ئىزىدىن" دىگەندەك پادىشا ئوزىنىڭ ۋەدىسى بويىچە يىگىتكە قىزىنى بېرىپ، ئۇنى كۈيوغۇل قىلىۋاپتۇ ۋە بارلىق يەر - زىمىن، مال - مۈلۈكىنىڭ يېرىمىنى ئۇنىڭغا ئايرىپ بېرىپتۇ ھەتتا ئۇنى ئوزىنىڭ ئوڭ قول ۋەزىرى قىلىپ تەيىنلەپتۇ.

ئاكىسى بىر شەھەرگە بارغاندىن كېيىن، ئاۋال مەدىكارچىلىق قىلىپتۇ. ئۇنىڭ بىلەنمۇ جان باقالماي، ئاخىرى تىلەمچىلىك قىلىپتۇ. ياز كېتىپ قىش كەپتۇ، ئۇنىڭ كۈنى تېخىمۇ قىيىنلىشىپ، ئاخىرى ئۇكىسىنى ئىزلەپ مېڭىپتۇ. ئىزلەپ سوراپ ئوكىسىنىڭ پادىشاغا كۈيوغۇل ۋە ئوڭ قول ۋەزىر بولغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇكىسى تۇرغان ئوينىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ، ۋە جۇل - جۇل كىيىملەر بىلەن ئۇكىسىنىڭ ئويىگە كىرىشتىن خىجىل بولۇپ،

www.uyghurkitap.com
Altun Oq

ئۇكىسىنىڭ ئىشىك ئالدىدىلا بويىنىنى قىلىچ بىلەن كېسىپ ئۆلۈۋاپتۇ، ئۇكىسى چىقىپ ئاكىسىنىڭ جەسىدىگە ئۆزىنى تاشلاپ يىغلاپتۇ ۋە مېنىڭ ئاتا - ئانام ئۆلۈپ كېتىپ پەقەت ئىككى بىر تۇققانلا قالغان ئىدۇق، مەن ئاكامنى ئىزلەپ بارماي، ئاكام مېنى ئىزلەپ كېلىپ، مەن ئالدىغا چىقمىغانلىقىم ئۈچۈن مەندىن خاپا بولۇپ ئۆلۈۋاپتۇ. ئاتا - ئانام، بىر تۇققانلىرىم يوق جاھاندا مەنمۇ ياشىمايمەن دەپتۇ - دە، ئۇمۇ بويىنىنى قىلىچ بىلەن كېسىپ ئۆلۈۋاپتۇ. ئۇنىڭ خوتۇنى چىقىپ ئىككى بىر تۇققانىنىڭ بېشى تېنىدىن جۇدا بولغان ھالدا ياتقانلىقىنى كورۇپ، خۇدادىن بۇ ئىككىسىگە جان ئاتا قىلىشنى تىلەپ يىغلاپ دۇئا قىپتۇ. خۇدا ئايالنىڭ دۇئاسىنى ئىجاۋەت قىلىپ، بۇ ئىككىسىگە جان ئاتا قىلىپتۇ. بىراق ئايال دىققەتسىزلىكتىن ئاكىسىنىڭ بېشىنى ئۇكىسىنىڭ تېنىگە چاپلاپ قويغانلىقتىن ئۇ، ئىككىيلەن ئورنىدىن تۇرغاندىن كېيىن ئايال، قايسى ئۆزىنىڭ ئېرى بولىدىغانلىقىنى بىلەلمەي تۇرۇپ قاپتۇ، دەپ پادىشا ھېكايىسىنى تۈگىتىپتۇ ۋە ئۆز - ئۆزىگە سوئال قويۇپتۇ:

— بۇ ئايالنىڭ ئېرى قايسى بولۇشى كېرەك؟ ھەر قانداق ئادەمنىڭ كىملىگىنى بىلىشتە، ئۇنىڭ چىرايى ئۆلچەم قىلىنىدۇ، شۇڭا بۇ ئايالنىڭ ئېرى، ئۇكىسىنىڭ بېشىنى ئاساس قىلغان ھالدا، شۇ بولۇشى كېرەك، دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ ئۆز - ئۆزىگە. بۇنى ئاڭلاپ ئايال پادىشا ئويغىنىپتۇ:

— خاتالاشتىڭىز، گەرچە ئادەمنىڭ كىملىگىنى بىلىشتە ئۇنىڭ چىرايى ئۆلچەم قىلىنسىمۇ، مۇسۇلمانچىلىقنىڭ قائىدىسى بويىچە ئېيتقاندا، ئۇكىسىنىڭ خوتۇنى ھېچقاچان ئاكىسىغا راۋا كەلمەيدۇ، شۇڭا بۇ ئايالنىڭ ئېرى ئاكىسىنىڭ بېشى ئۇكىسىنىڭ

تېمىگە چاپلانغىنى بولۇشى كېرەك دەپ تۇزتىپتۇ ـ دە، يەنە ئۇيـ قۇغا كېتىپتۇ.

پادىشا ئايال پادىشانى 2 ـ قېتىم ئويغىتالىغانلىقىغا ناھايىتى خوشال بولۇپ، ئەمدى 3 ـ قېتىم ئويغاتماقچى بولۇپ يەنە ھىـ كايە باشلاپتۇ:

بۇرۇن بىر ئادەمنىڭ ئىككى ئوغلى بولغان ئىكەن. ئۇلار ياش جەھەتتىنمۇ بىر ـ بىرىدىن ئانچە پەرقلەنمەيدىكەن. ئەمما ئۇلارنىڭ چىرايى بىر بىرىگە خـۇددى قۇيۇپ قويغاندەك ئوخـ شايدىكەن. ئاكىسىنىڭ ئىسمى باقـى، ئۇكىسىنىڭ ئىسمى ساقـى ئىكەن. بەزىدە ئاتا ـ ئانىسىمۇ بالىلىرىنى بىر بىرىدىن ئايـرىۋاـ لالمايدىكەن. ئۇلار ئىنتايىن زىرەك، كۈچلۈك ھەم باتۇر ئىكەن. كۈچلۈك ھەم باتۇرلۇقتا ساقى باقىنى بېسىپ چۈشىدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە باقى باشـقا بىر شەھەرگە بېرىپ تاماشا قىلىپ كېلىش ئۈچۈن يولغا چىقىپتۇ. مېڭىش ئالدىدا ئۇ، ئوـ زىنىڭ قىلىچ غىلاۋىنى ساقىغا بېرىپتۇ ۋە ”مەن خەتەرلىككە ئۇچـ راپ قالسام، مۇشۇ قىلىچ غىلاۋى قانغا تولىدۇ، شۇ زامان مېنى ئىزلەپ تاپقىن!“ دەپتۇ.

باقى بىرقانـچـە كۈن يـول يۈرۈپ، بىر شەھەرگە يېقىنـ لاشقاندا، شەھەر سىرتىدىكى تاغ ئۈستىدە ئاي دىسە ئاي ئەمەس، كۈن دىسە كۈن ئەمەس، بىر چىرايلىق قىزنىڭ يىغلاپ ئولتۇرـ غانلىقىنى كورۇپتۇ. ئۇ، قىزنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭ نىمە ئۈچۈن بۇ يەردە يىغلاپ ئولتۇرغانلىقىنى سوراپتۇ.

— مەن مۇشۇ شەھەرنىڭ پادىشاسىنىڭ قىزى، — دەپتۇ ھىـ لىقى ساھىپجامال، — مۇشۇ تاغدا بىر ئەژدەرھا بولۇپ، ھەر كۈنى بىر ئادەمنى يەيدۇ. ئەگەر ئۇنىڭغا ھەر كۈنى بىر ئادەم بەرـ

مسه، ئۇ، پۈتۈن شەھەرنى ۋەيران قىلىۋېتىدۇ. بۈگۈن نەۋەت ماڭا كەلگەچكە ھازىرلا مېنى بۇ يەرگە ئەكىلىپ قويىۋىشتى، — دەپتۇ.

— ئەژدەرھا قاچان كېلىدۇ،— دەپ سوراپتۇ باقى ئۇنىڭدىن.

قىز ئەژدەرھانىڭ كېلىدىغان ۋاقتىنىڭ بولغانلىغىنى سوزلەپ بەرگەندىن كېيىن باقى قىزنى تاغنىڭ باغرىغا يوشۇرۇپ قويۇپ، ئەژدەرھانى ئۆلتۈرۈشكە تەييارلىنىپتۇ. بىرئازدىن كېيىن، ئەتراپنى سېرىق بوران قاپلاپتۇ، ئاندىن قارا بوران چىقىپ يامغۇر يېغىشقا باشلاپتۇ. ئارقىدىن دەھشەت بىلەن ۋاقىراپ ھەيۋەتلىك ئەژدەرھا يېتىپ كەپتۇ ـ دە، ئالدىدا تۇرغان ئادەمنى ئۆزىگە دەم تارتىپتۇ، — باقى ئىككى تەرىپىدە تىغى بار قىلىچىنى توغرىسىغا توتقىنىچە ئەژدەرھانىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىپتۇ. باقى قىلىچ بىلەن ئەژدەرھانى ئوتتۇرىدىن ئىككىگە يېرىپ، ئەژدەرھانىڭ ئايىغىدىن چىقىپتۇ. شۇ ھامان ئەژدەرھا ئولۇپتۇ. باقى قىزنى ئاتنىڭ كەينىگە مىنگەشتۈرۈپ شەھەرگە كىرىپتۇ.

ئەژدەرھا ئولتۈرۈلۈپ، قىزنىڭ قۇتقۇزۇلۇپ قېلىنغانلىغىنى ئاڭلىغان پادىشا ئىنتايىن خوشاللىنىپ، پۈتۈن شەھەر خەلقىگە 40 كېچە ـ كۈندۈز ئويۇن ـ تاماشا قىلىپ بېرىپ، قىزنى باقىغا تويلاپ بېرىپتۇ.

باقى بىر ئاخشىمى ئويىدە ئولتۇرۇپ تامدىكى بىر رەسىمنى كورسىتىپ، خوتۇنىدىن: "بۇ كىمنىڭ رەسىمى؟"، دەپ سوراپتۇ.

— شەھەرنىڭ كۈن چىقىش تەرىپىدە بىر يەتتە باشلىق يالماۋۇز بار، — دەپتۇ خوتۇنى، — بۇ رەسىم شۇنىڭ قىزىنىڭ رەسىمى. يالماۋۇز كىمكى مەن بىلەن چېلىشىپ مېنى يىقىتالىسا، مەن

www.uyghurkitap.com

ئۇنىڭغا قىزىمنى بېرىمەن، ئەگەر مېنى يىقىتالمىسا، ئۇنىڭ يېرىمىنى ئىت، يېرىمىنى ئادەمگە ئوخشايدىغان بىر مەخلۇققا ئايلاندۇرۇۋېتىمەن، دەپ جاكالىغان، نۇرغۇن باھادىر يىگىتلەر ئۇنىڭ قىزىنى ئېلىشقا بارغان بولسىمۇ، ئېكىن يالماۋۇزنى يىقىتالمىدى،— دەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ. باقى بۇنى ئاڭلاپ ئەتە بېرىپ يالماۋۇزنى يىقىتىپ، قىزنى ئەكىلىپ ئۇكامنى ئۆيلەپ قويىمەن،— دەپ ئويلاپتۇ.

ئەتىسى سەھەر ئورنىدىن تۇرۇپ، پادىشادىن ئۇۋغا چىقىمەن دەپ رۇخسەت ئاپتۇ، ئۇدۇل يەتتە باشلىق يالماۋۇزنىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ. ئۇ ئىككىسى ئۇزۇن چېلىشقان بولسىمۇ، ئېكىن ھېچقايسىسى بىر بىرىنى يىقىتالماپتۇ. ئاخىرى يالماۋۇز مۇنداق بىر ھىيلە ئىشلىتىپتۇ: ”ھەي يىگىت، بەك ئۇسساپ كەتتۇق، سۇ ئىچىۋالايلى“ دەپتۇ. ئىككىسى ئۆستەڭ بويىغا بېرىپتۇ. باقى سۇنى ناھايىتى كۆپ ئىچىپتۇ، يالماۋۇز تۇمشۇغىنى سۇغا تەگكۈزۈپ قويۇپ، پەقەت سۇ ئىچمەپتۇ. كېيىن بىر دەمدىلا يالماۋۇز باقىنى يىقىتىپتۇ - دە، باقىنى بىر يالماپ يۇتۇپ چىقارغان ئىكەن، ئۇ ئادەمىكىن دىسە ئادەمگە ئوخشىمايدىغان، ئىتمىكىن دىسە ئىتقا ئوخشىمايدىغان بىر مەخلۇققا ئايلىنىپ قاپتۇ.

ساقى باقىنىڭ قىلىچ غىلاۋىغا ھەر كۈنى بىر نۆۋەت قاراپ قويىدىكەن. بىر كۈنى قارىسا غىلاپ لىقمۇ - لىق قانغا تولۇپتۇ. ساقى شۇ كۈنىلا باقىنى ئىزلەپ مېڭىپتۇ. بىر شەھەرگە يېتىپ بارسا شەھەر خەلقى پادىشانىڭ كۈيوغلى ئوۋدىن قايتىپ كەپتۇ، دەپ ئۇنى ناھايىتى ھۆرمەتلەپ ئوردىغا باشلاپ بېرىپتۇ. ئۇ ئاكام مۇشۇ شەھەرنىڭ پادىشاسىنىڭ قىزىغا ئۆيلىنىپتۇ، دەپ ئويلاپتۇ. ھەتتا ئۇنى پادىشا بىلەن ئاكىسىنىڭ خوتۇنىمۇ پەرق

ئېتەلەيتۇ. ئاخشىمى ئولتۇرۇپ ئاكىسىنىڭ خوتۇنىدىن تامدىكى كىمنىڭ رەسىمى دەپ سوراپتۇ.

— بۇ قېتىم سىز ئوۋغا چىقىشىنىڭ ئالدىدا سوزلەپ بەر-دىمغۇ!؟ دەپتۇ ئاكىسىنىڭ خوتۇنى. ساقى ئۇنىڭغا: "ئۇنتۇپ قاپ-تىمەن، قايتا سوزلەپ بەرسىڭىز!"، دەپتۇ. ئاكىسىنىڭ خوتۇنى ئەھۋالنى تەپسىلى سوزلەپ بەرگەندىن كېيىن، ئۇ ئېھتىمال ئا-كام مۇشۇ يالماۋۇزنىڭ ئويىگە بىرىپ، شۇ يەردە بىرەر خەتەر-گە يولۇققان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ، ئۇمۇ پادىشادىن ئوۋغا چىقىمەن، دەپ رۇخسەت ئېلىپ، يالماۋۇزنىڭ ئويىگە بىرىپتۇ. قارىسا ئاكىسى بۇ يەردە بىلىنىڭ ئۇستى ئادەم، بىلىنىڭ ئاستى ئىتقا ئوخشاش بىر مەخلۇققا ئايلىنىپ قالغانمىش. ئۇكىسى يال-ماۋۇز بىلەن چېلىشىپ ئاخىرى ئۇنى يىقىتىپتۇ. يالماۋۇز قىزىنى بىرىپتۇ. ساقى يالماۋۇزغا: "ئاكامنى ئادەمگە ئايلاندۇرۇپ بەر!" دەپتىكەن ئۇنىماپتۇ. ئەسلىدە يالماۋۇز ئادەمنى بىرىنچى قېتىم يۇتۇپ چىقارسا مەخلۇققا ئايلاندۇرىدىكەن، ئىككىنچى قېتىم مەخ-لۇقنى يەنە يۇتۇپ چىقارسا، ئادەمگە ئايلاندۇرالايدىكەن. ساقى مەجبۇرى يوسۇندا ئاكىسىنى يالماۋۇزغا يۇتتۇرۇپتۇ. لېكىن يالما-ۋۇز باقىنى يۇتۇۋېلىپ چىقىرىپ بەرمەپتۇ. ساقى ئاخىرى يالما-ۋۇزنى ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ ئىچكى ئەزايىنى ئاختۇرۇپمۇ ئاكىسىنى تاپالماپتۇ. شۇ ئەسنادا تامدا ئولتۇرغان بىر ئاق قۇچقاچ "چىم-چىلچاق - چىمچىلچاق"، دەپ سايراپتۇ. ساقى يالماۋۇزنىڭ چىم-چىلچاق پۇتىنى چاقىقان ئىكەن، ئاكىسى شۇ يەردىن چىقىپتۇ. ئاكا - ئۇكا ئىككىسى يالماۋۇزنىڭ قىزىنى ئېلىپ پادىشانىڭ ئور-دىسىغا بىرىپتۇ. باقىنىڭ خوتۇنى بىر بىرىگە ئوخشايدىغان ئىك-كى بىر تۇققاندىن قايسىسى ئوزىنىڭ ئېرى ئىكەنلىكىنى ئايرى-

AltunOq

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ۋالالماپتۇ، دەپ پادىشا ئۈچىنچى ھېكايىسىنى تۈگىتىپتۇ ۋە ئۆز ـ ئۆزىگە سوئال قويۇپ: ”بۇ ئايال ئۆزىنىڭ ئېرىنى بىلمەي ئۇچۇن قانداق قىلىشى كېرەك؟“ دەپتۇ ۋە ئۆز سوئالىغا ئۆزى جاۋاپ بېرىپ: ”بۇ ئايال بۇ ئىككى بىر تۇققاندىن مېنىڭ ئېرىم قايسىڭلار؟“ دەپ سورىسا بولىدۇ دەپتۇ.

بۇ ۋاقىتتا ئايال پادىشا ئۈچىنچى قېتىم ئويغىنىپ: خاتالاشتىڭىز، ئايال كىشى ئۇنداق دەپ سوراشتىن ئىزا تارتىدۇ. شۇڭا ئاخشىمى ئىككى يەرگە ئورۇن سېلىپ، بالدۇر ئاشۇ ئايال بىر ئورۇنغا بېرىپ ياتسا، ئۇنىڭ ئېرى قايسى بولسا، شۇ كىشى ئۆز خوتۇنىنىڭ قېشىغا بېرىپ ياتىدۇ، دەپ تۈزىتىپتۇ. ئايال پادىشا ئورنىدىن تۇرۇپتۇ.

ئايال پادىشانىڭ شەرتى تولۇق ئادا بولغاچقا، ئۇنىڭ بىلەن مەڭگۈ بىللە بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ.

پادىشا ئۇنىڭدىن قارا ئاتلىق ۋەزىرىنىڭ سىرىنى سوزلەپ بېرىشنى سورىغان ئىكەن.

— مەن سىزنىڭ ھەقىقەتەن ئادىللىقىڭىزنى بىلەتتىم، — دەپتۇ ئايال پادىشا، — سىز ئادىل بولغانلىقىڭىز ئۇچۇن مەن سىز بىلەن تۇرمۇش قۇرۇشنى ئويلاپ، سىزنى مۇشۇ يەرگە كەلتۈرۈش مەقسىدىدە شۇ ئۇسۇلنى قوللانغان ئىدىم.

پادىشا، ئايال پادىشا بىلەن توي قىلغاندىن كېيىن، يەر ئۈستى پادىشالىقىغا قايتىپ چىقىپ يۇرتنى تېخىمۇ ئادىللىق بىلەن سوراپ، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە باياشات تۇرمۇش كەچۈرگەن ئىكەن.

رەتلىگۈچى: **مەمتىمىن قۇربان** (چىرا ناھىيىسىدىن)

ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرىدىن

ئاي يۈزۈڭنى ئايدا كوردۇم كۆندە كورەلمەي،
كۆڭلىرىڭدە كويەدۇرمەن يالغۇز كونەلمەي.
ئايغا باقسام ئاينىڭ يۈزى داقىغا تولۇپتۇ،
يار دەردىدە بىزنىڭ يۈرەك زەرداپ بولۇپتۇ.
ئېگىز تاققا قار يېغىپتو، پەس تاققا يامغۇر،
بىزنىڭ يارلار ئاش ئېتىپتۇ، گوشى يوق چامغۇر.
ياخشى ئاتنى ھايدايدىكەن مۇز داۋان بىلەن،
بىر ياخشىنى قىينايدىكەن بىر يامان بىلەن.
يامان يولۋاس يولدا يېتىپ شىرغا يول بەرمەس،
ئەل - يۇرتىدىن يۈز ئۆرىگەن ئىلگىرى كەلمەس.
سۇغا سالسا سۇ كوتەرمەس مىسقال تومۇرنى،
ئالتۇن بېرىپ ئېلىپ بولماس قالغان كوڭۇلنى.
بارغىنىمدا باھار ئىدى يانسام زىمىستان،
مېنىڭ كوڭلۇم كۆن بولارمۇ سەندىن ئايرىلسام.
ئالا قارغا، قارا قارغا ساينىڭ قارغىسى،
قارا كوزگە مېنىڭ باغرىم قانداق قانغۇسى!
ئاق بوز ئېتىم، كوك بوز ئېتىم يايلىقنى ئۆزات،
بۆگۈن كېچە يار قېشىغا يەتكۈزگىل بوز ئات.

بۈگۈن كىچە يار قىشىغا يەتكۈزسەڭ بوز ئات،
ئەگەر توقۇمنى ئېلىپ قىلۇرمەن ئازات.
سېنى دىدىم، سېنى دىدىم كەچتىم بۇ جاندىن،
يۈرەك باغرىم پارە-پارە كوز يېشىم قاندىن.
ئات ئالساڭلار تاي ئالماڭلار يولغا يۈرمەيدۇ،
چېچى ئۇزۇن قاۋۇل جۇۋان قولغا كەلمەيدۇ.
ئۇ قاتتا سەن بۇ قاتتا مەن، قاچان كورەرمەن؟
ئەزىز باشىم ئامان بولسا بىركۈن سۈيەرمەن.
ئۇ مەلىڭدىن بۇ مەلىڭگە ئوينىاي دەپ كەلدىم،
ياخشىمىكىن، يامانمىكىن سىناي دەپ كەلدىم.
سىنايمىكىن، سىلايمىكىن بويى تالىمنى،
بويى تالىم بىلەرمىكىن مېنىڭ ھالىمنى؟
بىلسە بىلسۇن ۋاپادارىم مېنىڭ ھالىمنى،
بىر ئوزىگە ئەرز ئېتەرمەن ئاھۇ زارىمنى.
ئاللا يارىم كەڭ يايلاقتا ئوزۇڭ يايلايسەن،
كەڭ يايلاقتا يايلاپ يۈرۈپ كىمنى ئويلايسەن؟
ئوي ئويلايسەن، ئوي ئويلايسەن ئويچىمىدىك سەن
تاغ باغرىدا يېتىپ قاپسەن، قويچىمىدىك سەن؟
قويچى بولساڭ قويلىرىڭنى بىللە باقايلى،
كونا دەريا ئوتكىلىدە بىللە ئاقايلى.
باردى دەيدۇ، ياندى دەيدۇ مېنىڭ يايرىمنى،
ئەگىز داۋان ئاشتى دەيدۇ يۈكلۈك نارىمنى.
ئەگىز داۋان ئاشمىغىچە مەنزىل كورۈنمەس،
ئۈچقۇر ئاغماق مىنمۇگۈنچە مەيدان كىزىلمەس.

ئالا ئاتنى يوقالتۇرغان ئۇلاق ئاغامچى،
ئەگەر توقۇم يولدا قالدى بىلمەيدە قامچى.
ئەگەر ـ توقۇم قالغان يەردە قامچام قەلىپتۇ،
قىر بېشىدا قارانچۇق بوپ چامچام① قەلىپتۇ.
ئەگىز ـ ئەگىز تاغ بېشىدا چىراق كويەدۇر،
چىراق ئەمەس، يارنىڭ ئوتى يۈرەك كويەدۇر.
ئەگىز ـ ئەگىز تاغ بېشىدىن سىرىلدىم تۈزگە،
قىزىلگۇلنىڭ غۇنچىسىدەك ئېگىلدىم سىزگە.
قىزىلگۇلنىڭ غۇنچىسىدەك كورۈنگەن يايرىم،
قىزىق تونۇر ئاتېشىدەك كويۈنگەن يايرىم.
باراي دىسەم، بارما دەيدۇ مەيلىم ئۆزەمنىڭ،
سەكسەن قامچا ئۇرغان بىلەن يايرىم ئۆزەمنىڭ.
ئەگىز تاقتا چىقماڭ يايرىم ئۇچۇپ ئولەرسىز،
چىرايلىققا كويمەڭ يايرىم كويۈپ ئولەرسىز.
ئەگىز ـ ئەگىز بەللەر ئېشىپ پۇتلىرىم تالدى،
يار يولىغا تولا قاراپ كوزلىرىم تالدى.
ئايدىڭ ئاخشام باققا كىرسەم ئالما پىشىپتۇ،
ئالمىلىرىڭ ئوز ـ ئوزىچە يەرگە چۇشۇپتۇ.
يەرگە چۇشكەن ئالمىلاردىن بىر جۇپنى ئالدىم،
قىزىلىنى ساڭا ئاتاپ قوينۇمغا سالدىم.
باغدا پىشقان ئالمىلارنىڭ ياپرىغى بولسام،
كوڭۇلدىكى شۇ يارلارنىڭ ئامرىغى بولسام.
ئۇيانمۇ تاغ، بۇيانمۇ تاغ ئېرىمەيدۇ قار،
نىمە بولدى نەچچە ۋاقتىن قارىمايدۇ يار.

① ــ تۇرپان ياكخي شىۋىسىدە "كوينەك" دىگەن سوز.

قارىسا، قارىسۇن ئۆزۈم قارايمەن،
ۋاپادارلىق ئەقدەمگە سادىق قالايمەن.
ئادىمگە ۋاپاسىزلىق كاتتا گۇنادۇر،
ۋاپاسىزلار ۋەدىسىدە تۇرماي تانادۇر.
يالغانچىنىڭ ۋەدىسى كوپ ئىشىنىپ كەتمە،
ئىشەنچىڭنى كۆلگە كومۈپ كاۋاپىڭ ئەتمە.
ئەگرى-ئەگرى، كوچىلاردىن كارۋان ئايلىنۇر،
ۋاقتى كەلسە ئۆز تەختىدىن خانمۇ ئايرىلۇر.
قالغاچنىڭ قاناتىدەك قارا قاشلىغىم،
مەجنۇن تالنىڭ نوتىسىدەك سۇمبۇل چاچلىغىم.
سۇمبۇل چېچىڭ يارىشىپتۇ زىلۋا بويۇڭغا،
نىمە بولار مەن غېرىپنى ئالساڭ ئويۇڭغا؟
سىم-سىم ئارىلاپ قارلار ياغدى دەريانى بويلاپ،
يۈرەك باغرىم كاۋاپ بولدى سەن يارنى ئويلاپ.
سىم-سىم دەيدۇ، سىم-سىم دەيدۇ، سىم-سىم قوينۇمدا،
قىلچە گونا مەندە بولسا قىلىچ بوينۇمدا.
سىم-سىم ئارىلاپ يامغۇر ياغدى تاغنىڭ بېشىغا،
يىقىلىپ قوپۇپ ئاران كەلدىم يارنىڭ قېشىغا.
ئالا-يېشىل كورۈنەدۇر سايىنىڭ تۆلكىسى،
جاننى ئېلىپ جان بېرەدۇر بايىنىڭ كۆلكىسى.
كۆلگەنلەرنى كورگىنىمدە كۆلگۈم كېلىدۇ،
جانان بىلەن گىرەلىشىپ يۈرگۈم كېلىدۇ.
تەغدىر ئاللا تەغدىرئاللا تاغنى ياراتتى،
تاغنىڭ ئىچى قاراڭغۇ دەپ ئاينى ياراتتى.

ئايدىڭ ئاخشام ھوزۇرۇڭغا سېغىنىپ باردىم،
ئاق ئالمىنىڭ سايىسىدە ساقلاپمۇ ھاردىم.
ئايمۇ پاتتى كەڭ ئالەمنى قاراڭغۇ باستى،
. قايغۇلارنى مارجان قىلىپ بوينۇمغا ئاستى.
قاراڭغۇ تۈن ئاقىرارمۇ بۇلۇتلار كوچسە،
يارنىڭ ئۆمرى نە بولغۇسى شۇ ھالدا كەچسە.
ئالماس قىلىچ ئالمىغاندا يەردە ياتامدۇ،
پالۋان يىگىت پاخال سېلىپ غەمدە ياتامدۇ!
پالۋان يىگىت، پالۋان يىگىت، قىلىچىنى تۇتسۇن،
قىلىچى يوق قورقۇنچاقنى قارا يەر يۇتسۇن.
قارچىغانىڭ بالىسى بار ئالتۇن ئۇۋىدا،
ئۇنى ئەسلا بېقىپ بولماس كۈرەك جۇۋىدا.
قارا-قارا قارچىغانىڭ بالىسى بولسام،
ئورلەپ ئۇچۇپ بۇلۇتلارنىڭ ئۇستىگە قونسام.
جان ئالغۇچى ئەزرائىلنىڭ يولدىشى بولسام،
دوستلىرىمغا قەس قىلغاننىڭ جېنىنى ئالسام.
باقسام-باقسام كورۇنمەيدۇ ئىلىنىڭ تاغى،
شۇنچە يامان بولارمىكىن كۆيۈكنىڭ داغى.
ئىرغاي شېخى ئىغاڭلايدۇ، يەتمەيدۇ يەرگە،
ئىرغاي شېخى قامچا بولسۇن ئات مىنگەن ئەرگە.
ئۇيان ئوتۈپ، بۇيان ئوتۈپ ئالاي كوڭلۇڭنى،
قارچىغانىڭ بالىسىدەك ئىگەي بوينۇڭنى.
ئاللا يارەي، خىيالىمنى ھەر يان باشلايسەن،
كوز قىرىڭدا قاراپ قويۇپ ئوتقا تاشلايسەن.

ئاللا يارەي، خىيالىڭنى بىلىپ بولمايدۇ،
سەنلەر يۈرگەن كوچىلاردا يۈرۈپ بولمايدۇ.
ئاللا يارەي، بېشىڭدىكى مەنچىستىر بوكمۇ؟
سەن ئۆينىساڭ مەيلىكەنۇ، بىزگە يول يوقمۇ؟
تۇتما دىسەم تۇتۇۋالدى بىلىگىمدىن يەي،
يارنىڭ ئوتى ئورۇن ئالدى يۈرىگىمدىن يەي.
بەشكېرەمنىڭ باغلىرىنى بېھىش دەيدىكەن،
شۇ بېھىشنىڭ مېۋىسنى كىملەر يەيدىكەن؟
بېھىش بولسا كىرىۋالسام، چىقمىسام دەيمەن،
جاھانىڭنىڭ جاپاسىنى ئۇقمىسام دەيمەن.
دەرەخ شېخى ئېگىلىدۇ مېۋىسى بولسا،
نوتىلىرى سولاشمىغاي ئېگىسى بولسا.
ئاتنىڭ بېشى ئالتۇن ئىكەن يۈلغا ماڭغاندا،
ئات قەدرىنى ئەر بىلگۈسى يا يوقالغاندا.
ئىگىز تاغنىڭ سايىلىرى ساينى تالىشۇر،
ياخشى بىلەن يولداش بولساڭ خويما يارىشۇر.
يىراق بولۇپ، يېقىن بولۇپ، داۋانى يوقتۇر،
مەن يايرىمنى كورۈۋالسام يامانى يوقتۇر.
ئىچسەم، ئىچسەم مەس قىلمايدۇ قالماق بوزاسى،
كىچىككىنە بىر يايرىم بار قوينىڭ قوزاسى.
نىمە دەپ ئىچتىم خام بوزاڭنى، تۇتتى كوكسۇمنى،
زۇلۇم بىلەن ئايرىۋەتتى بوتا كوزۇمنى.
ئارپا، بۇغداي سامانىمنى سەلكىن ئايرىيدۇ،
ئۇرۇق - تۇققان قېرىنداشنى ئولۇم ئايرىيدۇ.

www.uyghurkitap.com

سېنىڭ جانىڭ، مېنىڭ جانىم بىر جان ئەمەسمۇ،
سېنىڭ ئۈچۈن مېنىڭ جانىم قۇربان ئەمەسمۇ!
زۇلۇم بىلەن ئايرىغانلار زاۋالنى تاپسۇن،
زۇلۇمكارلار قەۋرىسىنى لەنەتلەر ياپسۇن.
ئالتە كەپتەر يەتتە بولۇپ قوندى تېرەككە،
دۇشمەن بىزنى يەتكۈزمىدى ئارزۇ ـ تىلەككە.
سەنمۇ ئادەم، مەنمۇ ئادەم، بىلسەڭ بولامدۇ،
مۇنداق جاننى قىيناغۇنچە چاپساڭ بولامدۇ؟
مەن ئېتىمنى باغدا دىسەم يۈرۈپتو سايدا،
بىر ئاتىدىن ئالتە ئىدۇق بىرسىمىز قايدا!
ئالتۇنۇم بار، كۈمۈشۈم بار سالسام بىلەككە،
يايرىم ئۆزى دورا بولدى تاڭسام يۈرەككە.
يۈرىگىمنىڭ يارىسى كوپ، دەرمانىم يوقتۇر،
شول يايرىمنى كورۈۋالسام ئارمانىم يوقتۇر.

مۈڭزار قوشاقلىرى

ئەر بېشىغا كۈن چۈشسە،
ئوتتۇك بىلەن سۇ كېچەر.
ئات بېشىغا كۈن چۈشسە،
يۈگەن بىلەن سۇ ئىچەر.

سېمىز كالا سۇغا كىردى،
ئورۇق كالا پېتىققا.
بۇغداي نېنى ياققا كىردى،
قوناق نېنى قېتىققا.

ئاق چەكمەنمۇ توقۇيمەن،
كوك چەكمەنمۇ توقۇيمەن.
ئىچىمدە دەردىم تولا،
شۇڭا غەزەل ئوقۇيمەن.

ناخشىنى تولا ئېيتسام،
ئەل مېنى ساراڭ دەيدۇ.
ئوزەمنىڭ ئانىسى كورسە،
دەردى بار بالام دەيدۇ.

ئاق كەپتەرمۇ ئۈنلەيدۇ،
كوك كەپتەرمۇ ئۈنلەيدۇ.
ھەركىم ھەرنىمە دەيدۇ،
دەرت كەلمەيدۇ بىلمەيدۇ.

دەرتمەنلەر كېلىپ ئېيتۇر،
ھالىمنى خاراپ ئەتمەك.
ئىچىمگە سېلىپ ئوتنى،
باغرىمنى كاۋاپ ئەتمەك.

ئېيتىمنى توقۇپ قويدۇم،
توش ئولاگىنى تارتماي.
بۇ دەرتلەرنى كىم تارتسۇن،
سېنىڭ بىلەن مەن تارتماي.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئات مىندىم ئېگەر بىلەن،
بېشىدا يۈگەن بىلەن.
ئىچىمدە دەردىم تولا،
مەن مۇنداق يۈرگەن بىلەن.

ئېتىم ئالدىدا كەتتى،
قامچام يېنىدا كەتتى.
ئوز يۇرتۇم دىگەن بىلەن،
غېرىپلىق ماڭا يەتتى.

مەن بازارغا بارمىسام،
كوڭلۈم بازارنى تارتىدۇ.
ئىشىكىم ئورۇق دىسەم،
يوغان تاغارنى ئارتىدۇ.

غېرىپ ئاۋارىدۇر كوڭلۈم،
بىتايىنلىق ماكان بولماس.
شۇبۇ كۇندە ئولۇپ كەتسەم،
خۇنۇم ئەلگە تاۋان بولماس.

ئەل مېنى يامان دەيدۇ،
بىلمەيمەن يامانلىقنى.
كەچ يېتىپ، سەھەر قوپۇپ،
تىلەيمەن ئامانلىقنى.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىرىنچى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئەل مېنى يامان دەيدۇ،
مېنلا كورەمدىكىن؟
شەردنى قويۇپ بەرسەم،
كوڭلى خوش بولامدىكىن؟

كەتسەممۇ كېتەرمەنغۇ،
كوزۇڭدىن يۇتەرمەنغۇ.
هەر قانچە يامان بولسام،
يادىڭغا يېتەرمەنغۇ.

كېتەي دەيمەن، كېتەي دەيمەن،
كوزۇڭدىن يۇتەي دەيمەن.
ئالدىڭدا خار بولغۇنچە،
يات يۇرتتا ئوتەي دەيمەن.

ئانام مېنى، دادام مېنى،
جاپا ئەمگەك بىلەن باققان.
ئەزىز باشىمنى ياد ئەيلەپ،
مازارلارغا چىراق ياققان.

ئانام بولسا، دادام بولسا،
غېرىپ بولارمىدى باشىم.
غېرىپلىق يۇرتىدا يىغلاپ،
كوزۇمدە قالمىدى ياشىم.

ئانام بارمۇ بۇ شەرنگدە،
دادام بارمۇ بۇ شەرنگدە؟
غېرىپلىق ئەسەر قىلدى،
دودىشاك كورەلەردە.

تاك سەھەر بولماغىچە،
بۇلبۇل چىمەندە سايرىماس.
دەرت ئەلەم كەلمەگىچە،
بەندە خۇدا دەپ يىغلىماس.

يۇلتۇز يورۇق كورۇنەدۇر،
تۇن قارا بولغانسېرى.
يادىمغا تەگرىم چۇشەدۇر،
بەختىم قارا بولغانسېرى.

دەرت ئەلەملەر كېلىدۇ،
ئوغۇل بالانىك بېشىغا.
سايدا تۇگمەن چورگىلەيدۇ،
كوزدىن ئاققان يېشىغا.

ھاۋادىكى بوز تورغاي،
سايرىمىسا نىم بولغاي؟
كىچىككىنە جانىمنى،
قىينىمىسا نىم بولغاي؟

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىغىن ئادرېسى

ھاۋادىكى بوز لاچىن،
تور، توزاقتا چۈشەرمۇ؟
ئادەم بالىسى بېشىغا،
مۇنداق كۈنلەر چۈشەرمۇ!

دەريانىڭ بويى لايدۇر،
دەسسىسەم لىغىرلايدۇ.
زالىملارنىڭ دەستىدىن،
يۈرەكلەر جىغىلدايدۇ.

قارا ـ قارا قارغىلار،
تام ئۈستىدە يورغىلار.
بىز شۇنچە نىمە قىلغان؟
كۈن بەرمەيدۇ دوغىلار.

ئاق قوغۇنمۇ تولاشتى،
كوك قوغۇنمۇ تولاشتى.
خىيال سۈرۈپ ئولتۇرسام،
خوشام يوقلار ئولاشتى.

راۋاپ چالىمەن ئوزۇم،
يىغلايدۇ قارا كوزۇم.
ئوز يۇرتتا مۇساپىرمەن،
ئوتمەيدۇ مېنىڭ سوزۇم.

ياتلار مېنى ياتلايدۇ،
ھەركىملەرگە داتلايدۇ.
مەن غېرىپنى بوزەكلەپ،
باشلىرىمدىن ئاتلايدۇ.

لاچىن سوققان كەكلىكنىڭ،
جاڭگالدا ئۇۋاسى بار.
بىز غېرىپ مۇساپىرنىڭ،
بۇ يۇرتتا نىمەسى بار؟

كىچىك باللا ئوينايدۇ،
تال - چىۋىقنى ئات ئېتىپ.
مۇساپىر باللا يىغلايدۇ،
ئۆز يۇرتىنى ياد ئېتىپ.

سۇلار شاقىراپ ئاقسا،
تۇگمەننىڭ نۇرى دەيمەن.
بېشىمغا ھەر بالا كەلسە،
ئۇزۇمنىڭ شورى دەيمەن.

مەن ئاتامدىن ئايرىلىپ،
سۇندى قاناتىم قايرىلىپ.
مەن يىغلىماي كىم يىغلىسۇن،
جېنىم ئانامدىن ئايرىلىپ.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىردىنبىر ئادرېسى

ئانامغۇ ئۇلۇپ كەتكەن،
داداممۇ تاماس قالغان.
ئاتام بىلەن ئانامدىن،
تېگى يوق پالاس قالغان.

ئانامغۇ ئۇلۇپ كەتكەن،
دادامغۇ ئۇلۇپ كەتكەن.
بىر تۇققان بولغان بىلەن،
كۆڭلى بولۇنۇپ كەتكەن.

بولۇنگەننى بورە يەر،
ئايرىلغاننى ئېيىق يەر.
دىگەن ئىكەن دوستلىرىم،
بىلگەچكە بۇرۇنقىلەر.

ئانام بولسا كورسەم مەن،
دادام بولسا كورسەم مەن.
ئاتام بىلەن ئانامنىڭ،
ئاياغىدا ئۇلسەم مەن.

سەھەردە ئويغىنادۇرمەن،
ئىلاندەك تولغىنادۇرمەن.
مۇرادىمغا يېتەرمەن دەپ،
ئىگەمگە ئاھ ئۇرادۇرمەن.

AltunOq

يا ئاتادىن ئېيتماپتۇ،
يا ئانادىن ئېيتماپتۇ.
كېچەش قىلسام كېچەش بولماس،
كېچەشلىك ياردىن ئېيتماپتۇ.

ئەجەپمۇ ياراشىپتۇ،
سىپىل تۇۋىگە خەندەك.
تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتىدا،
ھىچكىم بولمىسۇن مەندەك.

كېتىپ بارىدۇ دەرتمەن،
قولىدا يوغان كەتمەن.
ھالىڭنى ماڭا ئېيتما،
مەن سەندىن يامان دەرتمەن.

ئاتاسى بار، ئاناسى بار،
تاۋاردىن ئەتىۋا باللار.
ئاتاسى يوق، ئاناسى يوق،
كوچادا خارۇ - زار باللار.

دوستلىرىم مەندىن زېرىكتى،
دۈشمىنىم سەنمۇ زېرىك.
بىز ئىشەنگەن تاغ ئارا،
ھەرگىزمۇ ياتماپتۇ كىيىك.

ئۇيغۇر كىتاب تورپىكتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىگانە ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

كەيدىم كىپىنەك تونىنى،
گۈلخاندا ياتارمەن دەپ.
ئالدىم يا بىلەن ئوقنى،
دۈشمەننى ئاتارمەن دەپ.

ئەجەپ بولدۇم، ئەجەپ بولدۇم،
ئەجەپ بولغانغا يىغلايمەن.
تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتۇمدا،
غېرىپ بولغانغا يىغلايمەن.

سىڭدىن بىرنى ئېيتسام،
تۈگىمەيدۇ مېنىڭ دەردىم.
ئايرىلىپ كېتەي دىسەم،
ئۈزۈلمەيدۇ كوڭۇل رىشتىم.

بىرنەچچە زامان بولدى،
ئالەم چورگىلەي دەيدۇ.
يۇرەكتىكى زەرداپ سۇ،
قانغا ئورگىلەي دەيدۇ.

قىچقىرىپ كەلگەن كاككۇكنىڭ،
ئۈنى ھەر جايدا غېرىپ.
كەل كاككۇك ئاشنا بولايلى،
سەن مۇساپىر مەن غېرىپ.

مۇنداقمۇ بولارمەنمۇ،
بالاغا قالارمەنمۇ.
دەرتلەرنى تولا تارتىپ،
ھالاۋەت كورەرمەنمۇ؟

ھويلاڭدىكى تېرەكنىڭ،
كولگە چۈشتى سايىسى.
ئامبالدىن يامان ئىكەن،
دوغا بىلەن دايىسى.

ئىلىچە تۇماغىڭنى،
قىرلاپمۇ بۇزۇپ ئەتمە.
ئولمىسەك كورۇشەرمىز،
ئۇمىتىنى ئۇزۇپ ئەتمە.

دوتار چېلىپ ئولتۇرسام،
خىيالىمغا سەن كەلدىڭ.
دەردىڭ بولسا ئېيت ئەمدى،
مۇڭداشقىلى مەن كەلدىم.

رەتلىگۈچى: **تۇردى سامساق**

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىغىندى ئادرېسى

"源泉"（丛刊）（维吾尔文）
（1981年第二期）

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市解放路306号）
新疆新华书店发行　新疆新华印刷厂印刷
850×1168毫米 32 开本 15 印张 1插页
1981年12月第 1 版　1982年 3月第 1 次印刷
印数：1—20,000

统一书号：M10098·524　定价：0.85元

统一书号：M10098·524
定 价： 0.85元

Altunoq